

તત્વજ્ઞાન પ્રકાશ.

લેખક અને પ્રકાશક,
યુનીસાલ મગનલાલ મહેતા, ડાકિરવાળા.
મુ. કોટેશ્વર.

મુદ્રિત આર આના.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૩૮૬ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ તાત્પર્યજ્ઞાન પ્રશ્ન

વિષય ૬૬

તત્વજ્ઞાન પ્રકાશ.

લેખક અને પ્રકાશક:
ચુનીલાલ મગનલાલ મહેતા, ડાકીરવાળા.
મુ. કોટશ્વર.

દુહો.

તત્વજ્ઞાન પ્રકાશ આ, વાંચો ધરી ઉમંગ;
વાંચી વીચાર થાય તો, અનુભવ ઉદય પ્રસંગ.

પ્રથમાવૃત્તિ
સંવત ૧૯૮૬

પ્રત ૭૫૦
સને ૧૯૩૦.

મુદ્રય ખાર આના.

ગ્રંથ સ્વામિત્વના મુર્ખા હક્ક કર્તાને સ્વાધીન છે.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૦૮૮૮

અમદાવાદ—ધી હાયમંડ ન્યુબિલી પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
પરીખ દેવીદાસ હગનલાલે છાપ્યું.

અર્પણ પત્રિકા.

ગુરુબ્રહ્મા ગુરુર્વિષ્ણુર્મુરુદેવો મહેશ્વરઃ
ગુરુઃ સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ તસ્મૈ શ્રી ગુરવે નમઃ ॥

જગતના

અનેક સંગોથી રોળાએલા

આ જીવને,

પોતાની,

જ્ઞાનગંગાના પ્રવાહથી

વિશુદ્ધ કરી,

જેમણે આ જન્મે જ

અનેક જન્મનાં અંધારાં ઉલેચી મને

કૃતાર્થ કર્યો છે, એવા

મારાં પરમપૂજ્ય, બ્રહ્મનિષ્ઠ, આત્મધ્યાની

નષ્ટીક, સદ્ગુરુ સ્વામિશ્રી ભાવસ્વામિ

ના ચરણકમળે

આ લઘુ પુસ્તક એમના કૃપા પ્રસાદના

પડઘાડપે

સાદર અર્પણ કરી વિરમું છું.

સંવત ૧૯૮૩
માઘ શુદ્ધ ૧
તા. ૩-૨-૧૯૨૭
શકે ૧૮૪૮

આપનો ચરણ કિંકર હું છું,
ચુનીલાલ મગનલાલ મહેતા.
હાલ સ્ટેશન માસ્ટર, ઉમલા.

ૐ શ્રી ગુરુભ્યો નમઃ

મંગલાચરણમ્

—રાગ ધનાશ્રી—

સહાય કરો જગનાથ, અમેને સહાય કરો જગનાથ ટેક.

શીશ નમાવી અરજ કરીએ (૨)

પાય પડી જોડી હાથ.....અમેને.....૧.

કાર્ય આરંભું આપ પ્રતાપે (૨)

પૂર્ણ કરો તે નાથ.....અમેને.....૨

દોષ આવે તે નાથ વિચારી (૨)

ક્ષમા બક્ષો તમે આજ.....અમેને.....૩

દાસ સુનિલાલ, એમ ઈચ્છે છે (૨)

દે સદ્ગુરુ સંગાથ.....અમેને.....૪

સાખી.

પ્રથમ નમું ગુરુદેવને, તેમને લાગુ પાય;

ગુરુપદ પંકજ પુજતાં, સધળા દેવ પૂજાય—૧

ગુરુપદ પંકજ પુજતાં, સધળા દેવ પૂજાય;

પણ જો ગુરુને નવગણે, ચોરાશી કુટાય—૨

મન મરણકી ઔષધી, સદ્ગુરુ દેત દીખાય;

ઈચ્છત પરમાનંદકો, સદ્ ગુરુ શરણે જાય—૩

નામ લીધા તેને સખલીધા, સકલ શાસ્ત્રકા ભેદ;

નામ ખીના નરકે ગયા પદ પદ ચારો વેદ—૪

નામ લીધા તીને સખ લીધા, જોગ જગત આચાર;

જપ તપ તીરથ સખ કીયા, સખી નામકી લહાર—૫

સંત ખીન જ્ઞાન ન ઉપજે, સંત ખીન મળે ન ભેદ;

સંશય ન મટે સંત ખીન, જ્ય જ્ય સદ્ગુરુ દેવ—૬

જખડી નામ હૃદે ધર્યો, લયો પાપકો નાસ;

માનો ચીનગી આગકી, પડી પુરાને ઘાસ—૭

પુસ્તક પરિચય.

ભારતના ધર્મધેલા, નિખાલસ, અને નિષ્કપટી માનવ સમાજને કેટલાક ભારતના ધર્મ વિદ્વાતકે પ્રલોભનના ફંદમાં ફસાવી પોતાની સ્વાર્થ પિપાસા પરિતૃપ્ત કરવાને માટે એ સરલ હૃદયોને ધર્મને નામે ધર્તિંગના અંધેર પીછોડા ઓઢાડી એ ભોળા જનતાને દગે છે, ને દુઃખના દરીયામાં દડમેલી આનંદ માને છે.

“ રાંડીરાંડને પગે પડી ! કહે “ હું તેવી તું થા ” ના ન્યાયે પછી ફસાએલાં એ માનવ હૃદયો પોતાના જોવાંજ અધાને જોવાની ઇચ્છાથી દરેકને પોતાના પંથનાં પ્રલોભનોમાં મોહ પમાડી પોતા જોવાં બતાવે છે ને એમ ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે આજે ભારતની પરંપરા મંડાઇ છે. આ અંધાધુધીનાં ધનીગો ઉત્પન્ન થતાં વેર, ઝેર, ઇર્ષ્યા અને અદેખાઈનાં સામ્રાજ્ય મંડાયાં અને આથી ભારત પ્રજા તરીકેનું સંગઠન બળ આમ છિન્નવિચ્છિન્ન થવા લાગ્યું, અને આમ “ ઘર ફૂટે ઘર જાય ” ની કહેવત પ્રમાણે ભારત પ્રજા પોતાને દાથે પોતાને અધમતાના હેડા કૂપમાં ઉતારી રહી છે.

ભારતના અત્યાર સુધીના વિવિધ પંથના પ્રવર્તકોએ જ્યારે આ પૃથક્ પૃથક્ પંથના વાડાઓ ઉત્પન્ન કર્યા તે વખતે કદાચ એની જરૂર હશે, પણ આમ સનાતન ધર્મનું બળ ઢીલું કરી એ મત-પંથો યા સંપ્રદાયોનેજ અંતિમ ધ્યેય કદપી વળગી રહેવાથી ભારત પ્રજા ક્યાં જઈને વિરામશે એનો વિચાર કરતાંજ અંતર ધ્રુજ ઉઠે છે.

આથી એમ કહેવાનો આશય નથી કે તમારા પંથની અવગણના કરી તમે તેમાંથી વિમુક્ત થાઓ પરંતુ એ અધા પંથો એક મહાન સનાતન ધર્મ યા માનવ ધર્મની શાખાઓ રૂપ છે તેનું વિસ્મરણ તમારા જીવનપર્યંત થવા દેતા નહિ. નહિતર એક પ્રજા તરીકેના સંગઠન બળને ઉન્મુલન કરી તમે માનવ ધર્મ વિદ્વાતક

અથવા ભારતદેહીના ઉપનામથી અલંકૃત થવા સજ્જ થઇ રહ્યા છે. એમ કહેવાને અમારી જીભ જરાયે વિચાર નહિ કરે.

આમ “ પડ્યું પાનું નિભાવી દ્યો ” ના સિદ્ધાંતને ઘડી ભર વિસારી મૂકી સ્વામિ વિવેકાનંદની “ ઉત્તિષ્ઠિત, જાગ્રત્, પ્રાપ્ય ચરાન્નિબોધત ” અર્થ: ઉઠો, જાગો, ને તમારા આદર્શને પહોંચો ત્યાં સુધી મંડ્યા રહો ” નામની વીરહાક ને સંસાર સમરાંગણની રણતૂરી માની, જગવંદ્યાદ્ય જગદ્ગુરૂ શ્રી મચ્છંકરાચાર્યના કહેલા

કુરુતે ગંગાસાગર ગમનં વ્રત પરિપાલનમથવાદાનંમ ।

જ્ઞાનચિદ્રિને સર્વ મનેન મુક્તિર્ન ભવતિ જન્મશતેન ॥

જ્ઞાન સિવાયના દાન પુન્યથી કે ગંગાસ્નાનથી કંઈ લાભ નથી એ આદર્શને પહોંચવા માટે કમર કસો.

આટલું કહ્યા પછી આ પુસ્તકમાં પણ ખાસ કરીને ઉપરની બાબતોનો વિગતવાર દાખલા દલીલો સાથે સ્ફેટ કરવામાં આવ્યો છે. એ જણાવવું ઉચિત છે.

શરૂઆતમાં નિશાળે જતા બાળકને “ એકડેએક ” બણાવવાની જરૂર છે. એ વિષે બે મત છેજ નહિ પરંતુ એ બાળક “ એકડા ” માંજ સર્વ બણતરનો સમાવેશ માની લઇ ખીજ કોઇ ઉપાધિમાં ન પડતાં પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ પૂરો થતાં સુધી “ એકડોજ ” ધુંટયા કરે તો તેને મૂર્ખ કહ્યા શિવાય કેમ ચાલે ? તેવી રીતે શરૂઆતમાં જેને ધર્મનું જરાયે જ્ઞાન નથી તેને માટે કદાચ બહે મત પંથોનો વાડો ફળદાયી નીવડે પરંતુ આ જન્મ પર્યંત પછી એમાંજ સર્વસ્વ માની ત્યાં બેસાડેલી એકાદ ગુરૂ ઇચ્છીત આકાર ધરતી ધાતુ યા પાપાણીની મૂર્તિજ પોતાની સર્વ ફળ પ્રદાતા છે એમ માનવું એ બૂલભરેલું ખરું.

અને એટલાજ માટે એક તરફ નજર ન રાખતાં ખરા સદ્ગુરૂની શોધમાં રહેવું ને ચોતરફ ધ્યાન રાખી પોતાની મનોવૃત્તિને વિ-શાળ કરતાં જતી અંતે પોતાનો વિકાસ થઇ વૃત્તિઓ વિશ્વ બંધુત્વ

નીરાંત અને હરીગુરૂ માહારાજના ગુરૂ સત્યિદાનંદ સ્વામીજી.

ના પાયા પર જઈ સ્થિર થશે અને પોતાનો ગુરૂ પણ ભગવદ્ ગીતામાં જણાવ્યા પ્રમાણે.

આત્મૈવદ્વાત્મનોબંધુ આત્મૈવરિપુરાત્મનઃ ।

“આત્માજ પોતાનો મિત્ર અને શત્રુ છે.”

પોતેજ બની આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે.

અંતે આ પુસ્તક તૈયાર કરવામાં કબીર મનસુરના તેમજ શ્રી ભગવદ્ગીતા અને બીજા પરચુરણ પુસ્તકોના આધાર લેવા પડ્યા છે જેથી વાચકને વધુ સરળતા થાય અને આમાં મદદ કરવામાં મારા મિત્રોએ જે ફાળો ખર્ચ્યો છે તે બધા માટે હું તેમનો શુભિ હું ને આશા રાખું છું કે મારા આવા કામમાં તેઓ વધુને વધુ ઉત્સાહ રેડી મને ને વાચકને પોતાની જીવન પુષ્પ પરાગથી નવાજી અમરત્વ પામે.

અંતમાં આ પુસ્તકમાં આ બધી બાબતો પર પ્રકાશ પાડે એવી રીતે સમજાવટ કરવામાં આવી છે છતાં દરેક મનુષ્ય એ અંતે મનુષ્યજ છે એટલે દરેક વાચકવર્ગ, આ પુસ્તકને વાંચવામાં હંસ-ક્ષીર ન્યાય રાખે એટલું સવિનય યાચી લઉં છું. ઓમ તત્સત્ ।

મૂળ મૂકામઃ—
ગોપાળપુરા રોડ,
મહેતા બીલ્ડીંગમાં.
ડાકોર.

} **ચુનીલાલ મગનલાલ મહેતા** ડાકોરવાળા
હાલ સ્ટેશન માસ્ટર. ઉમલા.
અંકલેશ્વર થઈને .

ગુરૂ મહત્તા.

પૂજ્ય બ્રહ્મનિષ્ઠ સ્વામી મહારાજ શ્રી નરસિંહ સરસ્વતિના જીવન ચરિત્રની પહેલી આવૃત્તી કે જેમાંથી કંઈક વિશેષ હકીકત મળવાનું મેં સાંભળ્યું હતું તે તજવીજ કરવા છતાં પણ ન મળી શકવાથી અંતે બીજી આવૃત્તી મેળવી જે આખી મરાઠી ભાષામાં લખાયેલી છે. અને તે ઉપરથી ટુંકી છુટી છુટી નોંધ અહીં ઉતારી છે.

મહારાજ નરસિંહ સરસ્વતિનો જન્મ દક્ષીણમાં આવેલા હસ્તિનાપુર નજીકના છેલીખેડી નામના ગામમાં શકે ૧૪૦૦) ના ચૈત્ર શુદ્ધ ૨ ના રોજ થયો હતો. અને સહયુર તરીકે જાહેરાત પામ્યા પછી પહેલ વહેલા તેઓ દક્ષીણમાં મંગળ વેદ્યા નામના ગામમાં સંવત ૧૬૯૪માં દેખાયા હતા. એટલે શકે ૧૫૬૦. સને ૧૬૩૮. માહારાજશ્રી કહેતા હતા કે હું ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ભાગીરથીની ઉત્તર બાજુનું જંગલ નામે કદળી વનમાં થી આવું છું. ત્યારપછી પોતાના જ્ઞાન અને પ્રતિભાથી ધણાઓએ તેમનું શિષ્યત્વ સ્વિકાર્યું તેમાં ધણા હિંદુ તથા મુસલમાનો પણ હતા. તે પૈકી એક સમિચદાનંદ સ્વામીને બીજા નડીયાદવાળા સૈયદ અમન સાહેબ હતા. એ સૈયદ અમન સાહેબની કબર ગામ તેલોદ તાલુકે આમોદ જીલ્લે ભરૂચમાં છે. સમિચદાનંદ સ્વામિના પણ ધણા શિષ્યો છે તેમાંના (૧) નિરાંતમહારાજ ગામ દેથાણના તાલુકે કરજણ પ્રાંત વડોદરા. નિરાંતમહારાજ જ્ઞાતે ગોહેલા રજપુત હતા તેમનો જન્મ સંવત ૧૮૦૩ માં ને મરણ સંવત ૧૯૦૮ માં ૧૦૫, વરસની ઉંમરે થયું હતું. (૨) હરિરામ મહારાજ ગામ જામડીમાં (છીદ્રાની પાસે) વીશેષ રહેતા હતા જ્ઞાતે કાઠીઆ ભગત હતા ને તેઓનું મુળી ગામ પાદરા હતું તેમણે સંવત ૧૮૮૮ માં જામડીમાં સમાધિ લીધી તે શકે ૧૭૫૩ સને ૧૮૩૨. ત્યાર બાદ સને ૧૮૫૭ બેસતાં માહારાજ શ્રી નરસિંહ સરસ્વતી અક્કલ કોટમાં આવ્યા ને ત્યાંજ પોતાનું સ્થાન જમાયું.

નરસિંહ સરસ્વતી સ્વામીનું સ્વરૂપ મીલન (મૃત્યું) અક્કલ

નરસિંહ સરસ્વતી સ્વામીજી.

તે સ્વામી સત્યદાનંદના ગુરુ

અકલકોટ નીવાસી.

કોટમાંજ શકે ૧૮૦૦ ના ચૈત્ર વદી ૧૩ ને મંગળવારે ત્રીજ પહોરે થયું હતું તે ઇ. સ. ૧૮૭૮ ને વીક્રમ સંવત ૧૯૩૪ મરણ વખતે તેઓની ઉંમર લગભગ ૪૦૦ વરસની હતી. અસલના સ્વામી નર-સીંહ સરસ્વતીના ફોટામાં બે પ્રકારનાં તીલક છે એક ઉભૂં અને બીજું ગોળ છે. આ તીલક પૈકી ઉભૂં તિલક નીરાંતમહારાજના પંથમાં અને બીજું ગોળ તીલક હરીગુરૂમહારાજના પંથમાં સ્થાન પામ્યાં છે. અકકલ કોટમાં દરવરસે મહારાજનો ઓછવ મદા વદી પડવાને દીવસે થાય છે અને આ બદલ અકકલ કોટના રાજા તરફથી રૂ. ૩૦૦, ત્રણસો આપે છે. શકે ૧૭૯૨ સંવત ૧૯૨૬ માં આ માહારાજના આશીરવાદથી વડોદરાવાળા રામચંદ્રરાવ ઘોરપડે ને ત્યાં પુત્ર રત્ન થયો હતો તે પુત્રનું નામ બાબા સાહેબ ઘોરપડે રાખવામાં આવ્યું હતું. બીજા કેટલાક જણ માહારાજશ્રીના વચનથી વડોદરામાં સુખી થયા હતા. મુખાષ્ટમાં ઠાકોરદ્વાર આગળ જમણી બાજુએ મંદીરમાં આમાં મહારાજની તસવીર તથા પાદુકા છે. તેમ બીજું મુખાષ્ટમાં માહાલક્ષ્મી તરફ પણ પાદુકા છે આ પાદુકાની સ્થાપના શકે ૧૭૧૪ સંવત ૧૮૪૮ ઇ. સ. ૧૭૯૨ ની સાલમાં થઈ હતી. નર-સીંહ સરસ્વતી માહારાજના જીવન ચરીત્રમાંથી ઘણું લેવા જેવું છે પણ તેમના જીવન ચરીત્રનું પ્રથમ પુસ્તક મને ન મળી શકવાથી તેમની કંઈ પ્રસાદીની ભેટ અમે તરસ્યા ભક્તોની આગળ ધરી શકતા નથી માટે મળ્યું તેટલાથી સંતોષ માની સુત્ર વાંચકો અમેને માફ કરશે એમ માનીએ છીએ.

હવે જેના કૃપા પ્રસાદે આ જીવન ટકી રહ્યું છે. તેમને માટે બે શબ્દો લખવાની હિમત કરું છું.

હરિગુરૂમહારાજ વીદેહ થયા પછી તેમની જગા ઉપર એકં એવું વિરલ રત્ન પાક્યું કે જેના તેજથી દીશાઓ ભરાઇ ગઇ ને જેણે જીવતરની સફળતાની ચાવીઓ ખાવી. આ સેવક પણ ગયા જન્મનાં પુન્યના બળથી એ દૈવી પુરૂષને શરણાગત થવાનું ભાગ્ય

પ્રાપ્ત કરી શક્યો ને આ રીતે અસંખ્ય પુન્યશાળી જીવો દીપકનો પ્રકાશ જોઈ જેમ કીડા ઉભરાય તેમ તે મહાપુરુષના જ્ઞાન દીપકના પ્રકાશથી અંબધ ત્યાં ખેંચાવા લાગ્યા, અને પોતાના દેહના નાશરૂપ અહંમત્વની આહુતી આપી મોક્ષમાર્ગના અધિકારી થયા. એ મહાપુરુષ તે સદ્ગુરુ ભાવદાસજી મહારાજ.

એ સદ્ગુરુ મૂર્તિને હરિરામ મહારાજે સં. ૧૮૮૧ શકે ૧૭૪૬ અને ઇ. સ. સને ૧૮૨૫ માં સીગામ ઠાકોર શ્રી પરતાપસંગજીને ત્યાંથી પાછા આવતાં છીદ્રા ગામના જંગલમાં મળ્યા અને જ્ઞાનાતુર જીજ્ઞાસુ જોઈ ત્યાંથી દરીઆ કીનારે તેડી જઈ તત્ત્વજ્ઞાનનો માર્ગદર્શક સદ્ ઉપદેશ કર્યો અને આજ્ઞા કરી કે જીનાગઢ જઈ છ માસ સુધી પુણ્ય લક્ષથી ભજન કરીને મને જમડી ગામે મળજો. ગુરુ આજ્ઞા મુજબ ત્યાંથીજ પરભાર્યા જીનાગઢ જવા નીશ્ચય કરી જ્યાં ગાયોનું ઘન હતું ત્યાં આવ્યા અને આકાશ તરફ જોયું તો વખત તેનો તેજ હતો આ આશ્ચર્ય જોઈ ભાવદાસજીના અંતઃકરણના આનંદનો પાર રહ્યો નહીં અને ત્યાંથી સાથેના માણોસોને કંઈપણ કહ્યા સીવાય જીનાગઢ તરફ ચાલ્યા ગયા. છ માસ પુણ્ય થયે પરભાર્યા જમડી ગામે પોતાના સદ્ગુરુ શ્રી હરીરામ મહારાજના ચરણમાં વંદન કરી ઉભા રહ્યા એ સમયની ભાવદાસજીની સ્થિતિ જોઈ હરીરામજી અતી પ્રસન્ન વદને ઉભા થઈ ભાવદાસજીને ભૂજ ભરીને ભેટ્યા અને પોતાની સાથેજ આસન આપ્યું અને આજ્ઞા કરી કે જગતમાંથી અધર્મને અટકાવી ભક્તીમાર્ગ ફેલાવો. ભાવદાસજીએ નમ્ર ભાવે કહ્યું કૃપાળુ આપ છો ત્યાં સુધી મને ભજન કરવા આજ્ઞા આપો અને આપની દેહ ગયા પછી આપની આજ્ઞા મુજબ આપની દયાથી ભક્તી માર્ગનો ફેલાવો થશે. હરીરામજીએ કહ્યું ભાઈ તારી ઇચ્છા એમ હોય તો એમ કરે. એમ કહીને પોતાની જગ્યાના અધિકારી બનાવ્યા હતા. ભાવદાસમહારાજ જ્ઞાતે કૃપણ કુળના હતા.

ભાવદાસ મહારાજને એ પુત્રો હતા એક ઉગમશી મોટા પુત્ર

શ્રી ભાવદાસ જી મહારાજ.

મોક્ષ ગામની ભાગેલ સાંમવાનુ નુકમ.

મંદીર-શીઆબાગ-વડોદરા.

"મેહેતા-મતલબ અજતમાયા"નાં મનોર સાહેબનું પદ પાંચમું જીવો.

ને બીજા રામદાસજી હતા. સમર્થ જ્ઞાનની પ્રભાથી સિદ્ધિઓ પણ જેના ચરણ ચાંપે એવા સદ્ગુરુને શાની ખોટ હોય છતાં પણ પોતાના ભક્ત જનની ઇચ્છાને આધીન થઈ તેમને સદુપદેશ આપી તેમનાં જીવનને સફળ બનાવવા ગામોગામ ફરતા હતા. તેમના અનેક પરચા-ઓમાંથી અમુકનો અહિં વાંચકના ભાવને માટે ઉલ્લેખ કર્યો છે જેથી તેમની મહત્તા અને શક્તિનો સહેજે ખ્યાલ આવી જશે.

જંબુસરથી ચાર ગાઉ દુર દુટંજ ગામના સુથાર ભક્ત તુળ-શીદાસે મહારાજ ભાવદાસને ખેસવા માટે એક સુશોભિત રથ તૈયાર કર્યો ને તેમાં બીરાજી ભક્તજનોને દર્શન દેવાની પોતાની ઇચ્છા બતાવી. તેથી મહારાજ રથમાં ખેસી હરિજનોને દર્શન આપવા મોઝે પધાર્યા. મોલાવાળા જેરામ ભગતે મહારાજ આગળ ધીની મસાલ કરીને ગામના બીજા હરિજનો સાથે મહારાજનું સામૈયું કરી મહારાજને ભાગોળથી પોતાને ઘેર લઈ આવ્યા પણ આ દેખાવથી ગામના પટેલ (મુખી) જેરા નાગજીના મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે ધીની મસાલ તો પ્રભુ આગળ થાય, તેને બદલે આ પ્રભુના ભક્ત આગળ કેમ કરી હશે છતાં જો આ ખરા દૈવી જીવ હોય તો ચમત્કાર બતાવે એમ માની ગામના બંને ભાગના આગેવાન માણસોને ભેગા કરી મહારાજની પરિક્ષા કરવા જણાવ્યું. આથી તેઓએ એક કારી ખાલી કચરાની માટલીમાં કાંકરા ભરી મહારાજ સનમુખ મુકી. પોતાના ગુરૂનું આવું અપમાન થતું જોઈ જેરામ ભગતની આંખમાં પાણી ભરાઈ આવ્યું ને પોતાના ભક્તની શાંતિ માટે પોતાનો હજુરીઓ (રૂમાલ) ઢાંકી જેરામ ભગતને કહ્યું કે ભગત સર્વે હરિજન મંડ-ળીને પ્રસાદ આપો.

આ જોવા પેલા પરીક્ષકો તલપી રહ્યા હતા. પણ જેરામ ભગતને પોતાના ગુરૂમહારાજમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા હતી. આત્મા ચતાંજ ભગત ઉઠ્યાને દરેકને તેમાંથી સાકરની પ્રસાદી કાઢીને આપી, આ ચમત્કાર જોવા ત્યાં ૬૫) માણસોનું મંડળ ઉભું હતું. પણ કાંકરા ભરેલી માટલીમાંથી ગુરૂ પ્રતાપે સાકરની પ્રસાદી નીકળતી જોઈ દરેક આશ્ચર્ય

પામ્યા ને પરીક્ષા કરનારનાં મોંઢા ઢીલાં પડ્યાં. અંતે પોતાની ભૂલના પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે તેમ બીજા ઉભેલાઓએ પોતાના ભલા માટે મહારાજનો આશ્રય કરી ઉપદેશ ગ્રહણ કર્યો. જેમાં મુખી જેરા નાગજી હાથીભાઈ જેરાભાઈ, તથા ગોવિંદ કાશીભાઈ વીગેરે હતા. આ પરચાથી વધતા જતા ભક્તમંડળના અતિ આગ્રહથી મહારાજે એક વરસ સુધી જેરામ ભગતને ત્યાં આસન રાખ્યું ને ત્યારપછી મોવાલ જઈ મંદિરની સ્થાપના કરવાનો વિચાર થતાં મોવાલ જવા નીકળ્યા. આજે પણ તેમનાં વંશવારસો મોલામાં મોજુદ છે ને તેમના ચમત્કારની વાત અત્યારે પણ જેવી ને તેવીજ તાજી છે. ભાવદાસ મહારાજનો રથ ધણેભાગે મનોરસાહેબ હાંકતા હતા અને આ વખતે તેઓ હાજર હોવાથી ઉપરના દેખાવનું એક પદ તેમણે ગાયું હતું.

મોલાથી મોવાલ જતાં મહારાજ ભાવદાસજીની સાથે તેમના મોટા પુત્ર ઊગમશી મહારાજ હતા. મોવાલને રસ્તે મઢી પાસે જે નાનો કુંવો છે ત્યાં તેમણે એક મરણ પામેલી ગાયને જોઈ તે ગાયની પાસે તેનું નાનું વાછરડું માતાના મૃત્યુની અજ્ઞાત સ્થિતિમાં આમતેમ ફરતું ને માતાને વારંવાર સુંઘતું દેખાયું. ઊગમશી મહારાજને આ દૃશ્ય જોઈને દયા આવી ને તેમણે મહારાજને તે ગાયને જીવતી કરવાની આજીજી કરી ! ભાવદાસ મહારાજે કહ્યું “તેનું આયુષ્ય પુરૂં થયું છે માટે તમને દયા આવતી હોય તો તમારા આયુષ્યમાંથી બે વર્ષ આપો તો ગાય જીવતી થાય.” ઊગમશી મહારાજ કબુલ થયા. ભાવદાસ મહારાજ પાસે પાણી ન હતું તેથી પોતાના હુકામાંથી પાણી ઊગમશી મહારાજના હાથમાં આપી તે ગાયના મોંઢા ઉપર નાંખવા કહ્યું ને તેમ થતાંજ ગાય ઉભી થઈ ને પોતાના વાછરડાને ધવરાવવા લાગી.

આમ પોતાના જીવમાંથી દયાભાવે બે વર્ષ આપી ઊગમશી મહારાજે પોતાનું જીવન સોળ વર્ષની ઉંમરે મોવાલ ગામમાં પુરૂં કર્યું જૂજ પણ દરેક મહા શુદ્ધિ ૧૫ ના રોજ તેમની સંવત્સરી મોવાલમાં ઉજવાય છે.

દુડંગના એક અંધ બ્રાહ્મણ નામે વહ્નવરાંમ ભાવદાસ મહારાજનો આશ્રય કરી ઉપદેશ લીધો તેથી ગામના બ્રાહ્મણો નારાજ થયા ને પેલા બ્રાહ્મણ સાથે વ્યવહાર અંધ કર્યો. ત્યારપછી ફરતા ફરતા એક વખત

મહારાજ દુડંજમાં જઈ પહોંચ્યા અનેક માણસો તેમનાં દર્શનને આવવા લાગ્યાં ને તેમનાં આશ્રીત થવા લાગ્યાં.

બ્રાહ્મણસમાજમાંથી એક બ્રાહ્મણે પ્રસંગ નીકળતાં મહારાજને કહ્યું કે તમારામાં ખરું સામર્થ્ય હોય તો આ સભાના દેખતાં તમારા આશ્રિત પેલા અંધ બ્રાહ્મણ પાસે આજની કથા વંચાવો. ભાવદાસ મહારાજ હસી પડ્યા ને પોતાના ભક્ત અંધ બ્રાહ્મણને પાસે બોલાવી તેને માથે હાથ મૂકી કથા વાંચવાની આજ્ઞા કરી માથે હાથ અડતાંજ તેનું અંધત્વ નાશ પામ્યું ને સર્વ સભાના આશ્ચર્ય વચ્ચે તેણે વાંચન શરૂ કર્યું ! આ દૃશ્ય જોઇ દરેક જણ મહારાજનાં ગુણગાન ગાતા તેમનાં ચરણમાં લોટી પડ્યા. અને શીષ્ય બન્યા.

આ સીવાય છીદ્રાના પટેલ મનોર ભગતને પણ અનેક ચમત્કાર તેમણે બતાવ્યા છે. એ બધું લખવા બેસીએ તો એક તદ્દન સ્વતંત્ર પુસ્તક તૈયાર થઈ શકે ! પણ તે કામ તેઓશ્રીની વડોદરાની ગાદી વાળાઓ તરફથી શરૂ થયું હોઈ ટુંક સમયમાંજ પુરું થઈ પ્રકટ થનાર છે એટલે અત્રે તો તેમાંની એક બે પ્રસાદીઓજ વાંચકોના લાભને ખાતર આપી છે.

આમ પોતાના જીવનમાં ગુરૂમહારાજ ભાવદાસજી છીદ્રાથી સંવત ૧૮૫૫ સકે ૧૭૬૦ અને ઇ. સ. ૧૮૩૯ માં મુવાલ આવ્યા અને મુવાલથી સંવત ૧૯૦૭ સકે ૧૭૭૨ અને ઇ. સ. ૧૮૫૧માં વડોદરે ગુંદાક્ષીઆમાં આવી મંદિરની સ્થાપના કરી પણ ભક્તિ વધવાથી જગ્યામાં સંકડામણ પડવા લાગી તેથી સંવત ૧૯૧૭ સકે ૧૭૮૨ અને સને ૧૮૬૧માં શીઆ બાગમાં મંદિર કર્યું અને સંવત ૧૯૧૮ સકે ૧૭૮૩ અને ઇ. સ. સને ૧૮૬૨માં ગાદીની સ્થાપના કરી સંવત ૧૯૧૯ માં નીરવાણ પામ્યા એટલે શકે ૧૭૮૪ અને ઇ. સ. ૧૮૬૩માં ભાવદાસ મહારાજની સંવત્સરી દરેક વરસે આસો સુદી ૫ (પાચમ) એ ઉજવાય છે.

ભાવદાસ મહારાજ વડોદરામાં વીદિહ થયા. આ વાત મોજાવાળા વાળંદ જેરામ ભગત કે જેઓ જુનાગઢ ગયા હતા તેમણે ત્યાં સાંભળીને અંતરમાં અતિ દુઃખી થવાથી અત્રનો ત્યાગ કર્યો ને ત્રણ દિવસ નિરાહાર રહ્યા. પોતાના ભક્તનો આવો અદ્ભુત પ્રેમ જોઈ

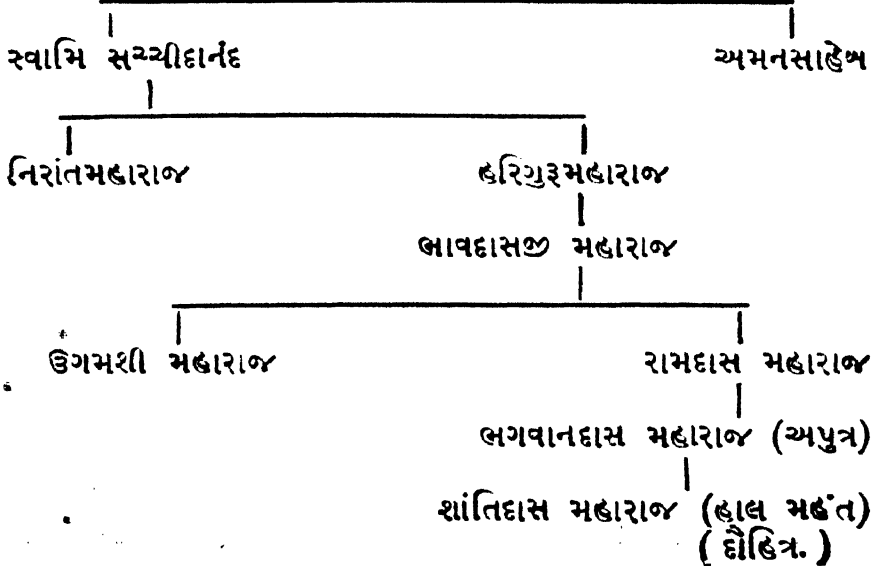
ભાવદાસ મહારાજે જેરામ ભગતને ગોરખની ટુક નામની જમ્મા આગળ દર્શન આપ્યાં ને સદુપદેશ આપી આવા ઉપવાસ ન કરવાનું કહી પોતાના ઉપદેશ મુજબ વર્તવાનું જણાવી પાછા અંતરધ્યાન થયા. આમ અમારો જ્ઞાન સૂર્ય અસ્ત થયો પણ તેની અને એક પછી એક પુરષોનું પ્રાગટ્ય થતું ચાલ્યું અને તેના ઉપદેશને ભક્તો અંતરમાં ધારવાથી જે કંઈ શાંતિ અનુભવાય છે તે માટે એ ગુરૂમહારાજના કોટિ જન્મ પર્યંત અમે આજારી છીએ.

મહારાજના નાના બીજા પુત્ર રામદાસ મહારાજને ભગવાનદાસ મહારાજ એકજ પુત્ર હતા. પણ ભગવાનદાસ મહારાજને પુત્ર ન હોવાથી તેમણે પોતાની પુત્રી સંતોક બેનમાંજ પોતાનું સર્વસ્વ માન્યું ને તેને ઉપદેશ આપી સારાં જ્ઞાની બનાવ્યાં અંતે પોતાના દેહવીલય પછી સંતોક બેનથી ઉત્પન્ન થએલા પોતાના (દોહિત્ર) જેમનું નામ શાંતિદાસ મહારાજ છે તેમને પોતાની ગાદી આપી. ને આજે પણ તેઓજ ગાદી જે વડોદરામાં શીઆ આગળ આવી છે તેના અધિપતિ મહાંત તરીકે છે.

સદગુરૂ વંશાવળી

મહારાજ નરસિંહા સરસ્વાત

| (દક્ષીણ અક્લકોટ નીવાસી)

પરચુરણ હકીકત—

ગીતામાં ઉર્ધ્વમુળ. મધ્યા શાખાવાળું ઝાડ કહ્યું છે. તેજ આ શરીર છે. વળી તે ઐકારમાં નીચે પ્રમાણે ગોઠવણ સમજવી—

૧ ઉંચે મુળ તે ઐકારનું બીદું તેને વીકાર વગરની નીરમળ માયા કહે છે.

૨ થડ રૂપી સગુણ બ્રહ્મ યા વેદ નારાયણ યા. વૈરાટ સ્વરૂપ કહે છે.

૩ ડાળાં રૂપી ઈશ્વરો જેવા કે, બ્રહ્મા, વીષ્ણુ, શીવ, શક્તિ.

૪ પાંખડાં રૂપી દેવો જેવા કે ઇન્દ્ર, ચંદ્ર, સુર્ય વીગેરે

૫ પાંદડાં રૂપી જડાત્મા જેવા કે ઝાડ, પહાડ વીગેરે

૬ પુષ્પ રૂપી જીવાત્મા જેવા કે ઢોર, પશુ, પંખી વીગેરે

૭ ફળ રૂપી મનુષ્યોનો આત્મા કહેવાય—

ચાર ખાણો.

૧ ઉદ્ભવીજ એટલે ઝાડ, પહાડ વીગેરે

૨ ઇંડજ એટલે ઇંડાંમાંથી પેદાશ. જેવા કે સાપ મોર વીગેરે

૩ સ્વેદજ એટલે પરસેવાથી પેદાશ જેવા કે ચાંચડ માંકણ જી વીગેરે

૪ જરાયું એટલે મનુષ્ય પશુ વીગેરે એટલે જેને ચોર લપે-ટેલી હોય તેવાં

નવદ્વારનો બંગલો એટલે શરીર—

નાકનાં એ દ્વાર—આંખનાં એ દ્વાર—કાનનાં એ દ્વાર—મુખનું દ્વાર એક—ગુદાનું દ્વાર એક, અને ઉપસ્થનું દ્વાર એક—આમ મળીને નવદ્વારનો બંગલો કહેવાય છે.

વેદની સમજ ઐકાર સાથે

૧. સુક્ષ્મવેદ=આકાશ તત્વ. (બીદું) ૨. યજુરવેદ=ઉત્તર દીશા—પવન તત્વ અને ઐકારની અર્ધમાત્રા ૩. રૂગવેદ=પુર્વદીશા. અગ્ની-

તત્ત્વ અને ઝંકારની આકાર માત્રા ૪. શામવેદ=પશ્ચીમ દીશા-
જળતત્ત્વ અને મકાર માત્રા ૫. અથરવેદ=દક્ષીણ દીશા. પૃથ્વી તત્ત્વ
અને ઝંકારની ઉકાર માત્રા—

ભક્તિનું બીજું નામ ઉપાસના છે.

(૧) મળદોષ એટલે બાહ્યારનાં કર્મ સારાં કરવાં. (૨) વીક્ષેષ
દોષ એટલે અંતરના મલીન વીચારો બંધ કરવા એટલે સાફ કરવા
આને માટે સદ્ગુરુ કરવા અને ગુરુસેવા ગુરુ ઉપર શ્રદ્ધા ગુરુ મુર્તિનું
ધ્યાન ગુરુ ભક્તિ અને અંતે ગુરુમાંજ તદ્દરૂપતા થવું એટલે પરમાત્મા
રૂપ સદ્ગુરુમાં—પરમાત્મા સમાન કરવાને વીવેક વીચાર વૈરાગ્ય રાખી
શ્રદ્ધાથી તમામ અંતર મલીન વીચાર દુર કરવા આવું કયું તેનું
નામજ ઉપવાસના કહેવાય ભક્તી એ શબ્દ લૌકીક છે અને ઉપાસના
એ શાસ્ત્રીય શબ્દ છે પણ અર્થ એકનો એકજ.

વિષ્ણુના દસ અવતાર અને તેમના ગુરુનાં નામ

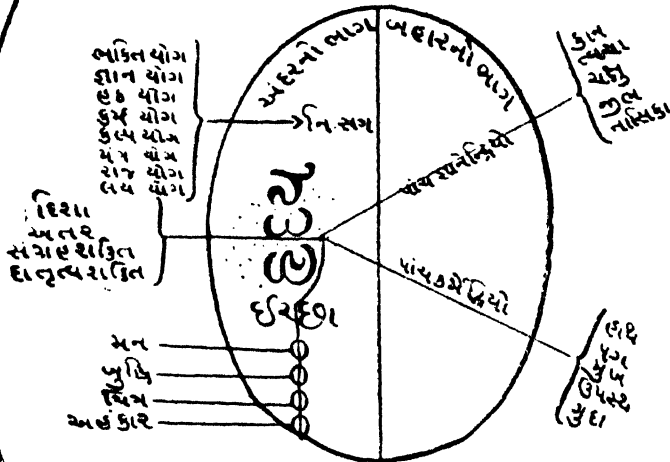
અવતાર	ગુરુનાં નામ
૧ મત્સ્યા અવતાર	માન નામના ગુરુ હતા
૨ કુચ્છા ,,	સહેજ મુની ,,
૩ વરાહ ,,	અગસ્ત ગુરુ ,,
૪ નૃસીંહ ,,	તેજમુની ,,
૫ વામન ,,	નભરૂષી ,,
૬ દ્રુપદાસ ,,	વચ્છ રાજગુરુ ,,
૭ રામચંદ્ર ,,	વશીષ્ઠ ,,
૮ કૃષ્ણા અવતાર	કુરવાસા રૂષી ,,
૯ બુદ્ધા અવતાર	વામ રૂષી ,,
૧૦ નકલકી અવતાર	સહેજ સ્વરૂપ નામના ગુરુ થશે

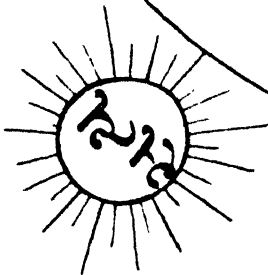
મહેતા ચુનીલાલ મગનલાલ ડાકોરવાળા.

મોક્ષ

વિષયોથી ભરપૂર મનુષ્ય

જગત

ચિત્ર નંબર ૧. અ

(સત્ય) અહ્માકાશ. સુદ્ધસુભ (તેજોમય)

અક્ષર-ન્ન—	પરમાકાશ, આધ્યમાયા, ઇશ્વર, સુભ (ઉજળું)
ત્રીકુટી—	જ્યોતી, હંસ, તત્વાકાશ, નીલપીત.
કંઠ—	ધ્વજાશક્તિ, આકાશતત્ત્વ, જીવ, શ્વેતપદાર્થ.
હૃદય—	શંકર. વાયુતત્ત્વ, પ્રકૃતી, નીલપદાર્થ, ઘેયમોક્ષ, સુખવૈભવ, પરિત્યાગ.
નાભિ—	વિષ્ણુ, અમિતતત્ત્વ, રક્ત પદાર્થો, પ્રકૃતી નારાયણ, ભોગ ને મોક્ષ.
ઉપરથ—	અહ્મા, જળતત્ત્વ, અનુપાસ્ય દેવ, સંતતિ પુષ્કળ જોષ્ઠી હોય તો ઉપાસના કરવી.
ગુદા—	ગણેશ, પૃથ્વીતત્ત્વ, પીત્ત પદાર્થો, જેને દ્રવ્યસિદ્ધિ વિગેરે પાર્થિવ પદાર્થો જોષ્ઠતા હોય તે ઉપાસના કરે.

નીચે બતાવેલા બાવન અક્ષરની બહાર પરમાત્મા છે.

મોક્ષધામ.

કમળ ઉપરના અક્ષરો.

લલાટ—આગ્નાયક—એ પાંખડીનું કમળ—હ ક્ષ એ અક્ષરો છે.

કંઠસ્થાન—વિસુદ્ધયક—સોળ પાંખડીનું કમળ—સોળ અક્ષરો છે.

(અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, ઋ, ૠ, ૡ, ૢ, ૣ, ૤, ૥, ૦, ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૰, ૱, ૲, ૳, ૴, ૵, ૶, ૷, ૸, ૹ, ૺ, ૻ, ૼ, ૽, ૾, ૿, ૿ઃ)

હૃદય—છાતી—અનાહતયક—બાર પાંખડીનું કમળ—બાર અક્ષરો છે
(ક. ખ. ગ. ઘ. ઙ. ચ. છ. જ. ઝ. ઞ. ટ. ઠ.)

નાભી—મણીપુરયક—દસ પાંખડીનું કમળ—દસ અક્ષરો છે.
(ડ. ઢ. ળ. ત. થ. દ. ધ. ન. પ. ફ.)

ઉપરથ—સ્વાધિષ્ઠાનયક—છ પાંખડીનું કમળ છે—છ અક્ષરો છે.
(બ. લ. મ. ય. ર. લ.)

ચણુપત્તી ગુદાએ

મુળાધારયક—ચાર પાંખડીનું કમળ છે અને તે ઉપર ચાર અક્ષરો છે. (વ. શ. પ. સ.)

ઉપર પ્રમાણે ૫૦) અક્ષરો અને જા, જા, આ એ મળી ૫૨ અક્ષર પુરા.

ચુનીલાલ.

તત્ત્વજ્ઞાન પ્રકાશ.

યોગ વર્ણન ને વર્ણવ્યવસ્થા.

બ્રહ્માનંદં પરમ સુખદં, કેવલં જ્ઞાનમુર્તિ
દ્વદ્વાતીતં ગગન સદ્ગતં, તત્ત્વ મસ્યાદિ લક્ષં
એકં નિત્યં વિમલમચલં સર્વધીસાક્ષી ભૂતં
ભાવાતિતં ત્રિગુણ રહિતં, સદગુરુત્વં નમામિ.

આબુના ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે વિષયથી નિઃસંગ થાય તો મોક્ષ મળે પણ હૃદયમાં ચારગુણ રહેલા છે. દિશા, અંતર, સંગ્રાહક શક્તિ અને દાતૃત્વશક્તિ એ ગુણમાં લલચાઇ જીવ અંતઃકરણ સાથે સંબંધમાં આવે છે અને એમ થતાંજ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને પાંચ કર્મેન્દ્રિય તથા ઇન્દ્રિય, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, અને અલંકાર તેનો પાણી સંસર્ગ લાગવા માંડે છે ને આથી જીવ પોતાના સ્વરૂપનું જ્ઞાન ભૂલી ઇન્દ્રિયો અંતઃકરણના સંગ દોષથી દેહાભિમાન ને છોડી શકતો નથી. તે વખતે ભક્તિયોગ તેને બચાવી શકે છે પણ ભક્તિયોગ એટલે શ્રદ્ધાયોગ. શ્રદ્ધા સિવાય ભક્તિ લૂલી છે. ભક્તિમાં તર્કવાદને સ્થાન

નથી ભક્તિમાં શ્રદ્ધાનીજ જરૂર છે. એટલે શ્રદ્ધાને કાંઠે કાંઠે ભક્તિ રૂપી નાવમાં બેસી જીવ નિઃસંગને કિનારે આવી ઉભો રહે છે. ત્યાંથી તેને સત્ય (ઈશ્વર) નો સાક્ષાત્કાર, થાય છે. અને એટલાજ માટે નિઃસંગસ્થિતિને શાસ્ત્રકારો આચાર્ય યા ગુરુપદ કહે છે.

હવે તત્ત્વસુ પુરૂષોએ સાક્ષાત્કાર માટે ભક્તિયોગ સિવાય બીજા છ યોગ બતાવ્યા છે. જે નીચે પ્રમાણે છે.

- ૧ ભક્તિયોગ = શ્રદ્ધા પ્રધાન છે
- ૨ હઠયોગ = આગ્રહ પ્રધાન છે
- ૩ જ્ઞાનયોગ = આત્મચિંતન પ્રધાન જોઈએ
- ૪ કલ્પયોગ = ક્ષરોપચાર (પ્રધાન જોઈએ
- ૫ મંત્રયોગ = અક્ષરોપચાર પ્રધાન જોઈએ
- ૬ કર્મયોગ = પુરૂષાર્થ પ્રધાન જોઈએ
- ૭ રાજયોગ = સહજભાવ પ્રાધાન્ય છે
- ૮ લયયોગ = ત્યાગ પ્રાધાન્ય છે:

ઉપરના આઠ યોગોમાં દેહમાં નીચે પ્રમાણે સ્થિતિ તો હોવીજ જોઈએ કે.

- ૧ મન કર્મ કરતું બંધ થવું જોઈએ
- ૨ બુદ્ધિના વિચારો બધા સ્થિર થવા જોઈએ
- ૩ ચિત્તની વૃત્તિનો સંપૂર્ણ નિરોધ થવો જોઈએ અને
- ૪ અહંકાર નિર્મૂળ થવો જોઈએ.

આટલું ન થાય ત્યાં સુધી એ યોગોની સાધના લગભગ નીષ્ફળ નિવડે છે.

હવે નિઃસંગ સ્થિતિને બરાબર જાણવા આપણે સંગ એટલે શું ? તે જાણવું જોઈએ.

સંગ—એટલે બહારના વિષય પ્રપંચોનું પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને પાંચ કર્મેન્દ્રિયોદ્વારા હૃદયમાં પ્રવેશી જવું તે છે.

હવે તે વિષયો કેવા રૂપે પ્રવેશ કરે છે તે તપાસીએ. સામાન્યતઃ વિષયો હૃદયમાં ચાર પ્રકારે પ્રવેશ કરે છે તે

(૧) આકૃતિ (૨) સંખ્યા (૩) ગુણ (૪) પરિમાણ. આમ આ ચાર રીતે હૃદયમાં પેઠેલા વિષયો પોતાની મોહજાળ તૈયાર કરી જીવને બદ્ધ કરે છે તે પોતાની સત્તા પૂર્ણપણે જામે એટલે જીવ પોતાને બૂલી તેમના કૃત્રિમ વેષને ધારી લઈ તે ને રૂપ પોતાને માની લઈ ભરમાય છે.

જીવની આ સ્થિતિમાંથી જીવ છૂટો થઈ શકે ખરો કે નહિ ? એવો સદજ પ્રશ્ન થશે. તો તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે જે પ્રમાણે એક મકાનનાં બધાં બારી બારણાં ખુલ્લાં હોય તેને અંગે તેમાં જેમ આસપાસના વાતાવરણની પુરેપુરી અસર થાય છે પરંતુ તે બારી બારણાં બંધ કરી અંદર સારા સારા ધૂપ દીવો અને અત્તરો છાંટવામાં આવતાંજ બહારનું વાતાવરણ ધરના અંદરના ભાગમાં પોતાની સત્તા નથી સ્થાપી શકતું તેજ પ્રમાણે દશ ઇંદ્રિયો, ચાર અંતઃકરણને પંચ પ્રાણ બહારના વિષયોને અંદર ધસડી લાવી જીવ કે જે ભ્રમિત અવસ્થા ભોગવી રહ્યો હોય છે તેના ક્ષણિક આનંદમાં વધારો કરતાં હોય છે તે અટકાવી ઇંદ્રિયો અંતઃકરણ અને પ્રાણરૂપી બારી બારણાં બંધ કરી જીવ લકિતયોગ અથવા ઉપર કહેલા યોગોમાંથી પોતાની સ્થિતિ અનુકૂળના યોગ રૂપી અત્તર છાંટવા માંડે તો તત્કાળ નિઃસંગ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી પોતાના ખરા સ્વરૂપનું તેને જ્ઞાન થશે અને એક વખત કેઈ કિમીયાગરના હાથમાં સપડાએલો પુરુષ પોતાને મોહનાશ પામતાંજ છુટકારાનો દમ ખેંચી તેના પંજમાંથી છટકી જઈ ફરીથી તેની જાળમાં ન ફસાવાનાં સર્વ સાધનોની તૈયારી રાખીને કરે છે અથવા તો આપણી કહેવત પ્રમાણે “ દૂધનો દાઝેલો હાથ પણ કુંકીને પીએ છે ” તે રીતે જીવને પણ એક વખત પોતાના ખરા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતાંજ તે અંતઃકરણ, ઇંદ્રિયો અને પ્રાણની પ્રપંચ

જળને મૃગજળવત્ સમજી લઇ તેમાં ન ફસાતાં સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્મ દર્શન તરફ વળી અંતિમ ધ્યેય જે મોક્ષ તેને પામે છે.

પણ આટલું વાંચતાંજ બીજો પ્રશ્ન ઉઠે છે કે જગતની એ માયિક જળને મૃગજળવત્ શી રીતે માનવી ? જે વસ્તુ નરી આંખે દેખાય છે, ને જે સાક્ષાત્ સંભળાય છે તેને ખોટી માનીએ છીએ છતાં જીવ તે સ્વીકારી શકતો નથી તો તેનું શું કરવું ? તો તેને માટે એક ઉપાય છે જે હું તમને કહું છું. કે જેવી રીતે એક તૈયાર કરેલા સુશોભિત વસ્ત્રમાં ઝીણી નજરે તપાસતાં વસ્ત્રને બદલે ઝીણા સૂતરના તારજ નજરે પડે છે અથવા જેમ એક માટીના કારીગરીથી કરેલા ઘડને બારીક દૃષ્ટિથી તપાસતાં તેમાં જેમ ધૂળના ઝીણાં રજકણોજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે અને એમ ઉંડા ઉતરતા જતાં અંતે તે સુશોભિત વસ્ત્ર કે તે કારીગરીના નમુનાનો ઘડો નષ્ટ પ્રાય થઇ જઈ ઝીણા સૂતરના તાર અને ધૂળનાં રજકણોજ બાકી રહે છે તે પ્રમાણે શ્રુતિકારોના સર્વે સ્વલ્પિદં બ્રહ્મ । નો ગુંગરવ અહોનિશ રાખતાં અંતે જીવની સ્થૂળ દૃષ્ટિ અંદર ઉતરવા માંડે છે અને જેમ જેમ તે આંતર દૃષ્ટિ વધતી જાય છે તેમ તેમ જગતના પ્રાપ્તિયિક વિષયો નાશ પામતા જાય છે અને સર્વ સ્થળે જીવ (આત્મા) પોતા-નેજ વ્યાપેલો જીવે છે ને એવી દૃષ્ટિ થતાંજ જગતના વિષયોની ભાવના અંધ થાય છે અને કોઇક વખત સ્થૂળ દૃષ્ટિએ વિષયો દેખાય છતાં તે મૃગજળવત્ દેખાઇ તેમાં તે જીવ મોહ પામતો નથી અને આનેજ નિઃસંગદશા કહેવામાં આવે છે.

એક પ્રશ્ન:—જ્યારે તમે એમ કહો છો કે સર્વે સ્વલ્પિદં બ્રહ્મની ભાવના ફેલાવવી પણ તે કંઈ એકદમ બની શકે છે ? વિશ્વ અંધુત્વની ભાવનાનો પાયો તો કંઈક હોવો જોઇએ કે નહિ ?

ઉત્તર:—તમે ઠીક પ્રશ્ન કર્યો ! હું પણ એજ વિચારતો હતો કોઇને કંઈ શંકા થાય છે કે નહિ ! તમે જાણો છો કે

પાયા સીવાય કોઈ પણ વસ્તુ ટકી શકતી નથી. પણ તમેજ પ્રશ્ન કર્યો તેની સામે પણ એવો પ્રશ્ન કરનારા છે કે “ વિશ્વ અંધુત્વની ભાવના એજ ન્યાં મૂળ પાયો છે તો પછી વળી તેને કયા પાયાની જરૂર છે ? ” પણ એવો પ્રશ્ન કરનાર સમજતો નથી કે જેની આકાશ જેવી દૃષ્ટિ થઈ છે તેને વિશ્વ અંધુત્વની ભાવના શીખવવાની નથી જેણે મેટ્રીકનો અભ્યાસ કર્યો છે તેને એ. બી. સી. ડી. શીખવવાની ન હોય પણ જગતમાં જે ચાર પ્રકારના જીવ છે. જેવા કે (૧) મુક્ત (૨) મુમુક્ષુ (૩) પામર (૪) વિષયી. તેમાંના મુક્ત અને મુમુક્ષુ બેકોટિના મનુષ્યની દૃષ્ટિ વિશાળ થઈ હોય છે પરંતુ પામર અને વિષયી જીવોને માટે વિશ્વઅંધુત્વની ભાવના એ એ. બી. સી. ડી. ધુંટનારને એમ. એ. ના અભ્યાસ જેવી અધરી છે. માટે તેવા જીવોને માટે વિશ્વ અંધુત્વના પાયા રૂપે જેની જરૂર છે તે હવે તમને સમજાવું છું તે સાંભળો.

ધારો કે એક બાળકનાં માઆપ એની અણુસમજણમાંજ મરણ પામ્યાં છે એમની એકેય છબી પણ તેના ઘરમાં નથી. ત્યાર બાદ તે બાળક મટી યુવાન થયો, તે વખતે તેનાં સગાં સંબંધી અથવા મિત્ર વર્ગ તેને કહે કે તારા પિતા તો બહુજ્ઞ જ્ઞાની હતા, બહુજ્ઞ ભક્તિવાળા હતા, બહુજ્ઞ પરાક્રમી હતા, બહુજ્ઞ ઉદાર હતા. વગેરે વિશેષણોથી સમજાવવા લાગ્યાં તેમ તેમ તે યુવાન અંતરથી મુંઝાવા લાગ્યો કે એતે કેવાક હશે ? કારણ કે જ્યારે તેના આપને બહુજ્ઞ જ્ઞાની કહ્યા તે વખતે તેને અર્જુનનું ચિત્ર પોતા સન્મુખ ખડું થયું બહુજ્ઞ ભક્તિવાળા કહ્યા કે તરત નરસિંહ મહેતાની છબી સામી આવી ઉભી રહી, બહુજ્ઞ પરાક્રમી કહ્યા એટલે બીમસેનની સ્મૃતિ થઈ આવી, બહુજ્ઞ ઉદાર કહ્યા કે તુરત કર્ણનું દશ્ય નજરે પડ્યું. આમ દરેક ગુણને અંગે તેને ગુણ વાળા પુરુષો કે જેનાં ચિત્ર તેણે જોએલાં તેનાં દશ્ય ખડાં થયાં છતાં પિતાના ખરા ચિત્રની કલ્પના તેને ન આવી શકી. આવા વખતમાં એ બધાં ગુણોનો એક સાથે

પ્રભાવ પડે એવી એક આકૃતિ કોઇએ તૈયાર કરી તેના હાથમાં મૂકી કહ્યું “ ભાઈ તારા પિતા આવા હતા. “ એટલે તુરત તે ચિત્રની નીચે પોતાના પિતાનું નામ લખી તેને મદાવી પોતાના મકાન માં રાખ્યું ને જે પૂછે તેને તે એમજ કહેવા લાગ્યો કે એ તો મારા પિતાની છબી છે. ને આ રીતે એ છબી તેના પિતાની છે એમ વંશ પરંપરા સુધી મનાતું ચાલ્યું. જો કે ખરી રીતે એ એના પિતાની છબી ન હતી પરંતુ એના પિતા માટેના એણે જે ગુણગાન સાંભળ્યાં હતાં અને તે તે વખતે તેને તે તે જુદા જુદા ગુણના પુર-ષોનાં ચિત્રો ખ્યાલમાં આવતાં તેને બદલે એ બધાજ ગુણનો એકજ ચિત્રમાં સમાવેશ થયેલું ચિત્ર એણે જોયું એટલે એણે અનુમાન કર્યું કે કે લગભગ આવા મારા પિતાજી હશે ને તેથી તેણે હૃદયથી તેને પિતા તુલ્ય માની લીધું કારણકે તેના પિતાનું સાચું ચિત્ર કાંઈજ ન હતું. આમ ઇશ્વરે જ્યારે શ્રુતિમાં પહેલું **एकोहंबहुस्याम् ।** એમ કહ્યું એટલે આ જગતની (વિશ્વની) ઉત્પત્તિ થઇ આથી એમતો મનાયુંજ કે આ સર્વ જગત ઇશ્વર સ્વરૂપ છે પણ તેમાં જે જે સજ્જતિય પ્રાણીઓ ઉત્પન્ન થયાં તેમનાં સ્વરૂપ પણ મળતાં ન આવવાથી એટલું નકકી થયું કે ઇશ્વરનું સ્વરૂપ આથી કંઈક જુદું હોવું જોઈએ. હવે જ્યાં સુધી ઇશ્વરને ન ઓળખીયે ત્યાં સુધી તેની માયાનો પાર ન આવે આથી કેટલાક ડાહ્યા જનોએ જનતાની માનસિક પીડા વિચારી એક ધાતુ યા પાષાણ યા કાષ્ટની મૂર્તિ ઘડી જેમાં સૌંદર્ય, ઔદાર્ય, ક્ષમતા, દયા, ધૈર્ય, શૌર્ય, વગેરે ગુણોનો સમાવેશ થાય અને પછી પોકાર કર્યો કે અમને ઇશ્વરનાં દર્શન થયાં છે ને તેનું આગેહુબ ચિત્ર અમે તૈયાર કર્યું છે માટે તેનાં દર્શન કરો ને તેની આજ્ઞાને માન આપી તે કહે તે સન્માર્ગે ચાલી તેના જેવા થાઓ. ઇશ્વરના દર્શનની ઉત્સુક પ્રજાએ રસ્તે દોડીને એ મૂર્તિને પ્રભુ માની તેની સેવા પૂજા કરવા લાગી. અને આમ મૂર્તિ પૂજના પાયા ઉપર વિશ્વ બંધુત્વની ભાવનાના આદર્શો રચાયા પણ

પ્રજ્ઞએ તો મૂર્તિનાં દર્શન કરવામાં, નવરાવવામાં, થાળધરાવવામાં, ફૂલ ચઢાવવામાં, ધૂપ દીપ ચંદન ચરચા કરવામાં ને સોના મોતીના ધરેણાં ને હીરકોરી વસ્ત્રો પહેરાવવામાં સર્વસ્વ માન્યું ને વિશ્વ બંધુત્વની ભાવના માટે રચાએલો પાયો એટલે સુધીના ચણતરથી અટકી બેઠો. જે ડાહ્યાઓએ આ મૂર્તિ પ્રજ્ઞ સમક્ષ ધરી હતી તે દ્વંકત બાહ્યોપચાર માટેજ નહિ પણ ધ્યાન કરી તેમાંથી વિશ્વ બંધુત્વની ભાવના ફેલાવવા માટે પણ પ્રજ્ઞએ ગહન માર્ગને આવા સરળ માર્ગથી સરતો જોઈએ માર્ગનું નામ પણ ભૂલી આ માર્ગે વળી અને એમાંજ કર્મની સમાપ્તિ અને એમાંજ મોક્ષમાની બેઠી. આમ એ યોગ માર્ગોના અનુભવિઓની ભાવના ખોટી પડી અને મૂર્તિ પૂજનની શરૂઆત મંડાઈ. હા ! હજીએ એ મૂર્તિ પૂજના ભાવિકોમાંથી કોઈક ભગવદ્ ગીતામાં જણાવ્યા પ્રમાણે.

“ મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કશ્ચિદતતિ સિદ્ધયે ।

યતતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વેત્તિ તત્ત્વતઃ ॥

ભગવદ્ગીતા. અ. ૭ શ્લોક. ૩.

અર્થ:—(એ જ્ઞાનને સાંભળતા છતાં પણ) હજારો મનુષ્યોમાંથી કોઈકજ તેને (અમલમાં મૂકીને) સિદ્ધ કરવાનો યત્ન કરે છે. અને એવા સિદ્ધ કરવાનો યત્ન કરનારાઓમાંથી પણ કોઈકજ (તીવ્ર મોક્ષેચ્છુ હોઈને માર્ગમાં દેખાતી કોઈ પણ લૌકિક વસ્તુ કે બાબત તરફ નહિ ખેંચાતાં તેને તેજ જન્મે) મને તત્ત્વથી જાણે છે.

સાખી.

મુર્તિ પુજા મનુષ્યકો; મોહ મીટાવન કાજ;
લાજ મીટે સખલોકકી, તો સુધરે સહુ કાજ,
મુર્તિ મેં મનરોકકે; હોવે એકાકાર;
ભૂલ પડે સખ જગતકી તખ પાવે દેહાર;

એકાંતિક ભક્તની પદી પ્રાપ્ત કરે છે. આમ ઉપરના સાતેય યોગોના અભ્યાસિઓએ વિશ્વ બંધુત્વની ભાવનાના આદર્શ માટે મૂર્તિ પૂજાની શરૂઆત કરી પણ તેનું જોષ્યે તેવું ફળ ન આવ્યું તેમાં તે યોગીઓનો શો દોષ ? તેમણે તો ઈશ્વર દર્શન વિનાની સંતપ્ત (દાઝતી) પ્રજાને સવળે માર્ગે ચઢાવવા પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે આદર્શ રચ્યા પણ પ્રજાએ તેનો અવળો અર્થ કર્યો તેમાં તે યોગીઓની શું ભૂલ ? તેમને દોષ દેનારાઓ માટેજ ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે,

“ નહિ કલ્યાણ કૃત્કશ્ચિદુર્ગતિ તાત ગચ્છતિ ।

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૬. શ્લોક. ૪૦

અર્થ:—હે તાત ! કોઈનું પણ થોડું કલ્યાણ કરનાર દુર્ગતિ ને કદિ પામતો નથી. ”

આમ એ સદ્ગુરુઓના કર્મથી આજથી બે કે અઢીહજાર વર્ષથી વિશ્વબંધુત્વની ભાવનાના પાયારૂપે શરૂ થયેલી મૂર્તિ પૂજા હયાતિમાં આવી છે. પરંતુ ત્યાર પહેલાં મૂર્તિ પૂજા ન હતી. સદ્ ગુરુજ પ્રભુરૂપ મનાતા અને તેમનો ઉપદેશ પામી દરેક શિષ્ય મોક્ષ પદને પામતો. આજે પણ એકાંતિક ભક્તિને પામેલા મૂર્તિપૂજકો મોક્ષપદ મેળવે છે. એવો વેદાંતનો મત છે.

હવે મૂર્તિ પૂજા પછીનું જે પગથીયું છે તે પ્રણવધ્યાનનું છે. ને તે નીચે પ્રમાણે છે.

※ પ્રણવના મુખ્ય પાંચ મંત્રો છે. મુખ્ય પ્રણવ મંત્ર તે ૐ

※ જીવો ગ્રંથ મંત્ર મહોદધી, કપીર મનસુરના ૧૧૬૩ માં પાનામાં આ પ્રણવ શબ્દને માન્ય રાખ્યો છે.

છે. તે સખીજ પ્રણવ છે અને તે ઓમ્ કારની સાથે જે અક્ષરો જોડાય તે વ્યાહતિ પ્રણવ છે. તે નીચે પ્રમાણે.

અ	હ્ર+અ+મ્	=	હં
ઘ	ચ્+અ+મ્	=	ચં
સ	ર+અ+મ્	=	રં
જ	ઝ્+અ+મ્	=	ઝં
ટ	લ્+અ+મ્	=	લં

* આ પાંચે વ્યાહતિઓમાં પંચમહાભૂતો જે આકાશ, પવન, તેજ, પાણી, પૃથ્વી, તે દરેક સરખે ભાગે છે અને આ સિવાયના અક્ષરોમાં વધુ ઓછા પ્રમાણમાં છે માટેજ એ સદ્ગુણોએ ખીજા અક્ષરો કરતાં આ વ્યાહતિઓનો ઉપયોગ મંત્ર બનાવવામાં વધારે કર્યો છે.

મંત્ર એટલે એક ગુપ્ત સલાહ.

આમ સખીજ પ્રણવ અને વ્યાહતિ પ્રણવથી બનેલા મંત્રોનું એ સદ્ગુણોથી જ્ઞાન પામી શિષ્યો ધ્યાન અને ધારણા શીખે છે અને અંતે પરમપદ (મોક્ષ) ને પામે છે. હાલ પુરત ધર્મની વ્યાખ્યા પુરતી આટલી વાત કરી, એ એ ધર્મના અધિકારી વર્ગ માટે પણ એક બે બોલ કહેવાની જરૂર હોવાથી કહીશું અને પછી પાછા પુસ્તકની મૂળ વાત ઉપર આવીશું.

અત્યારે જગત ઉપર એટલા બધા જ્ઞાતિ વિભાગો પડ્યા છે.

* કબીર મનસુરતા ૧૦૮૩ મા પાનામાં નીચેના સાત અક્ષરોને મંત્રમાં લેવાથી લૌકિક અને પારલૌકિકનો વહેવાર થવાનું ક્યુલ્યું છે.

॥ અ ર ડ સ વ મ હ ॥

કે જેનો ગણુતાં પારજ ન આવે. પણ આપણે તે ન જોતાં વેદના વખતની જે મુખ્ય ચાર વર્ણોં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, અને શુદ્ર છે તે ઉપર વિચાર કરી તેના ધર્મોં તપાસીએ.

વર્ણવ્યવસ્થામાં પણ સારી સંતતિ પેદા કરવી હોય તો નીચેના ચાર નિયમો બરાબર રીતે પાળવા જોઈએ. (૧) અહ્યયર્થ, (૨) શુદ્ધાહાર (૩) સદ્વિચાર અને (૪) શુભ મૂર્ત્તિ. આ ચાર નિયમોના પાલનથી સારી સંતતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

વેદના વખતથી શરૂ થયેલી વર્ણવ્યવસ્થામાં વેદ એમ કહે છે કે,

“ બ્રાહ્મણોસ્ય મુખમાસી બ્રાહ્મરાજન્યઃકૃતઃ ।

ઉરૂતદસ્ય યદ્વૈશ્યઃપમ્ચા છં શૂદ્રોઽઅજાયત ॥

રૂદ્રી. અ. ૨ મંત્ર ૧૧.

અર્થઃ—બ્રાહ્મ જે મૂળ પુરુષ તેના મુખમાંથી જે પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ તે બ્રાહ્મણ, બાહુ (હાથ) માંથી જે નીપજ્યા તે ક્ષત્રિયો પેટ (ઉદર) માંથી ઉપજ્યા તે વૈશ્યો કહેવાયા અને પગમાંથી ઉપજ્યા તે શૂદ્રો કહેવાયા. ”

અથવા એનો એવો પણ અર્થ થઈ શકે કે બ્રાહ્મણો ધાર્મિક કર્મ લઈ જોડા હોવાથી મુખરૂપ મનાયા, ક્ષત્રિયો રક્ષણ કરતા હોવાથી બાહુ રૂપ કહેવાયા, પોષણનું કામ વૈશ્યોએ ઉપાડ્યું હોવાથી તેઓ ઉદરની ઉપમાને પામ્યા અને શૂદ્રોએ સેવાનું કામ સ્વીકાર્યુંથી તે પગરૂપ મનાયા. ગમે તેમ પણ વેદ વખતથી ઉત્પન્ન થયેલી આ વર્ણવ્યવસ્થા માટે વેદ ઉપર પ્રમાણે કહે છે. પછી બુદ્ધિ અનુસાર તેનો ગમે તે અર્થ ઘટાવો ?

ચિત્ર નંબર-૨.

બ્રહ્મા—જગતનો મૂળ પુરુષ.

બ્રાહ્મણ—શુક્લવર્ણ

(મોહ) | ક્ષત્રિય—રક્તવર્ણ

(બાહુ) | વૈશ્ય—પિત્તવર્ણ

(ઉર) | શૂદ્ર—કૃષ્ણવર્ણ

(પગ) |

આ બધાની મીશ્રીત જાતિ તે સંકર જાતિ કહેવાય.

ઉપરના ચિત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ચારે જાતિયો તૈયાર થઈ પરંતુ માંહેમાંહેના કંઈક લોભ લાલચોના ગોટાળા અથવા પ્રપંચોને અંગે ઉંચ વર્ણની કન્યાઓ નીચવર્ણમાં આવી એમાંથી જે પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ તે ન દીજ કહેવાઈ કે ન શૂદ્ર કહેવાઈ પરંતુ તે પ્રજાને સંકર ના ઉપનામથી ઓળખવામાં આવી. સંકરનો સામાન્ય અર્થ ફેરફાર એવો થાય છે. એટલે વર્ણ વ્યવસ્થાના ઘડાએલા નિયમોમાં ફેરફાર કરીને જે લગ્નો કરવામાં આવ્યાં અને એમની જે પ્રજા થઈ તે સંકર કહેવાઈ. આવું ન બને તે માટે બ્રાહ્મણોએ સભ્યાચાર વિચારનાં પુસ્તકો રચ્યાં અને તે આજે પણ સ્મૃતિના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. એ સ્મૃતિઓ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, અને વૈશ્યો પુરુ-તીજ તૈયાર કરવામાં આવી હતી.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિને દીજ એવું બીજું નામ મળેલું હતું કારણકે તેમના બે જન્મ ગણાતા હતા. આથી એ સ્મૃતિ દીજના ધર્મો માટેજ રચી હતી. આમ દીજ, શૂદ્ર અને સંકર

આમ ત્રણ નામે પ્રજા ઓળખાવા લાગી. આમ દ્વીજ વેદિક કર્મના અધિકારી ગણાયા અને બીજી પ્રજા નહિ ! આથી સ્મૃતિના મુખ્ય ત્રણ નિયમો છે. જે (૧) ઉદ્યોગ નિર્ણય. (૨) વારસાનો નિર્ણય અને (૩) કર્મનો નિર્ણય. તે દ્વીજોનેજ પાળવાના રહ્યા. આમ સારથી સ્મૃતિ એટલે કે વેદિક સિદ્ધાંતો ત્યારથી શાશ્વત મનાયા અને પ્રજા પોતાથી બનતી શક્તિ, શ્રદ્ધા, અને બુદ્ધિ અનુસાર તેને અનુસરવા લાગી. આ સ્થિતિ ચાલી રહી છે ત્યાં ભગવાન ગૌતમ બુદ્ધના પ્રતાપનો ડંકો વાગ્યો અને તેમણે પોતાના નવા સિદ્ધાંતો ફેલાવ્યા અને જેમણે જેમણે એમનો પંથ સ્વીકાર્યો તેમણે સ્મૃતિ અને વેદોને બાળુ પર મૂકી દીધા કારણકે તેઓ બધું છોડી નિરવાણુ પ્રાપ્ત કરવાનીજ વાતો કરતા ને સમજાવતા. આમ ભગવાન બુદ્ધનો પ્રતાપ સૂર્ય ઝળકી રહ્યો હતો ત્યાં તો આઘ જગદ્ગુરુ શ્રી મચ્છંકરાચાર્ય પ્રકટયા અને તેમણે પાશું ભગવાન બુદ્ધની વિરુદ્ધ વેદિક જ્ઞાનનું સમર્થન કરવા માંડ્યું, પરંતુ બુદ્ધ ભગવાનના ઉપદેશની ઉંડી જડ ધાલી ખેડેલી પ્રજાને ૧૨૦૦ વર્ષના લાંબા ગાળા સુધીમાં પણ શંકરાચાર્યના અનુયાયીઓ ઉખાડી શક્યા નહિ તેટલામાં તો મુસલમાની રાજ્યની સ્થાપનાના પડધા વાગ્યા અને આમ થવાથી ન વેદિક સામ્રાજ્યનો પાયો મજબુત થયો કે ન બુદ્ધ ધર્મનું સામ્રાજ્ય રહી શક્યું. આવી અર્ધ દગ્ધ સ્થિતિમાં પડેલી પ્રજા હવે ન્યારે ખરે રસ્તે વળે ત્યારે ખરી.

દ્વીજના આચાર વિચારના નિર્ણય રૂપ સ્મૃતિની વાત કરતા આપણે જરા આધા જતા રહ્યા ખરા. પાછા આપણે આપણી જગ્યા ઉપર આવીએ. દ્વીજના આચાર વિચાર માટે સ્મૃતિમાં આશ્રમ વ્યવસ્થા રચવામાં આવી અને તેના નિયમને જે જેટલે દરજ્જે પાળે તેટલે દરજ્જે તે શ્રેષ્ઠ દ્વીજ લેખાય એવું મનાયું. નીચેના ચિત્ર પરથી એની કંઈક સમજણુ તમને આવશે એમ ધારીનેજ આ નિયેનું ચિત્ર મૂક્યું છે.

(૧૫)

ચિત્ર નંબર-૩.

	મોક્ષ.			
	બ્રાહ્મણ	ક્ષત્રિય	વૈશ્ય	શૂદ્ર
સન્યસ્ત				
ચોણોસો વર્ષ				
વાનપ્રસ્થ				
પચાસ વર્ષ				
ગૃહસ્થ				
પચીસ વર્ષ				
અસાધ્ય				
				
				
				
				
				
				
				
				

ઉપરના ચિત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જાતિ અને અવસ્થા અનુસાર એ ચારેય આશ્રમના સંપૂર્ણ નિર્ણય પાળનાર અંતે મોક્ષ ગતિને પામે છે એવું નક્કી થયું. પરંતુ શક્તિને માટે એ આશ્રમ ધર્મ નથી તેમને તો જનમ્યા ત્યારથી મરણ પર્થ સુધી એ ક્રોધ વર્ગની

(૧૬)

સેવા તથા જનન લક્ષિત કરવાનું હોય છે હવે નીચેના ચિત્રમાં દ્વીજ અને અદ્વીજ બંનેને માટે ઉચ્ચ નીચ સ્થિતિ દર્શાવતાર કોઠા ચિતર્યા છે જે પરથી ઉચ્ચ જાતિના દ્વીજ અને ઉચ્ચ જાતિના અદ્વીજની સમજણ પડી શકશે.

હવે પહેલા દ્વીજના કોઠાવાળા ચિત્રની સમજણ આપીએ.
દ્વીજ વર્ણનો કોઠો.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮
જન્મ	જ	જ	જ	જ	જ	જ	જ
ગુણ	ગુ	ગુ	×	ગુ	×	×	×
જ્ઞાન	જ્ઞા	×	જ્ઞા	×	જ્ઞા	×	×
કર્મ	×	ક	ક	×	×	ક	×

અદ્વીજ ને સંકર વર્ણનો કોઠો.

પહેલા ખાના વાળો ઉચ્ચમાં ઉચ્ચો દ્વીજ કહેવાય બીજા ખાનાવાળો તેનાથી ઉતરતો કહેવાય કારણકે તેનામાં કર્મ નથી એટલે કે જે દ્વીજ દ્વીજ કુળમાં જન્મ પામે તથા દ્વીજ કર્મનું જ્ઞાન મેળવે છતાં તે પ્રમાણે કર્મ ન કરે તો તે બીજા નંબરના ખાનામાં આવે તેજ પ્રમાણે આડેય ખાનાં સમજવાં એમાં હેલ્લા ખાના વાળો દ્વીજ તે તો માત્ર દ્વીજ કુળમાં જન્મ પામ્યો તે પુરતોજ દ્વીજ કહેવાય અને ત્રીજોજ તે સૌથી ઉતરતો કોટિમાં મૂકાયો છે. હવે જે ઉચ્ચ જાતિના દ્વીજ છે તે વેદમાં લખેલા સોળે સંસ્કારની ક્રિયા કરાવે છે જેનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે. ગર્ભાધાન, પુસવન, સીમંતો જનન, જ્ઞાત કર્મ, નામકરણ વિશ્નુ બળી, નીષ્કામ, અજ પ્રાશન, ચૈત્ર અથવા ચુડા કર્મ, ઉપનયની મેધાજનન, માહાનામ્ની, માહાવ્રત, સમાવર્તન

અદ્રીજ અને સંકરવર્ણનો કોડો.

અદ્રીજ=ક્ષત્રી, વૈશ્ય, શુદ્ર.

૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯
ગુણ	ગુ	ગુ	×	ગુ	×	×	×	હ ર જ
ગાન	ગા	×	ગા	×	ગા	×	×	
કર્મ	×	કર્મ	ક	×	×	કર્મ	×	

स्त्रियो वैश्यास्तथा शूद्रास्तेऽपियाति परांगतिम् ॥

ભગવદ્ ગીતા અ. ૯ શ્લો. ૩૨.

અર્થ:—હે પાર્થ! સ્ત્રીઓ વૈશ્યો અને શૂદ્રો તેમજ બીજા પણુ જે પાપી (નીચ) જાતિમાં જન્મ પામેલા હોય તેઓ પણ મારો આશ્રય કરવાથી (મને ભજવાથી) પરમ ગતિને પામે છે. તેમજ

स्वे स्वे करमण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः ॥

અર્થ:—પોતપોતાનાં સ્વાભાવિક કર્મોમાં મગ્ન્યો રહેનાર મનુષ્ય પણુ (પછી તે ગમે તે વર્ણનો હોવા છતાં) અવશ્ય પરમ સિદ્ધિને પામે છે.

આમ મોક્ષ પ્રાપ્તિના ઉપાય અને તેના અધિકારી વર્ગનું વિગતવાર દાખલા દલીલો અને ચિત્રો સાથે વિવરણ કરી પાછા આપણે હવે મૂળ વાત ઉપર આવીએ.

ધર્મને કર્મ

જગતમાં બે જાતનાં કર્મો છે એક સતકર્મ અને બીજું અસતકર્મ. આમાંનાં સત્ કર્મો જગતને કરવાનાં હોય છે પરંતુ ઉંધે માર્ગે ચાલી અસત્ કર્મોના ઉપાસક પણ થાણા અને છે એમાં શંકા નથી. હવે સત્કર્મના નિયે પ્રમાણે વીસ ભાગ પડે છે. જેના મૂળ બેજ ભાગ છે. એક યમ અને બીજો નિયમ. યમ એટલે મનને પાળવાના અને નિયમ એટલે શરિરને પાળવાના સિદ્ધાંતો.

યમના દસ અને નિયમના દસ ભાગ મળી કુલે સત્ કર્મના વીસ ભાગ થાય છે જે નિયે પ્રમાણે છે.

દસ યમ જેવા કે:—

આનૃશંસ્ય ક્ષમા સત્યમહિંસા દમ આર્જવમ્ ।

પ્રીતિઃ પ્રસાદો માધુર્યં મક્રોધઃચ યમાદશ ॥

અર્થ:—અક્રુરતા, ક્ષમા, સત્ય, અહિંસા, દમ સરળતા, પ્રીતિ, પ્રસન્નતા, માધુર્ય અને શાંતિ, એ દશ યમ છે. તે હવે દશ નિયમ ગણાવીશું જેવા કે.

દાન મિજ્યા તપોધ્યાનં સ્વાધ્યાયોપસ્થ નિગ્રહો ।

વ્રતોપવાસો મૌનંચ સ્નાનં ચ નિયમાદશ ॥

અર્થ:—દાન, વેરી, તપ, ધ્યાન, સ્વાધ્યાય, બ્રહ્મચર્ય, વ્રત, ઉપવાસ, મૌન અને સ્નાન એ દશ નિયમો છે.

આ પ્રમાણે પડેલા વીસ ભાગમાંથી તારણ તરીકે દસ ભાગ લઈ તે નીચે પ્રમાણે વિશેષથી સમજાવ્યા છે. જેથી આગળની સમજણમાં ફેર ન પડે.

યમઃ (૧) સત્ય (૨) અહિંસા (૩) અહ્યયર્થ (૪) અપરિગ્રહ
(૫) અસ્તેય.

નિયમઃ (૬) તપ (૭) સંતોષ (૮) શૌચ (૯) સ્વાધ્યાય
(૧૦) ઇશ્વર પ્રણીધાન.

હવે આ બધાના છુટા અર્થ એમ થાય છે કે.

(૧) સત્ય=મન, વચન અને કાયાથી સત્ય બોલવું અને આચરવું
પરંતુ તેમાં પણ નીતિશાસ્ત્રનો સત્ય વ્યયાત પ્રિય વ્યયાત
નવ્યયાત સત્યમપ્રિયમ્ ।

અર્થઃ—સાચું બોલો પણ બીજને રચિકર બોલો બીજને
અરચિકર (કોઈનું ભુંડું કરે એવું) સત્ય તો ક્યારેય ન
બોલવું.

(૨) અહિંસા=કોઈથી વેર ન કરવું તેમજ કોઈ પ્રાણી માત્રને જાણીને
મારવું નહિ અને એથી પણ આગળ વધી ને કહીએ તો
મન, વાણી અને કાયાથી કોઈનું હૃદય પણ ન દુખાવવું એ
ખરી અહિંસા છે.

(૩) અહ્યયર્થ= ઉપસ્થ ઇન્દ્રિયનો નિરોધ અથવા વીર્ય રક્ષા એનું
નામ અહ્યયર્થ છે. ખરી રીતે તો અષ્ટપ્રકારના મેયુનનો
ત્યાગ કરવો તે છે. તેને માટે દક્ષ સ્મૃતિમાં ત્રીસે પ્રમાણે
કહ્યું છે કે:—

સ્મરણં કીર્તનં કેલીઃ પ્રેક્ષણં ગુહ્ય ભાષણમ્

સંકલ્પો ધ્યવસાયશ્ચ ક્રિયાનિવૃત્તિરેવ ચ ।

પતન્મૈથુનમશ્નંગં પ્રવદન્તિ મનોષિણઃ

વિપરોતં બ્રહ્મચર્યમેત દેવાષ્ટ લક્ષણમ્ ॥

અર્થઃ—સ્ત્રીનું સ્મરણ, કીર્તન (ગુણનું વર્ણન કરવું તે) અને
તેની સાથે સ્મણ કરવું તેમજ સ્ત્રી સામું વારંવાર જોવું અને ગુપ્ત
(છાતી) વાત કરવી. તેમજ મનમાં સંકલ્પ કરવો અને એને મેળવવા
માટે પુરતો પ્રયત્ન કરવો અને છેલ્લે અંગસંગ કરવો એ આઠ પ્ર-

કારનું મૈથુન બધા ગણાય છે. જે બ્રહ્મચર્યને આડે આવનારાં લક્ષણો તરીકે ગણાય છે.

આ ઉપરાંત બીજો પણ એક શ્લોક એ માટે છે કે.

લિङ્ગસંયોગહીનં ચક્ષુષ્ઠ સ્પર્શ વિવર્જિતમ્

શ્રોત્રેણશ્રવણં ચૈવ ચક્ષુષા ચૈવ દર્શનમ્ ।

વાક્સં ભાષા પ્રવૃતં યત્તન્મનઃ પરિવર્જિતમ્

બુદ્ધયા ચા વ્યવસાયીત બ્રહ્મચર્યમકલ્પયન્ ॥

અર્થ:—શારીરિક જનનેન્દ્રિયના સંયોગ વિનાનું ને શબ્દ તથા સ્પર્શથી તત્ત્વએકું શ્રોત્ર (કાન) થી સંભળાયલું. ચક્ષુથી જોવાએકું તેમજ વાણીથી બોલાએકું અને તેમ છતાંએ બુદ્ધીપૂર્વક મનથી ત્યજ્ઞ-એકું હોય તે! તે બ્રહ્મચર્ય ગણાય છે.

(૪) અપરિગ્રહ:—કોઈ પાસે માગવું નહિ તે અથવા તે કૃપણતાને ત્યાગ કરી પોતાપણના અભિમાનનો ત્યાગ કરી વર્તવું તે.

(૫) અસ્તેય:—મન, વચન અને કાયાથી પણ કોઈની વસ્તુ ચોરીને ન મેળવવી તે.

(૬) તપ:—એટલે સ્વધર્મ પાલન માટે જે કષ્ટ સહન કરવું તેનું નામ તપ—આ તપ મન, વાણી અને શરીર એ ત્રણ પ્રકારે કરવું પડે છે. શ્રી ભગવદ્ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણ તપનું વર્ણન કરતાં નીચે પ્રમાણે લખે છે.

દેવદ્વીજ ગુરુપાજ્ઞ પૂજનં શૌચમાર્જવમ્

બ્રહ્મચર્યમર્હિસા ચ શારિરં તપ ઉચ્યતે ॥

ભગવદ્ગીતા, અ. ૧૭ શ્લો. ૧૪.

અર્થ:—દેવ, દ્વીજ, ગુરુ અને જ્ઞાનીનું પુજન, તેમજ સરલતા, બ્રહ્મચર્ય અને અહીંસા એનું પાલન તે શરીરનું તપ કહેવાય છે.

અનૂદ્વેગકરં વાક્યં સત્યં પ્રિયહિતં ચ યત્

સ્વાધ્યામ્યસનં ચૈવ વાકુમયં તપ ઉચ્યતે ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૧૭ શ્લો. ૧૫.

અર્થ:—ચિંતા (ઉદ્વેગ) ન કરે એવું, સાચેસાચું, પ્રિય લાગે તેવું અને હિતકારક વચન બોલવું તથા પરમાર્થિક (વેદાદિક) વિષયોનો અભ્યાસ કરવો એ વાણીનું તપ છે.

મનઃ પ્રસાદઃ સૌમયત્વં મૌનમાત્મવિનિગ્રહઃ

ભાવ સંશુદ્ધિરિત્યેતત્તપો માનસમુચ્યતે ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૧૭ શ્લો. ૧૬

અર્થ:—મનની પ્રસન્નતા, શાન્ત સ્વભાવ, માન, આત્મવિનિગ્રહ અને ભાવોની સંશુદ્ધિ એને મનનું તપ કહે છે.

(૭) સંતોષ:—પ્રસન્ન મન રાખીને પુરુષાર્થ કરવો અને એમ કરતાં લાભ કે હાનિ થાય તોપણ શોક ન કરવો તે છે

(૮) શૌચ:—સ્નાન આદિથી બહારના શરિરની અને પ્રભુભક્તિથી અંતરની પવિત્રતા (નિર્મળતા) રાખવી તે.

(૯) સ્વાધ્યાય:—એટલે જે અંતિમ સ્થાન (મોક્ષ) મેળવવાની આપણી ઇચ્છા છે તે સ્થાન મેળવવા માટે જે જ્ઞાનની જરૂર છે એવું જ્ઞાન આપે એવા શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવો તે કરાવવો તે.

(૧૦) ઈશ્વરપ્રણીધાન:—આત્મ ચિંતન કરી, મનને પણ પ્રભુ ભજનમાં લગાડી દેવું એ છે.

ઉપર પ્રમાણેના સત્કર્મના સિદ્ધાંતો વિષે વિગતવાર સમજાવ્યું છે કે જે સત્ શબ્દ ત્રણે (ભૂત, વર્તમાન ને ભવિષ્ય) કાળમાં અવિચળ રહે છે. તે તે સત્ શબ્દને વહેવારમાં મૂકતાં જે ગુણ અને કર્મનો પ્રયોગ કરવો પડે તેજ સત્ શબ્દની સત્તા છે. ઇન્દ્રિયો અને સંસ્કારના દોષથી તો અજ્ઞાન (અવિધ્યા) ની ઉત્પત્તિ થાય છે, અને યથાર્થજ્ઞાન જે છે તે તો સદ્વિદ્યા તરીકે ઓળખાય છે. હવે મનુષ્યે એવાં સાધ્ય અને સાધન કરવાં જોઈએ કે જેથી તેનું ક્ષણ મોક્ષ આવે. સાધ્ય એટલે જે મેળવવું છે તે અને સાધન એટલે જે મેળવવા જેવા ગુણ અને કર્મ કરવાં પડે છે તે છે. પણ આ બેને ધારણ કરતા પહેલાં તેનાં લક્ષણને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે સત્ય અને

અસત્યનો નિર્ણય કરવો જોઈએ અને આમ કર્યા વિના જે માણસો કર્મજ કર્થે જાય છે તેઓ તો પશુઓ જે પ્રમાણે અનાજ આદિનો ભાર વગર લાભે ઉઠાવે છે અથવા વૃક્ષલતાઓ ફળ અને પુષ્પ આદિને વગર લાભેજ ધારણ કરે છે તેવા ભાર તાણનારા તરીકેજ ગણાય છે તેમને કંઈ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

પ્રભુ લજ્જનમાં તો મુખ્ય શ્રદ્ધા, પ્રેમ અને ઇચ્છાની જરૂર છે. તેનાથી ખરા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે. એ શ્રદ્ધા, પ્રેમ અને ઇચ્છા જેટલે અંશે ઓછાં તેટલું જ્ઞાન ઓછું મળે છે. વળી ઇદ્રિયોને પણ નિયમમાં રાખવી જોઈએ નહિ કે ઇદ્રિયોના નિયમમાં આપણે રહેવું જોઈએ. ઇદ્રિયોની ઇચ્છા પ્રમાણે કરવાથી ઇશ્વરી જ્ઞાન મળી શકતું નથી પરંતુ અંતે યમપુરિ અને નર્કયાતનાઓનાં દર્શન થાય છે. જેમકે એક ઘોડાગાડી હોય તે ઘોડાને લાંકનાર ઘોડાને પોતાની ઇચ્છાને બદલે તેની ઇચ્છા પ્રમાણે રસ્તા ઉપર ચાલવા દે તો સ્થિતિ એ આવે કે ઘોડો ગાડીને લાંબી નાંખે અને તેના લાંકનારને અને અંદરના બેસનારના તો ભૂકકા કરે, તેટલુંજ નહિ પરંતુ રસ્તે ચાલનારાઓમાંથી પણ કેટલાંય માણસો! યા જન-વરોનો ઘાણુ કાઢી નાંખે; તેવીજ રીતે આપણી ઇદ્રિયોરૂપી ઘોડાને છૂટા મૂકતાં તે નર્કદ્વારમાં લઈ જાય છે માટે તે ઘોડાને અંકુશરૂપી લગામેથી નિયમમાં રાખીએ તો ખરૂં આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને ધારેલે સ્થળે (પરમપદે) જવાય છે; અને એટલાજ માટે બહારની શોભારૂપ એટલે કે આડંબરરૂપ ગણાતા નિયમો કરતાં અંતરશુદ્ધિના નિયમો પછી ભલે બહારના આડંબરને તે દાનિકારક હોય છતાં તેનું પાલન કરવું વધુ યોગ્ય છે.

હવે આ દેહમાં મુખ્ય નવ દ્રવ્ય છે. દ્રવ્ય: જેમાં ક્રિયા અને ગુણ બંને અથવા એકલા ગુણનોજ સમાવેશ થતો હોય તેને દ્રવ્ય કહે છે. એવાં પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, કાળ, દિશા, મન અને આત્મા એમ નવ દ્રવ્યો છે. તેમાં પણ પૃથ્વી, જળ, તેજ,

વાયુ, મન અને આત્મા એ દ્રવ્ય ક્રિયા અને ગુણ બંનેવાળાં છે અને આકાશ, કાળને દિશા આ ત્રણ ક્રિયા રહિત એટલે એકલાં ગુણુવાળાંજ છે.

પૃથ્વીમાં ગંધ, જળમાં રસ, તેજ એ અગ્નિમાં, વાયુમાં સ્પર્શ અને આકાશમાં શબ્દ અને આત્મામાં જ્ઞાન એ મુખ્ય ગુણો છે.

જીવનાં લક્ષણમાં—જેનાં ઇચ્છા, જ્ઞાન ને ક્રિયા અનિત્ય છે તેમજ વ્યષ્ટિ, ઉપાધિવાળો, અસમર્થ, અદ્યપણું, અપરીચ્છિતપણું વગેરે છે.

એથી વધારેમાં સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના સ્થાપક શ્રી સદ-જ્ઞાનંદ સ્વામિએ પોતાના શિષ્યોને ઉપદેશ માટે તૈયાર કરેલ શિક્ષા પત્રીનામના ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે:—

હૃત્સ્થોઽણુસૂક્ષ્મશ્ચિદ્રૂપો જ્ઞાતા વ્યાપ્યાશ્ચિલાં તનુમ
જ્ઞાનશક્ત્યા સ્થિતો જીવો જ્ઞેયોઽચ્છેદ્યાદિલક્ષણઃ ॥

અર્થ:—અને જે જીવ છે તે હૃદયને વિષે રહ્યો છે ને અણુ સરખો સૂક્ષ્મ છે ને ચૈતન્યરૂપ છે ને જાણનારો છે અને પોતાની જ્ઞાન શક્તિએ કરીને નખથી શીખા પર્યંત સમગ્ર પોતાના દેહ પ્રત્યે વ્યાપીને રહ્યો છે અને અછેદ, અભેદ, અમર ઇત્યાદિક છે લક્ષણ જેનાં એવો જીવ છે એમ જાણવો.

આવી રીતે આત્માનાં લક્ષણ કહ્યાં છે, તે આત્માનાં પ્રાણ, અપાન, ઉદાન, સમાન, વ્યાન, નિમેશ, ઉનિમેશ, જીવન વગેરે ગુણુ અને કર્મો ગણાયા છે.

પ્રાણ એટલે બહારના વાયુને અંદર લઈ જવો તે પ્રાણની ક્રિયા છે. અપાન એટલે અંદરના વાયુ બહાર લઈ જાય તે અપાનની ક્રિયા છે. ઉદાન એટલે જે અન્ન અને જળને કંઈ આગળથી ભુદા કરવાની ક્રિયા કરે છે. સમાન એટલે જે વાયુ બધાં તત્ત્વોનું પ્રયત્ન કરવાની ક્રિયા કરે છે તે. વ્યાન એટલે જે વાયુ આખા શરિરના લોહીને ફેરવવાની ક્રિયા કરે છે તે. નિમેશ એટલે આંખનાં મટકાં મારવામાં બંધ

કરવાની ક્રિયા. ઉનમેશ એટલે આંખનાં મટકાં મારવામાં ઉધાડવાની ક્રિયા. જીવન એટલે પ્રાણને ધારણ કરવો તે; વગેરે આત્માનાં ગુણ કર્મો કહેવાય છે, પણ વાસ્તવિક રીતે પવન જે (પંચ પ્રાણ) ગણાય છે તથા દશ ઈન્દ્રિયો, ચાર અંતઃકરણ ને એક મન તેજ પોતપોતાના ધર્મો અજ્ઞવતા હોય છે આત્મા તો તે સર્વેથી જુદો દ્રષ્ટારૂપજ છે. પણ તે સર્વનો રાજ છે તેથીજ તેને દરેકમાં મેળવવો પડે છે. જેમકે લઢાઇમાં અસંખ્ય ચોદાઓ મરાય છે છતાં જીવ રાજનીજ થઇ ગણાય અથવા કોઇ પૈસાદાર માણસ પોતાના મકાનમાં નિરાંતે આરામ કરતો હોવા છતાં કડીયા અને સુથાર, મજુરોથી તૈયાર થએલા ધરને આપણે જેમ “ તે પૈસાદાર માણસે ધર આંધ્યું ” એમ કહીએ છીએ. જો કે વાસ્તવિક રીતે તો તેણે દ્રષ્ટા તરીકેજ કામ કર્યું છે. તેજ પ્રમાણે આત્મા દ્રષ્ટા હોવા છતાંયે દેહનો રાજ હોવાથી ઇન્દ્રિયો અંતઃકરણથી થતી ક્રિયાઓ આત્માથીજ થાય છે એમ આપણે માનીએ છીએ. બાકી આત્મા તો નિર્વિકારી અને નિત્ય છે. જેને! કાળે કરીને નાશ નથી તે નિત્ય કહેવાય અથવા જેનું કારણ ભૂત કોઇ નહિ તે નિત્ય કહેવાય. જેમકે પૃથ્વીમાં ગંધનો ગુણ છે તે નિત્ય કહેવાય. પણ કાર્ય કારણને લઇને તેમાં જે બીજા ત્રણ (રૂપ, રસ, સ્પર્શ) ગુણ ઉમેરવા પડે તે ગુણો અનિત્ય એટલે નાશવંત કહેવાય અને એજ રીતે, પાણીમાં રસ, અગ્નિમાં તેજ, વાયુમાં સ્પર્શ અને આકાશમાં શબ્દ એ ગુણો નિત્ય છે. એટલે કે જેનો કાળે કરીને પણ નાશ નથી થઇ શકતો અને આથીજ સત્ શબ્દ ત્રણે કાળમાં વિશુદ્ધ રહેવાથી નિત્ય કહેવાય છે.

આમ નિત્ય જ્ઞાનને છોડી જે મનુષ્ય ગ્રહ, નક્ષત્ર, રાશી, વગેરે દૃશ્યદર્શક ગ્રંથોને આધારે ચાલે છે અગર તેને માને છે તે કદી મોક્ષ પામી શકતો નથી. ગ્રહો કે જે જડ છે અને જેમનામાં એવી સત્તા નથી કે જેથી તે મનુષ્યને દુઃખ દઇ શકે તો પછી તેનાથી ડરવાની શું જરૂર! સૂર્ય, ચંદ્ર, મંગળ, બુધ, બ્રહ્મરૂપિ, શુક્ર, શનિ ને રાહુ,

કેતુ એ જે નવગ્રહ તે બધા આટલા દિવસથી હયાતિમાં છે છતાં અત્યાર સુધીમાં એકેય ગ્રહ પોતાના કર્મનો ભંગ કરવાની હિંમત કરી છે? જેમકે સૂર્યને દિવસે પૂર્વ દિશામાં ઉગી પશ્ચિમમાં આથમવાનું છે ને ચંદ્રને કહેલા નિયમ પ્રમાણે ઉગી પૂર્ણિમાયે પૂર્ણ-કલા કરવાનો અને અમાવાસ્યાયે દરેક કલાનો નાશ કરવાનો ધર્મ છે. એ ધર્મ (કર્મ)માંથી અત્યાર સુધીમાં તેમણે કદી તે સ્થિતિનો ભંગ કર્યો છે? જે નથી ક્યો તો તે બીજાને શું કરી શકે? ને તેવીજ રીતે બીજા ગ્રહોનું સમજવાનું. પણ અત્યારે માણસો આત્મણોની પાસે પોતાને નડતા ગ્રહો બોવડાવી તેની શાંતિ કરાવી (જપ કે હોમ અને દાન દક્ષણા કે અન્ન ભોજનોથી) અંતરથી સાફ થઇ ગયું માને છે, અને પહેલાંની પેઠેજ દુઃખી થાય છે. એથી ખગોળ વિદ્યા ખોટી નથી, કે એ બીજગણીત ખોટાં નથી પણ તેમાંથી ગ્રહોની નડતરનાં ધર્તીંગ કાઢી મનુષ્યોને બીવરાવવામાં આવે છે તે ખોટું છે ખરી રીતે તો ગ્રહોની નડતરના જરાક સંશયવાળા માણસોનેજ દુઃખ થાય છે શ્રુતી કહે છે કે; સંસયાત્માવિનષ્યતિ; જ્યાં સંશય છે ત્યાં સાચું ભાસે છે એટલે આત્મણો સાચું ઠોકી બેસાડી તેને વધુ ગભરાવે છે અને ચિંતા રૂપી નવા દુઃખની ઉત્પત્તિ કરાવે છે ને તેની પાસે જપાદી કરાવી તે દ્વારા પુણ્ય માર્ગને પોષી તેની સંશયની નિવૃત્તિ કરે છે. જપ કરાવવાથી તેનું મન માને છે કે ગ્રહોની શાન્તિ થઇ અને તેથીજ હાલમાં નવાં નવાં નીકળેલાં શાસ્ત્રો માટે એમ મનાય છે કે આત્મણોએ પોતાનું પેટ ભરવા એ બધું ઠોકી બેસાડ્યું છે. મનુસ્મૃતિ સિવાયની બીજી સ્મૃતિઓમાં સત્ય કરતાં અસત્ય વધારે છે એમ કહેનારા પોતેજ સત્યને શોધી શકતા નથી અને કહે છે કે તેમાં જે સત્યો રહ્યાં છે તેટલાનુંજ ગ્રહણ કરે તો કંઈ વાંધો ન આવે પણ આજ કાલ તો તેમાં સત્ય અને અસત્ય કેટલું છે તે જાણનાર અને કહેનાર થોડા છે. અને બધાં શાસ્ત્રો ખરાં છે એવું મનાવનારાઓજ વધારે છે. પણ હેતુ સમજનારા ઓછા છે. માટે

તેમનાથી સાવચેત રહેવું જોઈએ અને તેમાંનું સત્ય શોધતાં તેના અસત્યની જાળમાં ફસાઈ ન જવાય એની પુરેપુરી ખબર રાખવી જોઈએ.

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની વેદમાં, સાંખ્યમાં અને ખીજાં શાસ્ત્રોમાં જુદી જુદી રીતે વર્ણવી છે. જે એકજ સૃષ્ટિનું વર્ણન એકજ વિદ્યાના અભ્યાસથી કરવામાં આવે તો પછી આવી જુદી રીતો શી રીતે ઉદ્ભવે એથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે દરેક શાસ્ત્રોમાં જુદી જુદી ભાવનાઓ હોવી જોઈએ. દશે એ બધું જવા દઈએ! પણ એટલું તો ખરું છે કે ખરડાએલો પગ ક્યાં ખરડાયો કે શાથી ખરડાયો એ જોયા કરતાં પગ ખરડાયો માટે ઘોઘ નાંખ્યો એ ધ્યાન રાખે તો ઠીક થાય. અથવા જેમ સ્વપ્નની સૃષ્ટિનો નાશ કરવા મરીન-ગનો માંડવાની જરૂર નથી પરંતુ જાગ્રત રહેવાની જરૂર છે. તેજ પ્રમાણે સત્ અસત્ જાણવા માટે ખરા જ્ઞાનની જરૂર છે. આમ ખરા ખોટા જ્ઞાનની સમજ ન પડવાથી જગતમાં ઉત્તમ, મધ્યમ, કનિષ્ઠ અને અતિ કનિષ્ઠ એમ ચાર રીતે કર્મો થવા માંડ્યાં વળી વર્ણાશ્રમ પણ ચારજ ગણાય છે જે બ્રાહ્મણો છે તેમણે ઉત્તમ કર્મોને સ્વિકાર કર્યો. ક્ષત્રીઓએ મધ્યમ કર્મ ગ્રહણ કર્યા કનિષ્ઠ કર્મને વૈશ્યોએ આચારમાં મૂક્યાં ને અતિ કનિષ્ઠ કર્મ શૂદ્રોએ ગ્રહણ કર્યા અથવા તો અંતરમાં જે ચાર...(૧) મુક્ત (૨) મુમુક્ષુ (૩) વિષયી ને (૪) પામર, ભાવો છે તેમાં પણ ચાર વર્ણના ભાવ સમાયેલા છે; મુક્ત ભાવવાળો બ્રાહ્મણ છે **બ્રહ્મજાનાતિ બ્રાહ્મણાઃ** । મુમુક્ષુ છે તેવે ક્ષત્રિય છે. વિષયી હોવો વૈશ્ય ગણીએ ને પામર હોવો શૂદ્ર તરીકે ઓળખાયે. આ વર્ણવ્યવસ્થાનો મન જોડે ખાસ સંબંધ છે. અને ઉપરની વર્ણવ્યવસ્થાનો શરીર સાથે સંબંધ છે. દવે એમ માનો કે જન્મે બ્રાહ્મણ હોય ને બહુજ નંદારાં કર્મ કરતો હોય તો તેને શું બ્રાહ્મણ કહેવાશે? જોડે તે બ્રાહ્મણ કહેવાય પણ કર્મથી તો ચાંડાલત્વને પામ્યો ગણાય એટલે કર્મચંડાલ કહેવાય; અથવા ખીજી રીતે કહીએ તો એક બ્રાહ્મણ છે તે જન્મે બ્રાહ્મણ હોવાથી બ્રાહ્મણ તો

છે પણ માનો કે નીચ કોમનું ખાય પીએ છે ને નીચાં કર્મો કરે છે તો બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિમાં તેને તમે જમાડી શકશો ? જો નથી જમાડી શકતા તો પછી તે બ્રાહ્મણ શી રીતે ગણાશે. આવીજ રીતે બધી વર્ણનું સમજવું.

ધર્મના પાલન માટે પણ આજ બાબત ! બાપ અથવા દાદાનાં કર્મોજ દીકરો નથી કરતો, બાપદાદાએ અનાજનો વહેપાર કર્યો હોય તો દીકરો કાપડની દુકાન કરી કમાઈ શકે છે ! તે વખતે દીકરાને એવો વિચાર ન થવો જોઈએ કે મારા બાપે અનાજની દુકાન નાંખી તો પછી વધુ પૈસા મળેછતાં મારાથી કાપડની દુકાન કેમ કરીને નંખાય; તો પછી એ વાત પણ રાખવી જ પડે કે તમારા બાપદાદા ગરીબ સ્થિતિ ભોગવી ગયા હોય ને ભાગ્યવશાત્ કોઈ વારસો મળવાથી યા બીજી રીતે તમે પૈસાદાર થાઓ તો તમારે તે પૈસા ફેંકી દેવા જોઈએ ! કારણ કે જો તમે તમારા બાપદાદાએ જે નથી કર્યું તે ન જ કરી શકો તેમ હોય તો તમે પૈસાદાર ન જ થઈ શકો ! અથવા બીજી રીતે આપણા બાપદાદા આંધળા હોય તો આપણે આંધળા થએ જ છુટકો ! આમ ધર્મ પાળવામાં આપણા બાપદાદાનો ધર્મ આપણે ધણા લાજ શરમથી નથી છોડી શકતા પછી ભલે તે ખોટો હોય તો તે ખોટું કહેવાય, બાપનો કુવો હોય તેમાં દુબી મરવાનું ન હોય તે તો ફક્ત પાણી પીવાને ન્હાવા માટે જ છે. તેમ બાપદાદાને સારો ધર્મ ન જડ્યો તેથી તેઓ ઉંઘે રસ્તે ચાલ્યા અને આપણને ખરો રસ્તો મળ્યો તો પછી શું તે મૂકી આપણે પણ જાણીને તે માર્ગે ગોથાં ખાવા જવું ? બાપ નહારી ચાલતો હોય કે વ્યસની હોય કે પાખંડ વગેરે અનેક દુર્ગુણોથી ભરપૂર હોય, તો શું આપણે પણ તેવા અવગુણો ધારણ કરવા એથી બાપદાદાનું નામ અમર રહેશે કે તેનાં પણ કર્મોને ઘોષ નાખે એવાં સારાં કર્મો કરવાથી નામ અમર થશે તેનો જરા વિચાર કરો અને તમારા બાપદાદાના ખોટા કે મિશ્રિત ધર્મને બાળપર મૂકી (વિસારી દઈ)

પોતાનું આત્મદર્શન કરાવે એવા ધર્મનું પાલન કરો ! એવા ધર્મને જ સ્વધર્મ કહે છે અને જે માથેપાધિક જાળમાં નાંખી ભવાટવિમાં અથડાવે તે પરધર્મ કહેવાય છે. નહિ કે આપદાદાએ પાળેલા ધર્મો સ્વધર્મ અને બીજા પરધર્મ કહેવાય. ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણ પણ એજ પ્રમાણે કહે છે કે:—

**શ્રેયાન સ્વધર્મે વિગુણઃ પરધર્મેત્સ્વનુષ્ટિતાત્
સ્વધર્મે નિધનં શ્રેયઃ પરધર્મે મયાવહઃ ॥**

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૩ શ્લોક ૫

અર્થ:—માટે સુખથી આચરી શકાય એવા પરધર્મ કરતાં ઓછા ગુણવાળો અને કંઈક દેખાય તોપણ સ્વધર્મજ વધારે શ્રેયકારક છે સ્વધર્મ આચરતાં મરવું તે પણ કસ્યાણુકારક છે જ્યારે પારકો ધર્મ તો ભયકારકજ છે.

માટે આત્મજ્ઞાન આપનારો જે ધર્મ હોય તે ધર્મનું સહૃદય પાલન કરવું ને એમ કરતાં જે દુઃખો આવે તે સદન કરવાં અને સ્વ-વર્ણાશ્રમમાં રહી શ્રેય સાધવું.

કેટલાકો એમ કહે છે પરમાત્માના મુખથી બ્રાહ્મણો થયા. બાહ્યથી ક્ષત્રી થયા, ને હુંડીને ઝાંગ વચ્ચેના ભાગથી વૈશ્ય પેદા થયા ને પગથી શુદ્ર થયા. એટલે કે પ્રભુનું જે વિરાટ સ્વરૂપ છે તેનું મુખ તે બ્રાહ્મણ છે. બાહુ તે ક્ષત્રિય છે. ઉર (પેટથી જાંગ સુધીનો ભાગ) તે વૈશ્યો છે ને પગ તે શુદ્ર છે. આમ મળીને વિરાટ રૂપ થાય છે.

જે આ સાચી વાત હોય તો પરમાત્મા શરિરવાળા થયા. અને શરિરવાળા થયા તે બધા માયિક ભાવમાં બદ્ધ (બંધાએલા) છે એટલે પરમેશ્વર માયિક વિકારવાળા થયા. તો પછી તેમને નિરંજન નિરાકાર, નિર્ગુણ, અખંડાનંદ, વગેરે વિશેષણથી શી રીતે કહેવાય કારણ કે આમાંથી એક નિરંજન શબ્દજ લઇએ. તે શબ્દમાં નિરૂ+અંજન આમ બે ભાગ છે, હવે અંજનનો અર્થ માયા થાય

છે ને નિરૂ એટલે વીનાના એટલે નીરંજનનો અર્થ માયાવિના-
ના એમ થયો. જો પણ માયા વિનાના થયા તો પ્રભુને માયિક પંચ
મહાભૂતથી તૈયાર થતું જે શરીર તે શી રીતે પ્રાપ્ત થયું કારણ
કે ઇન્દ્રિયોવાળો પુરુષ અજન્મા પણ કહેવાય નહિ ! ત્યારે આ શું
સમજવું, જો પ્રભુ માયિક ભાવવાળા માનો તો પછી તેમની સર્વો-
પરિ સત્તાનો લોપ થાય અને જો દેહ વિનાના માનો તો તેમના ચાર
અંગોમાંથી ચાર વર્ણો પેદા થવાનું જે કહ્યું તે ખોટું છે એમ કહેવું
પડે. હવે ઘડીબર તમારૂં કહેવું માની લઇએ કે પ્રભુ શરીરવાળા
હતા ને તેમના ચાર અંગોમાંથી ચાર વર્ણ પેદા થઈ અને છતાં પ્રભુ
સર્વોપરિ સત્તાવાળા રહ્યા પણ ખરી રીતે તેમ નથી; પણ પોતે વ્યા-
પક અખંડ અને પૂર્ણ સ્વરૂપ છે એટલે ચાર વર્ણ તેમનાં અંગ
ગણાયાં; હવે અત્યારે પણ તમે જેમને પૂજો છો અને અત્યાર
સુધી જગત જેમના પગમાં પડતું એવા રૂપિ મુનીઓમાં ગણાતા
વેદવ્યાસ, જાગલી, વિશ્વામિત્ર, વાલ્મિકિ, માતંગ અને વસિષ્ઠ આદિ
રૂપિને આજે આપણે રૂપિ મુનીઓમાં કોયી પડીવાળા ગણીએ છીએ
પણ તે બધા કોણ હતા તે જાણવાનો પ્રયત્ન કરતા નથી.
વેદ વ્યાસ માછણને પેટે અવતર્યા હતા, જાગલી રૂપિ પોતે નીચ
જાતિના હતા, વિશ્વામિત્ર ક્ષત્રિય હતા, વાલ્મિકિ મુની બીલ્લ જાતિ-
ના હતા, માતંગ રૂપિ ચંડાળ જાતિના હતા અને વસિષ્ઠરૂપિ પોતે
વેશ્યાના પુત્ર હતા. જો તમે પ્રભુના મુખમાંથી થયા એજ બ્રાહ્મણ
એમ માનતા હો તો પછી તે બ્રાહ્મણનાં કર્મો ગમે તે પ્રકારનાં હોય
તો પછી આ રૂપિ મુનીઓને તમે શું માનો છો તે જરા કહેશો ?
આમ તમે નથી રહ્યા ધરના કે નથી રહ્યા ઘાટના. હંસગ્રી ચાલ
ચાલવા જતાં કાગડો પોતાની ચાલ પણ ભૂલી ગયો તેમ બે ચાર
ધર્મોના મિશ્રણમાં તમે ગોટાળે ચઢી તમારું ધુરં કરવા બેઠા છો.
માટે જરા વિચાર કરો કે સત્ય શોધો કે જેથી શ્રેય સાધી શકાય. જેઓ
સત્ય સ્વરૂપે સ્થિત થએલા તપ અને જ્ઞાન વડે મહાન પદ પ્રાપ્ત કરી રૂપિ

પદ પ્રાપ્ત કર્યું છે ને નિજાત્મસત્તા જાગ્રત કરી પોતાને આસને બેઠાં-બેઠાં જેઓ અનંત બ્રહ્માંડનાં જડ ને ચૈતન્ય સર્વની સાથે મૌનપણે વાત કરી શકે છે. એવા મહાન સાત્ત્વિકી પુરૂષો મુની કહેવાય છે ને એવા ઋષિ મુનીઓના દાખલા આપી તમને તમારે સ્થાનેથી પદબ્રજ કરવાની ઇચ્છા નથી પણ સત્ય શું છે તે બતાવવા માટેજ આ પ્રયત્ન કર્યો છે તે જોઈ શકાશે; માટે નકામું અભિમાન ને મમત્વ છોડી સારા સારનો વિચાર કરો. આ ઉપરથી એટલું સિદ્ધ થાય છે કે વર્ણુવ્યવસ્થા ગુણુ અને કર્મથીજ સિદ્ધ થાય છે.

બ્રાહ્મણનાં કર્મો કહેતાં નીચેનો શ્લોક યાદ આવે છે કે.

અધ્યાપનમધ્યનં યજનંયાજનં તથા
દાનં પ્રતિ ગૃહસ્થેતિ ષટ્કર્માણોતિ ઉચ્યતે ॥

અર્થ:—ભણવું ને ભણાવવું, યજ્ઞ કરવા ને કરાવવા, દાન દેવું ને લેવું. એ છ કર્મો બ્રાહ્મણનાં કહેવાય છે.

હવે અભ્યાસ તે કહેવાય કે જે ભણવાથી ખરું જ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ મોક્ષપદ મળે. ને યજ્ઞ કર્યો કહેવાય તો જે માણસ મન અને ઇન્દ્રિયોને ખરાબ રસ્તે ન જવા દેતાં કેવળ સત્યનુંજ પ્રદર્શ કરે તેજ ખરો યજ્ઞ છે. જેમ બાહ્ય શુદ્ધિ માટે પાણીની જરૂર છે તેમ અંતર શુદ્ધિ સત્ય જ્ઞાનથીજ થાય છે. આમ આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ કરી ચીત્ત રૂપી સમધિ (લાકડાં) ની આદૃતિ આપવી તેનેજ યજ્ઞ કહે છે બાકીના તો નામનાજ યજ્ઞ છે. ભગવદ્ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણ પણ યજ્ઞ માટે આ પ્રમાણેજ છે.

શ્રોતા દિનીંન્દ્રિયાણ્યન્યે સંયમાગ્નિષુ જુહવતિ
શબ્દાદોન્વિષયાનન્ય ઇન્દ્રિયાગ્નિષુ જુહવતિ ॥

ભગવદ્ગીતા અ. ૪. શ્લોક ૨૬

અર્થ:—કેટલાક કાન વગેરે ઇન્દ્રિયોને સંયમરૂપ અગ્નિમાં હોમે છે. તો કેટલાક શબ્દાદિ વિષયોને ઇન્દ્રિયોરૂપ અગ્નિમાં હોમે છે.

આ ઉપરાંત

સર્વાણીન્દ્રિય કર્માણિ પ્રાણકર્માણિ ચાપરે
આત્મ સંયમ યોગાગ્રૌ જુહ્વતિ જ્ઞાનદીપિતે

ભગવદ્ગીતા અ. ૪ શ્લો. ૨૭

અર્થ:—કેટલાક ઈન્દ્રિયો તથા પ્રાણનાં સર્વ કર્મોને જ્ઞાન વડે પ્રભવલિત થએલા આત્મસંયમરૂપ યોગાગ્નિમાં હોમે છે.

ઉપર પ્રમાણે યજ્ઞના અર્થશાસ્ત્રોમાં પણ મન અને ઈન્દ્રિયોના સંયમ રૂપ બતાવ્યા છે. માટે અત્યારે થતા યજ્ઞો કરતાં એ યજ્ઞો જ ખરા છે ને સારા છે. દાનને માટે પણ અત્યારે તો પોતાનાં સગાંને અથવા પોતાનું અમુક રીતે કામ કરનારને જ દાનો અપાય છે. ને તેની મદદતા પણ ગણાય છે પણ દાન માટે શ્રી કૃષ્ણે ભગવદ્ગીતામાં નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે કે:—

દાતવ્યમિતિ યદ્દાનં દીયતેऽનુપકારિણે

દેશે કાલે ચ પાત્રે ચ તદ્દાનં સાત્ત્વિકં સ્મૃતમ્ ॥

ભગવદ્ગીતા અ. ૧ શ્લો. ૨૦

અર્થ:—પોતાનું કર્તવ્ય માનીને દેશ, કાળ અને પાત્રનો વિચાર કરીને તથા પોતા પર ઉપકાર ન કરનાર તથા ખદ્ધો ન વાળી શકનારને જે દાન આપવામાં આવે છે તેજ સાત્ત્વિક દાન કહેવાય છે. અને તેજ ખદ્ધ દાન છે ને તેજ દાનની મહત્તા છે. આમ બ્રાહ્મણનાં જે છ કર્મો ગણાવ્યાં છે તે વિશે જરા વિસ્તારથી કહ્યું છે. અને બ્રાહ્મણો જે ત્રિકાળ (ત્રણ વખત) સંધ્યા કરે છે તે યોગ્ય છે કે નહીં; જેજ વખત સંધ્યા કરવાની જરૂર છે. અને તે સવાર ને સાંજ, બપોરે સંધ્યા કરવા માટે કંઈ નિર્ણય થતો નથી કારણ કે રાત્રી અને દિવસનું જોડાણ એટલે સંધી સવારે ને સાંજેજ થાય છે. બપોરે થતું નથી. અને જે બપોરનું તમો માનો તો રાત્રીના ખાર વાગ્યે પણ સંધ્યા કરવી જોઈએ વળી પ્રહરે પ્રહરે પણ વખત બદલાતો

હોવાથી સંધ્યા કરવી જોઈએ પણ તેમ નથી થતું માટે જે વખતની સંધ્યા ખરી છે? ભાઈ સંધ્યા કરવી એ દીવસ-રાત્રીની સંધીને લઈને કરવાની નથી; પણ સંધ્યા તો નિત્યની પરિચર્યાના પ્રાયશ્ચિતરૂપ છે; જીવો સંધ્યા કરવાથી પુણ્ય ન થાય પણ પાપ ન લાગે. તેમ સંધ્યા ન કરે તો પાપ લાગે; એટલે જે નિત્યનાં કાર્યોમાં પ્રાયશ્ચિતો થાય છે તેનું નિવારણ કરી શુદ્ધ રહેવા માટે સંધ્યા છે. તે રાત્રીનું થયેલું પ્રાયશ્ચિત પ્રાતઃસંધ્યાથી નિવૃત્ત થાય છે ને દિવસનું પ્રાયશ્ચિત સાયંસંધ્યાથી નાશ પામે છે; પણ જન્મથી ઉપવિત ધારણ કરતા સુધીની અજ્ઞાનાવસ્થામાં થયેલું પાપ તથા ઉપવિત ધારણ કર્યા પછી કરેલા કર્મોના લોપનું પ્રાયશ્ચિત તેના નિવારણાર્થે મધ્યાહ્નસંધ્યા કરવાની આવશ્યકતા છે; પણ દીવસ ને રાત્રીની સંધીને લઈને સંધ્યાનો વિધી નથી; માટે આમ કર્તવ્યપરાયણ થઈ પરનિંદાનો ત્યાગ કરી રાગ અને દ્વેષ તજવાં અને માન અને અપમાન સહન કરનાં શીખી શોકનો ત્યાગ કરી દુર્ધા રાખી પુરુષાર્થ કરવો જેથી સત્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અને મોક્ષ મળે છે.

આ સિવાય ભગવદ્ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણે પણ નીચે પ્રમાણે વર્ણનાં કર્મો ગણાવ્યાં છે. જેવાં કે,

બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વિશાં શૂદ્રાણાં ચ પરંતપ
કર્માણિ પ્રવિભક્તાનિ સ્વભાવ પ્રભવૈર્ગુણૈઃ ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૧૮ શ્લો ૪૧.

અર્થ:—હે પરંતપ! બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય તથા શૂદ્રનાં કર્મો પણ તેમના સ્વાભાવિક ગુણો પ્રમાણે જુદાં જુદાં હોય છે આમ કહીને શ્રી કૃષ્ણ બ્રાહ્મણના કર્મ માટે કહે છે. કે

શમોદમસ્તપઃ શૌચ ક્ષાન્તિરાર્જવમેવ ચ
જ્ઞાનં વિજ્ઞાનમસ્તિક્યં બ્રહ્મકર્મ સ્વભાવજમ્ ॥

ભગવદ્ ગીતા અ. ૧૮ શ્લો. ૪૨

અર્થ:—શમ (મનોનિગ્રહ), દમ (ઇન્દ્રિયનિગ્રહ), તપ પવિત્રતા, ક્ષમા, સરલતા, શાસ્ત્રજ્ઞાન, અનુભવજ્ઞાન અને આસ્તિકતા એ બ્રાહ્મણનાં સ્વભાવ જન્ય કર્મો છે.

હવે ક્ષત્રિયનાં કર્મો ગણાવતાં શ્રી કૃષ્ણ કહે છે કે

શૌર્યં તેજો ધૃતિર્દાક્ષ્યં યુદ્ધે चाप्यपलायनम्
दानमीश्वरभावश्च क्षात्र कर्म स्वभावजम् ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૧૮. શ્લો. ૪૩.

અર્થ—શૌર્ય, તેજસ્વિતા, ધૈર્ય, ચાતુર્ય યુદ્ધમાંથી નાશી ન જવું તે, દાન અને પ્રભુત્વ (મોટું મન રાખવું તે) એ ક્ષત્રિયનાં સ્વભાવજન્ય કર્મો છે.

હવે છેલ્લે છેલ્લે વૈશ્ય અને શૂદ્ર વર્ણનાં કર્મો ગણાવતાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે --

कृषिगोरक्ष्यवाणीज्यं वैश्यकर्म स्वभावजम्
परिचर्यात्मकं कर्म शूद्रम्यापि स्वभावजम् ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૧૮ શ્લો. ૪૪.

અર્થ — ખેતિ, પશુપાલન અને વડેપાર એ વૈશ્યનાં અને શૂદ્રોને માટે સેવા વિષયનાં કર્મો સ્વભાવજન્ય છે.

હવે દેવયજ્ઞ, પિતૃયજ્ઞ અને અક્ષયજ્ઞ, જ્ઞાનયજ્ઞ, તે મનુષ્ય યજ્ઞ, માટે જણાવી આગળ ચાલીએ.

દેવ યજ્ઞ એટલે દેવોનું ભજન કરવું તે; પિતૃયજ્ઞ એટલે પિતૃનું ભજન; વિદ્વાનોનો સમાગમ કરીને અને જ્ઞાનયજ્ઞ, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું તે છે.

અક્ષયજ્ઞ એટલે વેદાન્તના તત્ત્વજ્ઞાનના ગ્રંથોનું અવલોકન કરો. નિત્ય વેદાધ્યયન કરવું, અને આત્માને અગ્નિ પ્રાપ્ત કરી.

ચીત્તનો હોમ કરવો તે મનુષ્ય યજ્ઞ, એટલે માતા પિતા અને યોગીઓની સેવા ચાકરી કરવી તે કહેવાય છે. અને તેથીજ

જે કર્મથી પિતૃ એટલે પોતાના વડીલ બાપ, મા વીગેરે પ્રસન્ન થાય અથવા તેમને પ્રસન્ન કરવામાં આવે તેનું નામ તરપણુ કહેવાય છે. મુવેલાંની પાછળ કરેલાં મીષ્ટાન્ન ભોજનનું નામ તરપણુ નથી અને શ્રાદ્ધ પણ તેનું નામ નથી. શ્રાદ્ધ એટલે તો શ્રદ્ધા વડે જે કર્મો કરવાથી વડીલોની સ્થિતિ થાય તે છે ને વધતી જાય તેનું નામ શ્રાદ્ધ છે.

પણ આ શ્રાદ્ધની બીનાને આજ કાલનાં ધર્મશાસ્ત્રો એ એવાં તો ૩૬ બનાવી દીધાં છે. કે તેમાં કુટાયાજ કરીએ છીએ, ને ખરી વાત ભૂલી જઇએ છીએ. એ શ્રાદ્ધની ક્રિયા માટે યોગદિવાકર નામના ગ્રંથમાં એમ પણ લખ્યું છે કે મનુષ્ય જાતિમાં ત્રણ પ્રકારના ગુણ છે. સાત્વિકગુણ, રાજસગુણ ને તામસગુણ. તેમાં જે મનુષ્યનામાં સત્વગુણ પ્રધાન હોય ને અતિપુણ્ય કર્મવાળો હોય છતાં વાસના યુક્ત હોય તો તે દેવની પદ્મી પ્રાપ્ત કરે છે. ને જે રજોગુણ પ્રધાન મનુષ્ય હોય ને પૂર્ણ વાસનાયુક્ત હોય તો તેને પિતૃયોનીની પ્રાપ્તી થાય છે ને જે માણસ તમોગુણી હોય ને વાસના ભરપૂર હોય તે પ્રેતત્વને પામે છે. હવે દેવકોટિને પામેલાંને તૃપ્તી કરવા વેદે નીરમાણુ કરેલા યજ્ઞો કરવા જોઇએ અને પિતૃયોનીને પામેલાની તૃપ્તી માટે પિતૃશ્રાદ્ધ કરવું જોઇએ ને પ્રેતોના પ્રેતત્વના વિસર્જનાર્થે સપિંડી શ્રાદ્ધ ઇત્યાદિ કરવું જોઇએ પણ દેવવર્ગનાં શરીરો મનુષ્યો સાથે સંબંધ ધરાવનાં નથી. તેમ પિતૃઓ ભૂતવર્ગનાં ટોળાંમાં જતાં નથી. કદાપી દૂરથી તેમના જોવામાં આવે છે. દેવતાઓ પણ પિતૃઓ સાથે વધારે સંબંધ રાખતા નથી પણ પિતૃઓ દેવો સાથે સારો સારો સંબંધ રાખે છે. તો પછી આપણાં કરેલાં શ્રાદ્ધો તેઓ કેમજ પામી શકે? પણ આ બધું, શ્રાદ્ધ, તરપણુ કે યજ્ઞો કરવા માટે ગ્રહસ્થાશ્રમીઓએ ખરો ધર્મ તપાસવો જોઇએ કારણ કે ગ્રહસ્થાશ્રમ એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ આશ્રમ છે. ને મોટો આશ્રમ છે તેને નકામો ને ખોટો કહેનાર મૂર્ખને અજ્ઞાની છે. કારણ કે ગ્રહસ્થાશ્રમી બ્રહ્મચર્ય, વાન-

પ્રસ્થ અને સંન્યસ્ત એ ત્રણે આશ્રમેની સેવા કરે છે. અને પાળી શકે છે. વળી એ ત્રણે આશ્રમેની ઉત્પત્તિના સ્થાન રૂપ પણ અહ-સ્થાશ્રમજ છે. પણ તેને નીતિ અને સત્ય ધર્મથી ચલાવવાની જરૂર છે. અહસ્થાશ્રમમાં સર્વ કર્મોની શાંતિ થઈ શકે છે, ને અહસ્થાશ્રમી પોતાનો ધર્મ સાચવે તો તેનો પોતાના ઘરમાંજ મોક્ષ છે. બહાર જંગલમાં જઈ તપ કરવાની તેને જરૂર જરૂરજ નથી. પણ એ અહસ્થાશ્રમ અજ્ઞાની માટે નથી એ ખરા જ્ઞાની માટે છે કારણ કે જે વિદ્વાન યા જ્ઞાની છે તેજ દેવ છે. અને તે જ્ઞાની સમજે છે કે માતા, પિતા, પુત્ર, સ્ત્રી કે સગાં સંબંધી કોઈ પરલોકમાં સહાય કરી શકતાં નથી ત્યાંતો માત્ર ધર્મજ સહાય કરી શકે છે. માટે ધર્મ રૂપી ધનનો સંગ્રહ કરવો. પ્રાણીનો જન્મ અને મરણ કાળ વખતે તે એકલોજ હોય છે અહીં રહે છે ત્યાંસુધીજ સગાં સંબંધી તેને વીંટળા રહે છે. ને મર્યા પછી તેને બાળા યા દાટી પાછાં ચાલ્યાં આવે છે. પણ તે વખતે ધર્મ તેનો સાથી થાય છે અને તે તેને ત્યાં સહાય કરે છે. પાપ કરીને મેળવેલી પુંજ પાછળથી સગાં સંબંધીઓ ઉડાવે છે છતાં તેનું પાપ તો તે મેળવનારનેજ થાય છે ખાનારને નહિ, ને તેનો જવાબ તેને પરલોકમાં આપવો પડે છે. આથીજ કહેવું પડે છે કે અહસ્થાશ્રમ એ ખરા જ્ઞાની માટે છે. અજ્ઞાની માટે નથી અને તેથીજ અહસ્થાશ્રમમાં રહ્યો છતાં જે પુરૂષ ધર્મનેજ મુખ્ય માને અને એ ધર્મથીજ પોતાનાં પૂર્વ પાપોને ઘોષ પવિત્ર અને તે પુરૂષને ધર્મ ચારે બાજુએથી પ્રકાશમાન કરે છે. અને એ તેજના પ્રકાશથી તે વધારેને વધારે ઉચો ચઢી ઇશ્વર સન્મુખ જવાને માટે સમર્થ થાય છે.

મૂર્તિ-પૂજા

મૂર્તિ પૂજનો વિધિ વેદને આધારે શાસ્ત્રમાં વર્ણવ્યો છે એમ કહેનાર જુદો છે. મૂર્તિપૂજા તો આધુનીક વખતથી થએલી છે. કોઇ કહેશે કે મૂર્તિ પૂજા નીચેના પ્રશ્નોના કારણે માનવાનું જરૂર મન થાય છે.

અજ્ઞાની—મૂર્તિનું સ્વરૂપ શાંત છે ને તેની ધ્યાનસ્થ સ્થિતિ જોઇ મનુષ્યો તે પ્રમાણે કરે માટે મૂર્તિની માર્ગદર્શક તરીકે જરૂર છે.

જ્ઞાની—જીવ ચૈતન્ય છે ! ને મૂર્તિ જડ છે તો શું જીવ જડ થઇ જશે ?

અજ્ઞાની—પરમાત્મા નિરાકાર છે ને તે ધ્યાનમાં આવતો નથી માટે મૂર્તિની જરૂર છે.

જ્ઞાની—જ્યારે પ્રભુ નિરાકાર કહો છો ત્યારે તેની મૂર્તિજ કેમ થઇ શકે. જેનો આકાર નથી તેનો આકાર તમે કઇ રીતે બતાવી શકો ? તમે કૃત્રિમ અને જડ મૂર્તિ બનાવો એના કરતાં એ પ્રભુ એ બનાવેલાં કુદરતિ ચૈતન્ય પદાર્થોને જોઈને તમને વધારે ઇશ્વર ધ્યાનમાં ન આવત ? એના કરતાં તમે એમ માનો કે પ્રભુ મારી પાસેજ છે ને મારા બધાં કર્મો જીએ છે તો તમોને પ્રભુનો વધારે ડર રહેશે ને તમે કોઇ પણ ઠેકાણે હશે છતાં તમારાથી ખોટું કામ નહિ થઇ શકે ! પણ તમે મૂર્તિમાં જ પ્રભુને માનતા હશે, તો તો જે ઘરમાં મૂર્તિ પધરાવી હશે તે સ્થાને જ તમે ખોટાં કર્મ નહિ કરો ને પ્રભુથી દૂર ખસ્યા એટલે “ક્યાં પ્રભુ જીએ છે ” કહીને કંઈકને ગળે છરી મૂકશો, આમ સાકર ! સાકર ! કહેવાથી મીઠાશ નહિ આવે પણ ખાધાથીજ આવશે ! તમે કોઇ એમ કહેશે કે મૂર્તિ પૂજા એ તો પ્રભુ મેળવવાનું પહેલું પગથીયું

છે તો કહેવાનું કે આપણી સાત પેઢીથી દરેક એમજ કહેતા આવે છે કે પ્રભુતો સર્વવ્યાપી છે પણ મૂર્તિપૂજન ને તો ત્યાં પહોંચવાના પગથીઆ તરીકે માની અમે મૂર્તિપૂજન કરીએ છીએ તો આમ કેટલી પેઢી સુધી મૂર્તિપૂજના પહેલા પગથીઆ ઉપર આપણે રહેવાનું છે. ન્યાં ઘણાં પગથીઆં ચઢવાનાં હોય ત્યાં પહેલે પગથીએ રાત પાડીએ તો બીજાં પગથીઆં ક્યારે ચઢી રહીશું. કારણ આમ જો મૂર્તિપૂજન પગથીયું છે તો પછી કોઇપણ જન્મે તમને મોક્ષ મળનાર નથી કારણ કે સાત પેઢીથી તે પગથીયું છે ને હજી સાત પેઢી પગથીયું રહેશે આમ પગથીએજ પડ્યા રહીશું તો પછી ઘરમાં તો જવાશે જ નહિ, એટલે મોક્ષ નથીજ મળવાનો. દરેક વસ્તુની જગતમાં હદ હોય છે પણ આ મૂર્તિપૂજન રૂપ પહેલા પગથીઆની તો હદજ નથી જડતી. આપણે કહીએ કે પ્રભુ તો સર્વવ્યાપી છે, અને તેથી તે મૂર્તિમાં પણ છે તેથી તેમાં ઇશ્વરની ભાવના કરીએ છીએ ને તેને માનીએ છીએ.

જો આ તમે કબુલ રાખતા હો તો સર્વવ્યાપી પ્રભુને એક કાષ્ટ પાષાણ કે ધાતુની મૂર્તિમાં સમાવી દઇ એક ઘરમાં બેસાડી મૂકો એ ઇશ્વરનું કેટલું બધું અપમાન કરવા જેવું છે, એટલે મૂર્તિની પૂજા કરીને તમે પ્રભુની પૂજા નથી કરતા પણ પ્રભુની જે માયા તેનું જે કાર્ય તેના નિમિત્ત રૂપ જે મૂર્તિ તેની પૂજા કરો છો ને જીંડું બોલો છો કે અમે વ્યાપક પ્રભુની પૂજા કરીએ છીએ. કરો! છો પત્થર પૂજાને નામ પ્રભુ પુજનું લ્યો છો કારણ ન્યારે તમે પૂજા કરવા બેસો છો ત્યારે તમારું મન ને તમારી ઇદ્રિયો તે બહારના વિષયો પ્રત્યે ધ્યાન રાખે છે. જેમ નિશાળનો માસ્તર જે બુરસી કે ટેબલ ઉપર બેસીને વિદ્યાર્થીઓને ભણાવતો હોય છે તે બુરસી કે ટેબલ હોવા છતાં માસ્તરની ગેરહાજરીમાં છોકરાઓ તોફાન કરે છે પણ માસ્તર આવતાં જ સીધા બેસી જાય છે. તેમ તમે મૂર્તિમાં પ્રભુ માનવાનું કહો છો પણ તેને ખાલી લાકડાનું બોખું ધારી

અથવા એક બલા વળગી હોય તેમ તેને નવરાવવાની ને ફળફૂલ ધરવાની ક્રિયા કરો છો. કારણકે તે એ ક્રિયા કરતાં પણ જો તમારા વ્યવહારિક કાર્યમાં સારો માટે પ્રસંગ અને તો તુરત તમે એ મૂર્તિની સામે બેઠા બેઠાજ વ્યવહારનું કાર્ય કરવા મંડી જાઓ છો. એજ ખતાવે છે કે તમે મૂર્તિમાં પણ પ્રભુ છે એમ નથી માનતા નહિ તો વિદ્યાર્થીઓને એક માસ્તરની જેટલી આમન્યા પાળવી પડે છે અને તે પોતાના પેટ ભરવાના ધંધા-(જ્ઞાન) ને માટે, તો પછી મોક્ષ જેવા અમુલ્ય સ્વાર્થને માટે જે પ્રભુની પૂજા કરતા હોઈએ તેની જરા પણ આમન્યા ન પાળવી એ ક્યાંનો ન્યાય ? પણ એનો એજ અર્થ છે કે મૂર્તિમાં પણ આપણે પ્રભુ પાણું નથી માનતા ફક્ત મોંઢેથી બોલી જઈએ છીએ એટલુંજ !

એક પ્રશ્ન—હમો મૂર્તિમાં પ્રભુની ભાવના કરીએ છીએ અને હમો જ્યાં ભાવના કરીએ છીએ ત્યાં પ્રભુ સિદ્ધ થાય છે.

હવે જેવી પ્રભુની ભાવના એવીજ બીજી બધી ભાવનાઓ હોય. જે પ્રભુની ભાવના કરી પ્રભુ સિદ્ધ કરી શકે તે બીજી ભાવનાથી બીજું પણ સિદ્ધ કરે તો પછી હું આપને નમ્ર વિનંતી કરું છું કે આપ કાચના કટકામાં હીરા, માણેક ને મોતીની, પાણીમાં ઘી અને દૂધની અને ઘૂળમાં લોટની ભાવના કરી તેના રોટલા બનાવી જમો જેથી તમારી ભાવના સિદ્ધિની ખબર પડે ! તમો કોઈ દિવસ દુઃખી ન થવાની ને સુખી થવાની ભાવના કરો છો છતાં તમે ઘણી વખત દુઃખી જણાઓ છો તેનું શું કારણ ! આંધજો દેખવાની બહુજ ભાવના કરે છે છતાં જન્મભર આંધજો રહે છે તેનું શું કારણ ? કોઈ મરવાની ભાવના નથી કરતું છતાં બધાં મરી પણ જાય છે આથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે તમારી ભાવનાઓ ખોટી છે. ખરી ભાવના તો એ કહેવાય કે જે જેમ છે તેને તેમ માનવું. જેમ કે પાણીને પાણી, અગ્નિને અગ્નિ, પથરને પથર માનવો. વળી વધારામાં એક વધુ પુરાવો આપું કે

(૩૯)

સાખી.

ઇમાન રાખીને આકડો વાવે, પ્રબળ પાણી પાય
બાર માસ સેવા કરે, ફળફૂલતો થાય
ફળફૂલ તો થાય પણ કેવાં, દેખીતાં તો કેરી જેવાં
કહે સુનીલાલ કેરીનો સ્વાદ ન આવે.

ભલે ઇમાન રાખીને આકડો વાવે—

જો આમ ઇમાન ફળતું હોય તો આકડાની કેરી કેમ નથી થતી ?

પ્રશ્ન—અમો મૂર્તિને વેદના મંત્રાથી આવાહન કરીએ છીએ એટલે તે મંત્રના આધારે દેવ આવે છે ને વિસર્જન કરીએ છીએ એટલે ચાલ્યા જાય છે.

જવાબમાં કહેવાનું કે પ્રથમ પહેલું તો વેદમાં મૂર્તિ પૂજનું કંઈ છે જ નહિ. તેણે તો પરમાત્માને નિરાકારજ માન્યા છે તો પછી મૂર્તિના મંત્રો ક્યાંથી આવ્યા. વેદ એજ ધર્મ અને તેનાથી વિરુદ્ધ તે અધર્મ છે એમ જો માનીએ તો બ્રહ્માથી જૈમિની રૂપિ સુધી ઠીક ચાલ્યું ને ત્યારપછી આ બધો મંત્રતંત્રનો ગોટાળો પેઠો છે. જો તમારા મંત્ર તંત્ર સાચાજ હોય તો મૂર્તિ ચેતન કેમ નથી થતી. વળી તમે કહો છો કે મૂર્તિમાં પ્રભુનું આવાહન કરો છો ત્યારે આવે છે ને વિસર્જન કરો છો ત્યારે જાય છે તે પરથી એટલું તો ચોક્કસ થયું કે પ્રભુ એકદેશી છે. તે સિવાય આવજા ન હોઈ શકે. જો એ સર્વદેશી હોય સર્વવ્યાપક હોય તો તેને ક્યાંઈ આવવા જવાપણું રહેતુંજ નથી. જેમ અણુઅણુમાં તે રહ્યો છે તેજ રીતે એ કાષ્ટની મૂર્તિમાં પણ તે હોયજ તો પછી આવાહન અને વિસર્જન શેનાં અને કોને ? ને આથીજ અવતારોને પણ અમે ખોટા માનીએ છીએ. કારણ અવતારમાં પ્રભુ હોય તો ખીજે પછી ક્યાંઈ પ્રભુ નથી રહેતા ? પ્રભુ તો આપણા હૃદયમાં છે તેવા

એ અવતાર ધારણ કરનારનામાં હોવો જોઈએ તો પછી તેનેજ સર્વ-
દેશી પ્રભુ માની પૂજવાનું કેમ અને ! જેને આપણે આપણી આંખોથી
એકદેશી જોઈએ છે આપણા જેવો મનુષ્ય ને રાગ દ્વેષથી ભરેલો
ભાળાયે છીએ તેને નિર્ગુણ ને નિરંજન નિરાકાર કહી સર્વદેશી
તરીકે શી રીતે પૂજી શકીએ ? હીક. કદાચ માનો કે તમે આવાહન
વિસર્જનથી પ્રભુને લાવી લઇ જઇ શકો છો તો તમે તમારા આપ
દાદાના મૃત્યુ પછી તેમનાં આત્માને આવાહનથી પાછો કેમ નથી
લાવી શક્યા ને તમારા શત્રુઓના જીવને વિસર્જનથી કેમ મોકલી
દઇ શક્યા ? માટે એટલું તો ચોક્કસ છે. કે તમે કંઇ પણ સમજ્યા
વિના આધજો બહેઈ કુટાય તેમ કરો છો ને એકે વાત ચોકખી કરતા
નથી. આકી વેદમાં તો મંદિરમાં મૂર્તિસ્થાપનની અને તેમની પૂજા
વિધિની ક્યાંઈ વાત નથી લખી વેદનાં તો ચોકખું એમ લખ્યું છે
કે “ પરમેશ્વરને બદલે બીજા કોઇને ન પૂજવો, ન માનવો; માટે
પ્રભુને બદલે મૂર્તિ કે બીજા કશાને માનવું નહિ !

પ્રશ્ન:—મૂર્તિ સ્થૂળ શરિરવાળી છે તેથી તેમાં ચિત્ર સ્થિર
થાય એટલા માટે મૂર્તિપૂજા કરવાની છે.

ઉત્તર:—આ બાબત પણ સાચી નથી. કારણ કે સાકાર વસ્તુ-
માંજ મન સ્થિર નથી થતું. કારણ કે તે તેના એક અંગમાંથી બીજામાં
ને બીજામાંથી ત્રીજા ચોથામાં એમ દોડતું ફરે છે, પણ નિરાકારનું
ધ્યાન કરે તો શક્તિ પ્રમાણે દોડે તો ખરું પણ ક્યાંઈ આશ્ચર્યજનક
જોવાનું ન જડે એટલે અંતે સ્થિર થાય. ને આનંદમય બની જાય,
આકી જો સાકારમાં ચિત્ત સ્થિર થયાં હોત તો આખું જગત સ્થિર બની
રાયું હોત ને લક્ષ્મી સ્ત્રી પુત્રાદિકમાં ફસાઇને રહેત નહિ. માટે નિરા-
કરના ધ્યાનથી ચિત્ત સ્થિર થાય છે તેવું તો સાકારની ઉપાસનાથી
નથી થતું. મૂર્તિપૂજા શાસ્ત્ર-પુરાણાદિમાં કેટલીક જગ્યાએ વર્ણવી
છે પણ તે અધમ અધિકારીને મધ્યમ સ્થિતિમાં લાવીને
ઉત્તમાધિકારી બનાવવાના હેતુએ છે, માટે જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરવી હોય તો

જ્ઞાની પુરુષોની સેવા ને તેનો સમાગમ કરવો જરૂરી છે. મૂર્તિપૂજા કરવામાં જ કલ્યાણ માનીને અટકી રહેનાર કોઇ જ્ઞાની થયો નથી. ચૈતન્યવંતા પ્રકટ સંતપુરુષો છે તે ઇશ્વરનું સ્વરૂપ છે તેમને સેવી તેમની આજ્ઞામાં રહો. મનુ ભગવાને પણ કહ્યું છે કે વેદોની નિંદા કરે છે, વેદોનું અપમાન કરે છે, વેદો ત્યાગ કરે છે અથવા વેદના નિયમોનું ઉલ્લંઘન કરે છે, તે નાસ્તીક અને અધર્મી છે.

પ્રશ્ન:—આમ મૂર્તિપૂજા ન કરવા તમે કહો છો તો પછી પંચ દેવની પૂજા કરવામાં તો હરકત નથીને ? કારણ કે તે ઘણા વખતથી વ્યવહારમાં પૂજાય છે.

ઉત્તર:—મૂર્તિ એ વસ્તુજ પામર જીવોને માટે છે તમે મૂર્તિ પેદા કરી તેની સેવા કરો તે પહેલાં જ ઇશ્વર તમને સેવા કરવાની મૂર્તિઓ આપે છે પણ આપણે તે તરફ દુર્લક્ષ કરી મૂર્તિમાંજ અધું માની બેસીએ છીએ. તે ખોટું છે. ઇશ્વરે સેવા કરવા આપેલ માતા, પિતા, ને ગુરૂની જે સાક્ષાત્ ચૈતન્ય સ્વરૂપ મૂર્તિઓ છે તેની સેવા કરો તેમની પાસેથી અનુભવીક જ્ઞાન લ્યો તો જરૂર તમે મોક્ષ મેળવી શકશો.

છતાં બ્રહ્મા વિશ્નુ ને શિવ એ જો પ્રભુ છે એમ માનતા હો તો જુદાં જુદાં સ્વરૂપ ને જુદાં જુદાં કર્મ ક્યાંથી તેમને મળ્યાં. વળી તે સાકાર છે. સાકાર તો નાશવાન ગણાય ! જેમ તમે એક જ પ્રભુ છે કહી જુદી જુદી ઘાટની, રંગની ભાવની મૂર્તિઓ કરો છો ને પછી દરેક એકદેશી પંથવાળા પોતાની મૂર્તિમાંના પ્રભુને વધુ ઉંચા ગણે છે તેમ કરો છો તો એ જુદી જુદી મૂર્તિ તમે ક્યાંથી કાઢી તમને કોણે બતાવી ? રામ, કૃષ્ણ, બ્રહ્મા વિશ્નુ ને શિવ વગેરે પણ કોઇકની ઉપાસના તો કરતા હતા. શંકર પણ જંગલમાં જઇ ધ્યાન ધરતા ને તો તેઓ સામે કોની મૂર્તિ રાખતા ? જો તેઓ મૂર્તિ ન રાખતા તો આજે જે મૂર્તિઓ છે તે સનાતન કેમ કહેવાય ! આથી સિદ્ધ થાય છે કે મૂર્તિપૂજા સનાતન નથી ને સત્ય નથી કારણ કે તમે

જેને પ્રભુ માનો છે તેઓ પણ કોઈક બીજાનું ધ્યાન ધરતા. આથી તેઓ પ્રભુ નહતા એમ તો સાબીત થયું કારણ કે પ્રભુને બીજાનું ધ્યાન શા માટે ધરવું પડે ! વળી તેઓ વીનામૂર્તિની ઉપાસના કરતા એથી એમ સાબીતી મળે છે કે પ્રભુનું આકારસ્વરૂપ તે આ બ્રહ્માંડ છે ને પ્રભુનું નિરાકાર સ્વરૂપ તેજ નામ છે, માટે પ્રભુ નિરાકાર નામ સ્વરૂપે, ને સાકાર વિશ્વ છે એ વાત પણ સત્ય બની. છતાં આજે જગત્ જે મૂર્તિપૂજન તરફ ધસમસ્યું જાય છે ને જરાય આગળપાછ-ગનો વિચાર નથી કરતું અને તેથી વિવેક, વિચારનો નાશ થઈ વૈરાગ્ય ને જ્ઞાનપલાયન થાય છે અને આથી શાંતિ પણ નથી થતી. વિવેક, વિચાર વિગેરે તો સત્સંગ અને સદુપદેશથી થાય છે. મૂર્તિનાં દર્શનથી નહિ ! જુઓ મહાદેવ, વિશ્વ આદિની કથામાં લખ્યું છે કે “ એઓએ મોટા મોટા રાક્ષસોને મારી નાખ્યા હતા ! ત્રિપુરાસુર વીગેરે અનેક રાક્ષસોને મારી નાખ્યા હતા. ” તો ભાઈઓ મુસલમાનો સોરઠી સોમનાથ ઉપર ચઢી આવ્યા ને લીંગ તોડી તેના ત્રણ કટકા કરી મક્કા, મદીના ને દીલ્હી મોકલી પગથીઆં તરીકે ઉપયોગમાં લીધા જે હજી પણ કાયમ છે. વળી મુસલમાનોએ કાશીમાં પણ તેવુંજ તોફાન કર્યું હતું, ને મુસલમાનોની બ્રહ્મતાથી કંટાળી હિંદુઓએ લીંગને કુવામાં નાંખી દીધું, ને વેણી માધવને કોઈક બ્રાહ્મણના ઘરમાં સંતાડ્યો. વળી કેટલાકે એમ કહે છે કે કાશીમાં કાળભૈરવ રહેતા હોવાથી ત્યાં જન્મતા દૂતો જન્મ શક્તિ નથી અને પ્રલય કાળ વખતે કાશીનો નાશ થતો નથી. એ જે સાચું છે તો ભાઈઓ આ મુસલમાનો આવ્યા ત્યારે તે કાળભૈરવ કંઈ ગામ પુરગામ ગયા હતા ! કે મુસલમાનોને લડાવ્યા નહિ, અરે ભાઈ આ બધી પાંખડલીલા છે કારણ કે પથરની મૂર્તિથી કશુંજ થતું નથી. એ તો સાક્ષાત્થી થઈ શકે છે. ને આવુંજ ગયાજના શ્રાદ્ધનું, કલ-કતાની મહાકાળીનું ને જગન્નાથજીના એંઠા પ્રસાદનું સમજવું ને આ બધામાંથી સાર ખેંચી સારાસારનો વિચાર કરી યોગ્ય લાગે

તેજ કરવું. જ્ઞાન ને ઉપાસના દેખાવમાં જુદાંજુદાં છે પણ વસ્તુતઃ બંને એકજ છે. ઉપાસના કે ભક્તિમાં મૂર્તિની જરૂર નથી. મૂર્તિપૂજા એ કંઈ પ્રભુની પૂજા નથી જ્યારે તે પ્રભુની પૂજા નથી તો બીજાના ધરની વસ્તુ તરીકે ગણાતી મુક્તિ તે મૂર્તિ શી રીતે આપી શકે? પણ જરા વિચાર કરો ને તે મૂર્તિ અનાવનારના ધણીને ઓળખવા કોઈ સહયુક્તની શોધ કરો, કારણ કે નિર્જીવ વસ્તુમાં પ્રેમ કરવા છતાં તે સામે પ્રેમ બતાવી શકતી નથી.

તેમ મનુષ્ય જન્મ એજે શુભાચ્યો એટલે લખચોરાશીમાં પડી ચુક્યા, ને પડ્યા એટલે અનેક જન્મો સુધી જડ દેહ જેવા કે ઝાડ, પહાડ, પાણી વગેરે બંધાવાના.

આ બાબતમાં મહાનિરમાણ મંત્ર નામના પુસ્તકમાં જણાવ્યું છે કે:—

મનસા કલ્પીતામૂર્તિ નૃણાં ચેન્મોક્ષસાધીની

સ્વપ્ન લબ્ધેન રાજ્યન રાજાનો માનવસ્તથા ॥

અર્થ:—મનુષ્યના મનથી કલ્પેલી કોઈએક પાપાણુ-ધાતુની મૂર્તિ જો મોક્ષ આપવાવાળા હોય તો સ્વપ્નમાં બનેલ રાજા જરૂર રાજ્યપદ ભોગવેજ આજ બતાવી આપે છે કે મૂર્તિપૂજા એ સાચી પ્રભુ પૂજા નથી પણ કલ્પિત પૂજા છે. આ સિવાય ઉત્તર ગીતામાં પણ આ બાબત વીધે એમ લખ્યું છે કે

તીર્થાનો તૈયરૂપાણી દેવાન પાષાણ મૃનમયાન

યોમીજનઃ પ્રપચન્તે આત્મધ્યાનપરાયણા ॥

અર્થ:—ગંગાદિ બધાં તીર્થ પાણીરૂપ છે ને દરેક દેવ મૂર્તિઓ પથ્થર માટી રૂપ છે ને તેથીજ પરમાત્માનું ધ્યાન કરનારા યોગીજનો, એને માનતા નથી. આજ રીતે શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ એક ઠેકાણે કહ્યું છે કે:—

યસ્યાત્મ બુદ્ધિ કુળપેત્રી ધાતુકે

સ્વધીઃ કલત્રાદીષુ ભૌમ ફજ્યધી ॥

યસ્તીર્થં બુદ્ધિઃ સલીલે દિ કહીંચિત્
જનેષુ મિજ્જેષુ સળ્લવ ગોચરઃ ॥

અર્થઃ—જે ધાતુ પાષાણુ આદિ પાર્થિવ પદાર્થોમાં આત્મ-
બુદ્ધિ રાખે છે અને નદી, નાળાં, પહાડ, ગૃહાદિમાં તિર્થ બુદ્ધિ રાખે
છે તે સ્ત્રિ પુત્રાદિમાં મમતા બુદ્ધિ રાખે છે તે નર ગધેડા જેવો છે.
શ્રીકૃષ્ણ પણુ સ્વમુખે એમ કહે છે કે ॥ મૂર્ક્ષસ્ય પ્રતિમા પૂજા ॥
મૂર્તિપૂજા એ મૂર્ખને માટે છે.

આમ વેદ, સ્મૃતિ અને ઉપનિષદો પણુ જેને નેતિ, નેતિ એટલે
નધતિ, નધતિ કહીને પોકારે છે તેનો આખો ભાવ એક મૂર્ખમાં
સમાઈ જાય એ કેટલું બધું અજ્ઞયખી ભરેલું છે. ઘણા માણસોને
મેં એમ કહેતા સાંભળ્યા છે કે “લાઠ ફલાણા દેવ તો હાજરાહજુર
છે” પણુ હમણાં સત ચાલ્યું ગયું છે. એનું શું કારણ ! લાઠ શું
તમારી બીક લાગી કે તમારાં નીચ કર્મોં જોઈને ? આપણાં નીચ કર્મોં
હોય તો પણુ તેને શા માટે ચાલી જવું જોઈએ ? જરા વધારે ચમત્કાર
બતાવી નીચ કર્મ કરનારને દંડ દીધો હોત તો તે સીધો થઈ જત !
પણુ વાત એમ છે કે મૂળમાંથીજ સત ન હતું. પથ્થર, માટી, ધાતુ
(તાંબા સોનાના) કે કાષ્ટના દેવ તે શું સામર્થ્ય વાપરી શકવાના હતા ?
કારણ કે સત્ય પ્રભુ તો પંચમહાભૂતોથી નીરાળા વ્યાપક ને નિરાકાર છે.
નહિતર એક ઘડીભર અખતરો કરો કે તમે જે પથ્થરને પ્રભુ માનીને
પૂજો છો તેને તમારા ગામના તળાવમાં તરતા મૂકો તો ખાત્રી થશે
કે તે ઝુડી જવાનો. આમ જે પોતે તરી શકે તેમ નથી તે બીજા
અનેકને શી રીતે તારી શકશે એજ સમજવું મુશ્કેલ છે ! આતો
રાંડી રાંડને પગે પડીએ તો કહે “હું જેવી તું થા” ની રીત જેવી
વાત થઈ. જેમ કોઈક બીખારી હોય તેની પાસે ખાવાનું અન્ન
માગીએ તો તે આપણી ભૂખ મટાડી ન શકે પણ ફક્ત નીસાસોજ
મૂકી શકે પણ જેની પાસે છત હોય તેજ અન્ન આપી શકે. તે
પ્રમાણુ આ મૂર્તિની સ્થિતિ છે. આ પુજાને દેવપૂજા ન કહેવાય. દેવ-

પૂજા એટલે તો માતાપિતા, વિદ્વાન, ગુરુ, ને સંત વીગેરેની સેવા કહેવાય છે, લોકો ધરમાં જે મૂર્તિના જેવાં પૂતળાંને બચ્ચાં બાળપણમાં ઢીંગલા ઢીંગલી કરી રમે છે. તેનાથી કંઈ વળતું નથી કારણ કે ઉમરલાયક થતાં તેઓ પતિનું ખરું સુખ પામે છે ત્યારે આ ઢીંગલા ઢીંગલી છોડી દે છે પણ આપણા મૂર્તિપૂજના પૂજારીઓ તો પચાસ, પચાસ વર્ષના થાય કે માથે ઘોળાં થાય અને પ્રભુના અરે ભુલ્યો તે યમ રાજના ધરની (કારણકે આવા અજ્ઞાનીઓને પ્રભુના ધરનું તેહું ન હોય) નોટીસો મળે તો પણ (ત્યાંસુધી) એ ઢીંગલા ઢીંગલી જેવી મૂર્તિપૂજ સાથે રમવાની રીત છોડતા નથી. એટલે શરિર ધરકું થયું પણ મન તો બાળકજરણું ને જે કંઈ સાચું કહેવા બય તો તેની સાથે લડવા ઉભા થાય છે ને તે વધારામાં તેને નાસ્તિક, અધર્મી, પાપી આદી વિશેષણો (ચાંદો) થી શોભાયમાન કરે છે. આમ ખરી મૂર્તિ પૂજા છોડી ખોટી કે જેમાં કંઈ લાભ નથી તેવી મૂર્તિ પૂજા કરી મલકાય છે ને અંધ શ્રદ્ધાના કૂવામાં પડી ફેગટ અથડાય છે. બીજી રીતે કહું તો આકાશ એટલે ખાલી જગ્યા ! ત્યાં કશું નથી તેમાંથી વાયુ થયો ને વાયુમાંથી તેજ (અગ્નિ) ઉત્પન્ન થયું એ અગ્નિમાંથી પાણી ને તેમાંથી પૃથ્વી થઈ ને તે પૃથ્વી વગર આધારે જેમની તેમ ઉભી રહી. આવા કૃત્યને દેવ કૃત્ય કહેવાય છે, નહિ કે પૃથ્વીના પેટમાંથી માટી કે પથ્થર કાઢ્યાં એટલે તે દેવ થયો ! દેવ શું એમ સૃષ્ટી ઉત્પન્ન કરીને એના પેટમાં પથ્થર રૂપે સૂઈ ગયો હતો ? ત્યારે દેવ તો સૃષ્ટીના કર્તા તરીકે હતો તો તમે પાછળથી ક્યાંથી ઉત્પન્ન કર્યો ! એમ નહિતો કાર્ય કે કારણ પણ એક થઈ શકતા નથી ઘડો બનાવ્યા પહેલાં કુંભાર હતો, ઘડાયા પછી પણ કુંભાર છે પણ કંઈ ઘડો એજ કુંભાર ન બની શકે ? માણસ એક જાતના હાલતાં ચાલતાં પુતળાં બનાવે ને પછી પોતાના હાથમાં દોરી રાખી બધાંને નચાવે રમાડે તેથી તે માણસ કંઈ પુતળાં પૈકી એક ન કહેવાય એમ પ્રભુ જે પૃથ્વી ને તેમાં નાના પ્રકારના જીવો બનાવે.

તેજ પ્રભુ પૃથ્વીની માટીનો ગોળો અથવા એ નાના જીવ રૂપ કેવી રીતે બની શકે ! જો એમ બને એમ કહેશો તો પછી તે સનાતન નહી કહેવાય ! આપણી સૃષ્ટી પ્રભુએ બનાવી આપણને પ્રભુએ બનાવ્યા એમ માનીએ છીએ તે છતાં પાછા એમ પણ માનીએ છીએ કે પ્રભુને આપણે પણ બનાવ્યા ? જેમ કે એક માણસ માટીનાં એક કે બે હજાર શિવલિંગ રોજ બનાવે છે સવારથી સાંજ સુધી મથી રાતે તેને પાણીમાં પધરાવે છે, આમ રોજ બચ્ચાંની પેઠે કચરા ચુંથવાનો વેપાર કરે છે ને પોતે જાણે છે કે હું કચરાના ગોળા કંઈ છું છતાં પાછો તેની પાછળ ઉપવાસ કરે છે ને તેને પ્રભુ માની પગે લાગે છે. જો એમ તમે જાહેરવિષ્ણુ સ્થળે વિષ્ણુ । સ્વીકારતા હોતો પછી અમુકજ ઘાટના ગોળા વાળવાનું કેમ કરો છો અથવા રોજ શામાટે બનાવો છો એ ધૂળનીરજમાં કે તેરજના પરમાણુમાં પણ પ્રભુ છેજ તો પછી પાણી રેડી કચરો કરી અમુક આકારની શી જરૂર છે તમે ક્યારે પ્રભુને જોયા છે અથવા પ્રભુ ક્યારે તમને ઘેર આવીને કહી ગયા છે કે તમે આવો ઘાટ બનાવીને મારી પૂજ કરશો તોજ હું તમને પ્રસન્ન થઇશ. સર્વવ્યાપિ પ્રભુને ગમે ત્યાં નમસ્કાર કરો તો તે જરૂર કલ્યાણ કરે છે. પણ આપણે મારગ ભૂલ્યા છીએ. આપણે અત્યારે જાણાં ઝાંખરાંમાં ભટકીએ છીએ ને તેમ છતાં આપણા મન સાથે મનાવીએ છીએ કે આપણે તો સીધે રસ્તેજ છીએ પણ એટલું જરૂર માન્યે કે જ્યાં આકર્ષણ છે ત્યાં મોહ છે, ત્યાં ઢોંગ છે. સત્ય છે, એ સદાય સ્વચ્છ છે, મોહ રદિત છે, સાદું છે ને તેથીજ તેના પ્રત્યે કોઇ આકર્ષણું નથી. માયા એ એક જાતનો ફેલ હોવાથીજ તેમાં મોહ થાય છે ને એ આકર્ષણે તેમાં બંધન થાય છે માટે તે સત્યને શોધો ને આ ઢોંગ છોડો. આમજ ધાતુ પાષાણની મૂર્તિઓ માટે પણ માનવાનુંજ ! આમ જાતજાતનાં હાવ ભાવની મૂર્તિઓ બનાવી તેને દાઠ બંધ શણગારો ધરાવી આરતી, નીશાન, ડંકા, થાળ, ચોધડીઆં, વગેરેના ધમપછાડા

કરી પ્રજાને પોતાના તરફ આકર્ષે છે. જે આકર્ષાએલી પ્રજા અંદર ઝપલાતાંજ તણાવા માંડે છે, ને અંદર રચ્યા પચ્યા રહેનારા પુન-રીઓ તેમને હુંટી. “તમારો મોક્ષ થયો” તુમેરા ફેરા સફળ હુઆ ની ગર્જનાઓથી પ્રેક્ષકો (લક્તો) કે અંધ શ્રદ્ધાળુઓનાં મન મનાવી પોતાનાં કામ કાઢી લે છે. આમ જે એમના કહેવાથીજ મોક્ષ મળતા હોય તો તો પછી તેમની પેઢીમાં થએલા બધાઓ અને તેમનાં બચ્ચાં વગેરે તેમની સાથે મોક્ષનેજ પામવાનાં ! આપણે આ કશી બાબતનો વિચારજ ન કરતાં એકે કયું એટલે આપણું ખોટું દેખાશે એ બીકે અનિચ્છાએ પણ કરવા લલચાયે છીએ ને આંગળી મુકતાંમાં તો આખો હાથ કરડી ખાય છે ને પછીથી આપણે અફસોસ કરવાનો રહે છે. પણ ભક્તિના ખરા રહસ્ય માટે શ્રીકૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે કે:—

યો માં પश्यति सर्वत्र सर्वं च मयि पश्यति

तस्याहं न प्रणश्यामि स च मे न प्रणश्यति ॥

ભગવદ્ગીતા અ ૬ શ્લો. ૩૦

અર્થ:—આમ જેમને (પરમાત્માને) સર્વમાં ને સર્વને મારામાં રહેલાં જુએ છે. તેનાથી હું દૂર થતો નથી અને તે મારાથી દૂર થવાતો નથી.

આમ કહી અંતે જગતને ઉપદેશ આપતાં શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે—

उद्धरेदात्मनाऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥

ભગવદ્ ગીતા અ, ૬ શ્લો. ૫

અર્થ:—મનુષ્ય પોતેજ પોતાનો અંધુ ને પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે. માટે તેણે પોતાનાથીજ પોતાનો નાશ ન કરતાં પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો.

આમ જે પોતે સત્ય જ્ઞાનને ન પામતાં આમ કચરા ચૂથવામાંજ મજા માણે છે તે પોતે પોતાનો નાશજ કરે છે માટે તે બાબતનો વિચાર કરવો, ને એવી વસ્તુઓનો ત્યાગ કરી નિરંજન નિરાકાર

એવા સચ્ચિદાનંદ પરમ પુરુષોત્તમની ઉપાસના કરી સ્થિર થવું જેથી ઉપાધિ ટળી જઈ શાંતિ મળે ! પદ્મ પુરાણમાં લખે છે કે:—

**ઉદ્યમં સહજા વસ્થા મધ્યમં ધ્યાન ધારણા
કનિષ્ઠં તિર્થે યાત્રાચ મૂર્તિ પુજાધ ગાધમ ॥**

જે સહજ વસ્થામાં ન રહી શકે તેણે ધ્યાન મગ્ન બની સહજ-વસ્થા પ્રાપ્ત કરવી. ધ્યાન ન બની શકે તેણે ધારણા સિદ્ધ કરી ધ્યાનના માર્ગને પોસી સહજવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવી એમાંનું કશું ન બની શકે તો તેણે પુન્ય પરમાર્થના હેતુએ તિર્થ યાત્રા કરી મનને થકવી ધારણાના માર્ગમાં લાવી ક્રમે ક્રમે સહજવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવી; એમાંનું કસુજ જેઓનાથી ના બને એવા હુલ્લક પશુ મનુષ્યોને માટે મૂર્તિ પુજા છે; કારણ કે મૂર્તિમાં પણ ઈશ્વરભાવ આરોપીત કરી આસ્તિકતા પોસાતાં અનંત જન્મ સંસિદ્ધિ એ સૂત્ર આધારે અનંત જન્મે એ જીવો ક્રમે ક્રમે આગળ આવી સહજવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી પરમ શાન્તિને અનુભવે છે ઇતિશિવમ્, ઓં શાન્તિ.

યદ્યત્પરશં કર્મ તત્તદ્યત્નેન વર્જયેત્ ।

યદ્યદાત્મવશં તુ સ્યાત્ તત્તત્સેવેત યત્નતઃ ॥

યત્કર્મ કુવતાઽસ્ય સ્થાત્પરિતો ષોઢન્તરાત્મનઃ ॥

તત્પ્રયત્નેન કુર્વીત વિપરીતં તુ વર્જયેત્ ॥

“ સર્વે પરવશં દુઃસ્વં સર્વમાત્મ વશં સુખમ્ ”

મનુ. અ. ૪. ૧૫૯-૬૦

અર્થ (શાણા માણસે) જે કર્મ પારકાને પ્રાથના કરવાથી પારકાને વશ વરતી ને થવાથી સિદ્ધ થાય એમ હોય તે કર્મનો યત્ન કરી કરીને ત્યાગ કરવો; અને જે જે સ્વાધીન, આત્મવશ કર્મ હોય તે કર્મને યત્નપૂર્વક સેવવું. જે કર્મ કરવાથી અંતરાત્માને પુરો સંતોષ થાય તે કર્મ પ્રયત્નપૂર્વક કરવું. તેનાથી જે કાંઈ ઉલટું હોય તેનો ત્યાગ કરવો.

॥ પરાધીન સપને સુખ નહિ ॥

પારકી તાબેદારીમાં સ્વપ્નામાં સુખ નથી—માહાત્મા તુલસીદાસઃ
શ્લોક.

બ્રહ્માનંદં પરમસુખદં, કેવલં જ્ઞાન મુર્તિ
બ્રહ્માતીતં ગગન સદ્રશં તત્ત્વ મસ્યાદિ લક્ષં
ષકં નિત્યં વિમલમ ચલં સર્વધી સાક્ષી ભૂતં
ભાવાતીતં ત્રિગુણ રહિતં સદ્ગુરુત્વં નમામિ.
પ્રભૂ કેવળ જ્ઞાનની મુર્તિ છે એમ આ શ્લોકમાં ચોખું કહ્યું છે.

વળી—શીવ ગીતામાં કહ્યું છે કે

ન વેદાધ્યયનાન્મુક્તિ, ન શાસ્ત્ર પઠનાદપી ।

જ્ઞાના દેવહિ મુક્તિ સ્યાત, નાન્યથા મમ ભાષિતં ॥

અર્થ—વેદનું અધ્યન કરે, શાસ્ત્ર પઠન કરે, તોપણ મુક્તિ થતી નથી; અને જ્ઞાનથીજ સાયુજ્ય મુક્તિ થાય છે. વળી વેદ ભણેલા હોય તે વેદીઆ કહેવાય, પુરાણ ભણે તે પુરાણી કહેવાય—જેશી વીગેરે કહેવાય છે તેમની વીદતા પ્રમાણે નામ છે. પણ તેઓ જ્ઞાની કહેવાય નહીં. હવે જે વેદના ભણવાવાળાના જાણવામાં ખરી આવત આવી છે એમ માનીએ તો શીવગીતાનું પ્રમાણ ખોટું કરે. કારણ વેદ ભણવાથી મુક્તિ નથી એમ મહાદેવજી પાર્વતીજીને કહે છે આથી અમારું કહેવું એમ નથી કે વેદ ખોટા છે પણ હમારું કહેવું એવું છે કે વેદ શાસ્ત્રના વ્યાકરણ અર્થથી ખરી મતલબ નીકળતી નથી પણ જ્ઞાનતો જીલ્લુ છે. એટલે જે વ્યાકરણથી અર્થ થાય અને તે અર્થનો ભાવાર્થ અંદરથી જે નીકળે તેજ જ્ઞાન છે. આ સંખ-ધમાં રામદાસ સ્વામીના પંચીકરણમાં એક દાખલો છે. મહાદેવના શીખરમાં નાણું ધાલ્યું હતું પણ ઉપરના અર્થથી નાણું મથ્યું નહીં. પણ તે લખાણનો ભાવાર્થ સમજવાથી શીખરની છાયામાંથી નાણું મથ્યું હતું. વળી એક મહાત્મા કહી ગયા છે કે:—

વેદ હમારા બેદ હે, હમ વેદોછી માંહી—

જ્યો વસ્તુ ગુરૂએ દીની, સો વેદોમાં નાહી.

અર્થ—આનો અર્થ એમ નથી કે વેદમાં જ્ઞાન નથી પણ વેદ લખનારા મારે સત્ય ભાવાર્થ જાણતા નથી. આવી સત્ય વાત કહેનારને તો વેદશાસ્ત્ર લખેલા વિદ્વાને તેને નાસ્તીક કહે છે અને તેના ભાવાર્થો અર્થને કપોલ કલ્પીત કહે છે, અને વેદના શ્લોક વીગેરે બોલી પોતે જે ઉપરનો અર્થ થતો હોય તે કરી બતાવે છે. અને પેલા જ્ઞાનીને જુઠો પાડવાની લીલા કરે છે—દરેક પુસ્તકોમાં ત્રણ પ્રકારના શબ્દો હોય છે. (૧) ભયાનક (૨) રૂચક અને ત્રીજો યથાર્થ—તેમાં પહેલા બેથી જ્ઞાન થાય નહીં પણ ત્રીજા યથાર્થ શબ્દનું જ્ઞાન થાય અને અર્થ કરે તેજ જ્ઞાની કહેવાય—વળી જુવો.

પ્રલોક.

ઢી ઢી લોચન સરવાણાં, વિદ્યાનામ ત્રીલોચનં ।

ચતુર્થ લોચન ધરમાણાં, જ્ઞાની અનંત લોચનં ॥

અર્થ:—એ આંખ્યો સર્વેને છે. વિદ્યારૂપી ત્રીજી આંખ છે અને ધર્મને જાણવાવાળા જેવો કે, વેદ, પુરાણ, શાસ્ત્ર લખેલાની ચાર આંખ્ય છે પણ જે જ્ઞાની છે તેની તો અનંત એટલે ધણીજ આંખ્યો છે કારણ તેને ભાવાર્થનું જ્ઞાન હોય છે અને ભાવાર્થ સમજી સામાને જ્ઞાન કરે છે. માટે સરવેથી શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનીને કહ્યો છે. વળી જ્ઞાનથીજ મોક્ષ છે.

પ્રલોક.

કેવલં શાસ્ત્રમાસ્તિતો, ન કર્તવ્યોદિ નિર્ણયઃ ।

યુક્તિહિન વિચારેતુ ધર્મ દ્વાની પ્રજાયતેઃ ॥

અર્થ:—એકલાં વચનોને ગ્રહી રહી યુક્તિવડે વચનોનો નિર્ણય ફેરતા નથી તેના ધર્મની હાનિ થાય છે.

કુંડળીયો.

અર્થ ભાવ વણ્ય વ્યર્થ છે, હેતુ સમજે સાર;

રચના છે સૌ શબ્દમાં, શુભ સરળ વિચાર.

સુભ સરળ વીચાર, ધાર્ય ભાવાર્થો એમાં;
ખરી ખુંચ ને ખોડ, બતાવી બધીએ તેમાં.
શાસ્ત્ર વેદ પુરાણ, વાણમાં બેદ બયોં છે;
મતવાદી એ ભાવ, જાણ વણ અર્થ કર્યા છે.

માટે વેદ, શાસ્ત્ર, શ્રુતી, સ્મૃતી, ઉપનિષદ પુરાણ અને સંત
મહાત્માઓનાં વચનોના કહેવાનો ભાવ શું છે એટલે કયા હેતુથી
કહ્યું છે તે સમજીને અર્થ કરવો તેનું નામ જ્ઞાન કહેવાય.

શ્રુતિ પણ કહે છે. રુતે જ્ઞાન ન મુક્તિ:

અર્થ—જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી.

કુરુતે ગંગા સાગર ગમનં વૃત પરિપાલનમથવા દાનં ।
જ્ઞાન વિહિને સર્વે મનેન મુક્તિર્ભવતિ જન્મ શતેન ॥

અર્થ—ગંગાસ્નાન, પુન્યદાન-વૃતવૃતાદી સ્થાય તે કરે પણ જ્ઞાન
વિના મુક્તિ મળતી નથી. કારણ કે,—

ભાવેન દેવં કલયા નરેદ્રં, ધનેન કાન્તા, કપટેન શત્રુ ।
સત્યેન મિત્રં કૃપયા ચ પુત્રં, જ્ઞાનેન મોક્ષં વશમાનયંતિ ॥

અર્થ—ભાવવડે દેવ, કળાથી રાજા, ધનથી સ્ત્રી, કપટથી શત્રુ,
સત્યથી મિત્ર, કૃપાથી પુત્ર તે જ્ઞાનથી મોક્ષ વશ થાય છે. એટલે
જ્ઞાન વિના મુક્તિ નથી. જ્ઞાન વિના ભક્તિ કરે છે તેણે ભક્ત એવું
મિથ્યા નામ ધર્યું છે એમ જાણવું. વળી ગીતાજીના ૧૩ મા અધ્યા-
યના ૧૭ મા શ્લોકમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યું છે કે પરમાત્મા જ્ઞાનની
વસ્તુ છે એટલે જ્ઞાનરૂપ છે અને તે જ્ઞાનથી જાણી શકાય છે. યજ્ઞ
યાગો કરતાં જ્ઞાનયજ્ઞ સહિથી શ્રેષ્ઠ યજ્ઞ છે એવું ગીતાજીના ૪ અધ્યા-
યના ૩૩ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે. ગીતાજીના ૪ અધ્યાય શ્લોક ૩૬, •
૩૭, ૩૮, ૩૯ માં કહ્યું છે કે પાપીમાં પાપી હોય, તેને જ્ઞાન પવિત્ર
બનાવે છે. જ્ઞાનથી કર્મ બંધાઈ જાય છે. જ્ઞાનથી પરમ
શાન્તી પામે છે એટલે મોક્ષ મળે છે. શ્લોક ૪૧ માં કહ્યું છે કે
જ્ઞાનની ઇચ્છાવાળો સંસારમાં રહ્યાથકો પણ મુક્તજ છે. ગીતાજી

(૫૨)

૧૫ મા અધ્યાયના ૫ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે જ્ઞાનવાન અવિનાશી પદને પામે છે. વળી તેજ અધ્યાયના છઠા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે મોક્ષ પામ્યા પછી પાછા આવતા નથી-વળી શ્રુતી પણ કહે છે કે મરણે યા મતી સા ગતિ મરણ વખતે જેવી મતી તેવી તેની ગતિ-આશા ત્યાં વાસા-માટે જ્ઞાનથીજ પરમાત્માનું સ્મરણ કરવું. ગીતા અધ્યાય ૮ માના છઠા શ્લોકમાં પણ કહ્યું છે કે જ્ઞાનમય પરમાત્માના સ્મરણ-થીજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, વળી યજુરવેદના ૩૨ મા અધ્યાયમાં લખ્યું છે કે:-

न तस्य प्रतिमा अस्ति यस्य न नमणरघशः

અર્થ:-પરમેશ્વરનો પ્રસિદ્ધ પણે યશ છે. તે પરમેશ્વરની પ્રતિમા એટલે મુર્તિ નથી. વળી

यन्मनसा नमनुंतेये नाहुर्मनो मतं ।

तदेव ब्रह्मत्वं विद्धि नेदं ययीदमुपासते ॥

અર્થ:-જે મન વડે જાણી શકાતો નથી પણ જે મનને જાણે છે તેને બ્રહ્મ એટલે પરમેશ્વર જાણો-હાલના લોકો જેની ઉપાસના કરે છે એટલે મુરતીની ઉપાસના કરે છે તે પ્રતિમા પરમેશ્વર નથી કે તે મુર્તિમાં પરમેશ્વર છે. એમ માનવું પણ ભૂલ ભરેલું છે વળી વેદ પુરાણનું પ્રમાણ છે.

नतस्य कार्यं करणं च विद्यते न तत्सम आभ्यधिकं च दृश्यते ।
परास्य शक्तिविविधैव श्रुयते स्वाभाविक ज्ञानबल क्रियाच ।

अशरारं शरीरेषु अनवस्थीतं ।

महातं विभूत्मानं मत्वा वीरो न सोचति ॥

અર્થ:-વેદ અને પુરાણો પરમેશ્વરને નીરાકાર કહે છે વળી પરમેશ્વરનું શરીર નથી. આમ ઉપરના શ્લોકથી સીધું થાય છે.

ભગવત ગીતાના ૧૫મા અધ્યાયનો ૧૫ મો શ્લોક કહે છે કે હું

સર્વેના હૃદયમાં રહેલો છું, વળી શ્રુતી પણ કહે છે કે **ब्रह्म विद ब्रह्मैव भवति.** અર્થ બ્રહ્મને જાણનાર બ્રહ્મ થાય છે, અને વેદ કહે છે કે **सत्यं ज्ञानं तन्ब्रह्मः** એટલે બ્રહ્મને જ્ઞાન રૂપ કહેલા છે બ્રહ્મ વેદ વાક્ય- “ અહં બ્રહ્માસ્મી ” એટલે હું બ્રહ્મ છું અને તું “ તત્ત્વમસી ” એટલે તે તું છું વળી “ એકો બ્રહ્મદીતીયો નાસ્તી ” એક બ્રહ્મ વીના બ્રહ્મ નાશવંત છે આવાં આવાં ઘણાં પ્રમાણો વેદ, શ્રુતી, ઉપનીષદોમાં મુર્તિ પુજવાથી મુક્તી મળતી નથી. એવાં છે. કેટલાકો ઉપાસનાનો અર્થ મુર્તિ પુજ કરે છે આ પણ ખોટું છે ઉપાસના એટલે ભક્તી, ભજન કરવું તે થાય છે જ્ઞાનથી પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરવું તેનું નામ ઉપાસના છે.

જ્યાં સુધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી ત્યાં સુધી સાત્વીકી કર્મ કરવાની જરૂર છે અને તે કર્મ માત્ર પ્રભુ પદ પામવાના ઉપયોગમાં આવે તેવાંજ હોવાં જોઈએ અને નહીં કે કર્મ રૂપી ભારો હમેશાં ઉચક્યા કર્યા કરવો જોઈએ. જ્ઞાન થતાં કર્મનું કામ પડતું નથી માત્ર જ્ઞાન અને ઉપાસનાની જરૂર છે જ્ઞાન અને ઉપાસના એ બે પાંખો છે અને કર્મ છે તે પગ (ચરણ) છે. જ્યારે ઉંચે ઉડવું હોય ત્યારે પગ કામ લાગે નહીં તે પગ લાંબા હોય તો ટુકા કરવા પડે છે. એટલે સંકેલી લેવા પડે છે પગ સંકેલે નહીં તો ઉડાય પણ નહીં એટલે જેમ અને તેમ કર્મને ઓછાં કરવાં જોઈએ. કારણ કર્મરૂપી શંકાનું એક મહાન જાણ છે તે હર હંમેશાં વધેજ જાય છે. માટે પ્રથમ સદ્ગુરૂદ્વારાએ શંકાઓનો નાશ કરવો જોઈએ અને થોડાં જે સાત્વીક કર્મ બાન થવાને માટે જોઈએ તેટલાંજ રાખવાં જોઈએ છેવટે જ્ઞાન થતાં તે પણ બંધ કરવાં જોઈએ. બે પાંખો જ્ઞાનને ઉપાસનાની છેવટ. સુધી જરૂર છે બે પાંખો વિના ચાલે છે માટે સમજીને સદ્ગુરૂ દ્વારા આ જ્ઞાન મેળવવું જેથી સાયુજ્ય મુક્તી આ જન્મે મેળવી શકાય નહીં તો પછી અથડાશે કુટાશે અને લખ ચોરાસી છૂટનાર નથી.

મહાત્માઓ કહી ગયા છે કે,—

વેદાન્તનો અંત નહીં, શાસ્ત્રતથ્થો છેડો નહિ.
 પુરાણોનો પાર નહીં, સોધન શું કાઢીએ.
 ઉપનીષદે તાગ નહીં, કથાનો કીનારો નહીં.
 વાણ્ણીનો વીસ્તાર અતી, શું શું જોવા માંડીએ
 વ્યાક્રણોની વઢવાડયો, આચાર્યોની હેંસા તોંસ.
 તેથી સર્વ પ્રાણી પડયા, ખલકની ખાડીએ.
 ધ્યાન આપો ધ્યાન આપો, જન્મ મર્ણુ કષ્ટ કાપો.
 વીજ્ઞાનનું માપ માપો, મોક્ષપદ કારણે.
 મોક્ષતથ્થા ઈચ્છનારા, મુમુક્ષુ જનોને શીખ
 માયીક લલુતા મુકી મોક્ષપદ માગજો
 મોક્ષપદ જ્ઞાન વીના, હોતું નથી કોઈ કાળે
 તેથી જ્ઞાન તે શી વસ્તુ, જોવા માટે જગજો.
 નથી લેવું નથી દેવું, તો પણ આજસ કેવું
 ફરી નથી આવવાનું, મનુષ્યને બારણે
 અન્ય દેહે મોક્ષજ્ઞાન, કો કાળે થવાનું નથી
 માટે વીજ્ઞાની બનીને, સદા રહો ધારણે
 વેદ શાસ્ત્રજ્ઞાન ગણો, તોતે બહુ રહેશે ક્યારે
 બે જન્મે ના થાય પુર તેથી તેને તાગજો.
 સર્વ તથ્થો સાર એક, માથે સદગુર થાપજો.
 તેનું જ્ઞાન મેળવવા સમાગમે લાગજો.

કારણ ચાર વેદનું સુક્ષ્મ જ્ઞાન જેને મહાત્માઓ સુક્ષ્મવેદ કહે
 છે. તે સદગુર કરી તેમની પાસેથી મેળવી, અંતે મુક્તી મેળવો; તે સિ-
 વાય એકલી મુતીપુજાએ લખચોરાસી છૂટનાર નથી.

(૫૫)

જીવ-ઈશ્વર-માયા.

અજ્ઞાન અગર અવિદ્યાનું નામજી જીવાત્મા છે. જ્ઞાનીને જીવાત્મા કહેવાતો નથી. તે જીવાત્મા ત્રિવિધ તાપથી દુઃખી થાય છે, તેમાં પહેલું આધ્યાત્મિક, બીજું આધિભૌતિક અને ત્રીજું આધિદૈવિક.

આધ્યાત્મિક એટલું શારીરિક અજ્ઞાન થાય તે. જેવાં કે રાગ, દ્વેષ, મુર્ખતા, તાવ, ગાંડપણ વગેરે.

આધિભૌતિક એટલે સ્થૂળ પ્રાણિઓનો ભય થાય તે જેવાં કે, શત્રુ, ઝેરી, જાનવર (સર્પ વિછી) ને હિંસક જાનવર (વાઘ, સિંહ) વગેરે.

આધિદૈવિક એટલે ટાઢ, તડકો, જન્મ મરણ, મન ઇન્દ્રિયોની અજ્ઞાન્તિ થવી વગેરે.

આ ત્રિવિધતાપ માટે એમ પણ કહેવાય છે કે હું અને મારું એથી થતો માનસિક એ આધ્યાત્મિક તાપ કહેવાય, ભૂત, પ્રેત, ગ્રહાદિકથી થતો માનસિક એ આધિભૌતિક તાપ ગણાય અને જન્મ મરણરૂપ માનસિક એ આધિદૈવિકતાપ કહેવાય છે. વળી માનસિક, પ્રાકૃતિક ને શારીરિક એમ પણ ત્રણતાપ ગણાય છે.

એ ત્રીવીધ તાપમાંથી છુટવાને માટે સત્યજ્ઞાન, શુભકર્મ અને વીદ્યાન પુરૂષોની તનમન અને ધનથી પ્રેમપૂર્વક શ્રદ્ધા રાખી સેવા કરવાથી જરૂર મુક્તિ મળે છે.

એકલાં કર્મ કરવાથી ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થતી નથી તે તો વિજ્ઞાનથી મળે છે. આત્માને જ્ઞાનનો આધાર છે. અને તે મેળવવાને હાથમાં કંઈ વસ્તુ લઈ સદ્ગુરુ પાસે જઈ જ્ઞાન મેળવવું જોઈએ. એકલાં કર્મ ઉપર વિશ્વાસ રાખવામાં આવે તો મનુષ્ય જન્મ મરણથી છુટી શકે નહિ.

ઇન્દ્રિયો અને અંતઃકરણના દોષો દૂર કરવાનું મુખ્ય સાધન પ્રાણાયામ છે, એટલે સમાધિ લક્ષ જોઈએ. તેથી સર્વ દોષો બળીને ભસ્મ થઈ જાય છે. અને આત્માને પ્રભુ પદમાં જ્ઞાન્તિ મળે છે.

ઇદ્રિયોનું ઇમન કરવાથી શાન્તિ થતી નથી પણ ગ્રહસ્થાશ્રમનું સેવન કરવાથી શાન્તિ થાય છે.

દેવતાઓ એટલે કે જેને લોકો દેવ કહે છે તેનો અર્થ એટલોજ કે જેનામાં દીવ્ય ગુણો હોય તે દેવ કહેવાય. પણ દેવ એ કંઈ પરમાત્મા નથી. પરમાત્મા તો એ દેવનો પણ દેવ મહાદેવ છે. દેવતાઓ પણ પરમાત્મામાં રહ્યા છે, પણ ઉપાસના તો પરમાત્માનીજ કરવી દેવતાઓની પણ નહિ. સર્વે જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિને પ્રલય, પણ તે ઇશ્વર વડેજ થાય છે, તેજ પુજવા યોગ્ય છે, ભક્તિ કરવા યોગ્ય છે. બાકી બીજાને ભજવાથી મોક્ષ પ્રાપ્તિ નથી થતી, કેટલાક સૂર્ય, ચંદ્ર, નક્ષત્રને રૂદ્રની ઉપાસનાઓ કરી મોક્ષપ્રાપ્તિ મેળવવાની આશા રાખે છે. પણ તે નકામું છે. કારણ કે—

વર, ધ્રુવ, અધર, સોમપા, પ્રભંજન, અનન્ન, પ્રત્યુષ, પ્રભાસ= “ આઠવસુ ”

હર, ત્રંબક, રૂદ્ર, મૃગ, વ્યાધ, અપરાજિત, કપાલી, ભૈરવ, શંભુ, કપર્દિ, વૃષાકપિ, બદુરૂપ= “ એકાદશ રૂદ્ર ”

આ સિવાય નીચેના રૂદ્રો પણ કેટલાક ગણાવે છે.

મૃગવ્યાધ, સર્પ, નિર્ઝતિ, અજૈકપાત, અહિર્બુધ્ન્ય, પિનાકી, દહન, ઇશ્વર, કપાલી, મહાહુતિ, ભર્ગ= “ એકાદશ રૂદ્ર ”

ધાતા,	અર્યમા,	મિત્ર,	વરુણ,	ઇન્દ્ર,	વિવસ્વાન,
ઐત્ર	વૈશામ્પ	જેઠ	અપાદ	શ્રાવણ	ભાદરવો
ત્વષ્ટા,	વિષ્ણુ,	અંશુ,	ભગ,	પૂષા,	પર્જન્ય,
આસો	કારતક	માગશર	પોષ	માઘ	ફાગણ

“ દ્વાદશાદિત્ય ”

ઉપર પ્રમાણે આઠવસુ, એકાદશ (અગ્નીઆર) રૂદ્ર ને બાર મહિનાના બાર આદિત્ય (સૂર્ય) મળી કુલે એકત્રીશ થયા.

આકાશમાં થતી વિદ્યુત્ (વીજળી) ને ઈદ્ર કહેવામાં આવે છે ને તે એકજ છે ને પરમ ઐશ્વર્યનું કારણ છે અને છેલ્લે

યજ્ઞને પ્રજ્ઞપતિ કહે છે. કારણ કે એથી વાયુ, વૃદ્ધિ, જળ, ઔષધિની શુદ્ધિ, વિદ્યાનોનો સત્કાર, નાના પ્રકારની શીલ્પ યા ચિત્ર-કળાનું પોષણ અને પ્રજ્ઞનું પાલન થઈ શકે છે. જેને માટે ભગવદ્-ગીતામાં કહ્યું છે કે,

અન્નાદ્ભવન્તિ ભૂતાનિ, પર્જન્યાદન્ન સંભવઃ ।

યસાદ્ભવતિ પર્જન્યો યજ્ઞઃ કર્મસમુદ્ભવઃ ॥

ભગવદ્ગીતા અ. ૩ શ્લો. ૧૪.

અર્થ:-પ્રાણી માત્ર અન્નથી પેદા થાય છે. અન્ન વરસાદથી થાય છે. વર્ષાદે યજ્ઞથી થાય છે. અને યજ્ઞ કર્મવડે થાય છે. આમ યજ્ઞ સર્વની ઉત્પત્તિનું સ્થાન હોવાથી તે પ્રજ્ઞપતિ કહેવાયો.

આમ વસુ, રૂદ્ર ને સૂર્ય મળીને એકત્રીશ ને એક ઇંદ્ર ને એક પ્રજ્ઞપતિ મળીને તેત્રીશ થયા તે દેવ કહેવાયા કારણ કે એ દરેકમાં કંઈ ને કંઈ ગુણ છે. પણ આ બધાનો સ્વામિ ચોત્રિસમે જે પરમાત્મા છે તેજ ઉપાસ્ય દેવ છે. એટલે તેની ઉપાસના કરવી. બાકી ઉપરના તેત્રીસને પરમાત્મા તરીકે માની તેમનીજ ઉપાસના ભક્તિ યા પૂજા અર્ચ્યા કરવી એવું માનનારને ભ્રમિત થએલો માનવો કારણ કે આ સંસારમાં જે કંઈ ગતિવાળું છે, સર્વવ્યાપી છે અને નિયંત્રતા તરિકે પ્રસિદ્ધિ પામેલ છે તેજ ઇશ્વર કહેવાય છે અને તે સનાતન હોઈ જગતની પૂર્વેથીજ વિદ્યમાન છે. માટે તે પરમ પ્રભુનીજ ઉપાસના કરવી એનાથીજ મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય છે. બીજા તો ફેલમાત્ર ગણાય છે. કારણ કે પ્રભુ તો એકજ છે. નિરંજન નિરાકાર છે. તો પછી સૂર્ય કે રૂદ્રની ઉપાસના પ્રભુ સમજીને કરીએ તો બાર પ્રભુ કે અગીઆર પ્રભુ થયા. આમ ઝાઝા પ્રભુ હોવાનું તો તમે નાકબુલ કરો છો તો પછી શાસ્ત્રમાં ‘એકાદશરૂદ્ર’ ને ‘બાર સૂર્ય’ બતાવ્યા છે તે શાસ્ત્ર ને ખોટાં કહેશે. જે શાસ્ત્ર પણ સાચાંજ છે તો પછી સનાતન, સર્વ વ્યાપિ પરમાત્મા જે નિરાકાર છે સાકાર નથી તેને ભજવા જોઈએ હવે તમે ઇશ્વરને સાકાર કહો તો તે સર્વવ્યાપક થઈ શકે

નહિ. વળી સાકારની પૂર્વે નિરાકાર વસ્તુ હોવી જોઈએ તે વિના સા-
 કારની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહિ. વળી ધન્યરત્ને દેહ હોય તો ઈન્દ્રિયો
 પણ હોવી જોઈએ અને તેનો નાશ પણ થવો જોઈએ વળી તે સારું
 નહાઈ બંનેના ભોગી હોવા જોઈએ. પણ વાસ્તવિક તેમ નથી તેની
 શક્તિજ બધું કરી રહી છે. સગુણ એટલે સારા ગુણ એટલે કે સત્ય
 અને પ્રીતિથી પ્રભુની ભક્તિ કરવી જેથી પ્રભુ તેને મુક્ત કરે. ને
 તેનુંજ નામ સગુણ ઉપાસના છે. અથવા ભક્તિ કહેવાય છે; અને
 નિર્ગુણ પણ તેનેજ કહે છે. પ્રભુ નિર્વિકારી છે એટલે તેની ભક્તિ
 પણ નિર્વિકારી હોવી જોઈએ, અને એટલા માટે માણસે દુર્ગુણ-
 નો ત્યાગ કરી સદ્ગુણ વધારવી જોઈએ. ને પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ.
 સત્ય પુરુષાર્થથી પ્રભુ સહાય કરે છે. આજસુને કદી પ્રભુ સહાય કરતો
 નથી. વળી પુરુષાર્થની સાથે સમાધિ પ્રયોગ જોઈએ કારણ કે સમા-
 ધિથી મન અને ઈન્દ્રિય કાબુમાં રહે છે. માટે તે સમાધિ પ્રયોગ પણ
 કોઈ સારા જ્ઞાની પાસેથી જાણવો જોઈએ. ઉપાસના એટલે સમીપે
 (સામે) જવું. પ્રભુની ઉપાસના એટલે પ્રભુની પાસે જવું તે. તે ઉપા-
 સના ત્યારેજ થઈ શકે કે જ્યારે આપણે તેના જેવા નિર્વિકારી થ-
 વાનો પ્રયત્ન કરીએ તેવાં થવા માટે સત્ય જ્ઞાન અને સમાધિની
 જરૂર છે. સમાધિ રૂપી દંડથી મન અને ઈન્દ્રિયો રૂપી ચોરો બહારના
 વિષયોપભોગ રૂપી ધન દોલત ચોરી જઈ શક્તા નથી એટલુંજ
 શું પણ બહાર ડોકુંજ કાઢી શક્તા નથી એ સમાધિની સાધના
 એકાંતમાં બેસીને કરવી જોઈએ. કોઈ સારા ગુરૂને સાથે રાખી તેનો
 દરરોજ અભ્યાસ કરવાથી છેવટે આત્મદર્શન સુધી પહોંચી શકાય
 છે. અને તે થઈ ચુક્યા પછી બહારના વિષયો તરફ મન જતુંજ
 નથી. અને આમ થયું એટલે તો જેમ તાપ પાસે જવાથી ટાઢ
 ખસી જાય છે. તેમ આત્મ સાક્ષાત્કાર થયો એટલે તેની પાસેથી
 કર્મનાં બંધનો નાસવા માંડે છે અને ત્યારપછી તેના કોઈ પણ ક-
 મનું તેને બંધન થતું નથી. એ તેની જ્ઞાન શક્તિનું પરિણામ છે.

પ્રભુને જાણનાર (ઓળખનાર) પોતેજ પ્રભુમય બની જાય છે પણ જ્યાંસુધી અંતઃકરણમાં રાગદ્વેષ, અભિમાન, અજ્ઞાન વીગેરે દૂર થતું નથી ત્યાંસુધી જીવ ભાવ છુટી શકતો નથી. કોઈ કહેશે કે આ બધું કંઈ એક જન્મે બની શકે છે ? તો તેના જવાબમાં કહેવાનું કે, ધારો કે એક પર્વતની ગુફામાં હજારો વર્ષથી અંધારું છે. કોઈ એક વખત એકાદ બહારવટીઓ ત્યાં પોતાનું થાણું નાંખી પડે છે ને રાત્રે દિવા સળગાવે છે. તે વખતે તે ગુફાનું અંધારું જતું રહે છે કે તેને એમ કહેવા ઉભું રહે છે કે “ હું અહીં હજારો વર્ષથી રહું છું ને તું તો અહીં આજેજ આવ્યો છે માટે હું તારા કહેવાથી નહિ જાઉં ” આમ કહી ઉભું રહે છે કે પ્રકાશ થતાંજ નાશ પામે છે તે જરા કહેશે ? જો હજારો વર્ષના અંધારાના નાશ માટે પણ એકજ ક્ષણનો પ્રકાશ બસ છે તો પછી હજારો જન્મના જીવન ભ્રમભાવ (દેહભાવ) નો નાશ થવા માટે એક ક્ષણિક સત્સમાગમથી મળેલું સત્ય જ્ઞાન બસ થશે. અને જેમ અત્યારના રાજ્ય પ્રકરણમાં મુખ્ય પ્રધાન રાજનામું આપતાં આખું પ્રધાનમંડળ બદલાઈ નવુંજ પ્રધાન મંડળ સ્થપાય છે તેમજ દેહમાં પણ જીવ જે દેહ ભાવધરી બેઠો હોય છે ને તેને માટે અજ્ઞાન રૂપી પ્રધાન પોતાનું માયા, મમતા, રાગ, દ્વેષ, અભિમાન, આશા, તૃષ્ણારૂપી પ્રધાન મંડળ તૈયાર કરે છે તેવખતે સત્યજ્ઞાન આવતાંજ અજ્ઞાન રૂપી પ્રધાન પોતાની જગ્યાનું રાજનામું આપે છે (અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે.) તેજ વખતે પ્રધાન મંડળમાંના દરેક સભ્યો જેવા કે રાગ દ્વેષ, અભિમાન વીગેરેને જવું પડે છે. (નાશ થાય છે) સત્ય જ્ઞાન પ્રધાનપદે આવતાંજ દયા, ક્ષમા, પ્રેમ, અહીંસા, શાંતિ, શમ, દમ, વીગેરે પ્રધાન મંડળ સ્થર થાય છે. ને આત્મા પોતાના સત્ય સ્વરૂપને જોઈ પોતાની શક્તિ, કેટલી છે તે સમજી જાય છે. ને પછી દેહીકભાવનાં કર્મ છોડી આત્મ ભાવથી કર્મો કરે છે ને તેથીજ તે કર્મોનું બંધન તેને નથી થતું. આમ અજ્ઞાન દૂર થતાં કર્તાપણું ને ભોક્તાપણું સર્વ નાશ પામે છે બાકી સત્ય જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ વિના અજ્ઞાનનો નાશ કરવા બેઠી બા-

ધાઓ રાખો કે કોદાળાને પાવડા લઇ ખોદવા માંડો તેથી અજ્ઞાનનો નાશ થતો નથી. પણ જ્ઞાનીના જ્ઞાનથી દૂર થાય છે ને અખંડ શાન્તિ મળે છે. ખરી શાન્તિ વીના જગત દુઃખમયજ દેખાવાતું. આત્માની ખરી મસ્તીની ખીજ મદ મસ્તીઓ પ્રસંગ આવતાં સૂકાઇ જાય છે.

જેને માટે કહ્યું છે કે,

(સાખી.)

કોઇ હાલ મસ્ત, કોઈ ખ્યાલ મસ્ત

કોઇ મસ્ત ફરે, ફદુલીમે

ખુદ મસ્તીવીણુ, ઔર મસ્તી સખ

રમડ અવિદ્યા ચૂલીમે

વળી હુંજ કરતા છું, ભોકતા છું એમ માનવું તદ્દન ખોટું છે કારણ કે વગર જ્ઞાને આથી ફસાઇ જવાય છે. પણ જ્ઞાન થતાંજ તેને બ્રહ્મનાં દર્શન થાય છે ને આત્મવત્ સર્વે ભૂતેષુ । નીસ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. માટે ધીમે ધીમે અજ્ઞાનને દૂર કરી સત્સંગ કરતા રહેવું. જેમ કોઇ મોટા માણસને મળવા માટે પ્રથમ દરવાનની રજ લેવી પડે, પછી અંદર તેમના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરીને મળતું પડે ને ત્યાર બાદ ખુદની મુલાકાત મળે છે. તેમ. શરૂઆતમાં શાસ્ત્રનો આધાર લઈ સદ્ગુરૂને શોધવા પડે અને સદ્ગુરૂની પ્રાપ્તિ થતાં તેઓ ઇશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરાવી આપે છે. માટે સત્સંગ કરો ને પાણીના પ્રવાહની પેઠે આત્મા જતા જીવનને સન્માર્ગે વાળો તો હજી કંઈ બગડ્યું નથી. ગઇ બાજી ફરી હાથ નથી આવતી. તેમ ગઇ ઉમરતો હાથ નહિ આવે. પણ હવે જેટલું આયુષ્ય બાકી છે તેટલું પણ અત્યારથી સત્પંથે વાળશો તો જરૂર ધારેલે ઠેકાણે પહોંચી જશો. જગ્યા ત્યારથી સવાર સમજી ખૂબ આશ્વાવાદી બની શ્રદ્ધા અને હિંમતથી અને સદ્ગુરૂની કૃપાથી પુરૂષાર્થ શરૂ કરો, આ જગત તો મુસાફરખાનું છે કોણ કયારે આવશે જશે તે નક્કી નથી માટે આ

જગતની મમતાનો ત્યાગ કરતાં શીખો, જે કે ધનને સત્તાના મદનું અભિમાન મનુષ્યના શરીરમાં પગથી માથા સુધી ભરેલું છે તે તેને નમવા દેતું નથી. કારણ તેને અહોનિશ એમજ થયા કરે છે કે રખેને માફ પાપ બહાર ઉઘાડું પડી જાય ને જગતમાં મારી અપકીર્તિ થાય ! પણ મૂર્ખ સમજતો નથી કે નમવાથી તો, છાપખાનામા ઉંધા દેખાતાં બીબાં કાગળ પર છપાતાં સવળાં થઇ જાય છે તેમ કરેલાં પાપ પણ પુન્યના સ્વરૂપમાં ફરી જાય છે, વરસાદ બધે વરસતો હોવા છતાં તેનું પાણી ઢોળાવ (નીચાણ) તરફજ જાય છે. આમ સદ્ગુણો ઉપદેશ પણ નદીના જેવો છે કે તેનું પાણી (જ્ઞાન) નીચાણ (નીરબીમાની) તરફજ વળી અંતે સમુદ્ર (મોક્ષ) ને મળે છે. માટે સ્થિર ચિત્ત રાખી તેમાં જ્ઞાનરસ મીલાવો. અભીમાની ગમે તેવું જપ, તપ કે ભક્તિ કરે પરંતુ તેને તત્ત્વજ્ઞાન મળતું નથી. માટે નીરાભિમાની અને નાના થવામાં મજા છે. પણ એમ કરવામાં કેટલી મુશ્કેલી છે તે બાબત તુલસીદાસ મહારાજ કહે છે કે:—

—:સાખી:—

મોટા કુહાડા કાંઈ ન કાપે, લોટું કાપે છીણીયો.

એ વાતો છે ગ્રીણીયો. (૧)

કંચન તળવો સહેલ છે, સહજ ત્રીયા કે નેહ

માન બડાઈ ધર્મો, તુલસી દુરલભ એહ. (૨)

કનક તળ્યો કામિની તળ્યો, તળ્યો ધાતુકો સંગ

તુલસી લઘુ ભોજન કરી, જ્યત માન કે રંગ. (૩)

માટે એ વાતો તો “ કહેના તો બહુ સહેલ હય, કરના હય મુશ્કેલ ” ની પેઠે છે. માટે ધીમેધીમે સત્ય સાધનોથી શરૂઆત કરવી.

તુલસીદાસ મહારાજ કહે છે, કે કોઇ આ સાંભળીને તરતજ ખાવું પીવું બંધ કરી ભક્તિ કરવા માટે તો જે ઈંદ્રિયોને આમ કરીને કબજે કરવાનો વિચાર રાખે તો તે પણ બની શકતું નથી. કારણ કે ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે પણ એજ કહ્યું છે કે,

नास्यप्रगतस्तु योगोऽस्ति न चैकांतमनश्नतः

न चातिस्वप्नसीलस्य जाग्रतो नैव चार्जुन ॥

ભગવદ્ ગીતા અ. ૬. શ્લો. ૧૬

અર્થ:—હે અર્જુન બહુજ ખાનારથી તેમજ બીલકુલ નહિ ખાનારથી અને અતિશય ઉંઘનારથી તેમ અતિશય જાગનારથી પણ યોગાભ્યાસ બની શકતો નથી.

પણ સદ્ગુરુ ચરણે જઈ સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીને અને અંતઃકરણથી શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી તેમનાં વચનો સાંભળી તે પ્રમાણે ચાલવાનો પ્રયત્ન કરે તોજ આ જગતથી મુક્ત થવાય. એ સદ્ગુરુને સાષ્ટાંગ દંડવત્ કરવાનો અર્થ એ છે કે આ મારી અંદરના અભીમાન, દંભ વગેરેને આપની સમક્ષ સૂવાડી દઉં છું. અને સાથે શ્રીફળ અને સાકર લઈ જવાનો એ અર્થ છે કે મારું શીર (માથું) તે આપને ચરણે ધરું છું. જે આ સંસારની માયા મમતા જે સાકર જેવી મીઠી છે તે પણ ચરણે અર્પું છું. આ પછી ગુરુના ચરણ સ્પર્શ કરી આપણે કાન ઝાલીએ એનો એવો અર્થ થાય છે કે હવેથી આપનાં બંધાં વચનો શ્રદ્ધા અને પ્રેમથી ગૃહણ કરી આચરીશ, ગુરુને કંઈક જ્ઞાન લીધા પછી દક્ષીણા અથવા (બેટ) આપની જોષ્ઠ્યે તેમાં તન, મન અને ધન સર્વે ગુરુને અર્પણ કરવાં કારણ કે તેના વિના આ સંસારની પેલી પાર લઈ જનાર કોઈ નથી. મોક્ષનું જ્ઞાન પણ તેમનીજ પાસે છે. નહિ કે મોટા પંડિતો અને જાણનારાઓની પાસે હોય છે, આ પછી સદ્ગુરુ જે જપ-તપ-યોગ વીગેરેના ગુપ્ત મંત્રો કહે તે ગુપ્ત રાખવાનો હંમેશાં પ્રયત્ન કરવો. અત્યારનો જમાનો માને છે કે એ મંત્રો ગુપ્ત રાખવાથી કંઈ ફાયદો નથી ને તેથી અત્યારે કોલેજમાં કે હાઇસ્કૂલોમાં ભણતા બાઈઓ જે "ગાયત્રી મંત્રના અધિકારી ગણાય છે. તેઓ તે મંત્ર, સાથે ભણતા સહાધ્યાયીને (co-student) પછી તે શુદ્રવર્ણ હોય છતાં પણ તેને મોઢે કહેતાં જરાય અચકાતા નથી પણ તેઓ જાણતા નથી કે જેમ

Many a flower that blust unseen and
waste its sweetness on the desert air.

અર્થ:—એવાં ધણાંએ પુષ્પો પોતાની સુવાસોને રણવગડામાં વેડફી નાંખી ખબર પણ ન પડે તેમ અદૃશ્ય રીતે નાશ પામતાં હશે. ને પુષ્પ નીચે નકામી ગએલી સુવાસની પેઠે પોતાના, એક હક્ક તરીકે મળેલા મહાન મંત્રોનાં પોતાનાં સામર્થ્ય (બળ) એવા અધિકાર વિનાના વર્ગરૂપ રણવગડામાં વેડફાઇ નાશ પામે છે ને છતાંએ એ સુધારક વર્ગ, પોતે રાજ થાય છે ને એમાં પોતાની બહાદુરી માને છે. પણ જેમ કુંભાર પોતાનાં કાચાં તૈયાર કરેલાં વાસણોને નીલાડામાં નાંખી પકવતી વખતે એક પણ વાસણને બહાર દેખાવા દેતો નથી અથવા અંદર હવા જાય એટલું પણ કાણું રહેવા દેતો નથી ને તેને બધી બાબુએથી ઢાંકી દે છે. તેમ આપણે પણ કાચા હોવાથી પાકા થઇએ ત્યાં સુધી એ ગુપ્ત ગુરુમંત્રને ખાનગીજ રાખવો જોઇએ. સદ્ગુરુ કૃપાના સમર્થનમાં આટલું કહી પાછા આપણે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. વિશ્વ પુરાણના પષ્ટમ અંશમાં કહ્યું છે જે “પરમાત્માનાજ ભાવને પામેલો આ જીવ પરમાત્માથી અભિન્ન છે” એટલે કે જુદો નથી. પણ જે ભેદ દેખાય છે તે અજ્ઞાનરૂપ છે એ અજ્ઞાનનો નાશ થતાં જીવને પરમાત્માથી જુદો કેણુ કહે ? અવિદ્યાથીજ આ બધો વહેવાર ચાલી રહ્યો છે. બ્રહ્મને તો વાણીથી પણ કહી શકાય તેમ નથી કારણ ‘સ્વસ્વેદ’ તેજ જ્ઞાન બ્રહ્મ એમ વિષ્ણુ પુરાણમાં કહ્યું છે વળી ભાગવતના એકાદશ સ્કંધના અગીઆરમા અધ્યાયમાં પણ કહ્યું છે કે, “આ બંધન છે ને આ મુક્ત છે એ ગુણની પ્રથા છે—ખરી નથી કારણ કે એ ગુણ માયિક છે.” ને માયા છે તે અજ્ઞાનમય હોવાથી બંધનરૂપ લાગે છે. બાકી જીવને બંધન કે મોક્ષ નથી. શોક, મોહ, સુખ, દુઃખ વીગેરે પ્રપંચ તો માયાના છે તેમ સંસાર પણ માયામાત્ર છે. ખરો નથી અને એ અવીદ્યા આ શરીરી (જીવ)ને મોક્ષ તથા બંધન કરે છે. જીવ જે (ઇશ્વરના અંશ

રૂપ છે તેને સંસારનું અવિદ્યારૂપ બંધન અનાદિ છે. તે કેવળ જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે. હવે જીવ કે જે પોતાનાં કર્મોમાં સ્વતંત્ર ને ઇશ્વરી વ્યવસ્થામાં પરતંત્ર છે તે અનાદિ છે અને પ્રકૃતિ પણ અનાદિ છે. પણ શરીર, ઇન્દ્રિયા, વગેરે ઇશ્વરે બનાવી જીવને સ્વાધીન કર્યા છે. તેમાં રહી પુણ્યપાપ કરી જીવ માયાના બંધને બંધાતો જાય છે ને તેનાં ફળ ભોગવે છે. એ પુણ્યપાપરૂપ કર્મો પ્રભુની ઇચ્છાથી જીવ નથી કરતો પરંતુ સ્વતંત્ર રહીને કરે છે. પ્રભુની ઇચ્છાથી કરેલાં કર્મોનું બંધન લાગતુંજ નથી. જેમ સરકારી માણસ તલવાર વાપરી કોષ્ટકનાં ખૂન કરે તો તેને સજા નથી થતી કારણ કે તેને સરકારી હુકમ છે કે તારે તરવાર વાપરવી પણ સામાન્ય માણસ તરવાર વગર પરવાને વાપરે તો તુરંત તેને બારે સજા કરવામાં આવે છે. હવે પ્રભુ છે તે સર્વેથી જુદો છે, જે પ્રભુ પ્રકૃતિમાં બળેલો હોય તો તેને રથૂળ શરીર અને જન્મ મરણ લાગુ પડવું જોઈએ. પણ તેમ નથી થતું વળી કોષ્ટ એમ કહે છે, પ્રભુ ચૈતન્યથી આ જગતની ઉત્પત્તિ કરે છે. તો તે પણ ખોટું છે કારણ પ્રભુ પોતેજ ચૈતન્યમય છે. માયાતો જડ છે ને અજ્ઞાન (અધિકાર) રૂપ છે. હવે જે જગત પ્રભુથી ઉત્પન્ન થતું હોય તો પ્રભુ જેમ પૂર્ણ સત્તાવાન છે તેમ દરેક મનુષ્ય પૂર્ણ સત્તાવાન થવો જોઈએ. ને દરેક મનુષ્ય સરખું હોવું જોઈએ પણ તેમ નથી થતું એક સુખી તો બીજો બહુજ દુઃખી થતો આપણી નજરે પડે છે. માટે આ જગત ચૈતન્યમાંથી નથી બનતું પણ પ્રભુનું નામ સુદ્ધાં નિમિત્ત રૂપેજ લેવાય છે બાકી આ બધો પ્રકૃતિનોજ પ્રપંચ છે. પ્રભુ નિર્વિકારી હોઈ જન્મ લેતો નથી. જેના સંકલ્પ માત્રથી અનંતકોટિ બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ ને પ્રલય થાય છે તેને અવતાર ધારણ કરવાની શું જરૂર હોય. કારણ તે વગર અવતારે ધારે તેમ કરવાને સમર્થ છે. ને પ્રભુ અવતાર લે છે એમ કહેનાર વેદના અર્થને પણ સમજી શકતો નથી પણ અજ્ઞાનીના ભરમાવ્યાથી ભરમાએલોજ રહે છે. પ્રભુ તો સર્વ

સ્થળે ને સર્વ કાળમાં હયાત છે તેને એક સ્થળે રહેવાનું ને જન્મ-વાનું તથા મરવાનું કહેવાય તો તે આપણું અજ્ઞાનજ છે. રામ અને કૃષ્ણ આદીને મહાન પુરુષો માનવા જોઈએ. જીવો રામ અને કૃષ્ણમાં રાગ, દ્વેષ, લોભ, ધર્ષા, વગેરે હતાં તેમ તેમના જન્મ મરણ પણ જણાયા. તો કહો કે પ્રભુમાં આમાંના કયા ગુણ હોવાનું તમે માનો છો. જો રાગ દ્વેષવાળા તમે પ્રભુને કહો તો નિર્ગુણ શબ્દ પ્રભુના વિશેષણ તરીકે નહિ મૂકાય ને જો જન્મ મરણ માનો તો અજન્મ-માપણું અર્થ સર્વ દેશીપણું પ્રભુનું નષ્ટ થાય છે. માટે રામ, કૃષ્ણ મહાન પુરુષ કહેવાય હા ! તે દેવ રૂપ કહેવાય આગળ આપણે કહી ગયા છીએ, કે જેનામાં સારા ગુણ હોય તે દેવ કહેવાય. કારણ કે તે તો સત્યરાચરમાં વ્યાપેલો જીવ પણ ચૈતન્ય રૂપ છે. તેનો ખરો ધર્મ ને સ્વભાવ તો પવિત્રતા, અવિનાશીપણું વગેરે છે. ને પ્રભુના પણ એજ ધર્મ છે. વળી તે જગતની ઉત્પત્તિ, લય કરે છે, ને જીવોને કર્મનાં ફળ આપે છે. તો તે પ્રમાણે જીવ પણ શ્વાસોચ્છવાસની ક્રિયા કરે છે ઈન્દ્રિયો તથા મનને કર્મ કરાવે છે, ને તેનાં ફળ આપે છે. આમ જીવ ઈશ્વરના ગુણ લગભગ સમાન છે. છતાં જીવ એજ પ્રભુ છે એમ કહીએ તો અનેક જીવો જે કર્મ કરે છે તેનાં બંધન ન થવાં જોઈએ ને કોઈને જરાય દુઃખ ન રહેવું જોઈએ. આથી જીવ એ ઈશ્વર નથી એમ ગણાયું. પ્રભુનું જ્ઞાન તો ત્રણે કાળમાં સરખું રહે છે. જીવ માટે તેવું નથી. જીવ શરીરી છે. એનાથી કંઈ ખોટું કામ થઈ જાય તો તેના મનમાં લય, સંકોચ અને લજ્જા આવે છે. ને સાફ કામ થાય તો નીર્ભયતા ને હર્ષ થાય છે. એથી એમ થાય છે કે જીવ પ્રભુ ન હોઈ શકે. પ્રભુ સર્વદેશી છે. ને નિરાકાર છે તે કોઈની સહાય લેતો નથી પરંતુ પોતાની શક્તિથી આખા જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને લય કરે છે. ને જીવોનાં પાપ પુન્યોના હિસાબ ચુકાવી ખાતાં ચોકખાં કરે છે. પ્રભુને દેહધારી મુનવામાં

અગર પોતાની ઈચ્છાથી દેહધારી થયેલા માનવામાં પણ ભૂલ છે. કારણ દેહધારણની પૂર્વાનિ સ્થિતિ નિરાકાર હોવી જોઈએ. ને દેહધારી હોય તેને તો જન્મ, મરણ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન, પાપ, પુન્ય, ભય, પ્રીત, વગેરે ગુણધર્મો હોય છે. આ બધું ઈશ્વરના ગુણધર્મને સ્વભાવની વિરુદ્ધ છે માટેજ પ્રભુ સર્વ શક્તિમાન, નિરાકાર ને સર્વદેશી ઠરે છે. ને જે સાકાર કહે છે તે ખોટું છે, સત્વગુણી બની પ્રભુની ભક્તિ કરવી તેને સગુણ ઉપાસના કહે છે. એટલે કે મનમાં એવી ભાવના કરવી જે હે પ્રભો ! મને નિર્વિકારી કરો, સદ્બુદ્ધિ આપો, મારામાં આપનો પૂર્ણ પ્રકાશ થાઓ, મારામાં દુઃખી ઉપર દયા કરવાની, કોઈની નિંદા ન કરવાની ને મારા ઉપર અપકાર કરનારના ઉપર પણ ઉપકાર કરવાની શક્તિ આપજે. કોઈનું ખોટું કરવાનો વિચાર ન થાય પરંતુ કેવળ તારી ભક્તિ કરવાનીજ ઈચ્છા થાય એવું કરજે. આ સગુણ કહેવાય. આથીજ પ્રભુ મનુષ્યને સીધે રસ્તે લઈ જઈ મોક્ષ આપે છે. પણ જે કેવળ પ્રભુની કવિતાઓ ભાટ, ભવાયાની પેઠે ગાય છે પણ પોતાનાં કર્મોજ સુધારતો નથી તેની સ્તુતિ કદી પ્રભુ સાંભળતો નથી. માટે પ્રભુ પાસે એજ માગવું કે સદ્બુદ્ધિ આપ, સારા માર્ગે ચલાવ, અવિદ્યા રૂપ અજ્ઞાન દૂર કરી જ્ઞાન રૂપી સૂર્યનો ઉદય કર મૃત્યુથી બચાવ ને મોક્ષરૂપ અમૃતની પ્રાપ્તિ કરાવ. આવી સ્તુતિ કરી મનનાંથી રાગ, દ્વેષ ઓછો કરતાં જવો આમ સગુણ ઉપાસનાથી પણ પ્રભુના શરણમાં જઈ શકાય છે.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાં જે કહેવું છે કે,

યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।

અભ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદાઽઽસ્માનં સૃજામ્યાહમ્ ॥

ભગવદ્ગીતા અ. ૪. શ્લો. ૭.

અર્થ:—જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્લાની થઈને અધર્મનું બળ જામે છે. ત્યારે ત્યારે હે ભારત હું શરીર ધરું છું.

(૬૭)

આનો અર્થ લોકો નિરાકાર પ્રભુ ઉપર ઠરાવે છે એ ખોટું છે.
એનો અર્થ ને સમજણ તો એ છે જે.

સાખી:—

સરવર, તરવર, સંતજન, ચોથા વરસે મેહ;

પરમારથને કારણે, ચારે ધરીઓ દેહ.

આમ અધર્મની શરૂઆત થતાં પ્રભુ પોતાના દૂત તરીકે મહાજ્ઞાની પુરુષોને જીવોને સત્યજ્ઞાનનો પ્રકાશ આપવા મોકલે છે અને તેઓ દેહ ધારણ કરી અધર્મ કરનાર ને કરાવનાર અતિ પાપી જેવા કે રાવણ, કંસ-જરાસંધ વીગેરેનો નાશ કરી ધર્મના સાચા માર્ગો ખતાવે છે. તેથી કંઈ તેઓજ સાક્ષાત્ પરમેશ્વર ખતતા નથી. કારણકે પ્રભુમાં કુડ, કપટ, રાગદ્વેષ હોઈ શકે નહિ! આપણે જાણીએ છીએ કે રામ અને કૃષ્ણમાં તો ઉપરના ગુણો દત્તા. કદાચ તેમનાં કહેણો તો અમે અહીં રામાયણ મહાભારતમાંથી આધાર પુરતા ઉતારા ટાંકીએ તેના કરતાં વાંચકનેજ રામાયણ અને મહાભારત સમજપૂર્વક વાંચી જવાની નમ્ર સલાહ આપીએ છીએ જેથી રાવણને વાલી વાનરને જરાસંધને, દુર્યોધન અને જયદ્રથને કેમ માર્યા તે સમજશે! વાત એક બીજી રીત એ છે જે જે પ્રભુની કલ્પનાથીજ જગતની ઉત્પત્તિ, ને લય થાય છે તે પ્રભુને જગતની એકાદ વસ્તુનો નાશ કરવા ખાસ દેહ ધારણ કરવો પડે એ શું સાચું છે? પણ તમો તો વિચાર કર્યા વિના ને સમજ્યા વિના જેણે જેમ સમજવું તે સાચું માની બેઠા તે પકડી બેઠા પણ ભાઈઓ આતો કુવામાં ઊંડા ઉતરતાં જવાય છે, અથવા ગમે તેટલું ફરવા છતાં ઘાણીના બળદની માફક જ્યાંના ત્યાંજ દેખાઈએ છીએ માટે જરા વિચારી ને આવા અમુક્ય મનુષ્યાદેહની કીંમત સમજી ઉંચે ચઢવા પ્રયત્ન કરો; ને કોઈ સાચા સદ્ગુરુ ને શરણે જઈ સત્યજ્ઞાન મેળવો ને

મીઠાનાં કાંકરાને સાકર માનવાનું છોડો તો આ ભવસાગરનો પાર આવે. જુઓ! રામ અને કૃષ્ણ બંને ક્ષત્રિય કુળમાં જન્મેલા હતા, મનુષ્ય હતા, ગાદી પતિ હતા, એ તમે માનો છો. વળી તમે એમ પણ માનો છો કે એ પ્રભુ હતા ને તેમણે રાસલીલા કરી હતી. આજે જગતનો કોઈ માણસ એમ પરસ્ત્રી સ્પર્શ કરવા માંડે તો તેને તુરત તિરસ્કારવા માંડે છે. આથી એમ સિદ્ધ થાય છે કે તમારું ચિત્ત અસ્વસ્થ છે ને તમારા મગજમાં આ અંધાધુધીનો નિર્ણય કરવાની પાકી શક્તિ નથી.

જીવ, ઇશ્વર ને માયા એ ત્રણ અનાદિ છે. તેમાં ઇશ્વર અનાદિ છે ને જીવને માયા અનાદિશાન્ત છે. અનાદિ એટલે તો જેની ઉત્પત્તિ ને નાશ નથી ને અનાદિશાન્ત એટલે જેની ઉત્પત્તિ નથી જણાતી પણ નાશ જણાય છે. તે અનાદિશાન્ત છે. આ ત્રણેય જગતનું કારણ છે. ને એ ત્રણથી જગત ઉત્પન્ન થાય છે. પણ જીવને માયાને ઉત્પન્ન કરવાં પડતાં નથી. જ્યારે જગતનો પ્રલય થાય છે. ત્યારે તે ઝીણા ઝીણા પરમાણુમાં વહેંચાઈ જાય છે.

પરમાણુ એટલે જેનું સૂક્ષ્મસ્વરૂપ વર્ણવીજ ન શકાય તે પરમાણુ કહેવાય. આ પરમાણુઓ પ્રલય વખતે પ્રભુ ધારણ કરે છે. કેટલાકો કહે છે કે આ પૃથ્વીને નીચેથી શેષ (નાગ) ધારણ કરી રહ્યો છે. તો પછી તે નાગ શેષના આધારથી રહ્યો છે. વળી કેટલાકો કાચબાનો આધાર બતાવે છે. પણ ભાઈઓ આ બધાં ધર્તીંગ છે. ને મૂળ અર્થ તો એ છે જે શેષ એટલે કે વસ્તુઓનો નાશ થતાં છેવટે જે કંઈ બાકી રહે તે શેષ કહેવાય. તો જ્યારે જગતનો પ્રલય થાય ત્યારે એકલા પ્રભુજ શેષમાં રહે છે. કારણ કે માયાનું બધું કાર્ય નાશ પામે છે. એટલે ખરી રીતે શેષ રહેલા જે પ્રભુ તેજ પૃથ્વીને ઉત્પત્તિ વખતે ધારણ કરે છે. વળી બીજી રીતે કહીએ તો સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ બ્રહ્માથી ગણાય તો બ્રહ્માથી

વિરાટ થયા ને વિરાટના પુત્ર તે મનુ કહેવાયા ને તેમાંથી મરિચિ ને કશ્યપના શેષ થયા. એટલે શેષ એ બ્રહ્માની પાંચમી પેઢી થઇ તો પાંચ પેઢી સુધી પૃથ્વીને ઉપાડનાર શેષ ન હતા ત્યાંસુધી બ્રહ્મા વગેરે ક્યાં રહ્યા હતા ? આમ બધી ગયો છે. શેષ નાગ પાતાળમાં રહ્યાની પણ આવીજ સુંદર ગપ છે. આપણી પૃથ્વીની દક્ષિણને ભાગ છે ત્યાં પહેલાં નાગ જાતના લોકો રહેતા હતા. (હાલમાં જે અમેરિકા દેશ તરીકે ઓળખાય છે.) તેનું નામ પાતાળ કહેતા ને તેમાં રહેનાર નાગ જાતના લોકો હતા. તેની બીજી સાગ્રીતી એ છે કે ભીમ જ્યારે પાતાળમાં ગયો હતો ત્યારે નાગની કન્યાને પરણ્યો હતો ને તેનાથી તેને બ્રહ્મવાહન નામે પુત્ર થયો હતો જે કુરુક્ષેત્રના યુદ્ધથી “ બળયાકાકા ” ને નામે પ્રસિદ્ધ થયાનું કહેવાય છે. આમ પાતાળમાં મનુષ્ય જાતિ ન હોય તો વિજ્ઞાતીય જાતિ સાથે ભીમ શી રીતે લગ્ન કરે ને તેનાથી પ્રજા શી રીતે ઉત્પન્ન થાય. કદી ગધેડાથી ગાયને પ્રજા ઉત્પન્ન થઈ છે. તેમ સર્પ જાતિ હોય તો તેની સાથે માણસ જાત જેને જોઇનેજ સો ગાઉ ભાગતી હોય તે તેને પરણે ને તેનાથી પ્રજાનિ ઉત્પત્તિ કરે એ કેમ સંભવે ? આથી એમ નક્કી થાય છે કે પાતાળ તરીકે ઓળખાતા દેશમાં જે પ્રજા રહે છે તે નાગ જાતિ તરીકે ઓળખાય છે. હવે તમે કદાચ એમ કહેશો કે તો એ નાગજાતિજ ભલે તે માણસ જાત હોય તો પણ તેણેજ પૃથ્વી ધારણ કરી હતી. તો એ માણસો કેવડા મોટા ને કેવા જબરા હશે કારણ કે માટીનો એક એ ચાર મણનો ગોળોજ જે માણસ નથી ઉચકી શકતો અથવા ધરનો એક ભાગ માણસ પર પડે તો પણ માણસ તેને ટેકો દઇ સ્થિર રાખવા સમર્થ નથી થતો તો પછી આખી પૃથ્વીનો ભાર ધારણ કરનાર માણસ કેવડા મોટા હશે એ વિચારોને એવડા મોટા ને જબરા માણસ પાસે આપણા જેવડાજ માણસ તરીકે ગણાતા પાંડવોમાંથી કંઈક વધુ શરીર સંપત્તીવાળો ભીમ જાય તો શું એ માણસો આ ભીમને જીવતો

આવવા દે ? ને જીવતોજ ન આવવા દે તો પછી પોતાની પુત્રી અથવા બહેન તો શી રીતે પરણાવે ને પરણાવે તો પણ એવડાં મોટાં માણસ સાથે ભોમ હેતપ્રીત કરીને વ્યવહાર શી રીતે કરે ને પ્રજાની ઉત્પત્તિ શી રીતે કરી શકે ? માટે એ પણ બધું જોઈું છે. પાતાળમાં રહેનાર નાગ જાતિએ પૃથ્વી નથી ધારણ કરી પણ માયાનું તત્વ જતાં જે બાકી (ધર્મ) રહે છે તેણેજ એ પૃથ્વી ધારણ કરી છે ને તેથી તે શેષથી ધારણ કરાઈ એમ કહેવાય છે. આમ પ્રભુએ જે રચના ગોઠવી છે તેજ પ્રમાણે થયાં કરે છે તેમાં કંઈજ ફેરફાર થતો નથી. સૂર્ય, ચંદ્ર, પૃથ્વી આદી તત્ત્વો દરરોજ એવાં ને એવાંજ ભાસે છે. ને પોતાનું કર્મ ક્યારેય ચૂકતાં નથી એ જોઈને જ આપણે ધર્મરત્ન મહાનપણું સ્વીકારીએ છીએ. સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિમાં પરમ સૂક્ષ્મ પરમાણુઓ જે સત્ત્વ, રજઃ અને તમ એ ત્રણ ગુણ રૂપે હતાં તે ભેગાં થયાં તેનું નામ પ્રકૃતિ. પ્રકૃતિમાંથી પરમ સૂક્ષ્મ, અને પરમસૂક્ષ્મમાંથી સ્થૂળ થયું તેનું નામ મહતત્ત્વ. મહતત્ત્વથી અલંકાર થયો, ને અલંકારમાંથી પાંચ મહાભૂતો થયાં ને દસ ઇંદ્રિયો, ચાર અંતઃકરણ, એક મન ને પાંચ તન્માત્રાઓ (શબ્દ, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ) થઈ, એ પાંચ મહાભૂતો (પૃથ્વી જળ, તેજ, વાયુ ને આકાશ) માંથી સ્થૂળ ભૂતો (અંડજ, સ્વેદજ, ઉદ્ભીજ, જરાયુજ) થવા માંડ્યા એટલે કે ભૂતોથી ઔષધીઓ થઈ. ઔષધિઓથી અન્ન, અન્નથી વીર્ય, વીર્યથી શરીર થયાં ને ત્યારપછી સૃષ્ટિનો ક્રમ શરૂ થયો છે. આ પ્રમાણે આ વીશ્વનો ક્રમ ચાલ્યો આવે છે. તે કોઈ વિદ્વાન અને સત્સંગી માણસ જાણે છે. જીજ્ઞાસુ પુરો વિચાર કર્યા વિના ભ્રમ જાળમાં પડ્યા રહે છે. જ્યારે આત્મામાં જ્ઞાન હોય ત્યારે સત્ત્વગુણ થાય છે. રાગ દ્વેષ હોય તો રજોગુણ ને અજ્ઞાન હોય ત્યારે તમોગુણ થાય છે, હૃદયમાં જે ગુણ પ્રધાન પડે હોય તે ગુણ અંતઃકરણને પોતાના ભાવમાં લીન કરી દે છે, માટે માણસે સત્ત્વગુણી થવા મહેનત કરવી જેથી ધર્મી બને, દયાવાન

બનાય છે, અને એ માર્ગે અન્તે પરમપદ મળે છે. મનુષ્યે નિત્ય સ્નાન, વસ્ત્ર, ખાદ્ય અને પેય (પીવાનું) એ કાયમ શુદ્ધ રાખવું. એની શુદ્ધિથી ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે ને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, ને પુરુષાર્થ વધે છે. સત્ય ભાષણ અને સત્ય આચરણનેજ વેદ અને સ્મૃતિ આચાર અથવા ધર્મ કહે છે. માતા, પિતા, ગુરુ ને અતિથીની સેવાનેજ દેવ પુજા કહેવાય છે. આ બધું ધર્મીજી, પરોપકારી ને જ્ઞાની ગુરુના સમાગમથીજ શીખી શકાય છે. ખરી રીતે પ્રકૃતિ ને જીવ એ મીથ્યા છે. જીવ છે એ પોતાના ખરા જ્ઞાનને સમજતાં તે પરમાત્મારૂપ અને છે ને શબ્દ મીથ્યા થાય છે ને પ્રકૃતિ તો મીથ્યા છેજ. આમ જીવને પ્રકૃતિ મીથ્યા છે છતાં કોઈ કહેશે કે જે આંખે દેખાય તેને ખોટું કેમ માનીએ તો મૃગજળ પણ દેખાય છે છતાં ભાસ માત્ર છે. તેની તરફ જઈને અથવા લઢાઈ કરીને તેનો નાશ નહિ કરી શકીએ પણ તેનું સત્ય સ્વરૂપ જાણીને તેનું દર્શન બંધ કરીને તેનો નાશ કરી શકશે તેજ રીતે માયા અને જીવના સત્ય સ્વરૂપને જાણીને ને પોતાની સંપૂર્ણ જ્ઞાન શક્તિનો પ્રકાશ પાડીનેજ તેનો નાશ કરી શકાશે. ને જેનો નાશ જોઈ શકાય તે અનાદિ શાન્ત કહેવાય. તેથીજ માયાને જીવ અનાદિ શાન્ત કહેવાય છે. હવે એક પ્રશ્નોત્તરમાળાથી એનું વિવેચન કરીશું. તેમાં એક અજ્ઞાની ને બીજો જ્ઞાની એમ બે માણસની કલ્પના કરી છે. પહેલાં જ્ઞાની પ્રશ્ન કરે છે ને અજ્ઞાની જવાબ આપે છે ને પછીથી અજ્ઞાની પ્રશ્ન પૂછે છે ને જ્ઞાની જવાબ આપે છે એમ ગોઠવ્યું છે.

જ્ઞાનીએ પૂછ્યું:—બ્રહ્મમાં જગતનું ભાન કોને થયું ?

અજ્ઞાની કહે—જીવને.

જ્ઞાની બોલ્યો:—જીવ ક્યાંથી થયો ?

અજ્ઞાનીએ કહ્યું:—અજ્ઞાનમાંથી,

જ્ઞાની કહે:—અજ્ઞાન ક્યાંથી થયું ને ક્યાં રહે છે ?

અજ્ઞાની બોલ્યો કે—અજ્ઞાન અનાદિ છે ને તે બ્રહ્મમાં રહે છે.

જ્ઞાની કહે:—અજ્ઞાન થયું તો તે કેને થયું ?

અજ્ઞાનીએ જવાબ દીધો કે ચીદાલાસને.

જ્ઞાની બોલ્યો—ચીદાલાસનું શું સ્વરૂપ છે ?

અજ્ઞાની કહે તેનું સ્વરૂપ બ્રહ્મ ને બ્રહ્મને અજ્ઞાન થયું એટલે કે પોતે પોતાને ભૂલી જાય છે.

જ્ઞાની બોલ્યો: ભૂલવાનું કારણ શું અવિદ્યા (અજ્ઞાનજ) ને ?

અજ્ઞાની કહે હા !

જ્ઞાની કહે: અવિદ્યા (અજ્ઞાન) એ સર્વવ્યાપીનો ગુણ છે કે અલ્પજ્ઞનો ?

અજ્ઞાની બોલ્યો. અલ્પજ્ઞનો.

જ્ઞાની કહે તમે એમ કહો છો કે એક બ્રહ્મ ચરાચર ભર્યું છે. બીજી કંઈ છે નહિ ને અવિદ્યાએ સર્વ વ્યાપીનો ગુણ નથી તો બ્રહ્મને અવિદ્યા શી રીતે બોધ કરી શકે. જો તમે એમ કહો કે બ્રહ્મના એકદેશી ભાગને અજ્ઞાન થયું તો તે પણ ખોટું થાય. કારણ કે શરીરના કોઈ એક ભાગમાં વિંછીનો ડંખ થતાં જેમ આખા શરીરમાં રોમ રોમ પીડા થાય છે. તેમ એકદેશી અજ્ઞાન હોય છતાં તે આખા બ્રહ્મને અંધકારમય (દુઃખમય) કરી મૂકે છે. ને એમ થાય તો પછી આત્માઅનાત્માની વ્યક્તિ (બેદ) સમજાવનાર સદ્ગુરુઓ પણ અજ્ઞાનના પૂજારી હોય જ્ઞાન માર્ગ બતાવી શકે નહિ ! પણ આ બધાનું મૂળ કારણ તો આજ્ઞકાલનાં તાર્કિક મનુષ્યોના તર્કો અને સારગ્રાહીવૃત્તિ નહીં પણ પોપટીયા જ્ઞાનજ છે કારણ કે તે વેદ વિરુદ્ધ છે. થોડા શબ્દો વેદના લઈ પછી પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે તેના અર્થ લખી પછી પોતાને રચ્યું તેવું લખી પુસ્તકો બહાર પાડી દ્રવ્યસંચય કરતાં શીખ્યા અને તેના બનાવનાર તરીકે વ્યાસ મુનિનું નામ ઠોકી બેસાડયું. કારણ કે તેમ ન કરે તો શાસ્ત્ર પુરાણ માફક સાચું ન માને

ને તેથી લખનારની પેટ ભરવા માટેની મહેનત નકામી જાય. માટે કોઈ મોટા જાણીતા રૂપિનું નામ આપી પોતાનું ગાડું ગળડાવ્યે જાય છે. આ પુસ્તકોમાં ખોટું નામ આપવા બદલ ભોજ રાજ્યએ તે બનાવનારાઓને શીક્ષા કરી હતી ને હવે ફરીથી એવાં ધર્મનાં પુસ્તકો પોતાનાં સત્યનામ આપ્યા સિવાય બહાર ન પાડવાનું ફરમાન કાઢવાની વાત ભોજ-સંજીવની નામના ગ્રંથમાં ચોકખી લખેલી છે. અત્યારે પણ એ ગ્રંથ ગ્વાલીઅરના ભાંડનગર ગામના ત્રવાડી બ્રાહ્મણને ત્યાં હયાત છે. દેવીપુરાણમાં જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિ ને લય દેવીથી હોવાનું જણાવ્યું છે. તેમજ વિષ્ણુપુરાણમાં અને શિવપુરાણમાં એ ત્રણે સ્થિતિ વિષ્ણુને શંકરજ કરે છે એમ લખેલું છે, આમ તો જગતના ઇશ્વર ધણા થઈ પડ્યા આમાં સાચા પ્રભુ કયા માનવા ? કારણ કે આપણે તો જગતના રચનાર તરીકે પ્રભુને માનીએ છીએ ને એમ પણ માનીએ છીએ કે તે પ્રભુ એકજ છે ને સર્વવ્યાપી છે. તો ઉપરની બાબતને આ બાબતમાં સત્ય કયું માનવું ? માટે ભાઈઓ એ પુરાણોના ભેદો મટાડી દૃઢ વેદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એક સર્વ વ્યાપક, અખંડ, અવિનાશી, નીરાકાર પ્રભુને ભજો, કારણકે અવતાર એ પણ કઈ દ્રષ્ટિએ છે તે ન સમજાય તો ધર્મીગજ છે જે જે શૈશ્વર્યયુક્ત અવતારો થયા તેજ ઇશ્વર મનાયા છે ને તેને લઈને મૂર્તિપૂજાની વિધિ નીકળી છે.

હવે ધાર્મિક ચિન્હો માટે થોડું કહીએ. ભસ્મ ચોળવાથી ને ગળામાં રૂદ્રાક્ષ રાખવાથી મોક્ષ મળવાનું ધણા કહે છે ને કરે છે. ને એમ કયાં વિના મોક્ષ નથી મળતો એમ જણાવે છે. એ પાખંડીઓના પાખંડની હવે સીમાજ નથી રહી. રાખોડી શરીરે ચોપડબાથી ને કોઈ એક ફળની ગોટલી ગળામાં રાખવાથી મોક્ષ મળતો હોય તો તમે જેટલી રાખ ચોળો છો તેનાથી હજારો ધણી વધારે ગધેડું રાખે છે. છતાં તેનો મોક્ષ ન થવાનું પણ તમેજ કહો છો. ત્યારે શું તમને ઇશ્વરો મળ્યો છે કે તમનેજ ભસ્મ ચોળવા બદલ મોક્ષ મળે ને ખીજને નહિ ?

વાહ તમારી ખૂબી ! વળી તમે એમ પણ કહો છો કે રાક્ષ ગળામાં પહેરવાથી જન્મ કે જન્મના દૂતો ડરીને નાશી જાય છે. તો ભાઈ જરા એક રાક્ષની માળા પહેરી જરા બહાર નીકળો ને જુઓ જોઈએ એ રાક્ષ દેખીને શહેરના સીપાઇઓ ભાગી જાય છે ? જો તેઓ નથી બહીતા તો પછી એ ઈશ્વરી સીપાઇઓ રાક્ષ જોઈને બહી જાય એ વાત જરાય માન્યામાં નથી આવતી. તમે જરા રાક્ષ પહેરીને કોઈકનું ખુન કરો ને પછી અનુભવો જોઈએ, તમારા રાક્ષ જોઈને સીપાઇ કેવા બહીએ છે. અરે સીધા વગર ભાડાની કોટડીમાં ઉપાડી જાય છે કે નહિ ? માટે ભાઈ એ બધાં ગપ્પાં છે. હેતુ તો બાળુએ રહે છે, માટે અનુભવ રૂપ અગ્નિમાં તમારા વિચાર રૂપ સોનાને ચોકખું કરી પછી ઘાટ ઘડાવો જેથી તમને કાયદો થાય ! બાકી હા ! ભસ્મ ધારણ કરવાનો વિધિ એ છે કે ભસ્મ ધારણ કરતી વખતે સર્વ ભસ્મી ભૂતની ભાવના કરવાની છે. અગ્નિ, વાયુ, જળ, પૃથ્વી, વ્યોમ, આદી સર્વ ભસ્મીભૂત છે. એ વિચારે અંતરના ઉડા પ્રદેશમાં વૈરાગ્યને પોષવો ને અંતે એ સ્થિતદશાને પામવાથી મોક્ષ થાય છે. એ ભાવના જે પોષે છે તેજ ભસ્મ ધારણ કરે એનો એ અર્થ ગણાય છે બાકી તો ગાડરીયા પ્રવાહની પેઠે વગર સમજ્યે હાંકે રાખવા જેવું છે, અને રાક્ષ છે તે બીજા માળા છે, અને બીજા બળવાન હોય, સર્વ વિશ્વનું બીજા સાત્વિકી માળા છે તેમ રાક્ષ પણ સાત્વિકી છે કારણકે જે હેતુ પુર્વક રાક્ષને ધારણ કરે છે તો તેને ત્યાગ ને વૈરાગ્ય સારાં લાગે છે, માળાને તિલક ધારણ કરી શિકારે જાય તો તેને શરમાવું પડે છે ભયવા, ત્યાગ કરવો પડે છે; પણ સદ્કર્મમાં એ માળા શોભે છે; તેમજ છે. રાક્ષ તુળસી આદીની માળા તેથીજ સાત્વિકી ગણી છે તે બાનું ધારણકરનાર લોકલાજથી પણ પાપ કર્મથી બચે એ હેતુએ એનું વિશેષ રૂપે વર્ણન છે પણ માળા ને ભસ્મ ધારણ કરેથીજ ચમદુત જતા રહે એ માનવુ ચોગ્ય નથી; ઐ શાન્તિ.

વિનોદ વીલાસ

આ મથાળું વાંચી તમને બહુજ આશ્ચર્ય થશે કે તત્ત્વજ્ઞાન પ્રકાશ જેવા પુસ્તકમાં શું આ હાસ્ય રસનો ભાગ રાખ્યો હશે ! ના ! ના ! તેમ નથી આજે જે પુરાણ અને શાસ્ત્રોને આધારે જગત ચાલી રહ્યું છે તેમાં કેવા પરસ્પર વિરોધાભાસ વાળી વાતો આવે છે ને કેવી અસંબંધ અથવા માન્યામાંજ ન આવે એવી વાતો આવે છે તે બાબતનો ખરેખરો સ્ફોટ કરી પુરાણના બધા ગોટાળા વિસ્તારથી કહી બતાવ્યા છે. ને તેથીજ આ પ્રકરણનું નામ ગોટાળાપંચક રાખ્યું છે. પોતાનાં સ્વજનની પાછળ આજની જનતા અનીચ્છા છતાં લોકાચારની બીકે શ્રાદ્ધ વગેરે ક્રિયાઓ કરે છે. હા ? કેટલાક જુના વિચારના શ્રદ્ધાપૂર્વક પણ કરતા હશે તો તે બાબત કહેવાનું કે તમે તમારા ઘરમાં એક થાળીમાં પૂર્ણ રસોઇ પીરસો ને પછી હાથ દૂર બેસી જાઓ ને પછી જુઓ કે તે રસોઇ તમારા મોઢામાં બે હાથ લંબાવ્યા વિના આવે છે ? જો તે રસોઈ તમારા મોઢામાં ન આવતી હોય તો જે મરી ગયું છે, જેનું સ્થુળ શરીર પણ નથી ને ઇંદ્રિયોનો તદ્દન નાશ થયો છે. તે આપણે કરેલ શ્રાદ્ધના કર્મને શી રીતે પામી શકે ? નજીકની વસ્તુ જે આપણે જોઇ શકીએ છીએ છતાં લઈ શકતાં નથી તો તે મરણ પામેલાં શી રીતે પામી શકે ? વળી કેટલાક કહે છે કે ગયાળમાં શ્રાદ્ધ કરવાથી અવશ્ય પહોંચે છે તો શું ગયાળમાં એની કંઈ પેઢી છે, કે તેની મારફતે તેને મોકલી શકાય છે ! આ બધાં ગપાટાં છે. વધારામાં લોકો કહે છે કે “અયો-ધ્યા બધાં મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, સાથે ત્રણ વખત સ્વર્ગે ગઇ જતી.” તો તે પાછી શા માટે આવી. અથવા જો તેને જઈને અંતે પાછુંજ આવવું પડ્યું તો તમે પણ સ્વર્ગે જશો ને આવશો. ને આમ થાય તો પછી લકિત કરવાનો કે ધર્મ પાળવાનો કંઈજ અર્થ રહેતો નથી. અયોધ્યાની પેઠે આપણે પણ જો આવવું જવું પડે તો આધાં તપ

કરવાની શું જરૂર ! વળી પ્રયાગમાં સ્નાન કરનારને યમનું તેડું નથી આવતું આ સાચું હોય તો પછી ચોર અને ખુનીઓ પ્રયાગમાંજ જે રહેતા હશે તે બધાનાં દંડ માફ થવાના કારણ કે કોઈક દિવસે પણ તે ત્રિવેણી સંગમનું સ્નાન કરવાનાજ ! આમ ભળતાં કર્મો કરવાથી કે નામસ્મરણથી જો સ્વર્ગે જવાતાં હોત તો કોઈ પાપ કરતાં પાછું વળી જોત નહિ ! આવાં ખોટાં ગપ ચલાવી જગતને ધૂતવા કરતાં સાચે માર્ગે ચઢાવી ભૂખે મારવું સાઈ છે. કારણ કે શ્રી કૃષ્ણે ગીતામાં કહ્યું છે કે

નહિ કલ્યાણકૃત્કશ્ચિદુર્ગતિં તાત ગચ્છતિ ।

હે તાત ! થોડું પણ કોઈનું કલ્યાણ કરનાર દુર્ગતિને કદિ પામતો નથી. જગતમાં જ્યાં ધર્મને નામે જુઓ ત્યાં ધર્તિગજ છે. અધેજ પત્થરને પાણી ક્યાંક સાચા માર્ગ દર્શાવે નથી કે તમને સાચા રસ્તા બતાવી શકે ! તિથાંદીક તો કેવળ પામર જીવોને માર્ગે ચડાવવાના હેતુએ માત્ર વર્ણવેલાં છે. જીવો શીવ પુરાણમાં લખ્યું છે કે શિવેજ આખી સૃષ્ટિ બનાવી છે, ને બધો વ્યવહાર પણ શીવજ કરે છે. વળી બ્રહ્મા વિશ્નુ ને શક્તિને પણ તેનાથી ઉત્પન્ન ગણ્યાં છે ને શિવથીજ એ ત્રણેની ઉત્પત્તિ વર્ણવી છે. આમ જો આ સૃષ્ટિ શિવે કરી હોય તો તે કતાં કરે. વળી કહે છે કે શિવે જળમાં નારાયણને ઉત્પન્ન ક્યાં તેના નાભિ કુમળમાંથી બ્રહ્મા થયા ને તે બ્રહ્માએ એક અંજળી ભરીને સમૂદ્રમાં નાંખી એટલે એક પરપોટો થયો ને તેમાંથી વિષ્ણુ થયા. ત્યારપછી સૃષ્ટિ પેદા કરવાની બાબતમાં બંને લઢવા લાગ્યા એટલે શિવે વચમાં પડી પોતાના બાણના ઉપરને નીચેના છેડા શોધી લાવવા કહેવાથી બ્રહ્મા ઉપરના ભાગની શોધમાં ને વિશ્નુ નીચેના ભાગની શોધમાં ગયા. વિશ્નુ તો અંતે નિરાશ થઈ પાછા આવ્યા ને બ્રહ્મા પણ નીરાશ થઈ પાછા ફરતા હતા, ત્યાં એક ગાય ને કેતકી નામનું એક ઝાડ મળ્યાં તેમની સાથે બ્રહ્માએ જીવું બોલવાની સંતવસ કરીને વિશ્નુ પાસે આવ્યાં. ને બ્રહ્માએ ઉપરનો છેડો

જડવા બાબત ખોટું કહ્યું. ગાયે તેની સાક્ષી પુરી તેથી શિવ ખીખચા ને ગાયને શ્રાપ દીધો કે તું જીવું ખોલી તેથી તારું મોઢું વિષા ખાશે ને પુનઃશે નહિ ને તું પૂંછડેથી પુનઃપશ ! પછી બ્રહ્મા વિશ્નુએ પ્રાર્થના કરવાથી શિવે સૃષ્ટિ રચવાની આજ્ઞા કરીને એક ભસ્મનો ગોળો આપ્યો. ને તેમાંથી બ્રહ્માએ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરી. આપણે એટલું જાણીએ છીએ કે પંચમહાભૂતો સિવાય સ્થૂળ દેહની ઉત્પત્તિ નથી તો પછી આ, શિવ વિશ્નુ, બ્રહ્મા, ગાય, કેતકી વીગેરે ની ઉત્પત્તિનાં સ્થૂળ શરીર શેમાંથી બનાવ્યાં હશે ! જો પંચમહાભૂતો હતાં તો પછી ભસ્મના ગોળામાંથી સૃષ્ટિ શી રીતે ઉત્પન્ન કરી કારણકે ભસ્મથી સ્થૂળ દેહ ન બંધાય ! કે કોઈ ખીજી જૃથ્વી બનાવી ખીજી જૃથ્વી બનાવી તો તે જૃથ્વી અત્યારે ક્યાં છે ? કારણ કે આજે જે જગત દેખાય છે તે તો પંચમહાભૂતરૂપ માયાનું કારણ છે. તો પછી ભસ્મથી થએલી સૃષ્ટિ ક્યાં નાંખી ! શિવ બ્રહ્મા વગેરે જો પંચમહાભૂતોથી ઉત્પન્ન થયા તો પછી સ્થૂળ સૃષ્ટિ ધડવા કષ્ટ વસ્તુની ખોટ પડી હતી જેથી શિવને ભસ્મનો ગોળો આપવો પડ્યો. ને શિવ જો પંચમહાભૂતથી થયા તે માયિક કહેવાયા ને જો તે માયિક ઠર્યા તો તે સર્વોપરિ ન કહેવાય કારણ કે સર્વોપરિ તો નિરાકાર પર બ્રહ્મ એકજ છે. એટલે શિવ સર્વોપરિ ન કહેવાયા ! ને એ શિવ સર્વોપરિ ન હોય તો સૃષ્ટિના પ્રથમ પુરૂષ પણ કઈરીતે કહી શકાય ! આમ ગપોટાં ચાલ્યા કરે છે ને અંધ શ્રદ્ધાળુઓ આંધળા થઈ તેમાં પડે છે, ને ધ્યાન પણ રાખતા નથી કે શું વાત થાય છે ! વળી શિવનાં બાર જ્યોતિર્લિંગ લખ્યા છે જેવાં કે—

સૌરાષ્ટ્રે સોમનાથં ચ શ્રીશૈલે મલ્લિકાર્જુનમ્ ।

ઉજ્જયિન્યાં મહાકાલમોંકારમમલેશ્વરમ્ ॥

પરલ્યાં ત્રૈજનાથંચઢાકિન્યાં ભોમશંકરમ્ ।

સેતુબંધે તુ રામેશં નાગેશં દારુકાવને ॥

વારાણસ્યાં તુ વિશ્વેશં ત્ર્યંમ્બકં ગૌતમીતટે ।

હિમાલયે તુ કેદારં ઘુ સૃણેશં શિવાલયે ॥

અર્થ:—સૌરાષ્ટ્ર (કાઠિયાવાડ) માં ભીમનાથ અને શૈલગિરિમાં મલ્લિકાર્જુન, ઉજ્જનમાં મહાકાલ અને ઓંકારના મમલેશ્વર, પરળીમાં વૈજનાથ અને ડાકિની દેશમાં ભીમશંકર ગણાય છે. સેતુબંધમાં રામેશ્વર ને દારૂક વનમાં નાગેશ વળી કાશીમાં વિશ્વનાથ અને ગોમતિના ઉપર ત્ર્યંબકેશ છે. હિમાલયમાં કેદારનાથ ને શિવાલયે ધુસૃણેશ એમ બાર જ્યોતિર્લિંગ છે.

જ્યોતિર્લિંગ એટલે જે લિંગ સ્વપ્રકાશિત હોય તે તેને કહેવાય. આ બારેય લીંગોને અંધારામાં રાખીએ તો તેજ નથી દેખાતું તો પછી તે જ્યોતિર્લિંગ શાથી કહેવાયાં. આમ કોઈ પણ રીતે વધુ મહત્તા બેસાડી મૂર્ખ લોકોને વધુ લુટી લેવાની દુકાને માંડી બેઠેલાઓથી એતો. હવે આપણે આગળ ચાલીએ તો વિશ્વ પુરાણમાં કહ્યું છે કે વિશ્વનુની નાભી કમળમાથી બ્રહ્મા અને બ્રહ્માના જમણા પગમાંથી સ્વાયંભૂ અને ડાબા પગમાંથી સત્યસ્વરૂપારાણી, લલાટમાંથી રુદ્ર આદિ દસ પુત્રો એનાથી દસ પ્રજા પતિઓ અને એની તેર પુત્રીઓ થયાં. આ તેર પુત્રીઓનો વિવાહ કસ્યપ રૂપિની સાથે કર્યો તેમાંથી દીતિથી દૈત્ય, દનુથી દાનવ, અદીતિથી આદિત્ય, વનીતાથી વક્ત્રીઓ, કદ્રથી સર્પો, શરમાથી કુતરાઓ અને બાકીની બીજીઓથી હાથી ઘોડા, ઉંટ, ગાય, ગધેડા, બેંસ, ઘાસ, ઝાડ વીગેરે ઉત્પન્ન થયાં અને શિવ બ્રહ્માને શક્તિ વગેરે વિષ્ણુથી ઉત્પન્ન થયાં અને આ વિષ્ણુથીજ સૃષ્ટિ નિર્માણ થઇ.

હવે કહેવાનું કે સ્ત્રી પુરૂષના રજવીર્યાના સંબંધથી વધારે તેજસ્વી અથવા બે માથાનાં વગેરે વિચિત્ર આકૃતિનાં મનુષ્ય સંતાનો પેદા થયાં છે ખરાં પણ કદી હાથી, ઘોડા, ઉંટ ને ઘાસ ઝાડ પેદા થયાં છે ? વળી આવા જાનવરો ને વૃક્ષો પેટમાં કંઈ જગ્યાએ રાખ્યાં હશે

વળી સૌંદ, વાધ વીગેરેના જન્મ થયા પછી તે તેમની માને ખાઇ ન ગયા એ નવાઇ છે કારણ કે હિંસક પ્રાણી મનુષ્ય દેહનો દુશ્મન જ છે ! વળી આ ગ્રંથોના રચનાર તરીકે વ્યાસ મુનિનું નામ આપ્યું છે. તો વ્યાસજી જેવા મહાન જ્ઞાની પુરૂષ શું આવાં ગમ્પાં લખતા હશે ? એવું કદી બનેજ નહિ !

ખરી રીતે તો આ પુરાણોના બનાવનાર કોઇ બીજાજ હશે પરંતુ ભોળા લોકોને છેતરવા માટે આવા એક મહાન રૂપિનું નામ ઠોકી દઇ બધાને ભરમાવી પોતાના પેટનું સાધન કરવું છે અને એ માટે અંદર પુરતાં ગપોટાં લગાવ્યાં છે. ને આથીજ જેનું પુરાણ તેમાં તેનીજ મોટાઇ. આમ દરેક મોટા હોય તો ખરી મહત્તા કોને આપવી આ નિર્ણયમાંથીજ પ્રજા ઉંચે નથી ચઢી શકતી. વળી આવી ખોટી વાતોને સનાતન સત્ય કહીને ફેલાવે છે. છતાં તે કશુંજ રાખીએ પણ સનાતનનો અર્થ જુનું થાય છે. સુષ્ટી ઉત્પન્ન થયા પછી ઘણે વખતે વ્યાસજીની ઉત્પત્તિ થઇ અને એ વ્યાસજીએ આ પુરાણો બનાવ્યાનું આપણે માનીએ છીએ. તો પછી એ જુનું શી રીતે કહેવાય ને સત્યનો તો એમાં છાંટાય નથી એટલે સત્ય પણ કેમ કહેવાય એટલે સનાતન સત્ય કહેવું ખોટું છે. હવે અઢાર જે પુરાણ કહેવાય છે તે નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) ગરૂડ પુરાણ	(૭) અગ્નિ પુરાણ	(૧૩) વારાહ પુરાણ
(૨) અશ્વ પુરાણ	(૮) રકંઘ પુરાણ	(૧૪) મત્સ્ય પુરાણ
(૩) પદ્મ પુરાણ	(૯) ભવિષ્ય પુરાણ	(૧૫) કૂર્મ પુરાણ
(૪) લિંગ પુરાણ	(૧૦) અશ્વવૈવર્ત પુરાણ	(૧૬) અશ્વાઠ પુરાણ
(૫) નારદીય પુરાણ	(૧૧) મારકંડેય પુરાણ	(૧૭) શિવ પુરાણ
(૬) ભાગવત પુરાણ	(૧૨) વામન પુરાણ	(૧૮) ત્રિણ્ણ પુરાણ

એ અઢાર પુરાણોમાં પાછા સત્વ રજ અને તમ એમ ત્રણ ભાગ છે. તે નીચે પ્રમાણે છે.

સત્વ	રજ	તમ
વિષ્ણુ પુરાણ	બ્રહ્માંડ પુરાણ	મત્સ્ય પુરાણ
નારદ પુરાણ	બ્રહ્મ વૈવર્ત પુરાણ	કૃર્મ પુરાણ
ભાગવત પુરાણ	માર્કંડેય પુરાણ	લિંગ પુરાણ
ગરુડ પુરાણ	ભવિષ્ય પુરાણ	શિવ પુરાણ
પદ્મ પુરાણ	વામન પુરાણ	સ્કંધ પુરાણ
વરાહ પુરાણ	બ્રહ્મ પુરાણ	અગ્નિ પુરાણ

આટલાથી પણ ન ધરાયા ત્યારે પાછાં અઢાર ઉપ પુરાણો કર્યા ને આમને આમ પ્રજ્ઞને વિચાર વમળમાં રાખી સાચા રસ્તાનાં બારણાં બંધ કર્યાં. એ ઉપ પુરાણોનાં નામ પણ તમારી જાણ માટે લખું છું.

- (૧) સનતકુમાર પુરાણ (૨) નરસિંહ પુરાણ (૩) નારદીય પુરાણ
 (૪) વાયુ પુરાણ (૫) દુર્વાસા પુરાણ (૬) કપિલ પુરાણ
 (૭) શામ્ભ પુરાણ (૮) નન્દિ પુરાણ (૯) સૌર પુરાણ
 (૧૦) પારાશર પુરાણ (૧૧) આદિત્ય પુરાણ (૧૨) માહેશ્વર પુરાણ
 (૧૩) દેવી પુરાણ (૧૪) વશિષ્ઠ પુરાણ (૧૫) માનવ પુરાણ
 (૧૬) ઉશના પુરાણ (૧૭) વરુણ પુરાણ (૧૮) કાલિકા પુરાણ

આ છતાંયે ધણાને અધુરું રહી જતું હોય છે તેઓ જે જે દેવનાં નામ હાથ લાગે તેમનાં પુરાણો ટોંકી બેસાડે છે. જેમકે ગણપતિ પુરાણ વગેરે. આ બધો ઉલ્લેખ અહીં એટલા માટે કર્યો છે કે જેથી આ ભ્રમજાળમાં વાંચકો ફસાઈને પોનાના દેહનું અકલ્યાણ પ્રાપ્ત થાય. ખાસ સત્યને શોધો ને એવા લેભાગુ શાસ્ત્રો ને તેના ઉપદેશકોના નાદ છોડતા થાઓ જેથી કલ્યાણના માર્ગનાં દ્વાર ખુલે.

ખરો સનાતન ગ્રંથ તો વેદ છે. તેમાં આવાં ગપ નથી. તેમાં મૂર્તિપૂજનું નામ નિશાન નથી. તેમાં તો ચોખ્ખું લખ્યું છે કે ઈશ્વર દષ્ટિગોચર નથી ને તેનું સ્વરૂપ જોઈ શકાતું નથી પણ એ

સચરાચર ઇશ્વર એકજ છે ને સર્વનો નિર્ધાર છે. આ છોડીને આજે આપણે અનેક નામોને ઇશ્વરના આપ ચઢાવી સર્વોપરિની ગાદી ઉપર બેસાડી દીધા છે ને તેમની આગળ માથું ધરવામાં મોક્ષ માની લીધો છે. આ અધમ સ્થિતિ નહિ મટે ત્યાંસુધી સત્ય જ્ઞાન મળવાનું નથી એમ ખાત્રી માનજો. કારણ કે આમ વાધના સ્વાંગમાં ઉમેલું શીઆળ બીક લગાડે પણ જીવ ન જ લઇ શકે. તેમજ શ્રી કૃષ્ણે પણ ગીતામાં કહ્યું છે કે:

यं यं वापि स्मरन्भावं त्यजत्यन्ते कलेवरम् ।
तं तमेवैति कौन्तेय सदा तद्भावभावितः ॥

ભગવદ્ગીતા. અ. ૮ શ્લો. ૬

અર્થ:—અથવા હે કુંતિપુત્ર! જે અંત કાળે જે જે પદાર્થનું સ્મરણ કરતો દેહ છોડે છે તે તેજ પદાર્થની ભાવના (ઇચ્છા) વાળો જીવતાં પણ હોવાથી અંતે તેજ પદાર્થને પામે છે.

એટલે કે અંતે તે ગતિ થાય છે. એટલે જો તમે બધા આમ ખોટા બાચકા ભરશે તો પ્રભુનો દરબાર દૂર રહી જશે ને ક્યાંક અથડાવું પડશે માટે જરા વિચાર કરો ને સત્ય શોધો.

પાછા આપણે મૂળ વાત ઉપર આવીએ. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં એમ લખ્યું છે કે વૈકુંઠમાં રાગ, દ્વેષ, ક્રોધ, લોભ, વીરેરે કંઈજ નથી.

હવે સનકાદિક રૂપિયો જ્યારે વૈકુંઠમાં ગયા ત્યારે દ્વારપાળો (જય ને વિજય) એ તેમને અટકાવ્યા. આથી રૂપિઓએ ગુસ્સે થઈ તેમને શ્રાપ દીધો કે તમે પૃથ્વી ઉપર જઈને પડો પણ અંતે દ્વારપાળોની આજીજીથી એટલો અનુગ્રહ કર્યો કે પ્રેમથી પ્રભુની ભક્તિ કરશે તો સાત જન્મે ને દુશ્મનાવટથી કરશે તો ત્રણ જન્મે. પાછા સ્વસ્થાને આવશે. જ્યારે વૈકુંઠમાં ક્રોધ નથી તો આ રૂપિઓને ક્રોધ ક્યાંથી થયો. વળી બીજી વાત દ્વારપાળ એટલે દરવાજો સત્યવાન નોકર ! નોકરને તો શેઠનો જેમ હુકમ હોય તેમજ કરવું પડે તો પછી અટકાવનાર નોકરને શ્રાપ શી રીતે આપી શકાય. કારણ

કે તેમને વિષ્ણુનો હુકમ હતો કે અંદર કોઇને ન આવવા દેવા ! આમ પોતાની સામર્થ્યનો ખોટો ઉપયોગ કરનાર સનકાદિકોને વિષ્ણુએ ઠપકો આપવો જોઈતો હતો, પણ તેને બદલે તેમને ઉલટી સાબાશી આપીને કહ્યું કે તમે ઠીક કર્યું તે દ્વારપાળોને શ્રાપ આપ્યો. તો શું વિશ્નુને કંઈ સનકાદિકોની ખીક લાગી હશે ? અથવાતો કંઈક મોટી ગરજ હશે એ ગરજથી દબાઈને તેમણે તેમ કહ્યું હશે, બાકી નિમક-હલાલીથી પોતાની ફરજ બજાવતા પોતાના નોકરોને કોઈ આમ ઓચિંતો દંડ દેતો આપણે શું કહીએ તે વિચારો ! આતો એમ થયું કે વિશ્નુતો પોતાની નોકરી કરનારને પણ સહાય કરતા નથી તો પછી તેમને શરણે જનારને તે શું મદદ આપવાના હતા ! સનકાદિકોની ભૂલે ખીચારા દ્વારપાળોને દુઃખ થયું આમ ઉઘટું ચોરે કોટવાળને દંડ્યા. ત્યારપછી તે બંને દ્વારપાળો દિરણ્યાક્ષ અને દિરણ્યકશ્યપ એવાં નામ ધારી રાક્ષસરૂપે પૃથ્વી ઉપર આવ્યા.

દિરણ્યાક્ષે પૃથ્વીને સાદડીની પેઠે સંકેલીને ઓશીકું કરી સૂઈ ગયો. તેથી વિશ્નુ ભગવાને વારાહ (ભુંડ) નો અવતાર લઈ તે ઓશીકું લઈ લીધું. આથી વારાહને દિરણ્યાક્ષની લઢાઈ થઈને દિરણ્યાક્ષ મરાણો, હવે કહેવાનું એ કે ગોળ પૃથ્વી ને દિરણ્યાક્ષે સાદડીની પેઠે વાળા ને શી રીતે ઓશીકું બનાવ્યું ને પૃથ્વીનું ઓશીકું બનાવી ને એ શેના આધારથી ને ક્યાં સૂતો કારણ કે તેને પૃથ્વી ઉપર રહેવાનો શ્રાપ હતો તો પછી પૃથ્વીનું ઓશીકું કર્યું એટલી વખત તે ક્યાં રહ્યો ને વરાહની અને તેની લઢાઈ ક્યાં ટેકાણે થઈ ક્યાં ઉભા રહીને તેમણે લઢાઈ કરી. તમે કહેશો કે સમુદ્રમાં તો પૃથ્વીની સાથે સમુદ્રતો ઓશીકું થઈ ગયો છે કારણકે પૃથ્વી એ જમીનને પાણીનીજ બની કહેવાય છે તો બંનેની લઢાઈ ક્યાં થઈ ! “ આતો ગંધીને ઘેર ગંધી આવ્યા કે આવો ગંધીજી બાર હાથનું ચીલકું ને તેર હાથનું બી અમઠાવાદથી ખાતો ખાતો આવ્યો ત્યારે બાકી ખાવાનું રહ્યું હાથ વીસ ! ” આવી વાત થઈ ! હવે હીરણ્ય-

કચપનો પુત્ર પ્રહ્લાદ પ્રભુ કે જોને હિરણ્યકચપ દુસ્મન ગણતો હતો તેને ભગવો હોવાથી તે પ્રહ્લાદને મારી નાંખવા તૈયાર થયો તેથી ભગવાને નૃસિંહરૂપ ધારણ કરી તેને માર્યો—તો શું અવતાર ધ્યાન વિના પ્રભુ તેને મારી શકે તેમ ન હતા ! વળી જન્મે તેતો મરેજ તેમ તેમણે ન માર્યો હોત તો પોતાને મોતે પણ તે મરતજ. તમે કહેશો કે મહાદેવજીનું અમર થવાનું વરદાન હતું ! તો શિવ પુરાણમાં મહાદેવને સર્વોપરિ ગણાવ્યા છે તેમને એટલી ખબર નહોતી કે આને સનકાદિકનો શ્રાપ થયો છે ને ત્રણ જન્મે પાછો સ્વસ્થાનકે જનાર છે છતાં એવી મૂર્ખાઈ શા માટે કરી હશે ? આમ અંતે હિરણ્યાક્ષ ને હિરણ્યકચપ બીજામાં રાવણ ને કુંભકર્ણ ને ત્રીજામાં દંતવક્ર ને શિશુપાળનાં દેહ ધારી અંતે વૈકુંઠમાં ગયા ?

હિરણ્યકચપના મરણ વખતે પ્રહ્લાદ ત્યાં હાજર હતો. તેથી નૃસિંહ ભગવાને તેને વરદાન માગવા કહ્યું તેથી પ્રહ્લાદે ભક્તિ માગી તેથી તેને ભક્તિ આપી. અને ઉપરથી વધારામાં આશીરવાદ તરીકે કહ્યું કે “જો તારી એકવીશ પેઢી તરી ગઈ” એટલે તારી એકવીશ પેઢીનો મોક્ષ થયો. હવે ભાઈ જરા તપાસો કે નૃસિંહ ભગવાને પ્રહ્લાદની પાછલી એકવીશ પેઢી તારી દીધી તો હવે આપણે તે પેઢીઓ જરા જોઈએ. સૌથી પ્રથમ બ્રહ્મા, બ્રહ્માથી પ્રજાપતિ ને પ્રજાપતિથી કચપ ઋષિ કચપથી હિરણ્યકચપ ને તેનો પુત્ર પ્રહ્લાદ થયા, એટલે બ્રહ્માથી ચોથી પેઢીએ હિરણ્યકચપ થયો. તો નરસિંહ અવતારે કઈ એકવીશ પેઢી તારી? કદાચ તમે કહેશો કે પાછલી પેઢી તારી હશે તો હિરણ્યકચપને હિરણ્યાક્ષનો બીજો અવતાર રાવણ ને કુંભકર્ણ ને ત્રીજો અવતાર દંતવક્ર ને શિશુપાળના થયા છે. તો પછી તેની કઈ એકવીશ પેઢી તારી ? શું આમ ભગવાન પણ નાટકના નટની પેઠે ગપ્પાં મારવાનું કામજ કરતા હશે ? આમ તમે બધાં હાંજી હાં કરી માન્ય રાખો છો પણ જોતા નથી કે અંદર ખાને કેવાં ધતિંગ ચાલે છે. માટે જરા આંખો ઉઘાડી રાખો તો ઓછી ઠોકરો લાગે.

હવે જુવો પુતના ને અકુરજનો વિષય. ભાગવતમાં લખ્યું છે કે કંસ રાજાએ મોકલેલા વાયુવેગવાળા ઘોડા જોડેલ રથમાં બેસી અકુરજ દીવસ ઊગતાં નીકળ્યા ને ચાર મેલ છેટે આવેલા ગોકુળમાં દિવસ અસ્ત થતાં પહોંચી ગયા ! ત્યારે શું એ પવનવેગી ઘોડા ક્યાંઈ રસ્તો ભૂલ્યા હશે કે સ્વર્ગની યાત્રા કરી આવ્યા હશે ? હં ! હું ધારૂં છું કે તે આ ગમ્પીને ત્યાં આહ પીવા રોકાયા હશે ત્યાં વાર થઈ હશે ! આવીજ રીતે પુતના ૬ ગાઉનું શરીર કરી પડીને મરણ પામી ! ને ગોકુળમથુરાં વચ્ચેજ પડી તો ગોકુળમથુરાં દટાઈ જવાં જોઈએ તે કેમ દટાઈ ન ગયાં. કારણ કે માણસના શરીરની પહોળાઈ લંબાઈના પ્રમાણમાં તો હોયજ ! તો શું એ બાબત ભાગવતમાં લખવાની રહી ગઈ હશે ? આવાં નાનાં ગપોનો તો પારજ નથી. જુઓ અન્નમેળ જે અતિ પાપી વળુવ્યો છે તેણે પોતાના છોકરા જેનું નામ નારાયણ હતું તેને બોલાવ્યો એટલામાં તો પ્રભુ તેને આવીને તેડી ગયા કારણ કે પ્રભુનું નારાયણ એવું પણ નામ છે. તો જેણે આખી સૃષ્ટિ પેદા કરી તે ઇશ્વર એટલું પણ નહિ સમજી શક્યા હોય કે આતો એના છોકરાને બોલાવે છે ને હું શા માટે દોડી મરૂં છું. આમ તો અત્યારે ધણાંનાં છોકરાંનાં નામ નારાયણ હશે. અથવા એમ નારાયણ બોલવાથી પ્રભુ તેડી જતા હોય તો ધણાય છોકરાંનાં નામ નારાયણ પાડશે. અને એ નામ પાડ્યા પછી તેમને ધર્મ કે નીતિ પાળવાની જરૂર નહિ રહે કારણ કે પુત્રનું નામ દેતાંજ પ્રભુ હાજર થઈ તેડી જવાના ચાલો આતો ઠીક મજા થઈ ! પણ ભલા જરા વિચાર તો કરો. કે એમ પ્રભુ તેડી જતા હોય તો કોઈ ધર્મ ને નીતિ માટે આટલાં કષ્ટ સહનજ ન કરે ! શીદ આવાં ગમ્પાં મારી પ્રજાને છેતરે છે. હું તો તમારી વાત કરતાંયે થાક્યો છું છતાં તમારી વાતનો તો પારજ નથી દેખાતો. માટે હવેથી એનો ને સંભાળી સંભાળીને પગલાં ભરો. વળી આમ દરેક ગપોટાને ધર્મશાસ્ત્ર ઠોકી બેસાડી તેના કર્તા તરીકે વ્યાસજીનું નામ મુકી દીધું છે. પણ ભાગવતશાસ્ત્રનો મૂળ બનાવનાર

તો બોપદેવ નામનો માણસ હતો. ને તેની સાક્ષી હેમાદ્રી નામના પોતાના ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે. તેમાં તેણે લખ્યું છે કે ભાગવત પુરાણ પોતે બનાવ્યું છે, પણ એ ભાગવતમાંયે શ્રીકૃષ્ણ જેવા મહાત્માનાં દહીં માખણના ચોર અને પરસ્ત્રી પ્રત્યેના પ્રેમી પુરુષ તરીકેનાં કલંકીત જીવન ચીતરતાં તેમને જરાય કલમ અટકાવવી નથી પડી ! ધન્ય છે તેમની છાતીને ! ને અંતે આજે પણ એ કૃષ્ણ મંદિરના મહંતો વિશ્વુ કે કૃષ્ણના બનાવટી વેશ લઈ શ્રીકૃષ્ણને બહાને સ્ત્રીઓ સાથે ગળામાં હાથ નાંખી (રાસલીલાને બહાને) નાચતાં શરમાતા નથી ને આમ થવા છતાં આંધળું જગત જરાય તપાસ્યા વિના પતંગીઓની પેઠે મહીં ઝંપલાવે છે એજ નવાઈ છે ! આજ રીતે અગસ્ત્ય મુનિ એક અંજલીમાં સમુદ્રનું પાન કરી ગયા બાબત પણ હોવું જોઈએ બાકી ધરનાં પાણીયારાં ખાલી કરવાનું સામર્થ્ય ન હોય ત્યાં સમુદ્રને એક અંજલીમાં પેટમાં પધરાવી દેવાની વાત જેવા તેવા ગપ તરીકે ન સ્વીકારાય.

આવીજ રીતે વેદ પણ સ્ત્રીઓથી કે બ્રાહ્મણ વિના અન્ય કોઈ જાતિથી લણાય નહિ આમ પણ ધણા કહે છે. તો ગાર્ગી એ સ્ત્રી હતી. જનશ્રુતિ શુદ્ધ હતા તે રમક મુનિ પાસે વેદ લણ્યા હતા. ને તમે તો સ્ત્રી કે શુદ્ધથી વેદ લણાય નહિ તેમ કહો છો તેમાં ખરું કયું. વળી યજુરવેદના છવીસમા અધ્યાયમાં કહ્યું છે. “ મનુષ્યમાત્રને વેદ લણવાનો અધિકાર છે.” તો પછી આપણાથી અમુક લણાય ને અમુકથી ન લણાય એમ શી રીતે કહી શકાય. આ બધું પુરાણનું ગપ છે. આથી પુરાણમાં બધુંજ ગપ છે એમ નથી પરંતુ વેદના આધારે લેવાએલું થોડુંજ સત્ય છે ને પછી ગપાબ્દક વધાર્યું છે. તે મનુષ્યો ન સમજતાં આખા પુરાણને વેદ તુલ્ય માની લે છે ને આ મનુષ્યાદેહરૂપી હીરાને કાદવમાં રોળે છે, જો એટલુંજ માની કે ન્યાય કરવાની ને કરેલાં કર્મનાં ફળ દેવાની સત્તા એક પ્રભુનેજ છે; નહિ કે બીજા કોઈ દેવને કે ગ્રહને છે. કારણ કે એમ બધાને સત્તા

હોય તો જગતના કામમાં અંધાધુંધી વધી પડે છે. આમ સમજાય તો રસ્તો ઘણો સહેલો થઈ પડે. ને એજ જ્ઞાન કહેવાય છે. જે વસ્તુ જેવી હોય તેવીજ માનવી અથવા જેનું જેટલું સામર્થ્ય હોય તેટલુંજ માનવું એ ખરેખર જ્ઞાન કહેવાય. બાકી બીજું બધું નકામું છે. રેતીમાંથી હજી સુધી કોઈએ તેલ નિકળતું જોયું નથી કે પત્થર જેવા જડ પદાર્થમાંથી કોઈએ ચૈતન્યની પ્રાપ્તિ કરી નથી. એ વસ્તુ યથાર્થ સમજાય તો તે જ્ઞાન કહેવાય. એટલે એક વાર ફરીથી એ બંનેની વ્યાખ્યા કરીએ છીએ કે ઇશ્વર એટલે કે જેનાં બ્રહ્મ, પરમાત્મા આદિ નામ છે. સચ્ચિદાનંદ આદિ લક્ષણ છે. પવિત્ર, નિર્મળ, એ સ્વભાવ છે. નિરંજન, નિરાકાર, સર્વવ્યાપક, અજન્મા, અનંત શક્તિધર, દયાળુ, ન્યાયી ને જીવોનો કર્મદ્વંદ્વ પ્રદાતા એ જેનાં ગુણ કર્મ છે, તેજ પ્રભુ કહેવાય છે.

વેદ એટલે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિથી શરૂ થએલ ધર્મ પાલનના સનાતન સત્ય નિયમો કે જે ત્રણે કાળમાં સ્થિર રહે છે ને જરા પણ સંકોચ અવસ્થાને પામતા નથી એ નિયમોનો ગ્રંથ તેનું નામ વેદ. એ વેદ પ્રમાણે ચાલવું એજ ધર્મ ને એ વિરહનું એક કર્મ એ પણ અધર્મજ છે.

ને આ વેદને પંથે ચાલી ઇશ્વરને પામવા માટે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ છે. તેમાં જેટલું બોદું કર્મ થાય તેટલું દુઃખ આવે. માણસને દુઃખ ભોગવવાનું મન નથી થતું પણ દુઃખ વેડીને ધર્મ પાળવાનું પણ મન નથી રહેતું ને તેથી તે વચમાં જરા શિથિલ બને છે. જેમ એક ચોર ચોરી કરે છે તે વખતે તેને જેલમાં જવાની જરાય ઇચ્છા નથી હોતી પરંતુ મહેનત કરીને પૈસા કમાવાના કંટાળાને લીધે એક રાતમાં પૈસાદાર બની જવા આમ કરે છે. પણ અંતે તેને જેલયાત્રા મળે છે. તેમ વેદના અધરા માર્ગે ચાલી પ્રભુને પહોંચવા કરતાં પુરાણના ગપાટાવાળો મારગ સહેલો લાગવાથી એમ વળે છે ને અંતે દુઃખી થાય છે, આમ અજ્ઞાનનો બંધ (બંધન) માણસને ન ઈચ્છા

હોવા છતાં હેરાન કરે છે. ને આથી માણસ મુક્ત સ્થિતિ મેળવી શકતો નથી. મુક્તિ એટલે આ દેહેજ કર્મ રહિત સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી તે. પણ તે બની શકતું નથી ને માફ તાફ મૂકાતું નથી. આ દેહેજ કર્મ રહિત સ્થિતિ થઈ એટલે તેને કંઈ કર્મ બાકી નથી ને ત્યારબાદ એટલે આ દેહ મુક્યા બાદ તે મુક્ત દશાને પામે છે.

બીજું પ્રભુને ત્યાં કંઈ એવો કાયદો નથી કે બ્રાહ્મણ સિવાય બીજા તેને ન પામી શકે તેને ત્યાં તો એજ એક કાયદો છે કે

સર્વધર્માન્પરિત્યજ્ય મામેકં શરણં વ્રજ ।

અહં ત્વા સર્વપાપેભ્યો મોક્ષચિચ્ચામિ મા શુચઃ ॥

ભગવદ્ગીતા અ. ૧૮ શ્લો. ૬૬

અર્થ:—સર્વ ધર્મોનો ત્યાગ કરીને મારા એકનેજ શરણે આવ. હું તને તારાં સર્વ પાપોથી મુક્ત કરીશ માટે શોક ન કરીશ.

આ કાયદો પાળનાર પછી તે સ્ત્રી હોય કે પુરૂષ બ્રાહ્મણ હોય કે ચંડાલ પણ તે પ્રભુના ચરણમાં શાંતિ મેળવી શકે છે. પણ આજ કાલના અધુરીઆ ભણેલા ને કહેવાતા પુરાણીઓ બીજા અગ્નાની પ્રાણીઓને આમ ને આમ બહીવરાવી ઉંચે ચઢવા દેતા નથી. કારણ કે તેમને વેદીક કર્મો કરવાનીજ ના પાડે છે ને કહે છે કે તમને વેદનો અધિકાર નથી. કારણ કે પોતાથી વેદીક કર્મો થતાં નથી. એટલે પોતાનું પોગળ ખુદ્દું થાય એટલા માટે બીજાને પણ ફસાવે છે. આમ પોતે સત્ય આચરતા નથી ને બીજાને પણ તેનાથી વેગળા રાખી બંને અંતે હુમે છે જેમ કહ્યું છે કે—

—સાખી—

ગુરુ એલા લાલચુ, દોનો ખેલે દાવ

દોનું ખૂડે બાપડે, બેડે પત્થર કે નાવ.

આમ ખોટું કરી બીજાને હુબાવતાં પોતે પણ હુમે છે. એવા મનુષ્યો અનાચારી કહેવાય છે. અને અનાચારી તેજ પીશાય જેમકે:—

દેવ—જે વિદ્વાનને સત્ય જ્ઞાનવાળા છે તે દેવ છે.

અસુર—જે અજ્ઞાની છે ને ખોટા આપેલા પથરા ઉપાડી કુટાય છે તે અજ્ઞાની છે ને તેજ અસુર કહેવાય છે.

પીશાચ—જે એ અજ્ઞાન પ્રચારી આચરે છે ને બીજાને આગ્રહ કરે છે તેવા અનાચારી પીશાચો કહેવાય છે.

આમ ત્રણે જાત જગત ઉપરજ છે ને તે ત્રણે સ્વર્ગ ને નર્કમાં જાય છે. તેમાં સ્વર્ગ એટલે દેવલોક—જ્યાં સુખસુખને સુખ તેના ભોગને સામગ્રીઓ. આજ રીતે.

નર્ક—દુઃખ દુઃખને દુઃખ તેના ભોગ ને સામગ્રીઓ હોય છે. હવે તીર્થોની વાત ઉપર આવીએ. તીર્થનો સામાન્ય અર્થ, જે પાવન કરે તે તીર્થ કહેવાય. એટલે કે અત્યાર સુધીમાં કરેલા દરેક કર્મોને પશ્ચાતાપ રૂપ અગ્નિમાં તાવીને અંતઃકરણને શુદ્ધ કરવાનું સ્વરૂપ કરે તે તીર્થ ખરું ! બાકી પાણીમાં કુબકાં મારવાથી કે ગંગા, જમના, કાશી, જગન્નાથ વગેરે દૂરના સ્થળની કે જળની યાત્રા કરીને આવીએ ને એવાને એવા રહીએ તો તે યાત્રા ન કહેવાય. ઘણા તો એવા વળા હોય છે કે તીર્થ યાત્રા કરીને આવે એટલે પવિત્રતાનો સ્વાંગ ધારણ કર્યો હોય એટલે પહેલાં જરા નરમાશ હોય (અપવિત્રતાને અંગે) તે પણ યાત્રા કરી પવિત્ર થઈ આવ્યાથી ઉડી જાય ને ચપટી ચોખ્ખાનું દાન કરવાની વૃત્તિ હોય તે પણ સુકાઈ જાય. ને કૃપણતાને કૃતદ્વંતા પેસી જાય છે. આ કંઈ યાત્રા કરી પવિત્ર થયાનાં લક્ષણ નથી. જે ખરો પવિત્ર થયો તે તો વધુને વધુ નરમ ને વિવેકી થતો જાય છે. જેમ વધુને વધુ શુદ્ધ બનેલું લોઢું અંતે પોલાદની સ્થિતિને પામી જેમ વાળાએ તેમ વળવાના ગુણને ધારણ કરે છે. તેમ ખરી પવિત્રતાવાળો માણસ તો નમ્રતાની મૂર્તિ રૂપ બની જાય છે પણ દૂર દેશાવરની યાત્રાએ જનાર તો ત્યાંના અહીંનાથી પણ એક પગલું વધનારા દંભી પૂજારીઓના હાથમાં આવતાં ખંચેરાય છે ને તેમના મુખથી તીર્થનું આશ્ચર્ય પમાય એવું

મહાત્મ્ય સાંભળી ભરમાય છે ને છતી આંખે પતંગીયાંની પેઠે જાણી જાણી ને પડી સ્વાહા થાય છે. આમ બાળ બચ્ચાંના મોંદાના કોળી-આઓમાંથી બચેલી મૂડી આમ ગુમાઇ જવાથી ઘેર આવી કૃપણતા ધારણ કરે છે. ને પવિત્રતાનો સ્વાંગ પહેર્યો હોવાથી પવિત્રતાનું ખરૂં લક્ષણ ન જાણનારા અકડાઈમાં ફરે છે. ને ધરતી લક્ષ્મી આમ પથરને પાણીમાં વેડકાઈ જવાથીને કાંઈ જ્ઞાન ન મળવાથી કોઈના કરેલા ઉપકારનો બદલો વાળવાની શક્તિ પણ નથી રહેતી ને કૃત્તનતા પણ આમ ધર કરી બેસે છે. આમ લીંબોળા વાવી કેરીની આશા રાખનારાઓ અંતે કુટાઈ મરે છે. માટે જેમાં સાર છે એવી વસ્તુ ઉપર પુરુષાર્થ કરો તો ફળ રૂપી રસ પ્રાપ્ત થશે. પણ પથર ઉપર પુરુષાર્થ કરો ને માથુ કુટે તો બીજાને દોષ દો તો બીજા શું કરી શકે ? પ્રભુ કાંઈ અન્યાયી નથી. તે બધું જુએ છે, સમજે છે કે આ માણસની મહેનત કેવા પ્રકારની છે. તમે એમ ન ધારશો કે ગમે તેવાં કર્મના બદલામાં પણ પ્રભુ દયાળુ છે તે આપણને સહ-ગતી આપી દેશે. કારણ કે પ્રભુએ તમને વિચાર કરવા શુદ્ધિ આપી છે ને જોવા આંખો આપી છે તેનો ઉપયોગ કરી કર્મ કરો ! કારણ કે ગયો વખત ફરીથી મળતો નથી. જીવતાં જે કશું તેજ આપણું છે મયાં પછી કશુંજ બનનાર નથી. કારણ કે મુવા પછી પાછલાં એ કરેલું દાન, હાથી, ઘોડા કે ઉંટ એમાંનું કશું તમોને પહોંચનાર નથી એક હાથીના દાનમાં એક બાંડી બકરી પણ તમે મેળવી શકવાના નથી. એતો “ હાથે તેજ સાથે ” રહેવાનું છે કારણ કે મુવા પછી મળતું હોય તો મેડા ઉપર બેઠેલા આપણા કોષ બાંધને નીચે ખાતા હોઈએ તે પહોંચવું જોઈએ ને તેને પહોંચે એટલે તેણે ખાવાની જરૂર નથી રહેતી પણ તેમ નથી બનતું. આ રીતે મુવા પછી પણ નજ પહોંચી શકે એ સિદ્ધ થાય છે. છતાં તમે પહોંચ-શેજ એમ કહો છો એ તમારા હૃદયમાં ધર કરીને બેઠેલા અજ્ઞાનની નિશાની રૂપ છે. બીજું કંઈજ નહિ. એટલે શરીરના સંયોગ (જન્મ)

થી વિયોગ (મરણ) સુધીમાં સત્યાસત્યનું લાન કરાવી અસત્ય છોડાવી સત્યનો રસ્તો બતાવે એવા ગુરૂના સમાગમથી દૈવી ગુણ સ્વભાવ ધારણ કરી કર્મો કરવાં ને ઇશ્વરની સમીપને સમીપ જવાની તૈયારી તરીકે ગણાતી ઉપાસના સિદ્ધ કરવી. આજ કાલ લોકો અમે ફલાણા દેવ, દેવીના ઉપાસક હોવાનો દાવો કરે છે. એમનાં મોંઢાં જુઓ તો છપ્પનીયાનાં રાંકાં જેવાં હોય છે મોઢા ઉપરથી માંખ પણ ઉડતી નથી. હૃદયના આસુરીભાવોથી અંતર બળીને ઠોઠ થઇ ગયું હોય છે. ને કહેવાય છે ઉપાસક ! આમ આજ કાલના નવા નીકળેલા મતમતાંતરોમાં ધરાકી વધારવા માટે પોતપોતાના ધર્મને ઉંચો ગણાવવા જાતજાતનાં શાસ્ત્રો રચી માણસોને ભરમાવે છે ને અંતે જુદા જુદા મતવાળાઓ બાઝી મરે છે ને વચમાં મતના સ્થાપકો પોતાની કમાણીનો આશય સિદ્ધ કરી જાય છે. જમાનો પણ સોંધો ને સસ્તો મોક્ષ જોઇ એ તરફ વળે છે ને પોતાની દ્રવ્ય સંપત્તિ પ્રમાણે તેને ખરીદી લઇ આનંદ માને છે. આમ એક તરફ અજ્ઞાની પ્રજાનો સંતોષ અને બીજી તરફ મતના સ્થાપકોનો પોતાનાં સારી રીતે પેટ ભરાવાનો સંતોષ રહેવાથી જગત સંતોષી લાગે છે પણ આંતરિક સંતોષ નથી. આમ દરેક માણસ શ્રીકૃષ્ણના કહેવા પ્રમાણે.

उद्धरेदात्मनाऽऽत्मानं नात्मानमवसादयेत् ।

आत्मैव ह्यात्मनो बंधुरात्मैव रिपुरात्मनः ॥

ભગવદ્ગીતા. અ. ૬. શ્લો. ૫.

અર્થ:—મનુષ્ય પોતેજ પોતાનો બંધુ અને પોતેજ પોતાનો શત્રુ છે માટે તેણે પોતાનાથીજ પોતાનો નાશ ન કરતાં પોતાનો ઉદ્ધાર કરવો. આમ જુદીથી વિચાર ન કરવાથી માણસ અજ્ઞાનમાં બંટકાઇ પોતાનો નાશજ કરવા મંડી જાય છે ને આવો કંચન મનુષ્યનો દેહ ધડીમાં ખોઇ જોડે છે. માટે હવે સમજતા થાઓ ને જોટાળા પંચકનો ઉકેલ કરી એ ઢોંગીઓ (જે મતના સ્થાપકો

છે) થી બચો કારણ કે તેમને તો કાયમ એકજ સ્મરણ રાખવાનું સુઝ્યું હોય છે કે

“ જનૈયાને જમવાનું વહાલું
વરને વહાલી કન્યા.

ગોરને વહાલું દાપું
પછી વર મરો કે કન્યા. ”

ઐનું નિરૂપણ.

ઓમ્કારનું સ્વરૂપ પુરાં પાંચ તત્ત્વો વાળું છે. મૂળ ઓમ્કારતો અ+ઉ+મ્ મળીને થાય છે. પણ તેની પાંચ માત્રાઓ છે તે અકાર, ડકાર, મ્કાર, અર્ધચંદ્રાકાર અને બિંદુ મળીને પાંચ માત્રાઓ થાય છે. તેમાંથી એક પણ માત્રા ઓછી હોય તેટલા પ્રમાણમાં ઓમ્કાર તેટલો ખોટો કહેવાય છે અથવા અશુદ્ધ કહેવાય છે જો કે એ પાંચે માત્રાનાં તત્ત્વોમાં માયાનું સ્વરૂપ હોવાથી ઐકાર પણ માયા વાળો ઠરે છે. તેને માટે બાપુસાહેબ ગાયકવાડે પણ પોતાના એક પદમાં કહ્યું છે કે,

“ ત્રણે ગુણ ઓમ્કારમાં, ઓમ્કાર માયા લીનરે,
પુરૂષ-પ્રકૃતિ મળી આત્મા, ભેદ કલ્પો ભીન્ન ભીન્નરે;
જગતને મરણની બીક છે.....૧”

મન હતું તે મટી ગયું, આત્મા પરમાત્મા એકરે,
બાપુ સમાયા સત્ ધામમાં, કોઈ સમજે વિવેકરે;
જગતને મરણની બીક છે...” ૨

આ ઉપરાંત પણ શાસ્ત્રના આધારે ઓમ્કારની માત્રા માટે નીચે પ્રમાણે સમજાવે છે.

અધઃ શૂન્યં તારકં ચ, ઉર્ધ્વં શૂન્યં તુ દંડકમ્ ॥
 કુંડલ્યમાદ્ર શૂન્યં ચ, સર્વં શૂન્યાર્ધં ચંદ્રકમ્ ॥
 વિંદુશ્ચૈવ મહાશૂન્યં, પ્રણવો વિશ્વતો મુખમ્ ॥

અર્થઃ—ઐકારમાંના આ પ્રમાણેના પાંચ શૂન્ય ભાગોમાં નીચે પ્રમાણેનાં પાંચ તત્ત્વો સમાયાં છે. ઓમ્કારના નીચેના શૂન્યને તારક કહેવાય છે. ઉપરના શૂન્યાર્ધકારના ભાગને દંડક કહે છે. વચ્ચલા શૂન્ય ભાગને કુંડલ્યમ્થી ઓળખવામાં આવે છે. અર્ધચંદ્રાકાર ભાગને સર્વશૂન્ય કહે છે અને તેના ઉપરના ૦ ચિંહને મહાશૂન્ય કહે છે. અને આ પાંચે શૂન્ય મળીનેજ વિશ્વમુખનો પ્રણવ જે ઓમ્કાર તે થાય છે.

વળી આ ઉપરાંત ખીજો આધાર ગૃહ્યગર્ગ સંહિતામાં નીચે પ્રમાણે છે.—

અકારો વાસુદેવસ્યાત્, ઉકારસ્તુ મહેશ્વરઃ ॥
 મકારો સૂર્ય હત્યુક્ત, શક્તિ નાદાત્મિકામતાઃ ॥
 વિંદુરુપો ગણેશસ્યાત્, ઐકાર પંચ દૈવતઃ ॥

અર્થઃ—ઓમ્કારમાંનો અકાર એ વાસુદેવ (વિશ્ણુ) રૂપ છે, ઉકાર એ મહેશ્વર (શંકર) રૂપ છે, મ્કાર ને સૂર્યાનું સંબોધન લાગુ પડે છે. અર્ધમાત્રા તેને નાદ માત્ર અથવા શક્તિ પણ કહે છે અને સર્વની છેવટનું જે ૦ રૂપ છે તેને ગણેશ (ગણપતિ) કહે છે અને આમ ઐકાર એ પંચદેવ (દેવપંચાયતન) કહેવાય છે.

વળી વેદમાં પણ તેને માટે “અવ્યક્તાત્પુરુષઃ પરઃ પ્રકૃતે-
 પુરુષાત્પરમ્ ॥ એટલે કે અવ્યક્ત જે માયા તેનાથી જે પુર્ણ પુરુષ (ધંધર) તે દૂર છે (જૂદો છે) અને પૂર્ણ પુરુષથી પ્રકૃતિ (માયા) તે જુદી છે.” એમ કહ્યું છે. આ સિવાય ઓમ્કારના ત્રીજી રીતે પણ ભાગ પડી શકે છે. જેમકે;

પ્રથમ માત્રામાં ૦ અવ્યક્તમાયા, બીજું નામ બુદ્ધિ અને ત્રીજું નામ ગુપ્તા પણ કહે છે તેનો સમાવેશ છે.

બીજી માત્રામાં બુદ્ધિ અથવા માયા અને સ્થિત આત્મા એ બેનો સમાવેશ થાય છે.

ત્રીજી માત્રામાં મૂ માયા અને અંતર્યામિ હોય છે.

ચોથી માત્રામાં ડ માયા જેને જાણુતી નથી એવો સાક્ષી એકજ છે.

પાંચમી માત્રામાં અ બુદ્ધિ (માયાનો) સ્થૂળ આકાર હોય છે.

આ ઉપરાંત ઓમ્કારના બાગ પાડવાની ચોથી પણ રીત છે.

માત્રાઓ	દેહનું નામ	અવસ્થાનું નામ	માયા પ્રકૃતિ	યોગ	
૦	બિંદુ	તુર્યાતીત	અવ્યક્ત	એક	નિર્ગુણ સગુણ અભેદ પ્રકાર
૫	મહા કારણ	તુર્ય (જ્ઞાન-જાગૃતિ)	મહત્તરત્વ	અહં	ધ્વજ
મૂ	કારણ	સુષુપ્તિ	બુદ્ધિ	બહુ સ્થાન	જીવ
ડ	સૂક્ષ્મ	સ્વપ્ન	મન		
અ	સ્થૂળ	જાગૃત યા (અજ્ઞાન)	વાણી		

આમ ઉપરના કોષ્ટકમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જીવ, ધ્વજ ને માયા એમ ત્રણ વિભાગ પણ પડી શકે છે. હવે આ વિષે ઉંડે ઉંડે રીતે તપાસીએ.

સૃષ્ટિની મૂળ ઉત્પત્તિમાં મુખ્ય બે વસ્તુ છે એક પૂરમાત્મા

અને બીજી માયા. હવે પરમાત્મા છે તે નિરંજન, નિરાકાર, નિર્ગુણ, નિર્વિકાર, વગેરે વિશેષણોથી વિભૂષિત હોઇ તેનું સ્વરૂપ જોઇ શકાય નથી. પણ માયાનાં સ્વરૂપ જોવામાં આવે છે. અને તેથીજ મૂળથી માયાથી આ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ બતાવાય છે. જે પૂર્ણ પુરુષ (ઇશ્વર) ને અદૃષ્ટ છે. તેમાં લીન રહેલી માયા બહાર પડતાં પહેલાં ૦ બિંદુ રૂપે દેખાઈ જે બિંદુ રૂપ માયાને અવ્યક્ત માયા કહે છે. આ અવ્યક્ત માયા સૃષ્ટિના બીજરૂપે છે પણ પોતે કંઈ કરી શકતી નથી કારણકે આ અવ્યક્ત માયા નપુંસક છે. અને બ્રહ્મ પણ આનેજ કહે છે. અને શાસ્ત્રમાં એ બિંદુ ૦ ને “ગુહા” નામથી ઓળખે છે. વળી શાસ્ત્રકારો બિંદુને કલ્પિત દેહ પણ કહે છે. હવે આ અવ્યક્ત માયા સૃષ્ટિના બીજ રૂપ હોવા છતાં તે કંઈ નથી કરી શકતી તે જાણવા માટે એક બે દૃષ્ટાંતો આ સ્થળે યોગ્ય કહેવાશે જેમકે એક લુહારની ધમણ છે. ચુલો સળગાવવાના સાધન રૂપ એ છે પણ પોતાની મેળે તે અગ્નિને પ્રદીપ્ત કરી શકતી નથી. પરંતુ કોઈએક પુરુષ તેને હાથે છે ત્યારેજ પોતાના પેટમાં રાખેલા પવનથી તે ચુલાને ચેતાવે છે. અથવા બીજી રીતે કહીએ તો એક નાની બાળકી એ સ્થૂળ દેહની રચનાના સાધન રૂપ છે પણ તે બાળક અવસ્થા જેને આપણે બ્રહ્મ અવસ્થા કહીએ છીએ એ અવસ્થામાં કંઈ કરી શકતી નથી. ત્યારે તે યુવાવસ્થામાં આવે છે. ત્યારે તે સ્થૂળ દેહોની ઉત્પત્તિના સાધન તરીકે વપરાય છે અથવા કહો કે તે પોતેજ સ્થૂળ દેહોની ઉત્પત્તિ કરે છે.

તેવીજ રીતે ધમણ છે તે બિંદુરૂપ (અવ્યક્ત) માયા છે તેનામાં જગત રૂપી ચુલામાં સ્થૂળદેહ રૂપી તાપ તૈયાર કરવાનો પંચ-મહાભૂતરૂપી પવન ભરેલો છે પરંતુ પોતે નપુંસક હોવાથી શા પેલી નાની બાળકીની પેઠે બ્રહ્મરૂપ હોવાથી કંઈ કરી શકતી નથી. પૂર્ણ પુરુષ (ઇશ્વર) જ્યારે તેનામાં પોતાની શક્તિ પ્રેરે છે ત્યારેજ તે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરવા સમર્થ બને છે. જેમ શરીરમાંનો ઓહીંગ,

(૬૫)

સોહીંગ રૂપ જે પવન છે તે દેહમાં ચૈતન્ય છે ત્યાં સુધીજ આવજા કરી શકતો જણાય છે તેમ માયા પ્રકૃતિ તે બ્રહ્મના નપુંસક હોવાથી પૂર્ણ પુરુષ (ઇશ્વર) ની શક્તિ સવાય કંઈ કામ કરવાને સમર્થ થતી નથી. એટલે તે પરથી એટલું સાબીત થયું કે આ બિંદુ એ બીજરૂપ મૂળ માયા છે. અથવા મૂળ માયા બનાવવા આ બિંદુ સંજ્ઞા રૂપ છે. ઝંકારને આ સૃષ્ટિના સ્વરૂપ તરીકે કલ્પ્યું છે આ ઓમ્કારમાં બીજરૂપ જે મૂળમાયા તેનું સ્થાન સર્વની ઉપરનું જે બિંદુ તે છે. કારણ બીજ સિવાય આપણાથી આગળ જઈ શકાય તેમ નથી અને બીજ સાકાર હોવું જોઈએ. જે આપણે બિંદુને બીજ રૂપ માયા તરીકે ન સ્વીકારીએ તો પછી તેની ઉપર બીજું એકેય સાકાર સ્થાન નથી. અને સાકાર ન હોય તે બીજ રૂપ ન હોઈ શકે. નિરાકારતા એક ઇશ્વરજ છે. અને ઇશ્વર નિરાકાર હોવાથીજ માયાના પ્રેરક હોવા છતાં બીજ રૂપ નથી મનાતા. એટલે ઓમ્કારના બિંદુને મૂળ માયાની સંજ્ઞા આપી. હવે કોઈ પ્રશ્ન કરશે કે પ્રલયને અંતે પણ જ્યારે આ બિંદુ બીજ રૂપે ઇશ્વરમાં રહે છે તો ઇશ્વર પણ વિકારી થયા. તો તેના જવાબમાં જણાવવાનું કે જેમ એક પતિવ્રતા સ્ત્રીનું શરીર પોતાના પતિથી જુદું છે છતાં પતિનાં દરેક સુખ દુઃખની અસર તે સતીના દેહને થાય છે. અને તે સ્ત્રી પોતાના પતિના જીવન પ્રવાહ સાથેજ પોતાનો જીવન પ્રવાહ ચાલુ રાખતી હોવાથી પુરૂષને એ સ્ત્રી દેહનો જુદો ભાવ નથી રહેતો એટલે કે તે પુરૂષનો દ્વૈત ભાવ નાશ પામી જાય છે તેવીજ રીતે એ બિંદુરૂપ જે માયાને ઇશ્વરમાં લીન રહેતી હોવાથી બાધક થતી નથી એવી જે આ બિંદુરૂપ અવ્યક્ત માયા જેને શાસ્ત્રો “ ગુપ્તા ” કહે છે અને જે શૂન્ય વિકલ્પરૂપ સગુણ બ્રહ્મમાં ઉત્પત્તિના બીજરૂપ કહેવાય છે. અથવાતો સગુણ બ્રહ્મની મિથ્યા દૃષ્ટિરૂપ સૃષ્ટિના નીચિત્ત ઉપાદાન કારણ તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. એટલેકે પ્રકૃતિની તેનાજ સ્વરૂપની ઉત્પત્તિના કારણ રૂપ છે. પૂર્ણપુરૂષ (ઇશ્વર) માં આ અવ્યક્ત

માયાની કલ્પના કરતાં જે કંઈ ઉત્પત્તિને પ્રલય રૂપો નજરે પડે છે તે સર્વે કલ્પિતજ છે કારણકે ધશ્વરમાં ઉત્પત્તિ કે લય નથી તે તો અસત્ય (અજ્ઞાન) રૂપ જે માયા કે જેને વિશેષમાં કલ્પનારૂપ, ભ્રાન્તિરૂપ, માયારૂપ, મીથ્યારૂપ, મોહરૂપ, વીગેરે વિશેષણોથી શાસ્ત્ર વર્ણવે છે તેનાં સ્વરૂપો છે. વળી શ્રુતિમાં પણ કહ્યું છે કે.

“ અનિર્વચનીયાત્સ્યૈષ માયા જન્મત્ત્વજ મીથ્યાઃ ॥

અર્થઃ—વર્ણવી ન શકાય એવી જે આ મીથ્યા માયા તે જગતના ખીજરૂપ છે. ” આવી રીતે અવ્યક્ત માયા નામની આદ્ય પ્રકૃતિ સર્વે ગુણ કે પદાર્થ માત્રની આદી હોવાથી સર્વેના મોહનું સ્થાન છે અથવા તો મોહ એજ તેનું સ્વરૂપ છે એવી મીથ્યા માયામાં કલ્પાએલું (ઉપજેલું) ને કલ્પાતું (ઉપજતું) બ્રહ્માંડ તે પણ મીથ્યાજ છે અને આથીજ મૂળમાયાની સંજ્ઞા રૂપે દર્શાવાતું બિંદુ તે સત્ય છે.

“ एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म ” એટલે તે એક અને અદ્વિતીય બ્રહ્મ છે, એવાકય એ બિંદુરૂપ અવ્યક્ત માયાને આધાર ભૂત છે. હવે એનાથી એક પગથીયું નીચે ઉતરીએ.

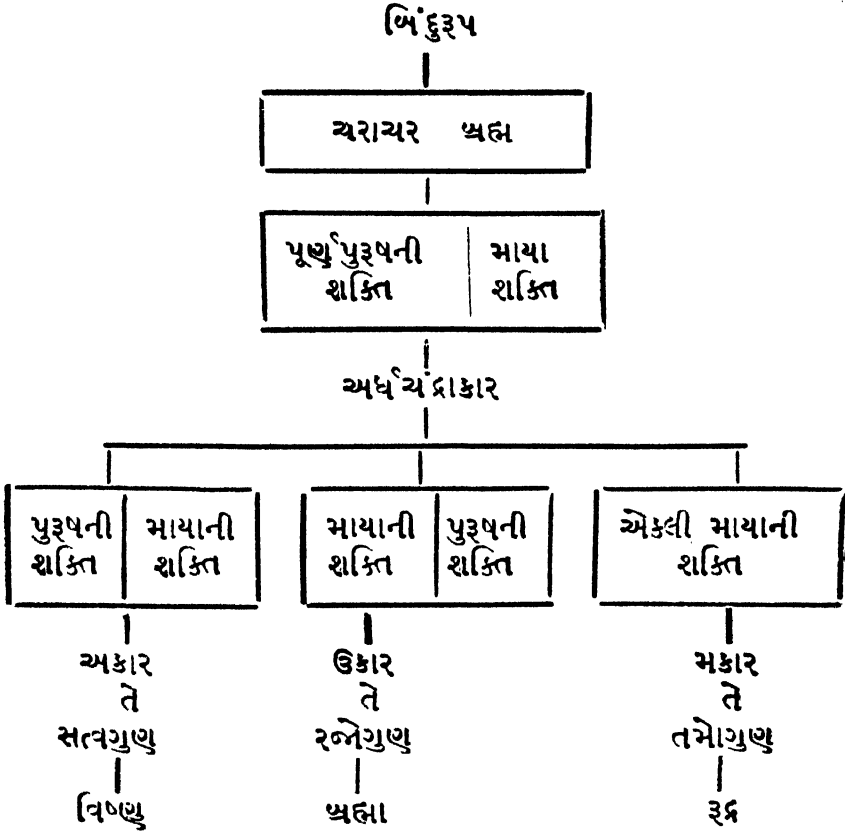
હવે જે આ બિંદુ ઐ કારનું અંતિમ સ્થાન છે તેમાં ઓમ્ કરવાની ખીજ ચાર માત્રાઓ ભળે છે ત્યારે કામ આગળ ચાલી શકે છે.

બિંદુની નીચે જે અર્ધ માત્રા છે તે સંજ્ઞાને શાસ્ત્રમાં ધશ્વર એમ કહે છે. અને તેજ “ एकोहंबहुस्याम् ” હું એક છું ને અનેક રૂપે થાઉં ની બહુ સંજ્ઞા વાચક ત્રિપાદ રૂપ કહેવાય છે. આ અર્ધ માત્રાની નીચે જેતાં પણ “ बहुस्याम् ” ના શ્રુતિવચન રૂપ માયા કલ્પિત ભાવ રહેલો છે. પણ “ एकोहंबहुस्याम् ” ના ભાવ રૂપ જે ધશ્વર તે આ બિંદુ માત્રાથી પણ પર છે અને તે માયાનો આદિ હોવાથી આદીશ્વર કહેવાય છે. અને તેજ ઉપાસ્ય દેવ છે આમ નિન્નાત્મા છે એ સમજવાની યુક્તિ વેદઆદિમાં યુક્ત અને ગુરૂ કૃપા

(૯૭)

સિવાય સમજાય તેમ નથી માટે એ વાત સદ્ગુરુની કૃપાથી સમજી શકાય તોજ ફાયદો થાય તેમ છે.

આ સિવાય ઓમ્ કારની સમજની એક નવી રીત માફ આવવાથી કહી દઉં છું.

આ પ્રમાણે જોતાં આગલા ખિંદુરૂપ અવ્યક્ત માયાનાં વિવરણમાં ખિંદુ એ અહરૂપ હોવાનું આપણે જણાવી ગયા છીએ. હવે આ - અર્ધચંદ્રાકારમાં ચારઆની એટલે ત્રણભાગ પૂર્ણ પુરુષ શક્તિ છે અને ચારઆની એટલે એક ભાગ માયા શક્તિનો છે.

એટલે ઇશ્વરી શક્તિનું જોર વધારે છે અથવા ઇશ્વરનું લગભગ સ્વ-તંત્રપણું છે.

હવે અકાર, ઉકાર, અને મકારમાં પણ અકારમાં બે ભાગ અથવા આઠઆની ઇશ્વરી શક્તિ છે અને આઠઆની માયા શક્તિ છે. એટલે માયા ઇશ્વર જોને પુરુષ પ્રકૃતિ કહે છે તેનું સમાન જોર છે આથી અહીં સત્વગુણનું પ્રાધાન્ય રહે છે. ને શાસ્ત્રમાં આને અંતર્યામિ હીરણ્યગર્ભ કહે છે ને અહીંથી પ્રપંચ ચાલુ થાય છે, અને ખાંડમાં જેમ મીઠાશ, ધુલમાં જેમ સુગંધ, અગ્નિમાં જેમ ઉજ્જ્વલતા, અને ચંદ્રમાં જેમ શીતળતા એકાકાર રહે છે તેમ વ્યાપક રૂપ માયામાં તદાકાર બને છે, અને જગત આને વિષ્ણુ નામથી ઓળખે છે.

હવે ઉકારમાં બાર આના અથવા ત્રણ ભાગ માયા શક્તિ રહે છે ને એક ભાગ પુરુષ શક્તિ રહે છે એટલે માયા શક્તિ નું જોર વધારે છે એટલે પુરુષ અહીં સ્વપ્નાભાસ દશા ભોગવે છે, ને રજોગુણનું પ્રાધાન્ય થાય છે. પુરુષને રજોગુણ ને અંગે સર્વ જગતના કર્તાપણારૂપ દેહીક ભાવનાનું અભિમાન કાયમ રહેતું હોવાથી કર્મરૂપ જગતને ઉત્પન્ન કરે છે અને બ્રહ્માના (પ્રજાપતિના) નામથી ઓળખાય છે.

તેવીજ રીતે મૂકારમાં અસત્ રૂપ માયા ભરેલી છે. અહીં પુરુષ સંજ્ઞા તદ્દન ગુપ્ત થાય છે અને તમોગુણ પ્રધાન પદ ભોગવે છે. એ અજ્ઞાનના કારણે પુરુષ પોતાનું દેહીક જ્ઞાન ભૂલી કેવળ કલ્પિત માયા રૂપી દેહજ બની રહે છે અને તેથી એ રૂઢ કહેવાય છે. એજ અજ્ઞાનની જગત દશા ગણાય છે અને તેથી પુરુષ શન્યત્વ પામી શારીરિક સંજ્ઞા ધારે છે. ને શરીર ભાવ આવતાંજ હું બ્રહ્માણુ છું, હું ક્ષત્રીય છું, અથવા હું સુખી છું, હું દુઃખી છું. મારું નામ અમુક છે એવા અજ્ઞાન ભાવને પામી પોતાને ભૂલી કેવળ દેહ રૂપે દેખાય છે.

ખિંદુ ગોળ ઈંડા જેવું હોય છે એની ઉપર શબ્દ કે કંઈ હોતું નથી. જ્યારે ખિંદુ ઉત્પત્તિ તરફ વળે છે ત્યારે તે વાસનાથી ભરપૂર બને છે. ને તે ફાટી જાય છે ને તેમાંથી બે સ્વરૂપ બને છે એક માયા ને બીજું બ્રહ્મ આમ એકનાં બે થવાથી ઔંકારની ઉત્પત્તિ થઈ. આ ઔંકારમાંથી એક નવી ઉત્પત્તિ જે ભાગવતમાં દર્શાવી છે. તે પણ વાંચકને અત્રે જાણવા માટે આપીએ. ખિંદુ ફાટીને અર્ધ માત્રા સુધીના રૂપનું વર્ણન આવ્યું ત્યાં પ્રકૃતિ પુરૂષનું સ્થાન હોવાથી ત્યાંથી જગતની ઉત્પત્તિ થાય છે આમાંથી અ, ડ ન મ થયા.

વર્ણ.	ગુણ	નામ	અર્થ	વૃત્તી.
અ	સત્વ	રૂવેદ	ભૂલોક	જમત
ડ	રજ	યજુર્વેદ	ભૂવલોક	સ્વપ્ન
મ્	તમ	સામવેદ	સ્વર્ગલોક	સુષુપ્તિ.

આ પછી પાછળથી મંત્ર તંત્ર માટે અથર્વવેદ કરવામાં આવ્યો છે.

ય, ર, લ, વ, અંતસ્થ. શ, ષ, સ, આ ઉમા. ને

અ, આ, ઇ, ઈ, ઉ, ઊ, એ, ઐ, ઓ, ઔ, એટલા સ્વર તથા

ક	ખ	ગ	ઘ	ઙ	} સ્પર્શ, હ્રસ્વ તથા દીર્ઘ.
ચ	છ	જ	ઝ	ઞ	
ટ	ઠ	ડ	ઢ	ણ	
ત	થ	દ	ધ	ન	
પ	ફ	બ	ભ	મ	

આટલા સ્વરો ઉત્પન્ન કર્યા આ સીવાય બીજી રીતે પણ તેની ઉત્પત્તિ બતાવાઈ છે જે આ મુજબ:—

—: મોક્ષ :—

લલાટ—	આગ્રાચક્ર જે પાંખડી ને જે અક્ષરો હ, ક્ષ.
કંઠ—	વિશુદ્ધ ચક્ર સોળ પાંખડીને સોળ અક્ષરો અ, આ, ઇ, ઈ, ઋ, ૠ, લૃ, ૡ, એ ઐ, ઓ, ઔ, અં, અઃ.
હૃદય—	અનાહતચક્ર બાર પાંખડીને બાર અક્ષરો ક, ખ, ગ, ઘ, ઙ, ચ, છ, જ, ઝ, ઞ, ટ, ઠ.
નાભિ—	મણિપુરચક્ર દશ પાંખડીને દશ અક્ષરો ડ, ઢ, ણ, ત, થ, દ, ધ, ન. પ, ફ.
ઉપસ્થળ—	સ્વાધિષ્ઠાનચક્ર છ પાંખડીને છ અક્ષરો બ, ભ, મ, ય, ર, લ.
ગુદા—	મુળાધારચક્ર ચાર પાંખડીને ચાર અક્ષરો વ, શ, ષ, સ.
	આમ ઉપર બતાવાયેલા અક્ષરો. ૫૦
	તથા ૭, ૨. ૨

મળી કુલ. ૫૨

ને આ અક્ષરોની ને ઐકારની મદદથી બ્રહ્માએ પોતાનાં ચારેય મુખમાંથી મૂર્ધ્નઃ સ્વઃ એ ત્રણ વ્યાકૃતિઓને ચારવેદો બનાવ્યાનું કહેવાય છે.

આ ઐકાર ત્રણુવ કહેવાય છે. ને નિરંજન પણુ કહેવાય છે. પણુ માયાનો બ્રહ્મના સંયોગથી બન્યો છે માટે માયિક ગણાય. હવે બ્રહ્મ રીતે સમજાવતાં:—

ખિંદુ રૂપ જે અવ્યક્ત માયા તે દરચ હોવા છતાં ને બીજરૂપ હોવા છતાં નાની બાળકીની પેઠે યુવાન થયા પછીજ જેમ સાધન રૂપ બને છે તેમ તેથી હેઠે અર્ધ ચંદ્રાકારમાં આવે કે જેને મહત્ત્વ

ત્વ કહે છે ત્મારેજ તે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિના સાધન રૂપ બને છે ત્યાં પુરૂષ તેને જીએ છે ને આ રીતે પુરૂષને પ્રકૃતિ અથવા સાક્ષ્ય અને સાક્ષીની, “ મળી દષ્ટો દષ્ટ ” એટલે એક નજર થાય છે. અને ત્યાં સાક્ષી જે આત્માને માયાની ચંચળતામાં મોહ પામી ઉપાધિવાળો બની સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરે છે ખરૂં જોતાં આત્માને ઉપાધિ લાગતીજ નથી. જેવી રીતે ધરના જળીયામાંથી પડતો સૂર્યનો તડકો અંદર હાથ હલાવવાથી હલતો દેખાય છે. છતાં ખરી રીતે તડકો હલતો નથી એવો હાથજ હાથે છે, તેમ આત્મા, પ્રકૃતિની સાથે જોડાતાં પ્રકૃતિની ઉપાધી આપણને આત્મામાં દેખાય છે અને તેથી બધી ઉપાધી આત્માનીજ લાગે છે. ગમેતેમ પણ આત્મા અને પ્રકૃતિના સમાગમથી પ્રકૃતિ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ કરે છે. બિંદુમાં જે માયા રહે છે તે બ્રહ્મરૂપ હોવાથી કંઈ કરવા સમર્થ થતી નથી અને તેથીજ તેની નીચેના અર્ધ ચંદ્રકાર માત્રાના સ્થાનમાં પુરૂષ અને પ્રકૃતિની કર્મસૃષ્ટિ શરૂ થાય છે આ બીજી માત્રામાં પુરૂષને આત્મા કહે છે ને કેટલાક સાક્ષી પણ કહે છે. અને કર્મક્ષેત્ર અહીં શરૂ થતું હોવાથીજ આત્મા યા સાક્ષી ઉપાધીવાળો લાગે છે. પૂર્ણ પુરૂષ અથવા પરમાત્માતો પ્રથમ જે બિંદુ માત્રા તેથી પ્રણુ પર છે એટલે આ બિંદુરૂપ જે અવ્યક્ત માયા પોતાના કર્મને અંતે વિશ્રાન્તિ વખતે આગળ આપેલા દાખલા પ્રમાણે પતિવ્રતા સ્ત્રીની પેઠે આ સ્થાનેથીજ લીન થાય છે. આ બિંદુ એટલે માયાનો અર્થ અથવા તેની સત્તાનું તોલન પોતાની બુદ્ધિથી જે માણસ કરી શકે છે તેજ, પરમાત્મા એ આપણાથી પર છે એના અર્થને સમજી શકે છે. બાકી અંધ શ્રદ્ધાના ડિંડા કુવામાં તડકડતી અજ્ઞાન પ્રજાતો પરમાત્માને ઉંચે દેખાતા આકાશમાં ધર કે મહેલો અથવા વૈકુંઠ આદિ લોકો બાંધીને બેઠેલા માને છે અને એમ ઉંચે જોઈ પૂંજે લાગવાથી (બાહ્યાચારથી) મોક્ષ થયાનું માને છે પણ મોક્ષ એમ નથી મળતા. મુક્તિ અને બંધનનું કારણતો મન છે. શ્રીકૃષ્ણ ગીતામાં કહે છે કે:—

મનઃપ્રવચનમુચ્ચાણાં કારણંબંધમોક્ષયોઃ ॥ એટલેકે મન એજ માણસના બંધન અથવા મોક્ષનું કારણ છે. માટે એ માયાની શક્તિની તુલના કરી પ્રભુ તેનાથી પર છે એ અર્થને સમજી શકાય તોજ મોક્ષ પ્રાપ્તિનો મારગ જડે.

બીજી માત્રા એટલે તુર્ય અવસ્થામાં સૃષ્ટિના વિલાસતત્ત્વનો સાક્ષી થા સ્વામિ કહેવાતો ઇશ્વર બહુરૂપ બનવાની ઇચ્છાથી માયા સાથે જોડાય છે ને પછી ત્રીગુણ સ્વરૂપ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને રૂદ્ર) થઈ જીવ રૂપે થાય છે. જો કે પરમ પુરુષનો દિવ્ય થા સ્વયં પ્રકાશ કે જ્યોતિસ્વરૂપ અને અમૂર્ત એટલે નિરંજન મનાય છે અને બહાર અને અંતરમાં વ્યાપ્તમાન થઈને રહેનારો ગણાય છે છતાં તે અજન્મા, અપ્રાણુ, અમન અને શુદ્ધ સ્વરૂપ મનાતા અક્ષરથી પણ પર છે એમ વેદશ્રુતિ કહે છે.

પ્રાણુ, મન અને ઇન્દ્રિયો એ બીજી માત્રા જે ૯ અર્ધ ચંદ્રાકારના સ્થાનમાં થતા પુરુષ પ્રકૃતિના સંયોગથી ઉત્પન્ન થતી હોવાથી તેમજ વિષયોના કારણરૂપ આકાશાદિ પંચભૂતાત્મક સ્થાવર જંગમને ધારણ કરનારી પૃથ્વી અને એ પંચ મહાભૂતોના ગુણો પણ આજ પ્રકૃતિ પુરુષથી ઉત્પન્ન થાય છે વળી દેવાદિકની ઉત્પત્તિ સાથે અનાદિકની ઉત્પત્તિ તેમજ તપ, શ્રદ્ધા, સત્ય, બ્રહ્મચર્ય, તેમજ વેદવિધીની ઉત્પત્તિ પણ આ પ્રકૃતિ પુરુષથીજ હોવાથી એ બધાનો અંતકાળે એમાંજ લય થાય છે એમ વેદશ્રુતિઓ કહે છે.

પુરુષ પ્રકૃતિ ને જોતો જોતો તેમાં મોહ પામતો અંતે તેમાં પ્રવેશ કરે છે એટલે જોવાના આરંભથી પ્રવેશ કાળના અંત સૂઝીની પંચભૂત અને ગુણ આદિની રચના સૃષ્ટિને ઇશ્વર રચિત સૃષ્ટિ કહેવાય છે. પુરુષ ચાતુર્ય અથવા બીજી માત્રા રૂપ મહતત્ત્વ નામની માંમાને દૂરથી કર્મ કરતી (પોતાની હુકમી) જોતો જોતો તેમાં મોહ પામે છે અને ફસાઈ અંતે તેમાં પ્રવેશ કરે છે. અને પ્રકૃતિને દૃષ્ટા અથવા સાક્ષી ગણાતો પુરુષ પોતાની માંમામાં મોહ પામી અંતે

(૧૦૩)

સૃષ્ટિના સર્જન કાળના વિધિમાં પ્રવેશ પામી વિષ્ણુ વગેરે રૂપે થાય છે અને અંતે જીવરૂપ પણ પોતેજ બની અજ્ઞાનની અંધારી ચઢાવી માયાનો વધુને વધુ વિકાસ કરે છે. એ વિષ્ણુનેજ હિરણ્યગર્ભ નામ આપે છે અને એનાથી વિરાટ સ્વરૂપની ઉત્પત્તિ બતાવી તેનાથી (વિરાટથી) જગતની ઉત્પત્તિ બતાવે છે. એટલે બીજી માત્રામાં ગણાતો ઇશ્વર અને છેલ્લી માત્રામાં ગણાતો જીવ એજ આ જગતની ઉત્પત્તિનું કારણ છે.

બાકી પર બ્રહ્મ પરમાત્મા ઐ કારથી પર છે અને તેજ ઉપાસ્ય દેવ છે અને તેની ઉપાસનાથીજ પરમ ગતિ મળે છે. પરંતુ પ્રણવ મંત્ર તરીકે ગણાતો (ઓળખાતો) ઓમ્ કાર નિરૂપણનો સંપૂર્ણભાવ જે ગુરૂ કૃપા સિવાય સુલભ નથી તે ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યા પ્રમાણે હૃદયમાં ઉતારી કર્મ કરવામાં આવે તો મોક્ષ પદ જરાય દૂર નથી.

सर्वद्वाराणि संयम्य मनोद्विदि निरुध्य च
मूढन्याधायात्मनःप्राणमास्थितो योगधारणाम् ॥

અને આટલું કર્યા પછી

ॐ मित्येकाक्षरं ब्रह्म व्याहरन्मामनुस्मरन्
यःप्रयाति त्यजन्देहं स याति परमां गतिम् ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૮ શ્લોક ૧૨, ૧૩.

અર્થ:—સર્વ ઈન્દ્રિયોનો સંયમ કરીને, મનને હૃદયમાં રૂઢિને, પ્રાણને બ્રહ્મરંધ્રમાં ચઢાવીને (લઇ જઇને) જે મનુષ્ય “ ૐ ” એવા બ્રહ્મવાચક એકાક્ષરં મંત્રના જપવડે માફે સ્મરણ કરતો દેહને ત્યાજી જાય છે તે પરમ ગતિને પામે છે.....છતિ.....

સદ્ગુરુ ને જ્ઞાન.

ભગવદ્ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું છે તેમ,
યદા યદા હિ ધર્મસ્ય ગ્લાનિર્ભવતિ ભારત ।
અભ્યુત્થાનમધર્મસ્ય તદ્દાઽઽત્માનં સૃજામ્યહમ્ ॥

ભગવદ્ગીતા અ. ૪ શ્લો. ૭.

એટલે કે જ્યારે જ્યારે ધર્મની ગ્લાની થાય છે. અને અધર્મનું બળ જામે છે ત્યારે ત્યારે અંશાવતાર તરીકે હું આત્મા સૃષ્ટું છું- તે ઉત્તમ જ્ઞાની અને વિવેકી હોય છે. આ પ્રમાણે બસો ત્રણસો વર્ષના અંતરે આવા મહાત્માઓ આ આર્યભૂમિ ઉપર પેદા થાય છે. અને અજ્ઞાનને હઠાવી જ્ઞાનનો પ્રચાર કરે છે. રામ અને કૃષ્ણ જેવા એમાં મહાજ્ઞાનીઓ પણ થઈ જાય છે. અને એમની શાખાઓરૂપે પછી નરસિંહ મહેતા, મીરાંબાઈ, કબીર, દાદુ, રામદાસ સ્વામિ, ભાવદાસ સ્વામિ નિરાંતમહારાજ, જ્ઞાનેશ્વર, તુકારામ, રવીસાહેબ, ભાણુસાહેબ, મોરાર સાહેબ વગેરે ધણી ઉત્તમ ભક્તો જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી મોક્ષમાર્ગનું પૂર્ણ જ્ઞાન થતાં બ્રહ્માને તે માર્ગ બતાવવા અનેક રીતે જ્ઞાનવાણી કહી ગયા છે.

આ જગતમાં ત્રણ પ્રકારના ગુરુ કહેવાય છે. (૧) પત્થર જેવા (૨) પાંદડાં જેવા (૩) લાકડા જેવા.

એનું પૃથક્કરણ એમ છે કે જેમ પત્થરને પાણીમાં નાંખવાથી તે પોતે પણ તરી શકતો નથી. તેમ પહેલા નંબરના ગુરુઓ માત્ર ખેત્રાની મહત્તા વધારવાજ જગતમાં ગુરુ થઈ શકે છે. પણ તેમને પોતાની જાતને આ સંસાર સાગરથી તારવાનું બાન કે શક્તિ નથી હોતી. ત્યાં તેમના અંધારા શિષ્યોની શી સ્થિતિ થાય તે સમજવું જરાય અઘરું નથી.

બ્રહ્મા નંબરના ગુરુઓ આથી કંઈક સારા ગણાય છતાં એક

પાંદડું જેમ ફક્ત પોતાની જાતનેજ તારી શકે છે, પણ તેનો આધાર લઈ તરનારને કંઈ મદદ નથી કરી શકતું તેમ આ ગુરૂઓ જ્ઞાનથી પોતાનુંજ કલ્યાણ કરી શકે છે. પણ પોતાના ભક્તજનોને જરાય ટેકો આપી શકતા નથી અને

ત્રીજા નંબરના ગુરૂઓ એજ ખરા ગુરૂપદને શોભાવનારા હોય છે. કારણ કે લોકડું જેમ પોતે પણ તરે અને તેના આશ્રય કરનારને પણ તારે તેમ આ સદ્ગુરૂઓ પોતાને શરણે આવેલાંઓનાં સંસારનાં બંધનો કાપી તેમને માયાના પેલે પાર પહોંચાડી શકે છે.

આજ કાલ પહેલા નંબરમાં જણાવ્યા મુજબના બહારથી જ્ઞાનીનો ડોળ ઘાલી અંતરમાં અંધારાવાળા દુનીઆની મઝા લુંટવા નીકળેલા લેલાગુ ગુરૂ (જેને આપણે સાધુ કે બાવા માનીએ છીએ તે)ઓની જરાય ખોટ નથી. ઘેરેઘેર પોતાની ખ્યાતિનાં ગુણગાન કરતા તે પેટ ભરાઓ ફર્યા કરે છે ને ભૂલેચૂકે પણ કોઈક જ્ઞાન પિપાસુ તેની જળમાં ફસાય તો તેનો હાથ ઝાલી તારવાને બદલે પોતે તરી જવાના અખતરા કરે છે ને તેમાં બંને ગળકાં ખાતા થઈ જાય છે.

બીજા નંબરના ગુરૂઓની પણ આજકાલ ખોટ તો નથી. તેઓ પોતે કર્મકાન્ડ કરે છે. પણ પોતાની શિષ્ય મંડળને તેમ કરવાની ના કહે છે. ને ફક્ત પોતાની સેવા કરવામાંજ તેઓની મુક્તિ થઈ જવાનું સમજાવે છે. વીચાર કરતાં એમ લાગે છે કે આ બીજા નંબરના પાંદડાં જેવા ગુરૂઓ પોતાનું કર્મકાન્ડ શીખી પોતાને છોડી કોઈ ખરા ગુરૂના શરણમાં આગળ જવાની ઇચ્છાએ જાય તો પોતાનો ગુરૂપણનો ધીકતો ધંધો બંધ થઈ ભૂખે મરવું પડે એટલે એ અજ્ઞાની પ્રજાને અજ્ઞાનમાંજ રાખી ફક્ત પોતાને હાથે તેમની કંડી બાંધી તેમનો મોક્ષમાર્ગ ખુલ્લો થયાના બોધ આપી તેમને ફસાવે છે ને પોતાનું કામ કાઢી લે છે. આવા ગુરૂઓને એલા પણ ધણા મળી રહે છે કારણ કે વગર મહેનતે મુક્તિ મળે તે લેવી કોને ન ગમે.

(૧૦૬)

આમ શિષ્ય સમજે કે હું મફતમાં મુક્તી મેળવી ગુરુજીની આંખમાં ધૂળ નાંખી જાઉં ને ગુરુ સમજે કે ઠીક જાળમાં માછલું આવ્યું છે. આમ બંને જણા પોતપોતાના મનમાં હરખાતા એકબીજાને બૂલ-થાપ આપવાના દાવપેચોજ રમે છે ને મોક્ષનો માર્ગ તો જૂદોજ રહી જાય છે.

ત્રીજા નંબરના લોકમાં જેવા ગુરુ તો મળવા વિરલાજ હોય છે. તેઓ આપણી શોધ કરતા ઘેરઘેર નથી ભટકતા પણ આપણે તેમની શોધ કરવા માટે ઘરબારનો ત્યાગ કરી ભટકવું પડે છે. ને તેમની શોધ કરવી પડે છે. આવા જ્ઞાની ગુરુ પણ જો સંસારી હોય તો વધારે ઉત્તમ છે. કારણ કે પહેલેથીજ બાળત્યાગી હોય તે વિશ્વામિત્રની માફક રૂપયૌવન અને વિલાસમાં (જેમ વિશ્વામિત્ર પોતે સ્વર્ગની અપ્સરા મેનકામાં ફસાઇ તપથી બ્રહ્મ થયા હતા. તેમ) ફસાઈ જવાનો ભય રહે છે. અથવા સંસારનું કંઈ જ્ઞાન ન હોવાથી સંસારીના જીવનના અધરા કોયડાઓ તેઓ ઉકેલી શકતા નથી. અને આજે જગતગુરુ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યને પણ મંડનમિશ્રની સાથેના વિવાદમાં તેની સ્ત્રીએ હરાવ્યા તેથી અંતે સંસારનો અભ્યાસ કરવા રાજના દેહમાં રહેવું પડ્યું ત્યારે સંપૂર્ણતા મળી તેમ ગૃહસ્થાશ્રમી જીવનમાં રહેનારા સદ્ગુરુ મળે તો આપણા જેવા સંસારી માણસોને વધુ જ્ઞાન આપી શકે, ને સારી રીતે સમજાવી શકે માટે બનતા પ્રયત્ને ગૃહસ્થી સદ્ગુરુની શોધ કરવી ને તેમનોજ આશ્રય કરવો.

આ સદ્ગુરુઓને સાહેબ પણ કહેવામાં આવે છે. તેમજ સાહેબ પ્રભુના અર્થમાં પણ વપરાય છે. કારણ કે ગુરુગિતામાં ગુરુ એજ પ્રભુ છે. એમ ગણાવ્યું છે. માટે ગુરુ અને પ્રભુ બંનેને માટે સાહેબ વપરાયું હોય તો ખોટું નથી. હવે એમાં

સાહેબ એ મુસલમાની ભાષા થઇ.

સાહેબ એ ગુજરાતિ થયું અને

સાહેબ એ સંસ્કૃત થયું.

મૂળ “ સાહેબ ” ફારસી ભાષાનો શબ્દ છે. અને તેનો અર્થ માસ્તર એટલે શિક્ષક (ગુરુ) અથવા માલિક (ઈશ્વર) એવો થાય છે. તેમજ સાહિબ શબ્દનો અર્થ સહ આહુપૂર્વક દિવિપુણતે ધાતુસે સંસ્કૃત વ્યાકરણકે નિયમાનુસાર બનતા હૈ ।

એટલે કે બધી તરફથી આનંદ આપવાવાળું બધા પૂર્ણ ગુણોની ખાણ એવો થાય છે. એમ કાશીવાળી કબીર સાહેબની ગાદીવાળા મહંતનું કહેવું છે.

સંસ્કૃત રીતે સાહેબ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ નીચે મુજબ થાય છે.
સાહિ=સ+અહિ.

અહિ એવું સર્પનું નામ છે. ને શેષનાગ એ પણ સર્પ છે અને તે વિષ્ણુનું શયન ગણાય છે. તેથી અહિ+સહ એટલે સાહિ વિષ્ણુ એમ થયું.

હવે બીજી રીતે સાહિબ શબ્દ લઘુએ સંબોધનમાં સાહિનું એક વચન સાહે થાય છે, તેની સાથે આશ્ચર્યમાં અવ ધાતુનું બીજા પુરુષનું એકવચન અવ થાય છે. એટલે તે જોડવાથી સાહે+અવ એવું થાય છે. હવે સંસ્કૃતમાં એવો નિયમ છે કે બે સ્વર સાથે આવે તો સંધિ થાય (જોડાઈ જાય.) ને તેમાં દીર્ઘસ્વર હોય તો ઋસ્વરને ગણી જાય. તેમ સાહે+અવ નું સાહેવ થયું ને કાળાંતે સાહેવ થયું. તેનો અર્થ “ હે વિષ્ણુ તું રક્ષ ” એવો થાય છે.

આમ ગુરુ ભાવમાં અને પ્રભુ ભાવમાં સાહેબ વપરાય છે. જેવા કે રવિ સાહેબ, ભાણુ સાહેબ, મોરાર સાહેબ, કબીર સાહેબ, વીગેરે ને પ્રભુના અર્થમાં વપરાયલા સાહેબ શબ્દને તુલસીદાસે રામાયણના બાળકાંડમાં “ સાહેબ સીતાનાથ. ” કહી પુષ્ટિ આપી છે. વળી “ સાહેબ સુરતી સ્વરૂપ ” એવું પણ એક ઠેકાણે વપરાયલું છે. •

ફારસી ભાષામાં પણ સાહેબ શબ્દનો અર્થ “ ઈશ્વર ” અથવા “ મહાન ધર્મોપદેશક ” એવો કરેલો છે.

આ મહાત્માઓ પૈકી કેટલાકને સંસ્કૃતનું જરાય જ્ઞાન નહોવા છતાં ઇશ્વર કૃપાએ તેમનામાં એવો પ્રભુએ સદ્ગુણ મૂક્યો હતો કે તેમની વાણી સાંભળતાંજ અંતઃકરણનું અંધારું દૂર થઈ જાય અને શુદ્ધજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય આમ તેમના ઉપદેશથી ધણા લોકો સત્ય પંથે વળી ગયા છે જે કામ વેદ, શ્રુતિ, સ્મૃતિના જાણુવાવાળાઓ નથી કરી શક્યા. આથી વેદ, શ્રુતિને હું દોષ નથી દેતો પરંતુ તે જાણુનારને દોષ દઉં છું. કારણ કે આમ વધારે શાસ્ત્ર જાણુનાર કંઈક અભિમાનના ખાડામાં ઉતરતો જાય છે અને એ અભિમાન તેના વેદિક જ્ઞાન ઉપર અંધારું કરી દે છે. એટલે અંતે તે જ્ઞાન નથી તેને કામમાં આવતું કે નથી એ જ્ઞાનનો લાભ જગત પામી શકતું. આથી તો વગર શાસ્ત્ર જાણુલા પરંતુ ગુરૂપ્રસાદ વાળા જ્ઞાનીઓ વધારે સારા. રામદાસ સ્વામિએ કહ્યું છે કે “ મને સંસ્કૃતનો બહુ અભ્યાસ નથી પણ સદ્ગુરૂ કૃપાથી જલકાઈ જતું મારું હૃદય મને અગમનિગમનું જ્ઞાન કરાવી રહ્યું છે. બીજા એક મહાત્મા પણ કહી ગયા છે કે બ્રહ્મજ્ઞાની પુરૂષ બ્રહ્મરૂપ હોવાથી તેની વાણી વેદ રૂપજ છે. પછી તે વાણી અમે તે બાષામાં વપરાતી હોય ! પણ તે વાણી ભેદ અને ભ્રમણાના પડદા તોડી ફેડી મેદાન બનાવી દે છે અને મોક્ષને પંથે ચઢાવે છે.

આ ઉપરાંત પણ અમેને કેવલ્યજ્ઞાનોદયમાંથી વેદિઆઓના વિતંડાવાદ વિષે એક રમુજી ફકરો મળી ગયો છે જે તેમનાં મોઢાં ને સચોટ બંધ કરનારો હોઈ અહિં ટુંકાણુથી ઉતારીએ છીએ.

વેદિઓ:—પ્રાકૃત બાષાનો કોઈ વસ્તુ પ્રત્યેનો અર્થ અમે તેવો સારો થતો હોય છતાં તે સપ્રાણુ ગણાયજ નહિ એતો માત્ર દંત કથા જેવુંજ ગણાય અમે તો માત્ર સંસ્કૃત શ્લોકનાં અને વેદશ્રુતિનાં પ્રનાણુજ માન્ય રાખીએ.

સુધારક:—તમારે વસ્તુના સત્ય અર્થની જરૂર છે કે બાષાની તમે સંસ્કૃત પ્રાકૃતની મમતા મૂકે ને સિદ્ધાંત ને તપાસો.

વેદિઓ:—પ્રાકૃત ભાષાના પદ્યથી કે સાખીથી સીદ્ધાન્તને માનીજ ન શકાય એમ તમોને સ્પષ્ટ કહું છતાં શા માટે ફોકટનાં માથાં કુટેા છો.

સુધારક:—તમારા અધુરા નવા ભાષાજ્ઞાને તમને અહંકાર રૂપી ઉંટ ઉપર ચઢાવ્યા છે, ત્યાંથી નીચે ઉતરશે ત્યારેજ આ પ્રાકૃત ભાષાને અને તેના સિદ્ધાન્તને માનવા તૈયાર થશો, વાર ! તમે એટલું તો જાણો છોજ કે આ દુનિયામાં પોતપોતાના દેશમાં વપરાતી ભાષા વડેજ વ્યવહાર ચાલે છે, ને વ્યવહારમાં તમારે પણ તમારા કુટુંબ અને તમારાં ઘરાંકો સાથે પ્રાકૃત ભાષાનોજ ઉપયોગ કરવો પડે છે. તેમજ સંત સાધુઓ, જ્ઞાની, ધ્યાની, ભક્ત હરિજનો તથા ગુરુ શિષ્યો એ બધા ઇશ્વર રમરણમાં તથા ગાનતાન ને ભજનનાનંદમાં તેમજ વળી રાજ કચેરીઓમાં એટલુંજ નહિ પણ જૂતપ્રેમ, મૂંઝવેટ, મારણવારણ મંત્રોમાં તથા ઝેરી જાનવરોના ઝેરનાશક મંત્રોમાં વળી મરણ, પરણમાં, જગતના પેટભરવાના વ્યાપારના વીગેરે અનેકાનેક વિભાગોમાં બધે પ્રાકૃત ભાષાનોજ વપરાશ થઈ રહ્યો છે, પોતપોતાના દેશમાં વપરાતી સામાન્ય ભાષાને પ્રાકૃત ભાષા કહે છે. આમ આખી દુનીયાનો વ્યવહાર નીભાવનારી ભાષાને તમે તુચ્છ માની રહ્યા છો ને તમારા વિદ્યાભિમાની વિદ્વાનોનેજ સમજાય તેવા સંસ્કૃતને મહદ્ માની ચક્રવર્તિ પ્રભાવવાળી પ્રાકૃત ભાષાને તુચ્છ માનેા છો તે મિથ્યાવાદ નહિ તો તો બીજું શું કહેવાય ?

“ મિથ્યાવાદ વાણી તણો, જળ તોયમાં શું ભિન્ન

શ્રોતાને સમજવવા, જ્યાંત્યાં વાણી ચીન્હ. ” .

આ લોક તેમજ પરલોકનું કાર્ય જે સંસ્કૃતથી થાય તેટલુંજ પ્રાકૃતથી પણ થતું હોય તો પછી એક ભાષાને ધીકારી બીજાની મમતા કરવી એ મીથ્યા કહેવાય. તૃષાતુર માણસનો પાણી વીના જીવ જતો હોય ત્યાં તેનો ભાવાર્થ સમજવા છતાં પણ પ્રાકૃત હો-

વાથી સપ્રમાણ નથી એમ માની તેને પાણી ન આપવું એમ તમારા કહેવાનો અર્થ થયો જે આમજ છે તો પછી એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એ છે કે તમારું એક બાળક ભૂ ભૂ કહી તમારી પાસે આવે ત્યારે તમે તેને પાણી આપો છો કે સપ્રમાણ રીતે સંસ્કૃત ભાષા વાપરે ત્યાં સુધી રાહ જુઓ છો તે જરા જણાવશો ? તેમજ ઘરમાં સ્ત્રી પુત્રાદિક સંસ્કૃત ન જાણતાં હોય તેને અંગે પ્રાકૃત ભાષામાં તમને ધરનો સામાન લાવવાનું કહેશે તો તે તમે લાવી આપશો કે પ્રાકૃત ભાષાને લીધે આંખ આડા કાન કરશો ? આમ કરીને તો તમે તમારી જાતનેજ વધુ હેરાન કરશો. વળી

“ પ્રકૃત છે પુરાતની દેહ સાથે ઉત્પન્ન

સજાણુ ભાષા સર્વમાં પ્રસરી અન્યોઅન્ય ”

આમ ખરી રીતે જોતાં તો પ્રાકૃત ભાષા દેહની સાથેજ ઉત્પન્ન થયેલી છે. જેમકે બાળકને જ્યારે કોઈ પ્રકારનું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે તે પોતાની પ્રાકૃત ભાષા જે રૂઢ તેની શરૂઆત કરે છે. આમ પ્રાકૃત એ દેહની સાથેજ રહે છે વળી ધર્મશ્વરે તમને પ્રાકૃત પ્રેર્યું ન હોત તો તમે સંસ્કૃત કઈ રીતે જાણી શકવાના હતા, પાઠ-શાળામાં પણ ગમગચ્છ એટલે જવું એમ સંસ્કૃતનું પ્રાકૃત સમજવું પડે છે ને ત્યાર પછીજ પ્રાકૃતમાં જે શબ્દો બોલવાના હોય છે તે લાવના સંસ્કૃત શબ્દો મગજની ડીકશનરીમાંથી ખોળી કાઢી પાછી નિયમ પ્રમાણે તેની વિભક્તિ કાળ અને સંધી કરી ગોઠવીને આડં-બર સહિત બોલવાનું હોય છે. આટલી માથાકુટ જે સંસ્કૃત માટે પ્રાકૃત દ્વારા કરવીજ પડે છે તો પછી પ્રાકૃતનેજ શા માટે સંસ્કૃતના જેટલું માન ન આપવું એમ કહો છો તે જરા સમજવશો ?

“ પ્રાકૃત શ્રીફળ ખાંડ છે, સંસ્કૃત આવરણુ વીંટ

પ્રાકૃતને પ્રમાણીએ, સરળ, સિદ્ધાન્તનું ડોંટ. ”

વળી

“ પ્રાકૃત જળ સરવરતણું પીતાં જીવ તમામ

સંસ્કૃત સમજે કૂપનું, દોરી લોટા કામ ”

આટલેથી પણ ન સમજાય તો એક વધારે કહું

“ પ્રાકૃત તે તૈયાર થી, સંસ્કૃત ધૃત દ્વિમાંય
દ્વિ મથતાં બેઉં એક છે તો સંસ્કૃત મિથ્યા થાય. ”

આમ જો પ્રાકૃત એ તૈયાર કરેલું શ્રીફળ ને ખાંડ છે. ને પ્રાકૃત એ સરવરના જળ જેવું હોઈ અપંગ તથા ચોપગાંને પણ વગર મહેનતે પોતાના ભાવ દર્શાવવાના સાધનરૂપ છે. અને પ્રાકૃત એજ જો તૈયાર માંખણ તાવીને બનાવેલા થી રૂપ છે તો પછી તેનો ત્યાગ કરીને તેને પ્રમાણ વીનાનું ગણી છીલટાંને કાચલીમાં રહેલા શ્રીફળ જેવા તથા બીજામાં જણાવ્યા મુજબ કુવાના પાણી જેવા કે જેને સમજવા દોરી લોટા રૂપ સંધી અને વચન તથા કાળની જરૂર પડે છે અને ત્રીજી સાખીમાં જણાવ્યા મુજબ જે દહીંમાં પરોક્ષ રહેલા મન્યન કરીને કાઢવાની ક્રિયા રૂપ થી જેવા મનાતા સંસ્કૃતનેજ સપ્રમાણ માનવુ કેટલું મુખાંધ ભર્યું છે !

વેદાંતી:—પણ ભાષ સંસ્કૃત એતો દેવ વાણી છે !

સુધારક:—સંસ્કૃતને તો તમારા જેવા લે ભાગુ પાંડિતોએજ દેવવાણી ઠરાવી છે બાકી જ્ઞાની પુરૂષો કેને દેવવાણી માને છે તે સાંભળો.

“ દેવવાણી ઉત્કું કહે, સુણતાં જીવ પદ જાય
અન્ય દશા સૌ પાલટી કેવલ્ય લક્ષ્ય લખાય. ”

અર્થ:—જે શબ્દનો ધ્વનિ સાંભળતાંજ અંતરમાંથી વૈરાગ્ય જાગૃત થઈ પરમ મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવે તે વાણીનેજ દેવવાણી કહે છે. પછી તે સંસ્કૃત હોય કે પ્રાકૃત ગદ્ય હોય કે પદ્ય સંસ્કૃત શ્રુતિ-વાક્ય હોય કે પ્રાકૃત સાખી. આમ કહી હું એમ નથી કહેવા માગતો કે સંસ્કૃત એ નકામી વસ્તુ છે. પણ પ્રાકૃત એ સંસ્કૃતના ચક્ષુરૂપ હોઈ વધુ કામનું છે.

“ પ્રાકૃતને પ્રમાણીયે, સર્વ ભાષાનું મૂળ
દાટયું દ્રવ્ય દેખાડતી, નેણ જુએ જેમ સુત્ર. ” .

અર્થ:—સંસ્કૃતનો સાર ઢાટેલા દ્રવ્ય જેવો છે તેને ખોદીને દેખાડનારો પ્રાકૃત કહેવાય છે. જેમ આંખ હોય તોજ સૂર્ય દેખાય છે તેમજ પ્રાકૃત ભાષાથીજ સંસ્કૃત ભાષાનો સાર સમજાય છે. એ ન્યાય પુર્વક વાર્તા છે.

આ સંસારનો નિયમતો “ સુખમાં સોની સાંભરે ને દુઃખે સાંભરે રામ ” ના જેવો છે. મોટા પુરૂષો તો કહી ગયા છે કે આત્મ જ્ઞાન વિના સંસારનું બંધન તૂટે તેમ નથી ને સંસાર છે ત્યાં સુધી દુઃખ તો છેજ માટે તેમાંથી છુટવાને સદ્ગુરની કૃપા જોઈએ તે વિના બીજી રીતે કર્મ બેદાતાં નથી. માટે દરેક મનુષ્યે સદ્ગુર મેળવી તેમણે કહેલી ઉપાસનાનો વિધિ કરવો જોઈએ તોજ સુખ થાય છે. બાકી આત્મા સત્ય છે, શરીર એ માયા છે; એ આત્મા ઉપર માયાનો અંધકાર પડવાથી બંધન થાય છે. તેથીજ શરીર આત્માનું બંધન થાય છે માટે હૃદયના મળરૂપ અથવા જ્ઞાનની મૂર્તિરૂપ દરેક દુર્ગુણોના ત્યાગ કરે. એટલે આપોઆપ સદ્ગુણો અંદર દાખલ થઈ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પાડશે. માટે સદ્ગુરને શોધો આ માટે શરૂઆતમાં હમેશાં બાહર અને અંત શુદ્ધિ કરવી ! ને વસ્ત્ર, તિલક, સફેદ રાખવાં કારણકે, સત્ગુણનું ચિન્હ સફેદ છે. કબીર સાહેબ પણ પોતાનાં કબીર મનસુરના ૧૩૫૭ ને ૧૩૬૧ પાનાંઓમાં કબુલ કરે છે કે પ્રભુ મેળવવા ઉપર પ્રમાણે કરવું ને વધારામાં સદ્ગુરની તન મનને ધનથી સેવા, ભક્તિ ને ઉપાસના કરવી તેવામાં પૂર્ણ વિશ્વાસને શ્રદ્ધા રાખવી. જોકે સદ્ગુર કરતાં પહેલાં ખૂબ તપાસ કરવી તેમના ગુણો તપાસવા આપણેજ માર્ગેજ જવું છે તે માર્ગના પૂર્ણ જાણકાર જોઈએ. ખૂબ આશાવાન જોઈએ, આવા ગુરને સર્વસ્વ અર્પણ કરવું. ગુર કર્યા પછી તેમાં દોષ જોનાર નકનો અધિકારી બને છે ને એમાં શ્રદ્ધા ન હોય ત્યાં સુધી તેની સેવાને ઉપાસનાનું કંઈજ મળતું નથી ગુ અંધકાર કે અજ્ઞાન ને ૩ કાઠનાર જે અંધકાર કાઢે તે ગુર કહેવાય છે. ને આથી ગુર મૂર્તિનું ધ્યાન કરવું જેથી પ્રભુરૂપ બની જવાય છે.

જે ઠેકાણે ગુરૂની ખરી કે ખોટી નીંદા થતી હોય તે ઠેકાણેથી ચાલી જવું જોઈએ. અગર જો બેસીને ગુરૂની નીંદા સાંભળશે તો નીંદા કરનારાઓ કુતરાની થેનીમાં જશે અને નીંદા સાંભળનારાઓ ગધેડાની થેનીમાં જશે. (મનુસ્મૃતિના અધ્યાય બીજાના શ્લોક ૨૦૦ અને ૨૦૧ માં કહેલું છે.)

આટલું ગુરૂ માટે કહ્યા પછી શિષ્યે પણ કેવા બનવાની જરૂર રહે છે તે તપાસીએ. શિષ્યે બહુજ વિનયી, નમ્ર, નિરભિમાની ને શ્રદ્ધાળુ બનવું ને ગુરૂ ઉપર સંપૂર્ણ પ્રેમ પાથરવો. તેને પોતાનો આત્મા માનવો તોજ આગળ જઈ શકાય છે. કારણકે ગુરૂ રસ્તાનો ભોમિયો છે ને આપણે અજાણ છીએ ને તેનેજ લક્ષ બીંદુ રાખી કર્મ કરવાં જોઈએ. આમ શોધ ન કરીએ ને મનમોજી થઈ ફરતા ફરીએ તો ઉધે રસ્તે ચઢી જવાય ! વળી સદ્ગુરૂની શોધ કરવાનું પણ એટલા માટેજ કહ્યું છે કે જ્ઞાન ગાંડું માથે લઈને ધણા ફરે ને પૂછીએ ત્યારે મોં વીકાશીને ઉભા રહે એવા ગુરૂ કંઈ ન કરી શકે ! કારણકે કર્મ ને વાણીરૂપ જંગલનો પાર આવે તેમ નથી. એમાં તો ગુંચવાઈ પડ્યા છીએ કારણકે એક કર્મ પુરું ન થાય ત્યાં તો તેને છેડે બીજું કર્મ એવી યુક્તિથી જોડી રાખ્યું હોય છે કે તે કરવા મન લલચાયજ છે અથવા ક્યાં વીના છૂટકોજ નથી થતો. આમ ગીતામાં કહ્યા પ્રમાણે

नहि कश्चित् क्षणमपि जातु तिष्ठत्यकर्मकृत् ।

कार्यते ह्यवशः कर्म सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ॥

ભગવદ્ ગીતા અ. ૩ શ્લો. ૫

અર્થ:—કોઈ પણ મનુષ્ય ક્ષણવાર પણ કર્મ કર્યા વિના રહી શકતોજ નથી. કારણકે પ્રકૃતિજન્ય ગુણો સર્વ પ્રાણીઓ પાસે જોર-જુલમથી કર્મ કરાવે છે.

આમ જ્યાં કર્મ ફરજિયાત છે ત્યાં આપું ગાંડું ઉપાડીને શી રીતે ફરવું કારણકે આપણે તો અધ્યાયુષિ છીએ. માટેજ ગુરૂ કરીને

જ્ઞાન મેળવવું જેથી કર્મ કરવા છતાં મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય. એટલે—
 આજકાલના ટકાના ત્રણ જે બજારમાં રખડે છે તેવા કોઇ ટેલીયાને
 જેને સહગુરુ માની ખેસતા ! કારણકે ગુરુને જેમ આપણે શોધીએ
 છીએ તેમ કેટલાક લેભાગુઓ પણ હરામ હાડકાંના હોવાથી ધંધારૂપ
 શિષ્યોને શોધતાજ હોય છે. તેમની ઇંદ્રજાળમાં જેને ફસાતા નહિતર
 તો ઉલમાંથી ચૂલમાં અથવા “ ધરની બળી વનમાં ગઈ તો વનમાં
 લાગી લાલ ” ના જેવી સ્થિતિ થશે, કારણકે એવા ગુરુઓ તમારી
 પાસે છે એથી બીજું આપી શકવાના નથી. યાદ રાખજો કે ઉત્તમ
 મળેલો આ મનુષ્ય દેહ ધૂળમાં રોળાય તે પહેલાં કાયાનું કલ્યાણ
 કરી લેજો. નહિતર પછી ભગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે તેમ—**अनेकजन्म
 संसिद्धिस्ततोयांति परांगतिम् ॥** અનેક જન્મે સિદ્ધ થવાશે ને
 ત્યારપછી પરમ ગતિને પામશે, ત્યાંસુધી લખચોરાશીમાં બટકવું પડશે,
 માટે શુદ્ધ નિર્મળ ગુરુકૃપા રૂપ અંજન પ્રાપ્ત કરો ! તે કીટ ભ્રમર
 ન્યાયે નરનો નારાયણ બનાવે છે. જેમ એક ઇંડળને પોતાના દરમાં
 લઈ જઈ ભમરી તેના ઉપર ટોચા મારે છે આથી ગભરાઈને તે ઇંડળ
 તેનુંજ રટણ રહેવાથી (બીકથી ઇંડળને એમજ થયા કરે છે કે
 હમણાં ભમરી આવી પાછી મને ટોચો મારશે એટલે અહોનિશ
 ભમરીનુંજ સ્મરણ રહેવાથી તેને ખાવા, પીવાનું કે ઉઘવાનું પણ ભાન
 રહેતું નથી) તેના રૂપ બની જાય છે. તેમ સહગુરુના ઉત્તમ જ્ઞાનથી
 અંતે આપણે પરમાત્મ સ્વરૂપ બની જઈએ છીએ. સહગુરુ અધિકારી
 જીવોને સ્વરૂપમોઢ કરી જાગ્રત કરે છે. જેમ વરસાદ ખેતરમાં વરસે
 છે તેજ રીતે વાડમાં પણ વરસે છે. જો કે વાડમાં વરસવાથી કંઈ
 ફાયદો નથી છતાં તે વરસાદ જોતો નથી. તેનો વરસવાનો ધર્મ તે
 બજાવે છે. તેજ પ્રમાણે ગુરુ તો કૃપા થાય તે વખતે કંઈ ઉંચનીચનો
 ભેદ જોયા વિના પોતાનો બંડાર તેને અર્પણ કરી દે છે. પછી જીવની
 જેટલી શક્તિ હોય, જેટલું નિર્મળ ને પવિત્ર હૃદયરૂપ ખેડાણ હોય
 તેટલામાં કૃપારૂપી બીજ પડતાંની સાથે ઉગી નીકળે છે ને સંસારનું

આવરણ નષ્ટ કરી શકાય છે. શ્રુતિ પણ કહે છે કે “અહ્મવેતાન્ અહ્મને પ્રાપ્ત કરે છે.” ને વિવેકચૂડામણીમાં પણ કહ્યું છે કે “શાસ્ત્રો ભણો, દેવોના યજ્ઞો કરો, કે દેવોને બળે પણ આત્મજ્ઞાન વિના તો સો અહ્મયુગ જશે તોપણ મુક્તિ થવાની નથી.” માટે આત્મજ્ઞાન જેને થયું તેજ વિદેહી છે ને તેજ જીવનમુક્ત કહેવાય છે. તે દેહધારી દેખાય છે. પણ આ દેહનો ત્યાગ કર્યા પછી તે અહ્મરૂપનેજ પામે છે. પણ એ મુક્ત દશા પામવા માટે ખરા જ્ઞાનની ને નવધા ભક્તિની જરૂર છે. તે ભક્તિ નીચે પ્રમાણે ગણાય છે.

શ્રવણં કીર્તનં વિષ્ણોઃ સ્મરણં પાદસેવનમ્
અર્ચનં વન્દનં દાસ્યં સર્વયમાત્મનિવેદનમ્ ॥

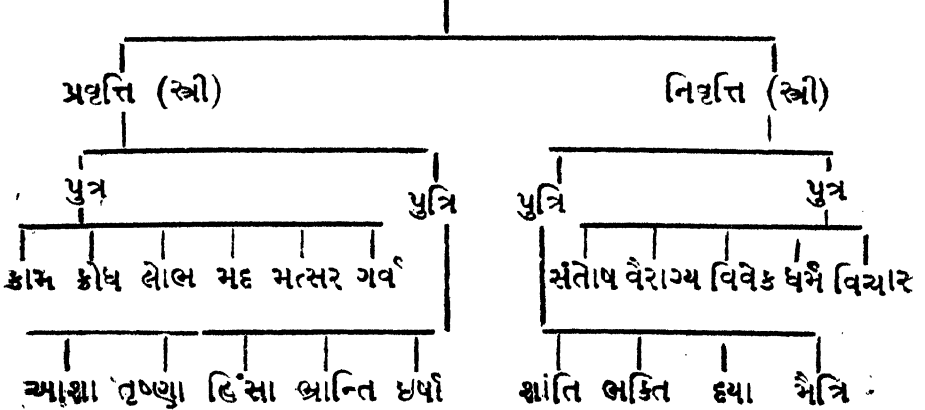
અર્થ:—વિષ્ણુને શ્રવણ, કીર્તન, નામસ્મરણ અને પાદસેવન તથા અર્ચન, વંદન, દાસ્ય તેમજ સખ્ય અને આત્મનિવેદન એ નવ ભજવાના પ્રકાર છે. તેમાં જે ભક્તિનો છેલ્લો પ્રકાર છે તેનાથીજ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, બીજાથી નહિ. હવે જે જ્ઞાનથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે તે જ્ઞાનના પણ બેજ પ્રકાર છે. એક સામાન્ય જ્ઞાન અને બીજું વિશેષ જ્ઞાન! હવે જે સામાન્ય જ્ઞાન છે તે તો માત્ર અજ્ઞાનનું ભાનજ કરાવે છે જ્યારે વિશેષ જ્ઞાન અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે. જેમકે એક મેલું કપડું હોય તેને સાબુ લગાડીએ એટલે તે સાબુ મેલનો નાશ કરી નાંખે છે. તેમ વિશેષ જ્ઞાન છે એ અંધકારનો નાશ કરી નાંખે છે. આમ વિશેષ જ્ઞાનના પ્રભાવથી મુક્ત દશા પ્રાપ્ત થાય છે, એમ વેદાંતનો પણ મત છે. એટલે સદ્ગુરુ પણ જ્ઞાનદ્વારા બધો મજા સાફ કરી તેને દેખતો કરે છે, અને અંતે જેમ મેલનો નાશ કરતાં સાબુ પોતાનો પણ નાશ માની લે છે અથવા કરે છે તેજ પ્રમાણે મજાના નાશથી એ જ્ઞાનનો નાશ થાય છે. કારણકે અહ્મમાં અહ્મ મળ્યા પછી જ્ઞાનની જરૂરજ નથી રહેતી. કેટલાકો કહે છે કે સદ્ગુરુનું રોજનું એકનું એકજ ભાષણ ક્યાંસુધી રચિકર રાખવું, તો કહેવાનું કે તમે દરરોજ એકની એક બાબત એટલે કે એજ ચુલો,

એજ લાકડાં, એજ તપેલી, એજ ખાવાનું વગેરે ઉપર શામાટે પ્રેમ રાખો છો ? બંધ કરો તો કેવું સાઈ ! જેમ એ અનાજ તમારા દેહના પોષણરૂપ-ટકાવરૂપ છે, તેમ એકનું એક એ સહગુરના વચનરૂપ ઔષધ, અજ્ઞાન અથવા અંધકારરૂપી રોગ છે ત્યાંસુધી કડવું કરીને પણ ખાધે છુટકો છે, જો કે હું તો એમજ કહું છું કે ઈશ્વરી જ્ઞાન એ તો નિત્ય નૂતન છે. એ દરરોજ એનું એ હોતુંજ નથી. જ્યારે કુદરતનું કામ રોજ નવું લાગે છે તો પછી એને પામવાનું જ્ઞાન નવું જ છે, અને જે નિત્ય નવું છે તેજ રળીયામણું અથવા સુંદર કહેવાય છે. જેમકે—

ક્ષણે ક્ષણે યન્નવતામુષૈતિ તદેવરુપંરમણીયતાયાઃ ॥

જેમાં ક્ષણે ક્ષણે નવિનતા દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેજ રૂપ કહેવાય છે. માટે ઈશ્વર એ તો સૌંદર્યનો ભંડાર છે. જગતમાં દેખાતા સર્વોત્કૃષ્ટ સૌંદર્યથી તેની સુંદરતા શ્રેષ્ઠ મનાઈ છે, તો પછી એનું જ્ઞાન એ નિત્ય નવુંજ હોવું જોઈએ. ને એ જો નિત્ય નવું છે તો પછી દરરોજ એકનું એક લાપણુ એમ આપણાથી કહેવાયજ નહિ ! આમ સહગુરના જ્ઞાનથી મન, ઇન્દ્રિયો તથા અંતઃકરણને કાણુમાં રાખતાં શીખી લેવાની જરૂર છે. જેને માટે વિસ્તારથી હવે કહીશું.

મન (પુરૂષ)

(૧૧૭)

વડોદરા નજીકના માંજલપુર ગામના મહાત્મા જેરામદાસે પોતાની
પાણીમાં (પદમાં) કહ્યું છે કે,

“ પાંચ નર તો પાણી વિનાના

છટ્ટા નરને છાંયા નહિ ”

એનો એવો અર્થ છે. જે નિવૃત્તિના સંતોષ, વૈરાગ્ય, વિવેક,
ધર્મ ને વિચાર નામના પાંચ પુત્રો છે. તે પાણી વીનાના છે એટલે
કે જો તેઓનું આ હૃદયમાં પ્રાધાન્ય હોય તો માયાનું પાણી ચઢી શકે
નહિ ને મનુષ્ય નિવૃત્તી ભાવવાળો હોવાથી જગત તેને પાણી વીનાનો
માની લે, કારણકે એ મનુષ્યથી જગતને કંઈ લાભ કે હાનિ થવાનો
સંભવજ નથી. ને છટ્ટા નર તે આત્મા પોતેજ છે. પ્રવૃત્તિના ધર્મને
લીધે મનુષ્ય, સ્વધર્મ, પરધર્મ, ને અભિમાન વધારી ફરે છે. પણ
જાણુતા નથી કે ઈશ્વરના દરબારમાં આ તકરારો માટે કંઈ નહિ
પૂછાય, હું તો બ્રાહ્મણ કહેવાઉં તેથી કેળી નાળી સાથે બેસીને બજન
કિર્તન કેમ થાય ! કારણકે તેમની સાથે બેસવાથી હું ખરાબ દેખાઉં !
આ બાબતોના વિચાર પ્રભુને ત્યાં નથી. એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે,

“ તમે કેટલા બંગલાઓ બનાવ્યા

તમે કેટલા દામ ગાંઠે કમાવ્યા

તમે ભોગવ્યાં કેટલાં સુખસ્થાનો

પ્રભુ તે તમોને નથી પૂછવાનો. ”

આમ સાંસારિક કર્મોનો હિસાબ પ્રભુ નહિ માગે તે તો તમે
કેટલો ધર્મ કર્યો છે તેજ પૂછશે. માટે ધર્મને ભક્તિમાં ઉંચ નીચનો
ભેદ નથી જેવાતો, પ્રભુને ત્યાં અહીંનાં ઉંચાં કુળ જાતિવાળાનાં
સન્માન નથી ત્યાં તો ધર્મ અને ભક્તિના પાલનવાળા પછી તે ગમે
તેવી નીચ જાતિના હોય તેનાંજ સન્માન છે. માટે અભિમાનનો
ત્યાગ કરી ઈશ્વરભક્તિ કરવી. જેનામાં અજ્ઞાનનું અંધારું ભર્યું હોય
છે તે કદાપિ તેજસ્વી જ્ઞાનને માની શકતો નથી. અભિમાની પુરુષ
આ દેહ મારો છે અથવા આજ હું છું એમ માની શરીરમાંજ

પોતાપણું માની તેના ઉત્કર્ષનાજ વિધિ આદરે છે અને અંતે મુકુન્દ-
પદ માલામાં કલ્યા પ્રમાણે—

પ્રાણપ્રયાણ સમયે કફવાત પિત્તે:

કળ્ઠાવરોધન વિધૌ સ્મરણં કુતસ્તે ॥

અર્થ:—પ્રાણ (જીવ) જતી વખતે કફવાત અને પિત્તના
પ્રકોપથી (ત્રિદોષથી) રૂંધાએલો કંઠ તમારું સ્મરણ કેવી રીતે
કરી શકશે ?

આમ અંતે જે દેહનાં લાલન પાલનમાંજ પોતે રચ્યો પચ્યો
રહેતો તેજ દેહને છોડીને જવું પડે છે ને એ પરદેશ ગમનના
ભાથા તરીકેનો ડબ્બો (ડબો) ખાલીજ હોય તેને પ્રભુના દરબા-
રમાં ભૂખમરો વેઠવો પડે છે ને ચોરાશીના ફેરામાં ફસાય છે.
શરીર છે એ માયાનો ભાગ છે (જડ છે) ને આત્મા છે એ ઈશ્વ-
રનો ભાગ છે (ચૈતન્ય છે) દેહ નાશવંત છે. આત્મા અમર છે.
દેહ પરતંત્ર છે આત્મા સ્વતંત્ર છે. પણ છતાંજ જ્યારે આત્માનો
દેહ સાથે સંબંધ થાય છે ત્યારે અજ્ઞાનના લેપડા ચડવા માંડે છે.
ને આમ અંતે આત્મા પોતાની સ્થિતિ ભૂલી દેહાભિમાન ધારણ
કરે છે. જેણે આ દેહ એળે ગુમાવ્યો તેને આ દેહ નકામો કીડા
ખાવાના ભાગ પુરતોજ છે પણ જેણે કાંઈક આ જન્મમાં આવી
ધર્મ કાર્ય કરી લીધું છે. પ્રભુને ઓળખવાનો પ્રયત્ન પણ કીધો
છે તો તે દેહ ધન્ય કહેવાય છે. નહિતર પછી પશુ પક્ષિના દેહમાં
ને આ દેહમાં શું ફેર છે. એ દેહમાં રહીને પણ વિષયો તો ભોગવાય
છે. તો પછી આ દેહની જરૂર જ શી છે જો કિંમત ન સમજાય તો
? માટે આ દેહે મુક્તિનાં સાધનો કરી લેવાં કે જેથી અંતિમ મુક્તિ-
નહિ તો પ્રથમ પ્રકારની મુક્તિ તો મળેજ કારણ કે મુક્તિના
ચાર પ્રકાર છે. જેને માટે કહ્યું છે કે—

લોકેષુ વિષ્ણોર્નિવસન્તિ કેચિત્સામીપ્ય

મૃચ્છન્તિ ચ કેચિદન્યે ।

(૧૧૯)

અન્યેતુરુપં સદૃશં ભજન્તે સાયુજ્યમેકે

સતુ મોક્ષ ઉક્તઃ ॥

મોક્ષં સાલોક્ય સારુપ્યં પ્રાર્થયે ન કદાચન ।

ઈચ્છામ્યહં મહાબાહો સાયુજ્યં તવ સુવ્રત ॥

અર્થઃ—કેટલાક વિષ્ણુ લોકમાં રહેવાનું ઇચ્છે છે, કેટલાક વિષ્ણુનું સામિપ્ય ઇચ્છે છે. કેટલાક તો સદૃશ રૂપ (શરીર) ઇચ્છે બીજા કેટલાક તો સાયુજ્યને ઇચ્છે છે તેજ (સાયુજ્ય) મોક્ષ કહ્યો છે. મોક્ષપણે જણાતા સાલોક્ય અને સારુપ્યને માટે ક્યારેય પણ હું પ્રાર્થના કરતો નથી. પરંતુ વસ્તુતાએ મોક્ષરૂપ જે સાયુજ્ય તેને જ ઇચ્છું છું.

આમ મુક્તિના (૧) સાલોક્ય (૨) સારુપ્ય (૩) સામિપ્ય ને (૪) સાયુજ્ય એવા ચાર પ્રકાર થયા.

આ સૃષ્ટિનો કારભાર બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શંકરથી થાય છે. ને યોથો પ્રકૃતિનો સંબંધ છે. આ પૃથ્વી ઉપર મેરૂ નામનો એક પર્વત છે. ને તેને ઘણાં ઉંચાં એવાં મુખ્ય ત્રણ શીખર છે. બરફનું આવરણ હોવાથી ત્યાં હજી સુધી કોઇ પહોંચી શકતું નથી. તે શિખરો હિમાલયની પાસે બદ્રીકાશ્રમ (બદ્રીનાથ) છે તેની આગળ છે. બદ્રીનાથ સુધી ઘણા જમ્મ શકે છે. પણ તેની આગળ જવાતું નથી કારણ કે એટલો બરફ પથરાએલો હોય છે કે માનવ શરીર હિંમત કરીને જાય તો ગળી જાય છે. અત્યારના લોકો સમજે છે કે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ ને શંકર અહીં રહે છે. તે વાત તદ્દન ખોટી છે. પણ તેઓ જ્યાં રહે છે. તે જગ્યાની આજુબાજુ બરફ રૂપી કિલ્લો છે એટલે આપણે ત્યાં પહોંચી શકતા નથી. પોતાની મહત્તા વધારવાની ને સૃષ્ટિ રચનાની એ એક ખૂબી છે. આમ એ ત્રણે શિખરો પૈકી એક સત્ય લોક કહેવાય છે ને ત્યાં બ્રહ્મા રહે છે બીજું વૈકુંઠ કહેવાય છે ત્યાં વિશ્નુ રહે છે ને ત્રીજું કૈલાસ કહેવાય છે ને ત્યાં

શંકર (મહાદેવ) રહે છે. આ ત્રણે શીખરાથી નીચે ઉતરતાં એક રમ્ય પ્રદેશ આવે છે. તેને અમરાવતી નગરી કહે છે ત્યાં દેવલોકો વસે છે ને તેમનો રાજા ઈંદ્ર કહેવાય છે. તેમના માથે કહેવાતા ગાંધર્વો, પરિચારકો તરીકે ગણાતા કિન્નર (રખેવાળ) વગેરે પણ તેમની સાથે જ રહે છે. અને એ પહાડની છેક તળેટીમાં આપણે વસીએ છીએ ને તેથી તે મૃત્યુ લોક તરિકે પ્રસિદ્ધ છે. હવે આ મૃત્યુ લોકમાં માણસો જાત જાતનાં કર્મો કરે છે. ને કર્મો સકામ હોવાથી મૃત્યુ પછી તેઓ દેવલોકમાં જઈ ત્યાંના સુખો ભોગવે છે ને પોતાનું પુન્ય પુરૂં થતાં જ પાછાં ભવિષ્યો આંધવા અવતાર ધારણ કરે છે. જેને માટે ભાગવતગીતામાં કહ્યું છે કે:—

તેતંભુક્ત્વા સ્વર્ગલોકં વિશાલં ક્ષીણેપુણ્યે મર્ત્યલોકં વિશંતિ ।
 एवं ત્રયીધર્મમનુપ્રપન્ના ગતાગતં કામકામા ઝભંતે ॥

ભગવદ્ ગીતા, અ. ૯. શ્લો. ૨૧.

અર્થ:—પણ તે વિશાળ સ્વર્ગ લોકને ભોગવીને, પુણ્ય ક્ષીણ થતાં (પુરાં થતાં) પાછા તેઓ મૃત્યુ લોકમાં જન્મે છે. ત્રણે વેદોમાં કહેલાં સકામ કર્મરૂપી ધર્મને અનુસરનારા તે ભોગેચ્છુઓ આ પ્રકારે વારંવાર આવાગમન પામ્યા કરે છે. આમ બધાંજ દેવલોકમાં જાય છે એવું નથી જેને દેવલોકમાં (સ્વર્ગ) જવાની ઇચ્છા હોય તે ત્યાં જાય છે. જેને માટે પણ ગીતામાં કહ્યું છે કે,

યાંતિ દેવવ્રતા દેવાનૃપિતૃન્યાન્તિ પિતૃવ્રતાઃ
 મૃતાનિ યાંતિ મૃતેજ્યા યાંતિ મદ્ધાજીનોઽપિમામ્ ॥

ભગવદ્ ગીતા. આ ૯ શ્લો. ૨૫

અર્થ:—આમ દેવાને ઉપાસનારાઓ દેવાને પામે છે, પિતૃઓનો પૂજનારાઓ પિતૃઓને પામે છે. ભૂતોને ભજનારા ભૂતોને પામે છે ને મનેજ પૂજનારાઓ મને પામે છે.

આમ જે જે માણસો જેવા જેવા ભાવથી કર્મો કરે છે તેવા

તેવા ભાવને પામે છે પણ એ બધાને છોડી જે મુક્તિ દશા લાવવા મથે છે. તેમને માટે હવે કહું છું.

જે સત્કર્મ કર્તો છતો પણ એમ વિચાર કરે કે “ હું આ સારાં કામ કરું છું એના ફળ તરીકે જે પ્રભુ મને તે રહે છે એ લોકમાં લઈ જાય તો સાફ ” તો તે મનુષ્ય અંતે તેમના લોકમાં જાય છે આમ તેમના જેવું રૂપ ઇચ્છનાર તેમના જેવા રૂપ વાળો થાય છે ને તેમની સમીપેજ રહેવાની ઇચ્છા રાખનાર તેમની સમીપેજ રહે છે એને માટે શંકા નથી પણ એ ત્રણ મુક્ત દશાએ સંપૂર્ણ નથી. એમાં તો પુન્ય પુરૂષતાં નાસવું પડે છે. જેમ સાહુકારીની પેઢીમાં આપણા પૈસા જમા હોય ત્યાં સુધી આપ્યા કરે છે ને તે પુરા થતાંજ ધકકો મારે છે ને તેથી ફરીને રળી પૈસા એ પેઢીમાં જમા ન કરાવીએ ત્યાં સુધી ત્યાં જવાજ નથી દેતા તેવીજ રીતે આ સારાં પણ સકામ કર્મો માટે બને છે. કારણ કે સાલોક્ય, સાંરથ્ય ને સામીપ્ય એ ત્રણ મુક્તિના સંવત ગણાય છે. કારણકે જે બ્રહ્મા વીશ્વનુને શિવજ નાશવંત છે તો પછી તેમની મુક્તિ નાશવંત હોયજ ! પણ સદ્ગુરના જ્ઞાનથી પમાતી જે ચોથી “ સાયુજ્ય ” મુક્તિ છે તેજ સર્વોત્તમ છે ને તેને માટે ઉચ્ચ તપની જરૂર છે. ને નિષ્કામ કર્મની જરૂર છે. બાકી ગમે તેટલા જપ કરો, તીર્થોમાં ફરો, નહાવો, ઉપવાસ કરો, ધુણીઓ તાપો, માધવટાં અથવા કાર્તિકી સ્નાન કરો અગર તારા સ્નાન કરો, તોપણ સાયુજ્ય મુક્તિ નથી મળતી એમ કપીલ, ગૌતમ, વ્યાસ, પાતંજલિ વગેરેએ કહ્યું છે ને તેઓ કેવલ્ય પદમાંજ માને છે. ને બીજું બધું નાશવંત જાણે છે. શ્રીમદ્ ભાગવતમાં કહ્યું છે કે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા જ્ઞાનમાત્ર સ્વરૂપજ છે ! જ્ઞાન સ્વરૂપ એ નિર્ગુણ બ્રહ્મ છે ને એકાદશરૂપ સંહિતામાં પણ વ્યાસજીને જૈમિની રૂષિના સંવાદમાં લખ્યું છે કે જ્ઞાનાન્ન મુક્તિઃ । જ્ઞાનથીજ મુક્તિ થાય છે. એ સિવાયના અન્ય કોટિકર્મોથી પણ મુક્તિ નથી. બ્રહ્મ અને આત્માનું એક્ય દર્શાવતું જ્ઞાન તેજ ખરૂં

જ્ઞાન છે. તે સિવાયનાં બીજાં જ્ઞાન તે અજ્ઞાનજ છે. ને એટલા માટેજ પહેલાં વર્ણવી તે ત્રણે મુક્તિના પ્રકાર નાશવંત છે. કારણ કે સૃષ્ટિનો પ્રલય વખતે બ્રહ્માંડનો નાશ થાય છે તો પછી ત્રીલોકી દેવોના નાશ હોયજ એટલે એ ત્રણ મુક્તિઓનો નાશજ મનાયો. પણ કેવળ નિર્ગુણ પરમાત્માનિ ભક્તિરૂપ સાયુજ્ય મુક્તિજ અચળ છે ને અવિનાશિ છે. માટેજ સકામ કર્મને ભક્તિ ન કરતાં નિષ્કામ ભક્તિજ કરવી જોયી ફરી ફરીને આવવા જવાનો ફેરો ન રહે.

આ સિવાય આ ત્રણ મુક્તિ નાશવંત છે એ માટે બીજી રીતે પણ કહેવાય છે કે જ્યારે બ્રહ્મની સાથે “સાયુજ્ય” (એકત્વ) થયું તે વખતે સાલોક્ય, સાર્થ્ય ને સામિપ્ય એ ત્રણે તો તેને મળીજ ગયું કારણકે બ્રહ્મમાં જે મળીજ ગયો છે તે તેના રૂપ તો થયોજ અને મળી ગયો એટલે તે પણ તેના લોકમાંજ રહ્યો એટલે કે જે બ્રહ્મચરાચર વ્યાપિ હોય તો તે મુક્ત પણ ચરાચર વ્યાપી થયો ને બ્રહ્મમાં મળી ગયો એટલે સામીપ્યથી વધારે શ્રેષ્ઠ દશાને પામ્યો એટલે કે સાયુજ્ય મુક્તિ મેળવનારને પહેલાંની ત્રણે મુક્તિ મળીજ નય છે. પરંતુ પહેલી ત્રણમાંથી ગમે તે એક મુક્તિ મેળવનાર “સાયુજ્ય” દશાને નથી પામતો. અને તેથીજ સાલોક્યાદિમાં જે મુક્તિ શબ્દને પ્રયોગ કર્યો છે. તેતો ગૌણ (ઔપચારિક છે) ખરી મુક્તિતો સાયુજ્યજ છે. કારણ કે મુક્તિ એટલે છેલ્લી દશા જે દશા પ્રાપ્ત થયા પછી કંઈજ કર્મ કરવાનું બાકી નથી રહેતું તે મુક્ત દશા કહેવાય પણ જ્યાં સુધી “કર્મનો એકદેશ બાકી રહે છે” એટલે એક પણ પગથીયું કર્મ કરીને ચઢવાનું બાકી છે. ત્યાં સુધીની સ્થિતિ પછી તે ગમે તેવી હોય છતાં મુક્તિ રૂપ ન ગણાય ને તેથી સાલોક્યાદિ ત્રણ જે મુક્તિઓ કહેવાય છે તે ખરી રીતે મુક્તિજ ન કહેવાય. ખરી મુક્તિ માટે તો “**કૃણસ્યસેવા મુક્તિશ્ચગમ્યતામ્ ?**” એટલે કે સેવા એજ ખરી મુક્તિ છે. એમ શિક્ષાપત્રીમાં કહ્યું છે. અને આ રીતે પણ પહેલી ત્રણ મુક્તિ નાશવંત કહેવાય છે અને

છેલ્લી જે સાયુજ્ય મુકિત છે તેજ ખરી ગણાય છે. આ બધી વસ્તુનું ખરું રહસ્ય સદ્ગુરુ ચરણે જવાથી સમજી શકાય છે, તે સિવાય સમજાય તેવું નથી. બ્રહ્મ જ્ઞાન વિના જન્મ મરણ છુટી શકતું નથી. ને સત્સંગ વિના જ્ઞાન મળતું નથી. બ્રહ્મ જ્ઞાન વિનાનું દરેક જ્ઞાન બંધનકારકજ છે. દાન કરવાં, સ્નાન કરવાં, ઉપવાસ કરવા, દર્ભાસન ઉપરજ બેસવું કે સુવું, તીલક કરવું, માળાઓજ ફેરવવી, કથાજ સાંભળવી, સ્તોત્રના પાઠ કરવા, મુર્તિ પૂજાઓ કરવી, માટીનાં લક્ષ શિવલીંગો કરવાં, આ બધાનાં જોડે શુભ ફળ આવે છે ને આ બધાંની ગણતરી સત્કર્મ તરીકે થાય છે. પણ તે સકામ હોવાથી બંધનકર્તા છે. પણ સદ્ગુરુની સેવા, માયાપની સેવા ને તેથી મળતું જ્ઞાન એજ શુદ્ધ જ્ઞાન છે. નકામા આ મંદિરને પેલું મંદિર, આ ગામને પેલું ગામ, કરી ફાંફાં ન મારવાં શાંતિથી સદ્ગુરુ કરવા ખાડામાં પડવા ન જવું રામને કૃષ્ણને જગત ધશ્વર માને છે છતાં તેમણે સદ્ગુરુ કર્યા હતા. ને બ્રહ્મા, વિશ્ણુ ને શિવ એ પણ સદ્ગુરુ પાસે તો એક રાંક મનુષ્ય જેવા છે. સત્સંગ એજ ખરો સંગ છે. સત્સંગાઝ્ઞવતિ સાધુતાસ્થલાનામ્ ॥ સત્સમાગમથી તો લુચ્ચા માણસોને પણ સાધુતા પ્રાપ્ત થાય છે. માટે સત્સંગ કરતા રહેવું. એનાથી જ બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા । એટલે બ્રહ્મ સત્ય અને જગત મિથ્યાના સિદ્ધાંતો સમજાય છે. બ્રહ્મ આ સૃષ્ટિને આપણે આપણી નજરે જોઈ શકીએ છીએ. તેથી એમ થાય છે કે આમાં સત્ય શું હશે? પણ ત્યાં તો ચદ્વષ્ટં તન્નષ્ટં । એટલે જે દેખાય છે તે નાશવંત છે. એવાં અને વેદના બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા । બ્રહ્મ સત્ય ને જગત મિથ્યાના આધારો મળે છે ને આથી કંઈક વિચારને સ્થાન મળે છે ને આવા ગોટાળામાં ડામકડોળ ન થાય માટે જ જેમ સુકાનની વહાણને જરૂર છે તેમ સદ્ગુરુની આપણને જરૂર છે. એવા સદ્ગુરુની વ્યાખ્યા કરતાં ગુરુ ગીતામાં કહ્યું છે કે—

બ્રહ્માનન્દં પરમ સુખદં કેવલં જ્ઞાન મૂર્તિ ।
 બ્રહ્માતીતં ગગન સદૃશં તત્ત્વ મસ્યાદિ લક્ષ્યમ્ ॥
 एकनित्यं विमलमचलं सर्वधी साक्षीभूतं ।
 भावातीतं त्रिगुण रहितं सद्गुरु त्वं नमामि ॥

અર્થ:—બ્રહ્માનન્દમાં નિમગ્ન રહેનાર, અત્યંત સુખદાયક, ને જ્ઞાનની કેવળમૂર્તિરૂપ, દ્વંદ્વભાવથી રહિત, આકાશ જેવા અલિપ્ત ગુણવાળા, નિરમળ પર બ્રહ્મ તે હુંજ એટલે કે તત્ત્વમસિ મહા વાક્યને આદિ લક્ષ્ય રાખનાર, અદ્વીતીય, નિત્ય, પવિત્ર, અચળ, ને સર્વના સાક્ષીભૂત. ત્રણે ગુણથી રહિત અને દરેક ભાવોથી અલિપ્ત, એવા સદ્ગુરને મારા વંદન હો !

આવા સદ્ગુરની પ્રાપ્તિજ આપણને અંતિમ સ્થાને લઈ જઈ શકે છે ! સત્ય પરમાત્માને તો પંચમહાભૂતોથી નિરાળા છે, નિરાકાર છે, નિર્ગુણ છે, આજે સંયોગ (જન્મ) અને વિયોગ (મરણ) દેખાય છે તે માયાના છે. પ્રભુમાં એ કંઈ બાધ નથી આ બધી સમજણ એવા સદ્ગુરજ આપે છે. ને આપણાં સંશયો કાપે છે. જેમ એક ચિત્ર-કારે તૈયાર કરેલી નયન કટાક્ષ અને શૃંગારના દરેક પુરા હાવભાવ વાળા એક પુતળાને આપણે આપણા ધરની સ્ત્રીથી અનેકઘણી વધારે સુંદર જેમએ છીએ છતાં તેની સાથે આપણે ધર સંસાર નથી માંડી શકતા કારણ કે તે મિથ્યા છે. આભાસ માત્ર છે. જેમકે મૃગજળ એ આપણને પાણી જેવું દેખાય છે પણ તેનાથી આપણે તૃષ્ણા નથી છીપાવી શકતા અથવા જેમ એક આરસીમાં દેખાતા આપણા શરીર પર કોઈ શસ્ત્ર પ્રહાર કરે તેથી આપણા શરીરને કંઈ ઈજા ન થતાં બહુ તો ફક્ત આરસીજ કુટ્ટી જાય છે કારણકે આરસીમાંનું આપણું રૂપ એક આભાસ માત્ર હતું આવી રીતે નજરે દેખાતું આ જગત આભાસ માત્ર છે ખરું રૂપતો બ્રહ્મજ છે. બીજી રીતે કહીએ તો હું પાણું નષ્ટ થવાની જરૂર છે. પુરૂષને પ્રકૃતિનું દ્વંદ્વ થયું ત્યાં દ્વેતભાવ પણ પેદા થયો. ત્યાં પાછો હું ત્રીજો ક્યાંથી

આવ્યો. કારણકે ઉત્પત્તિમાં મૂળ વસ્તુ તો બેજ છે. આમ હુંપણાનો વિચાર કરતાં જેમ જેમ ઉંડા ઉતરશે તેમ તેમ હુંપણાનો નાશ થશે ને રૂવેદમાંના પ્રજ્ઞાનં બ્રહ્મ સામવેદમાંના તત્ત્વમસિ અથર્વ વેદમાંના અયમાત્મા બ્રહ્મ અને યજુર્વેદમાંના અહંબ્રહ્માસ્મિ ॥ ૩૫ જે ચાર વેદોનાં મહા વાક્યો કહેવાય છે. તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં દેહની સત્યતા ટળી જશે. ને કૈવલ્ય પદ પ્રાપ્ત થશે. બહારના ધનને સહુ કોઈ ધરૂં છે છે પણ જ્ઞાનીઓ તો ગુપ્ત ધનનેજ ખોળતા હોય છે. જેમ સમુદ્રનાં પાણી બધાય જીએ છે છતાં અંદરનાં મોતિ તો કોઈકજ માણે છે. મનુરો મનુરી કરે છે ત્યારે નસીબદાર બેઠા ચમન ઉડાવે છે. કારણકે તે વિચારવાન હોય છે. મનુર ફક્ત શરીરજ ધસી જાય છે ને નસીબદાર તો મગજ ધસે છે. સોનારતનની જૂજ ખાણો હોય છે ને પથર માટીની ખાણોનો પારજ નથી. આમ મનુષ્યોમાં પણ ઘોડા કુટિયા હજારો મળે છે જ્યારે વિવેકીને જ્ઞાની હજારે કોઈકજ હોય છે જેને માટે ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે,

મનુષ્યાણાં સહસ્રેષુ કશ્ચિદ્વતિ સિદ્ધયે
યતતામપિ સિદ્ધાનાં કશ્ચિન્માં વેતિ તત્ત્વતઃ ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૭ શ્લો. ૩

અર્થ:—હજારો મનુષ્યોમાંથી કોઈકજ મારા જ્ઞાનની સિદ્ધિને પામે છે ને એવા હજારો સિદ્ધોમાંથી ફક્ત કોઈકજ મારા તત્ત્વને (મને) જાણી શકે છે. આમ ખરા પ્રભુને ઓળખનાર જૂજ છે ને મારા તારા કરી લઢનારાની ખોટ નથી કદાચ કોઈ એમ કહે કે પ્રભુ નહિ ઓળખીએ તો આવતે જન્મે ઓળખશું પણ કરૈલું તો નહિ જાયને “ પણ એ ઉધારીઆ ધંધા દેવાળીયાને શોભે નિરાશા-વાદિને શોભે, સંપૂર્ણ આશાવાદી તો આ જન્મે ને સદેહેજ મુકિત મેળવવાના પ્રયત્નો આદરી બેસે છે, ને તેની આશાને શ્રદ્ધા સાથેના પુરુષાર્થના યોગે તે મુકત બને છે. સદેહ છે એતો પાછાં પડવાની

નીશાની રૂપ છે, માટે શંકા રહિત બની પ્રભુ ભજન કરવું. સદ્ગુરને ચરણે જનાર પણ અંતે અનેક વચનોથી સંસારની અસત્યતા સમજે છે. ને અજ્ઞાનનો નાશ કરે છે. અજ્ઞાનનો નાશ થતાંજ દ્વૈત ભાવ મટી જાય છે. ને જગૃતિ આવતાં શબ્દનું ભાન થાય છે. ને શબ્દના અર્થમાંથી જેમ જેમ શાંતિ મળતી જાય છે તેમ શબ્દને પણ છોડતો જાય છે. ને કેવળ શાંતિનો અનુભવ કરે છે. ને તેનું નામજ બ્રહ્મ રૂપ અથવા સાયુજ્ય મુક્તિ સંસાર સાગરમાં મનુષ્ય દેહ એ નૌકારૂપ છે ને તેમાં સદ્ગુર એ સુકાની છે. જેથી દ્વૈતના ગમે તેવા વાવાઝોડામાં પણ નૌકાને ગમે તેમ ન જવા દેતાં સત્ય જ્ઞાનના પ્રકાશરૂપ દિવાદાંડી તરફ અનુસંધાન રાખી હાંકે જાય છે ને પાર પહોંચાડે છે. ઘણા કહે છે કે સદ્ગુર પણ આપણા જેવા મનુષ્ય છે. વળી સંસ્કૃત પણ નથી આવડતું ને સંસ્કૃત જ્ઞાન સિવાય તો પરમ પદ પમાતું જ નથી. પણ આ મૂર્ખાઓ કંઈજ સમજતાં નથી. એકજ ઘાટની બે પેટીઓ અંદરની વસ્તુની કીંમતથી વધુ ઓછી કીંમતી ગણાય છે. જેમકે એક પેટીમાં પથરા ભર્યા હોય કે લોદું ભર્યું હોય ને બીજી પેટીમાં હીરામાણેક હોય અથવા શુદ્ધ સોનું હોય તો પછી સોના વાળી પેટી બહારથી લોઢા વાળી પેટીના જેવી ને જેવડીજ લાગે છે છતાં વધુ કિંમતી છે. તેમ સદ્ગુર મનુષ્ય જેવા છે ને તેમને સંસ્કૃત નથી આવડતું છતાં ગુર ગીતામાં કહેલ સદ્ગુરનાં લક્ષણો એ પેટીમાં સુવર્ણ ભર્યા જેવાં હોવાથી આપણા શરીર રૂપી પેટીમાં ભરેલા અજ્ઞાન રૂપી લોઢાથી વધુ કિંમતી છે ને તેથી જ સદ્ગુરને ચરણે જવાની જરૂર છે. જેથી પોતે પારસમણી રૂપ હોવાથી જેને સ્પર્શ કરે છે (જે શરણે જાય છે તેને) તે સુવર્ણ (કંચન) બની જાય છે. છતાં પોતાનું સામર્થ્ય જરાય ઓછું નથી થતું. આમ જે સદ્ગુરને બાહ્ય શરીરથીજ જોષ કલ્પના કરે છે તે મનુષ્ય જ નથી. વળી સંસ્કૃત જ્ઞાન માટે કશું તો કહેવાનું કે જેમ એકજ રસોષ ભુદી

(૧૨૭)

જુદી ધાતુની થાળીમાં પીરસવા છતાં જેમ રસોઈનો સ્વાદ જરાય જુદો જુદો નથી લાગતો તેમજ એકજ જ્ઞાનને સંસ્કૃત યા પ્રાકૃત લીપી રૂપી થાળીમાં પીરસવાથી (લખવાથી) જરાય જ્ઞાન હલકું અથવા ભેગવાળું નથી બનતું માયાએ સગુણ, સાકાર અને વિકારી છે. ને માયાની ઉપાધિથી બ્રહ્મ થાય છે. વિશ્વુ એ સગુણ બ્રહ્મ છે એટલે માયાજ વિશ્વુ રૂપ બને છે. એ બ્રહ્મને માટે શ્રુતિનો એવો સિદ્ધાંત છે કે તેનું વર્ણન કરતાં વાચ્યા થાકી જાય છે ! પરબ્રહ્મ તેની પાર છે. તેને જાણવા સદ્ગુરુ પાસેથી કુંચી લેવી જોઈએ ને તે મળતાં જ દ્વૈતનાં કપાટ ખુલી જાય છે. ને પારાવાર સુખ મળે છે ? તે કુંચીથી અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે ને નિઃસંગ પરબ્રહ્મની સાથે એક્ય થવાય છે. ત્યાં બ્રાહ્મણને શુદ્ધ અથવા રાય કે રંક એવા ભેદ નથી શ્રુતિ પણ એજ કહે છે કે एको ब्रह्म क्रीतियं नास्ति એક બ્રહ્મજ છે બીજું કંઈજ નથી. પણ દેહધારી મનુષ્યનામાં આ વાત નથી આવતી અને તેથીજ તે કર્મનાં બંધન પામી લખચોરાસીમાં ગોથાં ખાય છે. હવે શ્રુતિમાં જે ચૌદ બ્રહ્મ (બ્રહ્મ) કહ્યાં છે તેનાં નામ ને સમજ નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) “શબ્દ બ્રહ્મ” જે અનુભવથી નથી ઓળખાતું પણ શબ્દથી સમજાય છે.
- (૨) “ઝંકાર બ્રહ્મ” એ એકાક્ષર બ્રહ્મ છે. જ્યાં પ્રણવનાદ સિવાય કંઈજ હોઈ શકતું નથી તે.
- (૩) “સ્વં બ્રહ્મ” જે મહદ્ આકાશની પેઠે સર્વ વ્યાપી છે તે.
- (૪) “ સર્વ બ્રહ્મ ” બધુંજ બ્રહ્મ છે તે.
- (૫) “ ચૈતન્ય બ્રહ્મ ” પંચમહાભૂત રૂપ માયામાં જે ચૈતન્ય પ્રેરે છે તે.
- (૬) “સત્તા બ્રહ્મ” ચૈતન્ય ઉપર પણ જેની સત્તા છે તે સત્તા બ્રહ્મ.
- (૭) “ સાક્ષી બ્રહ્મ ” એ સત્તાનો જે સાક્ષરૂપ છે તે.

(૧૨૮)

- (૮) “સગુણુ અત્ત” સાક્ષી અત્ત ત્રણ ગુણના આરોપવાળું બને છે તે.
 (૯) “નિરગુણુ અત્ત” ગુણે રહિત તે નિરગુણુ અત્ત કહેવાય છે.
 (૧૦) “વાચ્ય અત્ત” જે વાણીથી કહેવાય પણ બીજી રીતે ન સ-
 મજાય તે.
 (૧૧) “અનુભવ અત્ત” જે અનુભવથી સિદ્ધ થાય તે.
 (૧૨) “આનંદ અત્ત” આનંદ એજ જેનું સ્વરૂપ યા ગુણધર્મ છે તે.
 (૧૩) “તદાકાર અત્ત” કોઇપણ જાતના ભેદ વગર જે લીનતાને પામે તે.
 (૧૪) ‘અનિર્વાચ્ય અત્ત’ જે અનુભવથી તો ન જણાય પણ વાણીથીયે
 અજોચ્યર હોય તે.

હવે ઉપર જણાવેલાં અત્તો પણ એક બીજાના આધાર વિના નાશવંત છે. એટલે એકને જો બીજાની સહાય મળે તોજ તે ટકી શકે છે. આ પણ માયારૂપજ છે કારણ કે નાશવંત પદાર્થ ઈર્થો તે માયાજ હોવો જોઇએ. જેમકે,

- (૧) શબ્દ હોય ત્યાં સુધી શબ્દ અત્ત પણ શબ્દ એ કંઈ શાશ્વત નથી નાશવંત છે એટલે શબ્દની સાથે શબ્દ અત્તનો નાશ થાય.
 (૨) ઓમકાર જે પ્રભુક્ષર નથી તે અક્ષર તો નથીજ એટલે ઓમ-
 કાર માયારૂપ બન્યો ને માયાનો તો નાશજ છે. માટે ઓમકાર
 અત્ત પણ નાશવંત કહેવાય.
 (૩) ખંધાત્ત આકાશ શૂન્ય છે ને તેનો જ્ઞાનથી નાશ થાય એટલે
 અજ્ઞાન હોય ત્યાં સુધીજ તે ખંધાત્ત ટકી શકે છે.
 (૪) સર્વાત્ત હોય તે સૃષ્ટીના નાશ સમયે જ્યાં સર્વનોજ નાશ
 થયો ત્યાં સર્વાત્ત પણ જાયજ વેદ પણ આ બાબતમાં એ-
 મજ વળુવે છે.
 (૫) ચૈતન્ય અત્તમાં જ્યાં બધાનો નાશ થયો પછી ચૈતન્ય ક્યાં ઉભું
 રહેવાનું એટલે એ પણ નાશવંત થવાનું.
 (૬) સત્તાત્ત ચૈતન્ય નથી તો પછી સત્તા કોના ઉપર ચલાવાની
 ને સત્તા ન ચલાવાય તો સત્તાત્ત ટકી કઈ રીતે શકે.

(૧૨૯)

- (૭) સાક્ષાબ્દ સત્તા નથી તો પછી સાક્ષી થવાની જરૂર નથી એટલે આ બ્દ પણુ આમ નાશ પામી જાય છે.
- (૮) સગુણુ બ્દનો તો આપણા દેખતાંજ નાશ થતો આપણે જોઈએ છીએ.
- (૯) નિરગુણુ બ્દ જ્યાં ગુણુજ નથી તો પછી નીરગુણુ સગુણુના બેઠ રહ્યાજ નહિ એટલે આ બ્દ પણુ નાશ પામ્યું.

આવીજ રીતે જે ગામજ નથી તો પછી સીમાડો ક્યાંથી આવે તેમ દરેક બ્દ એક બીજાની સહાયતા વિના થાય ને નાશ પામી જાય છે. આ જ્ઞાનથી સમજી લઈ નિવૃત્તિ દશા પ્રાપ્ત કરવી એ દશાને “ ઉનમુનિ દશા ” પણુ કહે છે. આથી રૂપગુણુ-ને નામનો અર્થ આવે છે એને જ્ઞાની પુરૂષો “ સહજ સમાધિ ” કહે છે. આ દશાને સમાધીથી ભવસાગર તરાય છે ને આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિ દૂર થાય છે. એજ સિદ્ધાંત છે ને એજ વેદાંત છે. મનમાં કોઈ કલ્પના ન રાખતાં નીર્વિકલ્પ થવા તમે ઇચ્છો તો તમે થઈ શકશો કારણુકે મનનો એક એવો સરસ ગુણુ છે કે તેને જ્યાં લગાવો ત્યાં ચોટી જાય છે. વિષયમાં લગાવો તો ત્યાંજ મસ્ત થઈ ફરે છે ને હૃદયને ડબોળી મારે છે ને ઈશ્વરમાં લગાવો તો તેમાં એકતાર થઈ આપણને આપણા ખરા સ્વરૂપનું જ્ઞાન કરાવે છે. આમ મન એ આત્માનો ખરેખરો મિત્ર છે પણુ આત્માએ તેની સાથે સાચવીને કામ કાઢી લેવાનું શીખી લેવું જોઈએ. એનાથી જે બ્દ વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે તે બ્દ કંઈ રમકડું નથી જેથી હાથમાં આવે. એતો સદ્ગુર પ્રતાપથીજ અનુભવાય છે. બ્દને માયા એ મનના ગોટાળા રૂપ છે. કારણુકે મન બ્દ તરફ જાય છે ત્યારે માયા દેખાતીજ નથી, ને માયા તરફ નજર કરે છે ત્યારે બ્દજ નથી એમ થાય છે. માયા છે એ પ્રભુની શક્તિ છે ને બ્દ છે તે કલ્પનાની પેલી બાજુ છે. માટે માયા તરવા સદ્ગુર કરવા. કોઈ કહે છે કે માયા પ્રભુએ બનાવી છે. તો પ્રભુ જે નિર્ગુણુ છે તેમણે માયા કઈ રીતે બનાવી ? કારણુ

કે નિરગુણ સગુણ કય રીતે થાય ? જે માયા પોતાની મેળે બની એમ કહીએ તો માયા સ્વતંત્ર ઠરે પણ માયાતો પરતંત્ર છે. નાશ-વંત છે. જ્ઞાનીઓ ને વેદપુરાણ પણ કહે છે કે માયા મીઠ્યા છે ને તેનું જે શેષ છે તે પરબ્રહ્મ છે. જેમ સોનાનું ધરેણું છે એ મીઠ્યા ગણાય કારણ કે તે ભાંગી જાય પણ જે મૂળસ્વરૂપ જે સોનું તે જેમ અખંડ રહે છે. તેમજ માયાનું છે. માયા ઉત્પન્નજ ખરી રીતે નથી થતી એતો આભાસ માત્ર છે. અરીસામાં આપણે આપણું મોઢું જોઈએ છીએ ત્યાં ખીજું મોઢું ક્યાંથી કાણ તૈયાર કરે છે. જેમ તે તો આભાસ માત્ર છે અથવા ખોટું છે. એનો જેમ કોઈ કતાંજ નથી અને કર્તા ન હોવા છતાં જેમ તે સ્વયંભૂ નથી કહી શકાતું તેમજ ચૈતન્યરૂપ પણ નથી કહી શકાતું તેમજ માયાનું છે. મૃગ-જળનો દાખલો પણ લઈએ સવારે કંઈજ નથી હોતું ને બપોરે ચારે તરફ ક્ષીતિજ સુધી પાણી ભરલાં દેખાય છે. આમાં અજ્ઞાની સાચું માને છે પણ સમજી તો સમજતો હોવાથી તે તરફ દૃષ્ટિજ કરતો નથી ને અજ્ઞાની તો ઓહોહો બહુ પાણી આવે છે ? હવે આપણે ઊડી જઈશું એમ કરી ગભરાઈ જાય છે ને જ્ઞાની તો પોતાનું કામ કર્યેજ જાય છે. કે આ કંઈ પાણી નથી. પણ એક આભાસ માત્ર છે. સાંજે પાછું તે મરી જાય છે. આમ છતાં મૃગજળ સ્વયંભૂ નથી સ્વયં પ્રકાશિત નથી ને ચૈતન્યમય નથી. આમજ માયા માયા કહી અજ્ઞાની ગભરાય છે ને હવે આ માયા શેતરાશે ને આમાંથી કેમ કરી નીકળાશે એવા ખરાડા પાડે છે જ્યારે જ્ઞાની તેને આભાસ માત્ર માની પોતાને રસ્તે ચાલ્યાજ કરે છે. તેને તો માયા દેખાતીજ નથી. જ્યાં અજ્ઞાની માયા બતાવે છે ત્યાં બધે તેને બ્રહ્મનાંજ દર્શન થાય છે. અથવા તો જ્યાં જ્યાં જ્ઞાનીની દૃષ્ટિ જાય છે ત્યાં ત્યાં બધે માયાનો નાશ થઈ બ્રહ્મજ દૃષ્ટિગોચર થાય છે ને જ્યાં જ્યાં અજ્ઞાની પોતાની આંખો ફેરવે છે ત્યાં ત્યાં બ્રહ્મને બદલે બધે માયા જ માયા મૃગજળની પેઠે દેખાય છે આમ એકજ સૃષ્ટિના સન્નતિય

મનુષ્યોની દૃષ્ટિ બેઢને તપાસીએ તો સમજાશે કે સત્ય શું છે. હવે માયા કેમ બની તે સમજાવું ! આકાશ એટલે અવકાશ. પોલાણુ શૂન્ય, અગર કંઈજ નહિ, તેમાંથી ચંચળ રૂપ વાયુ થયો. પણ આકાશ તો તેમનું તેમજ રહ્યું. તે માયા અંતે બ્રહ્મમાં લીન થઈ જાય છે. જેમ વાયુ આકાશમાંથી ધુધવાટા કરતો આવી ધૂળ ઉડાડે ને ઝાડોને હલાવે છે ત્યારેજ પવન આબ્યાનું આપણને લાન થાય છે ને પાછો તે આકાશમાં લીન થાય છે. તેમજ માયાનું કાર્ય ઉપજે છે ને પાછું બ્રહ્મમાં લીન થાય છે. કારણરૂપ માયામાંથી અવિદ્યાનો કાર્ય રૂપે વિસ્તાર થયો. આકાશમાં જેમ એકાએક વાદળાં ચઢી આવે છે તેમ માયાના ગુણથી એકાએક જગતની ઉત્પત્તિ થાય છે. આકાશની સ્થિરતા વાદળાંની દોડાદોડથી નષ્ટ થએલી આપણે કદ્દપીએ છીએ પણ તે જેમ ખોટું છે તેમજ માયાના ગુણથી આપણે નિરગુણ બ્રહ્મ (ઈશ્વર) ને સગુણ માની લઈએ છીએ પણ તે ખોટું જ છે. જેમ વાદળાં આવે જાય છતાં આકાશનું મૂળ જે સ્થિર સ્વરૂપ તે કાયમજ રહે છે તેમ માયા ઉત્પન્ન થાય ને લીન થાય છતાં નિરગુણ બ્રહ્મનું સ્વરૂપ બદલાતું નથી. જેમ દ્રેનમાં ખેદા હોયએ ત્યારે ગાડી દોડતી હોય તેની સાથે આપણને ઝાડ જમીન દોડતાં દેખાય છે. વાદળાં દોડતાં હોય ત્યારે ચંદ્રમા દોડતો દેખાય છે. આ શું બધું ખરું છે ? આ જેવું ખરું છે તેવુંજ ખરું માયાની ક્રીયાથી નિરગુણ બ્રહ્મની કલ્પના થાય છે તે ખરી છે એમ માનવું. એટલે ખોટું છે. મૂળ તો હુપણું એજ માયા છે. પંચમહાભૂતો મૂળ માયામાં રહે છે. ને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ વખતે બહાર આવી ઉત્પત્તિ કરે છે. સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને પાતાળમાં પણ આ પંચમહાભૂતો છે. આમ આદિને અંતમાં સત્યસ્વરૂપ પરમાત્માને મધ્યમાં માયાને માયાનું કાર્ય રહે છે, આ બધું વિસ્તારીને કહેવાનો એજ અર્થ છે કે આ બધા બેદો જે આપણને સમજવાને માટે શુદ્ધ જ્ઞાનની જરૂર છે. તેને માટે એક ગુરૂ કરવાને તેઓ કહે તેમ શ્રદ્ધાથી કાર્ય કરવું તો આ માયાના

પ્રપંચમાંથી તરી ઉપર કહેવામાં આવ્યું તેમ આદિને અંતમાં રહેલા સત્ય સ્વરૂપ પરમાત્માને મેળવી શકીશું. પણ અજ્ઞાનીને આ નહિ રહે કારણકે અજ્ઞાન એ તમોગુણનું રૂપ છે. જેને માટે ગીતામાં કહ્યું છે કે,

રજસસ્તુ ફલં દુઃસ્ખંમજ્ઞાનં તમસઃ ફલમ્ । રજોગુણી કર્મનું ફળ દુઃખ છે અને તમોગુણનું ફળ અજ્ઞાન છે. અને તેથીજ સાથે સાથે શ્રીકૃષ્ણ કહી દે છે કે જગન્યગુણ વૃત્તિસ્થા અવોગ-
ચ્છંતિ તામસાઃ । અને એક નિષ્ઠ ગુણ વૃત્તિવાળા તામસ લોકો અંતે નીચ ગતિને પામે છે.

આમ અજ્ઞાની માણસ પત્થરથી પણ નીચ ગણાય છે કારણકે પત્થરને તો એક વખત ધડ્યો પછી તેનો ઘાટ બગડતોજ નથી પરંતુ અજ્ઞાની મનુષ્યને તો સદ્ગુરુના જ્ઞાન રૂપી હથોડા ધણા વાગી ઘાટ બને છે પણ સદ્ગુરુનો સમાગમ છૂટતાંજ પાછો તે પોતાનો અસલ સ્વભાવ ધારી બેસે છે ને તેથી તે પત્થરથી પણ ખરાબ ગણાય છે. સત્સંગ કરવાથી મનુષ્ય દેહભાવ જેવા કે હું જીવ છું.હું બદ્ધ છું.હું પાપી છું વગેરેથી છુટી જાય છે ને ગર્ભવાસને ચોરાસી લક્ષ યોનીનો ફેરો મટે છે. પણ અજ્ઞાની તે ન સમજવાથી અંધારે કુટાય છે. ફરી ફરીને આ મનુષ્યનો દેહ મળવો દુર્લભ છે. વ્યાસજીએ પણ કહ્યું છે કે “ પરમ ભાગ્ય-
વાળો માનવ દેહ ફરતો ફરતો આવે છે. અને તે મળ્યા પછી પણ જે તેને પાણીના રેલાની પેઠે એજે ગુમાવે છે તે નર આત્મધાતિ કહેવાય છે. ” આ જડ દેહમાં ચૈતન્ય આપનારો આત્મા છે. અને એજ મુખ્ય વસ્તુ છે. ચાર અંતઃકરણ, પંચગ્રાણ, દશર્ષદ્રિયો ને પંચ-
વિષય મળી ચોવીસ તત્વ થાય છે ને તેનાથી આત્મા જુદો ગણાય છે. કેટલાક મહાત્માઓએ દેહનાં દસનામ કહ્યાં છે. જેવાં કે સ્થુળ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ, વિરાટ, સૂત્રાત્મા, અવ્યાકૃત, મૂળ માયા, પ્રકૃતિ ને પુરૂષ આ દસ દેહ કહેવાય છે ને એ બધાથી આત્મા જુદો છે. આમ આકાશના પણ ચાર ભાગ પડે છે (૧) ઘટાકાશ (ઘડાનુ

આકાશ) (૨) મહાકાશ (ધરનું આકાશ) (૩) મહદાકાશ (બહાર સર્વ વ્યાપી દેખાય છે તે) (૪) ચિદાકાશ (જેબ્રહ્મ કહેવાય છે) .
તેમજ જીવાત્મા, શિવાત્મા, નિર્મળાત્મા ને પરમાત્મા આમ ચાર ભેદ દેખાય છે પણ મૂળ આકાશ જેમ એકજ છે તેમ મૂળ આત્મા તો પરબ્રહ્મ પરમાત્મા એકજ છે. પણ જ્ઞાન બુદ્ધિથી એકવાર સાયુજ્ય મુક્તિ પ્રાપ્ત થઇ પછી, જુદાં થવાનું નથી અથવા જીવાત્માપણું મટી પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત થયું એટલે પછી ફરી જીવાત્મા નામ ભોગવવાની ઉપાધિ રહેતી નથી. જેમ એક નદી અથવા નાળાનું પાણી સમુદ્રમાં મળતાં નદીનાળાનું નામ મટી તે સમુદ્રરૂપ ધારણ કરે છે. તે પછી તેને નદીનાળાનું રૂપ ધારણ કરવું પડતું નથી. તેમ એકવાર પરમાત્માપણું પ્રાપ્ત થયા પછી જીવાત્માની સ્થિતિ રહેતીજ નથી. કેાઠ એમ કહે છે કે દેહ પડ્યા પછી પરમાત્મામાં મળી જશું અથવા પ્રલયને અંતે મોક્ષ થશે તો તે ખોટું છે. કારણ કે પ્રલયને અંતે માયા જેમ બીજ રૂપે રહે છે તેમજ આપણાં કર્મો પણ બીજ રૂપે રહે છે જે સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જેમ ઉનાળામાં સુકાઇ ગએલું ઘાસ બીજરૂપે રહી ચોમાસામાં પોપણુ પામતાં ઉગી નીકળે છે તેમજ આપણાં કર્મોનું બને છે, વળી દેહ વગર પોતાની સ્થિતિનો અનુભવ કેમ મળવાનો જેમ લઢાઈમાં રાજ્યનાં માણસો મરી જાય પછી રાજ્ય કેના ઉપર હકુમત ચલાવવાનો ? તને રાજ્યનો અનુભવ (રાજ્ય તરીકેનો) એ ઉજ્જડ પ્રદેશમાં શી રીતે મળવાનો તેમજ દેહ વીના મોક્ષનો પણ અનુભવ કેમ મળી શકે ! માટે આ દેહેજ જેને મુક્તિમાન છે તેજ ખરો મુક્ત છે. છતે દેહે પણ જેને વિદેહ દશા પ્રાપ્ત થતી જણાય એટલે કે જેના લંચો ટળી ગયા છે તે તરી ગયો કહેવાય. કેટલાકો શન્યને પરબ્રહ્મ કહે છે. આ ખોટું છે કારણ કે સુન્યનું સ્થાન એ બીજરૂપ માયાનું સ્થાન છે. ને તેની પર, પરમાત્માનું સ્થાન છે. મૂર્ખાઓ આ શન્યનેજ બ્રહ્મ એટલે પરમાત્મા કહે છે. પણ બ્રહ્મનો અનુભવ થનારને તો દૃષ્ટમાયા

ને શન્ય દેખતાંજ નથી. ને પરમાત્મા (આત્મા) નો સાક્ષાત્કાર થાય છે. સૂન્યમાંથી તો પાછું માયામાં (ગર્ભાસમાં) અવાય છે. માટે જ્ઞાનથી અલ્પરૂપ થવું તેનેજ અલ્પદર્શન કહે છે ને આથીજ સાધુ પુરુષો “ આત્માસોહી પરમાત્મા એમ કહે છે. માટે સતકર્મો કરો ને શ્રુતિનાં ” “ યદ્દૃષ્ટં તદ્દ્રષ્ટં ” ના દેખાય છે તેનો નાશ છે એ વાક્યને માની ઉદાસીન રહો ! અલ્પજ્ઞાની ને સદ્ગુરુઓ દેહ ધારી દેખાય છે. પણ એ જોધને ભૂલ ખાવી નહિ કારણ કે ખરો માલ તો અંદર ભર્યો છે. જેમ ખૂબ કીમતી ઝવેરાતને પરદેશ ફેરવવાં હોય તો કચરાની પેટીમાં કે ફાટલાં ચીંથરામાં કોષ લુંટારાના ભયથી ખાંધવામાં આવે છે. જેથી સહી સલામત ફરી શકાય. તેમ જગતના અજ્ઞાની અથવા અપાત્ર માણસો પોતાનું જ્ઞાન છીનવી ન લે તેથી ધશ્વર એવા સદ્ગુરુઓ રૂપી ઝવેરાતને કરૂપતાના શરીર રૂપી કચરાની પેટીમાં પુરી ફેરવે છે. જેથી સહી સલામતી રહી શકે ! માટે તમે પાત્રતા ધારણ કરશો તો તે ઝવેરાતના તમેજ ભોક્તા થશો કારણ કે એ ઝવેરાત પાત્રનેજ સુગ્રત કરવાનું છે. આ તો માત્ર કુપાત્રની ખીકેજ સંતાડી સંતાડીને ફેરવવામાં આવે છે. માટે તમે પાત્ર બનો ને એ સદ્ગુરુ રૂપી ધશ્વરી ઝવેરાતના માલીક બનો ! તમે કહો છો તે પ્રમાણે ન્યારે ન્યારે વિશ્વુએ અવતાર ધારણ કર્યા છે ત્યારે ત્યારે તેમણે પણ સદ્ગુરુઓ કર્યા છે. તમે જો તેમને પ્રભુ માનતા હો તો તેમને સદ્ગુરુ કરવાની શું જરૂર ? પ્રભુને જ્ઞાન કોની પાસેથી લેવું પડે ? પણ એનું કારણ તો ભગવદ્ગીતામાં કૃષ્ણે કહ્યું છે કે

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं त्रिषु लोकेषु किंचन ।

नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त्त एव च कर्मणि ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૩. શ્લો. ૨૨

અર્થ:—હે પાર્થ ! ત્રણે લોકમાં નથી મારે કોઈ કર્મ કરવાનું આકી કે નથી કોઈ અપ્રાપ્યવસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની છતાં પણ હું કર્મ કર્યેજ જાઉં છું કારણ કે.

(૧૩૫)

वचदाचरति श्रेष्ठस्तस्यदेवेतरो जनः ।

स यत्प्रमाणं कुरुते लोकस्तदनुवर्तते ॥

ભગવદ્ ગીતા અ. ૩ શ્લો. ૨૧.

અર્થ:—શ્રેષ્ઠ પુરૂષો જે જે કર્મો કરે છે તે તે કર્મો બીજા માણસો પાણુ કરે છે. અને જે વાતને શ્રેષ્ઠપુરૂષ પ્રમાણુ રૂપ કહે છે તેજ પ્રમાણુ લોકો વર્તન કરે છે.

માટે જો એવા અવતારોએ પણ આવીને સદ્ગુરૂની શોધો કરી છે ને તેમનાં ચરણોમાં પોતાનાં મસ્તકો ઝૂકાવ્યાં છે એનો એજ અર્થ છે કે જગતને તેઓ સદ્ગુરૂ કરી તેને શરણુ જવાનું કહીને નહિ પણ આચરીને શીખવી રહ્યા છે. એ દરેક અવતારનાં નામ અને તેમના થએલા ગુરૂનાં નામો આ સાથે નીચે આપું છું જેથી સમજી શકાશે !

વિશ્વના દશ અવતારો અને તેમના ગુરૂઓનાં નામ:—

નંબર	અવતારનાં નામ	સદ્ગુરૂઓનાં નામ
૧	મચ્છ (માછલું)	માનગુરૂ
૨	કચ્છ (કાચબો)	સહજમુનિ
૩	વારાહ (ભૂંડ)	અમરસ્યમુનિ
૪	વૃસિહ (નરસિહ)	તેજમુનિ
૫	વામન	નભરૂપિ
૬	પરશુરામ	વત્સરાજ
૭	રામચંદ્ર	વશિષ્ઠ
૮	કૃષ્ણ	દુર્વાસા મુની તથા કેટલાકો “સાંદિપની” ગુરૂ પણ કહે છે.
૯	બુદ્ધ (ગૌતમ)	વામરૂપિ
૧૦	કલકી(થશે)	“સેહેજ સ્વરૂપ” નામે થશે.

ઉપરના અવતારોમાં કેટલાક અંશાવતારો અને રામ અને કૃષ્ણ કળા અવતાર તરીકે ઓળખાય છે. તેમાં રામને ૧૨ ને કૃષ્ણને ૧૬ કળાઓ હતી કૃષ્ણમાં સંપૂર્ણ કળાઓ હોવાથી તે તે સર્વ અવતારના

અવતારી પૂર્ણ પુરુષોત્તમ મનાય છે. કૃષ્ણમાં સામાનું દલ ચોરી લેવાની અજબ શક્તિ હતી. તેઓ પોતે નિર્ગુણ કહેવાતા અને તેમના સંબંધમાં આવનાર પણ નિર્ગુણ થતાં. આમ નિર્લેપ રહી માયાનાં કાર્યો કરતા. નલીનીદલ મમ્બુલત્ત । ની પેઠે કમળ પાણીમાંથીજ ઉપજતું ને રહેતું હોવા છતાં જેમ પાણીનો સ્પર્શ જોને થઇ શકતો નહિ તેમ માયામાં રહી માયાનાં કાર્યો કરવા છતાં શ્રી કૃષ્ણ નિર્લેપ રહેતા. તેમજ તેઓ તુલ્ય નિંદાત્મ સંસ્તુતિ । નિંદા અને સ્તુતિ (વખાણ) ને સમાન માનતા જ્યારે રામચંદ્રજીમાં આ ગુણ ન હતા અને તેથીજ પ્રજાની નીંદાના લયે સીતાજીને સગર્ભા અવસ્થામાં વનવાસ ભોગવવાની ફરજ પડેલી. શ્રીકૃષ્ણને સોળ હજાર એકસોને આઠ સ્ત્રીઓ હોવા છતાં તે બ્રહ્મચારી અને નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી કહેવાયા જ્યારે રામચંદ્રજીને એકજ સીતા હોવા છતાં તે ગ્રહસ્થ ગણાતા. આવા અમુક ફેરને લીધે રામની કળાઓ ઓછી ગણાઈ છે. આમ શ્રીકૃષ્ણ સંપૂર્ણ કળાનો અવતાર હોવા છતાં તેમણે સદ્ગુરુ ક્યાં ને તેમને ખાતર અનેક સંકટો જેવાં કે વનમાંથી લાકડાં આણી આપવાં વગેરે કર્મો ક્યાં છતાં ગુરુ તેમને ઓળખતા હતા કે તેઓ પ્રભુ છે. ગુરુદક્ષીણામાં જ્યારે પોતાના મરેલા પુત્રોની તેમણે માગણી કરી અને તે લાવી આપીને પોતાનું પ્રભુપણું તેમણે બતાવ્યું. પુત્રો પાછા આણી આપવાની સામર્થ્ય હોવા છતાં વનમાં ગુરુ માટે લાકડાં કાપવા જવાનાં કર્મો કરનાર કૃષ્ણ જગતને પાઠ લણાવવા સદ્ગુરુની આવી રીતે મહત્તા ચીતરી ગયા છે. છતાં આજનું જગત તો સાપ ગયા ને લીસોટા રચાના ન્યાયે ચાલે છે. વેદો કુદ્ધે ચાર છે. યજુર્વેદ, રગ્વેદ, સામવેદ ને અથર્વવેદ આ ઉપરાંત બ્રહ્મા પોતાના પાંચમા મૂખથી સુક્ષ્મવેદ બોલતા હતા ત્યાં શંકરે તે પાંચમું મુખ છેદી નાંખ્યું એવું મંત્રસ્ય પુરાણમાં લખ્યું છે.

રગ્વેદમાં=પ્રભુસંબંધી, યજુર્વેદમાં=કર્મકાન્ડ, સામવેદમાં=ઉપાસના ને અથર્વવેદમાં=હુન્નર ઉદ્યોગ સંબંધી લખેલું છે.

(૧૩૬ અ)

ગુરૂ વીના આપણી જીંદગીને લગતી ખરી વાતો સમજાતી નથી ગુરૂ વગર મનના સંસયો મટતા નથી. ગુરૂ વીના આપણને પરોક્ષ જ્ઞાન થતું નથી. પ્રભૂને લગતી શાસ્ત્રમાં કહેલી વાતો ગુરૂ વીના સમજાતી નથી. ગુરૂ વીના અપરોક્ષ જ્ઞાન પણ થતું નથી. પ્રભૂની મુલાકાત પણ થતી નથી માટે મારી પ્રાર્થના છે કે હે ગુરૂદેવ તમારે જય થાવો અને જગતનું બધું કરવાનાં કામો ધારીને સદ્ગુરૂઓ જગતમાં આવ્યા હોય અને હવે પછી આવે તેઓનાં કામો હમેશાં નીરવીરને પાર પડ્યાં કરજો-ગુરૂ વીના જ્ઞાન મળી શકતું નથી ગુરૂ વગર જન્મ મરણ મટતું નથી સદ્ગુરૂ વગર સાચી વાત સમજાતી નથી સદ્ગુરૂ વગર આપણા દુર્ગુણો દુર થતા નથી. જેમ નદીનો કાંઠો ઉઝો હોય તે ઢાળ વગરનો હોય તો તેમાં પગથીયાં બાંધવાં પડે છે અને એ પગથીયે પગથીયે ઠેઠ પાણી સુધી પહોંચીએ છીએ તેમ સદ્ગુરૂ પણ ઘાટ છે અને તેમની મદદથી આપણે પ્રભુ પદને પામીશું. સદ્ગુરૂ પ્રભૂને મેળવી આપનાર છે એટલું જ નહીં પણ સદ્ગુરૂ એથી પણ આગળ છે કારણ સદ્ગુરૂ આપણને તીરાકાર હાલતે પોહોચાડવા પોતે માણસનું રૂપ ધારણ કરીને આવેલા છે માટે દરેક સદ્ગુરૂનું કહ્યું કરવું જોઈએ અને જરૂરથી કહ્યું કર. કારણ તેમના કહેવામાં એવો ગુણ રહેલો છે કે તારા મનની શંકાઓ દુર થશે અને શાન્તી થઈ જશે. સદ્ગુરૂ મહીમાની કાંઈ હદ નથી તેમના ઉપકારની પણ હદ નથી આપણી અંતર દ્રષ્ટી સદ્ગુરૂ ઉઘાડી આપે છે અને પ્રભુ સાથે મેળાપ કરી આપે છે. સાત દ્વીપ નવખંડ પાતાળ પૃથ્વીને સ્વર્ગમાં ફરી વળે પણ પ્રભૂની મુલાકાત કરાવનાર સદ્ગુરૂ સીવાય બીજો મળી આવશે નહીં. એ જરૂરથી માંને વળા પ્રભુ ખુશી થાય તો ૮૩,૯૯,૯૯૯ જાતના જીવોના અવતારો ઉપરથી ચઢાવીને આપણને માણસ જાત તરીકેનો ચોરાસી લાખનો અવતાર મનુષ્યનો આપે અને સદ્ગુરૂ ખુશી થાય તો આ માણસ જાતમાં રહેલાં દુઃખો સમજાવી એમાંથી છોડાવી ઠેઠ પ્રભુમાં એકાકાર કરાવે છે અને જન્મ મરણનું દુઃખ છોડાવીદે છે. શ્રી વીશ્નું ભગવાનને ચાર હાથ છે અને મનુષ્ય જે માગે તે તેઓ આપે પણ છે દુનીઆબરનું સુખ આપે છે, પણ જે જે હાથ વાળા સદ્ગુરૂ મુક્તિ આપવાનું

કામ કરે છે તે તેમનાથી બનતું નથી. સદ્ગુરુએ સતનું કહો કે પ્રભુનું જાહેર થએલું બીજું નામ છે. એટલે જે સદ્ગુરુને પકડી રાખે છે તે આખરે સતમાંજ સમાય છે. આ દુનીઆમાં સદ્ગુરુ સરવે દેવી દેવતાઓ કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે અને પ્રથમથી તે છેડા સુધી રહેનારા એક સદ્ગુરુને બીજા પ્રભુ એ સીવાયની બધી વસ્તુઓનો નાશજ છે. વળી જે પ્રભુનો કેપ આપણા ઉપર થાયતો આશરો લેવાની એક જગ્યા બાકી રહે છે અને તે એક સદ્ગુરુનું શરણ લેવું એટલે ગુરુ આપણા દોષ મટાડે. પણ ગુરુનો કેપ થયો તો આપણા માટે એકપણ જગ્યા ઉભા રહેવાની નથી, કારણ તે વખતે પ્રભુ પણ આપણને મદદ કરતા નથી. માટે કહ્યું છે કે પ્રભુને સદ્ગુરુ બંને સાથે ઉભા હોય તો પ્રથમ કોને નમવું ? સદ્ગુરુને. કારણ તે ગુરુની કૃપાથીજ પ્રભુ મળ્યા છે માટે ગુરુની પૂજા કરી કારણ તેમની પુજામાં બધાંની પુજા આવી જાય છે. જેમકે ઝાડના મુળમાં પાણી રેડવાથી—ડાંખળી, પાંદડાં, ફળ, ફુલ બધાંને પોંચે છે તેવી રીતે ગુરુને પુજવાથી સર્વે દેવી દેવતાઓની પણ પુજા થઈ ગઈ ગણાય. જે કોઈ સદ્ગુરુનો થઈને રહ્યા જાણે તે કાગડા જેવો નીચ હોય તોપણ તે બદલાઈને હંસ જેવો ઉંચ થાય. ચાર વર્ષોમાં ગમે તે વર્ષમાં જન્મ્યો હોય અને જન્મે લાવણ્યથી ઉપજેલા સર્વે દુરગુણો મટી જાય છે અગર ગમે તે જાતમાં અગર ગમે તે કુળમાં જન્મ્યો હોય અને જાત અને કુળના સંસર્ગથી ઉપજેલાં એટલે થયેલાં પાપો અને દુરગુણો પણ મટી જાય છે—સદ્ગુરુની પાસે જે માગે તે મળી શકે તેમ છે માટે તારાથી જેટલું મંગાય તેટલું માગીલે તારું મન ગુરુથી ન્યાર અને સ્વતંત્ર રાખીશ નહીં. ગુરુ જે ચાહે છે. તે તારૂં ભલુજ ચાહે છે. માટે તેમને રાતદીવસ પગે પડ્યાં કર-ગુરુ મુગો હોય કે બોલતો હોય, ઉતાવળો હોય કે ધીરો હોય, નાનો હોય કે મોટો હોય, ગુરુ કાંઈ અનુકુળ કે પ્રતીકુળ અવસ્થામાં હોય, તે બાહારની તેમની અવસ્થા ઉપર તારે નજર રાખવીજ નહીં. જોતું ડાહ્યાને શાણો એકો હોય તો ગુરુ ગમે તેવી બાહારની પ્રતીકુલ (બીન અનુકુળ) અવસ્થામાં હોય તોપણ તેમની તારે પુરા પ્રેમથી સેવાજ કરવી—ગુરુએ મુખમાંથી જે શબ્દો કહ્યા હોય અને તે શબ્દોનો તું

(૧૩૬ ક)

વીચાર કરીને ચાલે તો તું જરૂરી પાર પડી જમ્મશ-વળી તારો દેહ છુટતી વખતે તને જમરાજ લઈ જઈ શકે નહીં મનમાં ધણું હેત રાખીને જે કાંઈ પોતાના સદગુરના ગુણ હમેશાં ગાયા કરે તેને પુનર જન્મ નથી, તે પ્રભુ પાસે હમેશાં રહેશે વળી ગુરૂ આપણામાં ઉપજતાં સંશયોને આગળ વધતાં અટકાવે છે, અને માહામંત્ર આપી આપણા સંસયને દુર કરે છે. આમ પુરા પ્રેમથી ગુરૂની સેવા કરતાં કરતાં તારા અંતરમાં પ્રભુ પ્રગટ થઈ જશે અને તારા વીચાર વાચા ને કાર્યોથી થયેલાં જન્મો જન્મનાં પાપો ને દુઃખો મરી જશે ગુરૂ અને પ્રભુ એકજ છે એ ખેને ખુદા માનીશ નહીં. ગુરૂની ભક્તિ કરવી તે પ્રભુનીજ ભક્તી કરેલી ગણાય છે ને ગુરૂએ આપેલો મંત્રજ જપવો. અગાઉ તું ધણા વખત જન્મ્યો ને મરણ વખતે જમના દુતો તને ખેંચી તાણીને લઈ જતા. વળી પાછો ઢોર, પશુ, પંખી, ઝાડ પહાડમાં અવતરતો હતો આમ તું ચારે ખાંણોમાં રખડતો હતો અને આમ ભટક્યાનો તારો કંઈ છેડો હતો નહીં. પણ હવે તારૂં ભટકવાનું ગયું કારણ તને સદગુર મળ્યા અને તારો જન્મ મરણનો રસ્તો બંધ કરી દીધો. આ કાંઈ ગુરૂનો ઓછો ઉપકાર આપણા ઉપર નથી માટે જો તને પુર્વેના સંસ્કારે સદગુરુ મળ્યા હોય તો તેમને વીસરી જમ્મશ નહીં અને ગુરૂએ જે જ્ઞાન આપ્યું તે પણ ભૂલી જતો નહીં-વળી જ્ઞાન મળ્યું તેથી અહંકાર કરીશ નહીં કારણ અહંકારથી જ્ઞાન આપનાર ગરૂને ભૂલી જવાય છે. ગુરૂ મળવાથીજ આ શરીરમાં પ્રભુ છે. એ સમજાય છે માટે પ્રેમ પુરવક રાતને દીવસ ગુરૂની સેવા કરવી-ગુરૂસેવા લોક હીતનાં કામ અને પરાપકાર કરવો એતો પુરો ભાગ્યશાળી હોય ત્યારેજ ખને છે. જેમ તેમ કરીને ખનેલો શીષ્ય ઝાઝા દીવસ ટકી શકતો નથી-મનની પુણ્ય લાગણી વીનાના ખનેલા શીષ્યો નવો નીશાળીઓ નવ દહાડા જેવોજ રહે છે માટે શીષ્ય ખનવું તો સાચાજ ખનવું જેથી જન્મ મરણનો ખેડો પાર થઈ જાય.

ગુરૂ ખે જાતના હોય છે એક ગુરૂ કે જે ચેલાના કાનમાં ફુંક મારી આકારવાળા પ્રભુઓને મેળવે છે. ત્યારે બીજા સદગુરૂ હોય છે

તે નીરાકાળ પ્રભુને મેળવે છે આકારવાળા પ્રભુ જે ગુરૂ બતાવે છે તે સદગુરૂ કહેવાય નહીં કારણ જે આકારવાળા પ્રભુ બતાવે છે તે ગુરૂને તો પૈસો અને મીષ્ટાન્ન મધ્યું એટલે બસ પછી શીષ્યની ગરજ રહેતી નથી એટલે શીષ્યને બંધનમાંથી કેવીરીતે છોડાવાનો રસ્તો બતાવે. માટે દરેક માણસે સમજીને ઓળખીને સદગુરૂ કરવા કે જેથી તમોને જન્મ મરણના દુઃખમાંથી તતકાળ છોડાવે. મને મારા સદગુરૂ એવા તો સુરાને શક્તીવાન મળ્યા છે કે જેમ લુહાર લોઢું તપાવે છે તેમ મને તપાવી ચોખો કરી નાંખ્યો છે ને મારાં દુઃખો જડ મુળમાંથી કાઢી નાંખ્યાં છે. મારા ગુરૂ મારાથી ખુશી થઈ મને એકવાર એવું શીક્ષણ આપ્યું કે જેથી પ્રભૂના પ્રેમનું વાદળ મારી ઉપર વરસી રહ્યું અને મારું આખું અંગ ભીજી ગયું. ઓ ગુરૂ તમારી બલીહારી છે તમારી મોટાઈની હદ નથી એક પલમાં કંઈ એક વખત પસુ જેવા સ્વભાવનાં માણસોને તમોએ ભગત બનાવી નાંખ્યા અને તેમ કરવાને તમોને જરાપણ વખત લાગ્યો નહીં. ગુરૂ કહે છે કે તું સાધુ સંતને પુજ અને સાધુસંત કહે છે કે તું ગુરૂને પુજ આમ અરસ પરસ સેવાથી જે પ્રભુ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. પ્રભૂને શોધવા હોય તો સંતોમાં શોધવા. પ્રભુ પણ કહે છે સાધુ પુરૂષો મારી દેહ છે અને હું હમેશાં ત્યાંજ વસુ છું એટલે સાધુમાંને પ્રભૂમાં ફેર નથી માટે સાધુ પુરૂષોનો હમેશાં સમાગમ કરવો કારણ સંતસંગતનું બહુજ ઉંચું ફળ આવે છે સાધુપુરૂષો સુખડના ઝાડ જેવા હોય છે બળતા શરીરને શાંતિ આપે તેવા છે માટે હરીજનને આવતા દેખી તું તુરત ઉભો થા અને સામે જઈને તેમને ભેટજો કારણ આપણે જાણતા નથી કે પ્રભૂ આપણને કેવા વેશમાં મળશે. સાધુ પુરૂષના વેશમાં પ્રભુ કેમ જાણ્યું ના આવ્યા હોય. હરીજન મળ્યા એટલે પ્રભુ મળ્યા ખરોખર છે સંતસાધુને ગુરૂને સેવ્યા વીના પ્રભૂપદને પમાતું નથી માટે આ મજેલા મનુષા દેહને એજે ને વેજે નહીં ગુમાવતાં સંતની સેવા કર અને સતસંગ કર જેથી બધા રસ્તા બંધ થઈ ગએલા તેઓ તને ખુલ્લા કરી આપશે. ગુરૂની સેવા પણ તનમન અને ધનથી પુરા પ્રેમથી કરવી કારણ ગમે તેટલો સતસંગ કરીએ પણ જ્યાં સુધી સદગુરૂ મળ્યા નથી ત્યાંસુધી મુક્તિ (મોક્ષ)નું ફળ મળનાર નથી.

પ્રકિર્ણ ને અંત.

*પ્રથમ જીવ હંસ કહેવાતો હતો ને નિર્વિકારી હતો. તેની દેહની સમજ નીચે પ્રમાણે પાકાં પાંચ તત્વ, ગુણ, પ્રકૃતિ વગેરે હતાં. સત્ય દેહ હતી. સત્ય સ્વરૂપ હતું ને ત્યાં પોતે રહેતો હતો. આ હંસ જીવ પોતાની જ્યોતિને પ્રકાશને પ્રભાવ જોઈ આનંદમાં જો શુદ્ધ થઈ ગયો પછીથી સચેત થતાં આંખ્ય ઉઘાડીને જોયું. તો પોતાની છાયા શન્યમાં દેખાઈ એ છાયા સ્ત્રી બની જેને ઇચ્છા અથવા માયા કહે છે. ને બ્રહ્મ પણ તેજ કહેવાય છે. આમ આ જીવને માયાનો સંયોગ થતાં અનુક્રમે બ્રહ્મા, વિશ્વ ને શંકર એમ ત્રણ જીવ થયા ! આ માયાની ઉપાધિથી રહિત જીવ અને માયાને નિરંજન અને આઘશક્તિ કહે છે. હવે તેને સમજાવવાના પ્રયત્નમાં ઉતરીએ.

પાકાં તત્ત્વોનાં નામ	પાકા ત્રણ ગુણો	પાકી પ્રકૃતિઓ
ધૈર્ય	વૈરાગ્ય	સત્ય, આશંસ્ય, અચળપણ, નિરહંકાર.
દયા	} ગુરુભક્તિ કે સાધુભાવ	અદ્રોહ, સમતા, મૈત્રી, નિર્ભયતા, સમ દર્શિતા, તીતીક્ષ્ણ, પ્રેમ, કુશાગ્રબુદ્ધિ, પરિક્ષા, સુખ.
શીલ		
વિચાર	} વિવેક	અસ્તિનાસ્તિનિર્ણય, ગ્રહણશક્તિ, શુદ્ધ વ્યવહાર, શુદ્ધભાવ, જ્ઞાનવિજ્ઞાન પ્રાપ્તિ. નિર્ણય, નિરર્થક, પ્રકાશ, સ્થિરતા, ક્ષમા.
સત્ય		

આમ પાકાં તત્ત્વો, ગુણ, પ્રકૃતિઓમાં પ્રથમ જીવ હતો ત્યારે પરવા વગરનો નિર્બંધ હતો. ન કેઈ પ્રકારની ઇચ્છા હતી કે નહિ

• કબીર મનસુરના ૧૧૫૦મા પાનામાં આવી સાક્ષી છે. •

વિષય વાસના, એને લીધે આ જીવનો પ્રભાવ ને પ્રકાશ ધણો હતો એ જોતાં તેને અભિમાન થયું. ને સાથે સાથે અતિશય આનંદ થયો. ને આ આનંદની સીમા ઓળંગતાંજ તેને અચેતના આવી કારણ કે કોષપણુ વસ્તુ હૃદયી વધારે થવાથી નુકશાનજ કરે છે. જેમકે.

અતિદાનાત્સ્વર્લિર્વદ્ધો દ્યતિદર્પાત્સુયો ધનઃ ।

વિનષ્ટોરાવળો લોભાદતિ સર્વત્ર વર્જયેત્ ॥

અર્થઃ—હૃદયી વધારે દાનો કરવાથી બહિરાગ્નને બંધન થયું અને અતિ અભિમાનથી દુર્યોધનનો નાશ થયો, જેહદ લોભથી રાવણ હતો ન હતો થયો માટે હૃદયી વધારે બધુંજ નકામું હોય તેનો ત્યાગ કરવો.

આમ હૃદયી વધારે આનંદ થયો હોય કે હૃદયી વધારે પોતાનું સામર્થ્ય ને તેજ જોધને અભિમાન થયું હોય ગમે તેમ પણ જીવ અચેતન થયો ને પછી ઉઠ્યો ત્યારે પોતાના ખરા સ્વરૂપને ભૂલી ગયો. કારણ કે અભિમાન, ક્રોધ, લોભ, મોહનોએ સામાન્ય સ્વભાવ છે. હૃદયમાં તેનું પ્રધાન્ય થતાંજ મનુષ્ય પોતાને ભૂલી જાય છે. આમ અભિમાનના અધિકારથી પોતાને ભૂલી જવાથી પોતાને આમ તેમ જોવા લાગ્યો ત્યાં પોતાની છાયા શન્યમાં દેખાઈ ને આ શન્યની છાયાને પોતાનું સ્વરૂપ માનતાંજ ઉપર મણાવેલાં પોતાનાં પાકાં દેહતત્ત્વો ગુણો, ને પ્રકૃતિઓ બદલાઈ બધું કાચું થઈ ગયું.

ધૈર્યથી=આકાશ. દમ્બથી=વાયુ, શીલથી=અગ્નિ, વિચારથી=જળ ને સત્યથી=પૃથ્વી થયાં, ને આ કાચાં તત્ત્વો ઉત્પન્ન થતાંજ તેમાંથી પૃથ્વી, જળ=સત્વગુણ. અગ્નિવાયુ=રજોગુણ, અને આકાશ=તમોગુણ થયાં ને તે પાંચ તત્ત્વને ત્રણ ગુણથી કાચી પ્રકૃતિઓ થઈ જે નીચે પ્રમાણે.

આકાશ=ત ગુણ=કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, ભય.

વાયુ=રજોગુણ=આલસું, બોલવું, બળ કરવું, સંકોચાવું, પોહોળું થવું.

અગ્નિ=રજોગુણુ=આળસ, નિદ્રા, ભૂખ, તૃષ્ણા, દરીદ્રતા.

જળ=સત્વગુણુ=રકત, મુત્ર, પરસેવો, લાળ, વીર્ય.

પૃથ્વી=સત્વગુણુ=અસ્તિ (હાડકાં) માંસ, નાડી, ચમ (ચામડી) રોમ (વાળ).

આ સિવાય પણ જીવથી મન બન્યું, મનથી જ્યોતિ થઈ, તે જ્યોતિથી સત્વ (વિશ્વ), રજ (અહ), ને તમ (શંકર) એ ત્રણ ગુણુ થયા આ રીતે જીવ પાકેનો કાચો થયો. હવે કોષનાં નામ લખીશું.

અન્નમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનંદમય. = કુલ્લે કોષ પાંચ છે. ને સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણ, મહાકારણ, જ્ઞાન (કૈવલ્ય) વિજ્ઞાન (હંસ) એ છ. પ્રકારના દેહ કહેવાય છે. આ રીતે અગ્નિ-આર મળીને દેહ કહેવાય છે.

ચાર પ્રકારની વાણી છે.=પરા, પશ્યંતિ, મધ્યમા ને વૈષ્ણી.

મુદ્રાઓ=ખેચરી, બૂચરી, ચાચરી, અગોચરી, ઉનમુની.

અવસ્થા=જાગ્રત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ, અને તુર્મા, ઉનમુની.

પાંચ પ્રાણુ=પ્રાણ, અપાન, સમાન, ઉદાન ને વ્યાન.

પાંચ ઉપપ્રાણુ=નાગ, કૃર્મ, કુકલ, ધનંજય અને દેવદત્ત.

પાંચ વિષય=શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ અને ગંધ.

પાંચ વિષય=(કર્મેન્દ્રિયોના) બોલવું, આપવું, લેવું, ચાલવું, મળત્યાગ, મૂત્રત્યાગ.

ચાર અંતઃકરણુ=મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત ને અહંકાર.

પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો=શ્રોત્ર, ત્વચા, ચક્ષુ, જીહ્વા, ને ઘ્રાણુ.

પાંચ કર્મેન્દ્રિયો=વાચા, હાથ, પગ, ગુદા ને ઉપસ્થ.

પાંચ ભૂત=આકાશ, વાયુ, તેજ, જળ ને પૃથ્વી.

ત્રણ દોષ=(શરીરના) ચોરી, બલિયાર, અને હિંસા.

ત્રણ દોષ=(મનના) તૃષ્ણા, ચિંતા ને બુદ્ધિમંદતા.

(૧૪૦)

ચાર દોષ=(વાણીના) નિંદા, અસત્ય, કઠોરતા, ને વધારે પડતું બોલવું.

પાંચ પ્રકારનાં કર્મ=નિત્ય, નૈમિત્તિક, કામ્ય, પ્રાયશ્ચિત્ત, નિષિદ્ધ.

પાંચ મુખ્ય આસન=(યોગનાં) સિદ્ધ, પદ્મ, ભદ્ર, વજ્ર, ને સ્વસ્તિક.

આ પ્રમાણે મુખ્ય મુખ્ય વાતો સમજાવી હવે આપણે દેહની વાત પર આવીએ.

(૧) સ્થૂળદેહ=સાડા ત્રણ હાથની.

પચીસતત્ત્વની=દસ ઈન્દ્રિયો, પંચપ્રાણ, પંચ મહાભૂત, ચાર અંતઃકરણને જીવાત્મા.

જગૃત અવસ્થાને નેત્ર સમાન ગણાય છે.

(૨) સૂક્ષ્મદેહ=અંગુઠા જેવડી હોય છે.

નવતત્ત્વની=પાંચવિષય અને ચાર અંતઃકરણ.

સ્વપ્ન અવસ્થા અને કંઠ સ્થાન ગણાય છે.

પણ કપીર મનમુરના ૧૧૩૮ માં પાનામાં કપીર સાહેબે લખ્યું છે કે એનાં સત્તર તત્ત્વો છે જેવાં કે, પંચ પ્રાણ, દશ ઈન્દ્રિયો, મન ને બુદ્ધિ.

(૩) કારણદેહ=મધ્ય શન્ય.

ત્રણ તત્ત્વની=ચીત્ત, અહંકાર ને જીવાત્મા.

સુષુપ્તિ અવસ્થાને હૃદય સ્થાન ગણાય છે.

(૪) મહાકારણદેહ=વિદેહી.

બે તત્ત્વની=અહંકાર અને જીવાત્મા.

તુર્યા અવસ્થાને નાભીસ્થાન કહેવાય છે.

(૫) જ્ઞાનદેહ=કૈવલ્યદેહ કે સંકલ્પદેહ.

એક તત્ત્વની=ચીદ જીવાત્મા.

તુર્યાતીત અવસ્થા ને ભમર ગુફા સ્થાન.

(૬) વિજ્ઞાન દેહ=હંસ દેહ.

કોઇ પણ તત્ત્વ નહિ, જ્ઞાન પણ નહિ, વિજ્ઞાનનો ભાસ માત્ર એટલે જે અસલ પ્રકાશ હતો તેને પોતાનું રૂપ માન્યું.

આ સૃષ્ટિ બધી માયાનીજ છે. માયાને બ્રહ્મનો સંબંધ થતાં જગત ઉત્પન્ન થાય છે.

માયા બે પ્રકારની છે. એક બ્રહ્મરૂપ ને બીજી માયારૂપ. જેમાં બ્રહ્મ શુદ્ધ ચૈત્યન્ય રૂપ છે. ને માયા અચેતન જડ છે. બ્રહ્મનાં પાછાં પાંચ જુદાં જુદાં નામો છે જેવાં કે.—

બ્રહ્મ, કાળ, કર્મ, જીવ ને સ્વભાવ.

જે અખંડ, અવિભાજ્ય, અવિનાશી હોય તે બ્રહ્મ કહેવાય. પોતાની મેળે જે ઉત્પન્ન થાય તેને કાળ કહે છે.

દરેક કર્મ વ્યવહારને કર્મ કહે છે.

જે પોતાને યર્થાર્થ ન જાણે તે જીવ કહે છે.

ને બદ્ધજીવનો જે પ્રધાન ગુણ તે સ્વભાવ કહેવાય છે.

આજ રીતે માયાનાં પણ પાંચ જુદાં જુદાં નામો ગણાય છે:—

શૂન્ય, શક્તિ, માયા, આકાશ ને પ્રકૃતિ.

શૂન્ય છે તે જડ છે.

શક્તિનું સર્વ સૃષ્ટિ ઉપર સામ્રાજ્ય છે. ને સર્વેની અધિકારીણી છે. માયા એ બ્રહ્મની સાથે રહે છે.

આકાશ નામ એટલા માટે કહેવાય છે કે શરીર બંધાયું તે પહેલાંની સૃષ્ટિ આકાશમાંથી થાય છે.

પ્રકૃતિ તે શક્તિ રૂપજ છે.

આ સંસાર શૂન્યમાંથી થયો છે ને તેમાંજ સમાવાતો છે. શૂન્ય એ મિથ્યા માયા રૂપ છે. માયાએ બ્રહ્મની અર્ધાંગી છે. ને તેથી તે કાયમ બ્રહ્મની સાથેજ રહે છે. જેમ વૃક્ષની સાથે છાયા રહે તેમ ! જેમ તળાવનું પાણી પવન આવતાં મોજાં રૂપ થઇ ઉછળે છે ને મવન બંધ થતાં પાછું પ્રથમની પેઠે શાંત થાય છે તેમજ બ્રહ્મમાં માયાનો પડછાયો પડતાંજ આ સરવે જગત ઉત્પન્ન થવા માંડે છે

ને માયા લુપ્ત થતાંજ બધી રચના નષ્ટ થાય છે. આમ બ્રહ્મ ને માયા એટલે પુરુષને સ્ત્રી જે બન્ને માયાજ છે તે જોડા રૂપ બનીનેજ આ સંસારનું ચક્ર ચલાવે છે. ને તેથીજ તે દ્વૈત પણ કહેવાય છે. માયા-એ પોતાના પુરુષને સ્ત્રી એવાં બે સ્વરૂપ ઉત્પન્ન કરી જગતની ઉત્પત્તિ સ્થિતિને લય કરે છે. પ્રથમ પુરુષ, પુરુષથી પ્રકૃતિ, પ્રકૃતિથી મહતત્ત્વ, મહતત્ત્વથી અહંકાર, અહંકારથી ત્રણ ગુણ, ત્રણ ગુણથી આકાશ. આકાશથી વાયુ, વાયુથી અગ્નિ, અગ્નિથી પાણી ને પાણીથી પૃથ્વી. આમ માયા એજ શરીરનું કારણ બને છે.

૧ બ્રહ્મ ચૈતન્ય છે. જે પોતાને જાણે છે, જ્ઞાન સ્વરૂપ, તત્ત્વ, અહંકરણ, ઈન્દ્રિયો વગેરે તે ચૈતન્ય બ્રહ્મ છે.

૨ માયા જડ છે. પણ બનેનો સંબંધ હંમેશાં છે.

(કબીર મનસુરના ૧૩૩૫ અને ૧૩૫૨ પાનામાંથી જોઇતું લીધું છે.)

હવે થોડા પ્રશ્ન ઉત્તર કરી વિચારોની આપલે કરીએ જેથી કંઈક વધારે જાણવાનું મળી શકે !

પ્રશ્ન—પ્રથમ કંઈ ન હતું. અંતે પણ કંઈ રહેનાર નથી તો પછી મુક્તિ કોની થશે ?

ઉત્તર—પ્રથમ શરૂઆતમાં અજ્ઞાન ન હતું. અજ્ઞાન થતાંજ સૃષ્ટિ ઉપજી એ અજ્ઞાનનો નાશ થતાં જે રહેશે તેજ મુક્તિ પદ !

પ્રશ્ન—જીવ જો ઇશ્વરનો અંશ છે તો એકને સુખ દુઃખ થાય તો સરવેને સરખું સુખ દુઃખ થવું જોઈએ.

ઉત્તર—અજ્ઞાની જીવમાં પણ કંઈક જ્ઞાન છુપાએલું હોય છે. તેમાં જેને જેટલું વધુ જ્ઞાન તેને દુઃખ ઓછું. આમ દરેકમાં વધુ, ઓછાપણું લાગે છે. બાકી જીવની સામર્થ્યમાં જરાય વધારો ઘટાડો નથી જે છે તે કર્મની સામર્થ્યનાં પરિણામ છે.

પ્રશ્ન—જીવને ઇશ્વરનો અંશ કહી શકાય નહિ અંશ કહીએ તો ઇશ્વરનક ભાગ પાડ્યા કહેવાય ! ત્યારે પ્રભુ તો અવિભાજ્ય છે.

અખંડ છે. દૂર પણ નથી. પાસે પણ નથી. તો પછી જીવ અંશ શી રીતે થયો ?

હિતર—એ અજ્ઞાનનું લક્ષણ છે. પાણીના ભરીને મૂકેલા ઘડા-ઓમાં સૂર્યનું પ્રતિબિંબ પડતાં દરેકમાં જુદો જુદો સૂર્ય દેખાય છે તેથી કંઈ સૂર્યના અંશ ઘડામાં નથી આવતા કે તેના ભાગ નથી પડતા. ફક્ત પોતાની શક્તિના પ્રકાશે કરીને ને પાણી દર્શક વસ્તુ હોવાથી તેમાં તે પોતાનું પ્રતિબિંબ પાડી શકે છે. પણ મૂળ સૂર્યનો આકાશમાં અખંડ છે. એ બધા ઘડા ફૂટી જતાંજ બધા સૂર્યનો નાશ થાય છે. છતાં આકાશનો ખરો સૂર્ય પ્રકાશતો હોય છે ત્યાં સુધી અંધકાર નથી થતો પરંતુ ખરો સૂર્ય અસ્ત પામતાં ભરેલા ઘડા હોવા છતાં તેમાંથી સૂર્ય નષ્ટ થઈ જાય છે. આ પરથી સાબીત થાય છે કે સૂર્ય પોતાની શક્તિથી તે ઘડામાં પ્રતિબિંબીત હતો તેમજ ઇશ્વર પોતાની શક્તિથી હૃદયમાં પ્રતિબિંબીત થાય છે. ને તે જીવ કહેવાય છે.

પ્રશ્ન—મનુષ્ય ઇશ્વરને મેળવી શકશે કે નહિ ?

જવાબ—જ્યારે અંધકારનો નાશ થશે એટલે પોતે તે રૂપ થઈ જશે. જેમ ઘડો ફૂટતાં પ્રતિબિંબનો નાશ થાય છે. તેથી કંઈ પ્રતિબિંબ એમાં મળી નથી જતું. પણ પાણી કે જેમાં દર્શકપણાનો ગુણ છે તેનો નાશ થતાં પ્રતિબિંબનો નાશ થાય છે ને ખરો સૂર્ય દેખાય છે તેમજ અંતઃકરણ જે સૂક્ષ્મ દેહનું તત્ત્વ છે. તેમાં દર્શક પણાનો ગુણ હોઈ ઇશ્વર પ્રતિબિંબીત થાય છે. એ સૂક્ષ્મ દેહ સ્થૂળમાંથી નીકળતાંજ સૂક્ષ્મના તત્ત્વરૂપ અંતઃકરણ પણ જાય છે ને તેથી પ્રતિબિંબનો નાશ થાય છે ને સ્થૂળ દેહ જે પહેલેથીજ જડ છે તે પોતાની જડતા પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી આપણે તેને મરેલું કહીએ છીએ. તેથી કંઈ જીવ મરી નથી જતો જીવ રૂપ જે પ્રતિબિંબીત ઇશ્વર તે તો સ્થૂળ દેહમાંથી નીકળેલા સૂક્ષ્મ દેહના તત્ત્વરૂપ અંતઃક-

રણમાં છેજ ને તેથીજ સ્થૂળદેહનો ત્યાગ કરી જીવ સૂક્ષ્મદેહ ધારણ કરે છે એમ કહેવાય છે.

અહીં એક વાત કહેવાની છે કે જ્ઞાન મેળવવા બાબતમાં ત્રણા પુરુષાર્થને તો કોઈ પ્રારબ્ધને પણ જીદાં જીદાં માને છે ને તે તેમની ભૂલ છે. વ્યવહારમાંજ જોઈએ તો ખબર પડશે કે એકલો પુરુષાર્થ કરનાર પણ અંતે માથે હાથ મુકી રહે છે ને એકલા પ્રારબ્ધ પર આશા રાખનારને પણ અન્નને દાંતનાં વેર વેઠવાં પડે છે. ખરું તો એ છે કે પ્રારબ્ધ પર શ્રદ્ધા રાખી પુરુષાર્થ કરવો. એકલો પુરુષાર્થ કરે ને પ્રારબ્ધ કુટેલું હોય તો કંઈ ન થાય ને પ્રારબ્ધ ગમે તેવું સાઈ હોય તો પણ પુરુષાર્થ ન કરે તો મોંઢામાં કાળાઓ રાંધેલું ધાન હોય છતાં ન આવે. જેમ કહ્યું છે કે,

उद्यमेनहि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः

नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥

અર્થ—કાર્યની સિદ્ધિ ઉદ્યમથીજ થાય છે. મનોરથ (ઈચ્છા) ઠરવાથી નહિ. પોતાની ગુણમાંજ લાગ્યને અજવાવવાની ઇચ્છાથી સૂતેલા સિંહના મોંઢામાં હરણનો શિકાર આપોઆપ આવીને નહિ પડે !

આમ ઉદ્યમ (પુરુષાર્થ)ને પ્રારબ્ધ બંને સાથે હોય તોજ પાધરું પડે છે.

પ્રશ્ન—પુણ કોની કરવી ને કયાં શાસ્ત્રોના આધારથી ?

ઉત્તર—જ્ઞાનિ પુરુષોની અને તે વેદના આધારથી.

પ્રશ્ન—મુક્તિ શાથી થાય. બક્તિથી, જ્ઞાનથી કે શરણાગતિથી ?

ઉત્તર—એ ત્રણેયથી મુક્તિ મળે છે પણ છેલ્લું શરણાગતનું પદ “સર્વ” શ્રેષ્ઠ છે. કારણ કે શરણાગતનું પદ પ્રાપ્ત થતાં તેનું કલ્યાણ થાય છે એટલુંજ નહિ પણ એ શરણાગતનું પદ પામેલો જેનો પક્ષ કરે છે (જેને પોતાનાં બનાવે છે) તેનું પણ કલ્યાણ થાય છે જેને માટે ભગવદ્ ગીતામાંજ કહ્યું છે કે,

यत्र योगेश्वरः कृष्णो यत्र पार्थो धनुर्धरः
तत्र श्रीविजयो भूतिघृवा नीतिर्मतिर्मम ॥

અ. ૧૮ શ્લો. ૭૮

અર્થ—જ્યાં યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને જ્યાં અર્જુન જેવો ધનુર્ધારિ છે. ત્યાંજ સંપત્તિ, વિજય, ઐશ્વર્ય અને અચળનીતિ છે એમ મારો મત છે.

આમ શ્રીકૃષ્ણ મહાત્માની શરણાગત ભક્તિ સ્વીકારનાર અર્જુનનું પદ પણ શ્રીકૃષ્ણ સમાન બની ગયું. જે કે એથી ભક્તિ અને જ્ઞાનનાં પદ જરાય ઉતરતાં નથી. કારણ કે પોતાને ભજનારા ભક્તોની વાત સમજાવતાં ભગવદ્ ગીતામાં શ્રી કૃષ્ણ અર્જુનને કહે છે કે,

उदाराः सर्व एवैते ज्ञानी त्वान्मैव मे मतम् ॥

आस्थितःस हि युक्तात्मा मामेवानुत्तमां गतिम् ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૭ શ્લો. ૧૮

અર્થ—એ સર્વ ભક્તો સારા છે. તો પણ તે બધામાં જ્ઞાની ભક્તને તો હું મારો આત્માજ માનું છું. કેમકે તેમને જ ઉત્તમ ગતિરૂપ માનીને મારામાં મન જોડીને રહેલો હોય છે.

આમ જ્ઞાનીનું પદ પણ જરાય નીચું નથી અને એજ રીતે ભક્તિથી પરમ પદ પામનાર પણ જરાય કનિષ્ઠ નથી ગણાતો.

तेषामहं समुद्धर्ता मृत्युसंसारसागरात् ।

भवामि न चिरात्पार्थ मय्यावेशितचेतसाम् ॥

ભગવદ્ ગીતા. અ. ૧૨ શ્લો. ૭

અર્થ—તેવા મારી ભક્તિવાળાઓનો હું પાર્થ ! આ જન્મેજ આ મૃત્યુમય સંસાર સાગરમાંથી હું વિના વિલંબે ઉદ્ધાર કરું છું.

પ્રશ્ન—શરીર નહિ હોય ત્યારે કર્મો ક્યાં રહેતાં હશે ?

ઉત્તર—સ્થૂળ શરીરનો નાશ થતાં પાપ અને પુન્ય સૂક્ષ્મ શરીરની સાથે લાગેલાં રહે છે.

પ્રશ્ન—શુભને અશુભ કર્મો કોણે નિમાણું કર્યા ?

ઉત્તર—કાળ પુરૂષે. (પોતાને મને) મન એ નીરંજન છે.

(૧૪૬)

પ્રશ્ન—ધશ્વરને આ સૃષ્ટિજ શા માટે ઉત્પન્ન કરવી પડી ?

ઉત્તર—જેમ રાત્રી પડતાં પોતાના માળામાં કે ઘરમાં આવેલાં પક્ષી કે મનુષ્યો દિવસ થતાંજ જેમ પોતાનાં સ્વાભાવિક કર્મોમાં લાગી જાય છે. તેમજ અનાદિ તરીકે ગણાતી માયા થાક લાગતાં ધશ્વર ૩૫ મામાં લીન થઈને થાક ઉતરતાંજ પાછી પોતાનાં કર્મોમાં લાગી છે. આમાં ધશ્વરે પૃથ્વી ઉત્પન્ન કર્યાની વાતજ ક્યાં છે ?

પ્રશ્ન—ભક્તિ કેને કહેવી ?

ઉત્તર—ભગની પાર ઉતારે તે ભક્તિ !

અસાની માણસને કર્મનાં બંધનોજ નડે છે ! કેઈને સુખ-દુઃખનું કારણ પુછતાં તરત તે કહે છે કે મારાથી અમુક પાપ કે પુન્ય થયું હશે ! આમ હુંપદ છે, ત્યાં સુધી કર્મનાં બંધન નાશ પામતાં નથી માટેજ જ્ઞાનની જરૂર છે જેને માટે શ્રીકૃષ્ણ અર્જુનને બે ત્રણ પ્રકારે ભગવદ્ ગીતામાં સમજાવતાં કહે છે કે,

અભ્યાસેઽપ્યસમર્થોઽસિ મત્કર્મ પરમોભવ ।

મદર્થમપિ કર્માણિ કુર્વન્સિદ્ધિમવાપસ્યસિ ॥

ગીતા. અ. ૧૨ શ્લો. ૧૦.

અર્થ—અને અભ્યાસ કરવાને પણ અસમર્થ હોય તો પછી મારી પ્રાપ્તિ અર્થેજ કર્મો કરનારો થા. મારે માટે કર્મો કરવાથી પણ તું મોક્ષને પામીશ.

આટલું પણ જો તું નજ કરી શકે તો પછી આગળ કહે છે કે.

અથૈતદપ્યશક્તોઽસિ કર્તુમધોગમાશ્રિતઃ ।

સર્વકર્મફલત્યાગં તતઃ કુરુ યતાત્મયાન્ ॥

ગીતા. અ. ૧૨ શ્લો. ૧૧

અર્થ—જો તેમ કરવાને પણ તું અશક્ત હોય તો મારા યોગનો આશ્રય લઈ સર્વ કર્મનાં ફળનો ત્યાગ કરીને ધીમે ધીમે મનને વશ કર !

આમ શ્રીકૃષ્ણને અર્જુન જેવા સમર્થ યોગીને સમજાવવું પડે છે તો પછી આજ કાલના બેબદ્દામના જ્ઞાનીઓની શી વાત કરવી !

કબીર મનસુરના ૧૩૬૦ મા પાનામાં આ બાબત કહ્યું છે કે—
 નામ અને રૂપનો નાશ છે એ વાત સાચી છે પણ કંઈક
 આધાર તો મનુષ્યને લકિત કરતી વખતે જોઈએ એટલે છેવટની
 એક વસ્તુ તો પકડવી પડેજ ને કે તે છેવટની પણ સાકાર વસ્તુ
 અસત્યજ છે. પણ ભકિતને નામ ને રૂપના આધારની જરૂર છે
 બાકી જગત જેમ જળમાં સમાસે જળ અગ્નિમાં, અગ્નિ વાયુમાં ને
 વાયુ આકાશમાં ને એમ અંતે સર્વ માયા ઇશ્વરમાં લીન થાય છે
 એટલે નામ કે રૂપનો આધાર લેતાં લેતાં છેવટે જ્યારે એ રથાને
 જઈ પહોંચીએ ત્યારે તેનો નાશ થાય છે. ને આમ અંતે ઇશ્વર પદ
 સુધી પહોંચાય છે. વળી જુઓ પાણીમાં રહેનાર કાચો પોતાની
 ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાનાં અંગોનો સંકોચ કે વિકાસ કરે છે તેજ રીતે
 માયા જે સંકલ્પરૂપ છે તે પણ પોતાનો સંકોચ ને વિકાસ કરે છે.
 ને સૃષ્ટી સજે છે. એ પંચમહાભૂતોના રંગ અનુક્રમે આકાશનો
 વાદળો, વાયુનો લીલો, અગ્નિનો રાતો, પાણીનો શ્વેત અને પૃથ્વીનો
 પીળો રંગ કલ્પાય છે. જ્યાં માયાજ કલ્પનારૂપ છે તો પછી તેમાંથી
 ઉપજેલાં પંચ ભૂતોને તેના રંગો તો કલ્પિતજ કહેવાય. મહાત્મા
 પુરુષો લખચોરાશીની ગણતરી એવી રીતે કરે છે કે—જીવથી મન
 ઉત્પન્ન થયું. ને મનથી જ્યોતિ ઉત્પન્ન થઈ જ્યોતિથી ત્રણગુણ
 ઉત્પન્ન થયા. અને ત્યાર પછી લખચોરાશીની ગણતરી થઈ છે. આ
 રીતે પણ જગતની ઉત્પત્તિની રીત ગણાય છે.

જગતનું કારણ શૂન્ય (બિંદુ) જે ઓંકારની ઉપર છે તેને
 અવ્યક્ત માયા કહે છે એટલે જગતનું કારણ આ બિંદુ છે. ને તેથી
 પર પરમાત્મા ગણાય છે. તેની પર કંઈ નથી. પ્રભુજ સર્વથી પર
 છે. એવું યજુર્વેદમાં લખ્યું છે વળી—

પ્રકૃતિ રૂપી વૃક્ષ ઉપર જીવાત્મા, પરમાત્મા રૂપી બે પક્ષીઓ
 બેઠાં છે. તેમાં જીવાત્મા પોતાની ઇચ્છાથી પ્રકૃતિનાં ફળો (કર્મ)
 ખાય છે (કરે છે) જ્યારે પરમાત્મા ખાતો નથી પણ જીવાત્માનાં
 કર્મોના સાક્ષી રૂપેજ રહે છે. તો આ પરથી પ્રભુ સાકાર છે એમ

તમે માનશો તો તેમ નથી. કારણ કે પ્રભુ સાક્ષાત્ જ્ઞાન સ્વરૂપ હોવાથી દરેકનાં કર્મોનો સાક્ષી રહી શકે છે. તેથી કંઈ તે સાકાર નથી કરતો. દીપક જેમ ઘરમાં રહેનારનાં કર્મોનો સાક્ષી છે આથી કંઈ તે સાકાર ન કહી શકાય તેમજ ! સ્વેતા-સ્વતરોપનીષદમાં આ લખ્યું છે. પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ માટે ભાગવતમાં પણ કહ્યું છે કે, આત્માણુ કર્મથી વિમુખ આત્માણુના કરતાં પ્રભુ ભક્ત આંડાળ ઉત્તમ છે આમ ભાગવતે પણ ભક્તિને પ્રાધાન્ય આપ્યું છે. વળી જુઓ મહાભારતમાં લખ્યું છે કે પાંડવોએ અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો હતો તે વખતે માહાન રૂપી મુનીઓ તથા પ્રભુ અવતાર રૂપે દારકાના રાજા કૃષ્ણ જેને આ જગતના લોકો પ્રભુ તરીકે પુજે છે તે સર્વે હાજર હતા. પણ પ્રથમના નીચમ પ્રમાણે જે યજ્ઞ પુર્ણ થતાં શંખ વાગવો જોઈએ તે વાગ્યો નહી પણ જ્યારે સુપજ રૂપી નામે નરસીદ્ધ ભગત જમ્યા ત્યારેજ શંખનાદ થયો અને યજ્ઞ પુર્ણ થયો મનાયો. આને માટે એક સાખી પણ સાક્ષી આપે છે.

“ જ્યાકી ઘોતી અધર તપે, એસે મીલે અસંખ્ય,

પાંડવ કેરા યજ્ઞમાં, સુપજ આવી બળવ્યો શંખ. ”

આથી સીદ્ધ થાય છે કે ભક્તીમાં ઉંચકા નીચનો ભેદ રહેતો નથી આવા બીજા અસંખ્ય પ્રમાણો આ જગતમાં છે તે જો તમે તપાસ કરશો તો મળશે માટે આમ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ સર્વથી શ્રેષ્ઠ મનાઈ છે. પ્રભુનો પ્રેમી ભક્ત પ્રભુમાંજ મળી જાય છે. આજે સંસારમાં જે પ્રેમનાં બંધનો જડાએલાં જણાય છે તે એક જાતની નકલ છે. સંસાર એ એક સમુદ્ર છે. તેમાં પ્રેમી લોકો મસ્ત થઈ મધરની પેઠે પડ્યા રહે છે તેને તણાઈ જવાની કે કુખી જવાની 'જરાય'બીક નથી હોતી જે સત્ય અંતઃકરણથી પ્રેમ કરી શકે છે તે તેના સાધર્મ્યપણાને પામે છે (પ્રભુના જેવી સ્થિતિને પામે છે) ને તેથી પ્રભુના પ્રેમી ભક્તો સંસારમાં વિચરતા છતાં મસ્ત દેખાય છે. તેઓ પરલોકને પણ તુચ્છ માને છે, ને સંસારને નાશવંત સમજી તે તરફ પણ ઉદાસીનજ રહે છે. એવા સાચા પ્રભુ ભક્તોની

(૧૪૯)

કોંચિત્ વાસના પણ નથી રહેતી ને તેઓ આ મસ્ત દશામાં પોતાનું દેહબાન લુલીને વિદેહ દશાને પામે છે. કહો કે તે ઇશ્વર રૂપ બની જાય છે. એમ કહેવામાં લેશ પણ ખોટું નથી.

સાત ગણવાની સમજ.

પ્રથમ વિક્રમનો સંવત્ આલ્યો તે પછી ૫૬ વર્ષે ઇસ્વી સન આલ્યો અને તેના પછી ૭૮ વર્ષે શાલીવાહનનો શક આલ્યો છે.

(કબીર મનસુરના ૭૦૧ ને ૭૦૨ પાનાંમાંથી જોઈતો સાર લીધો છે.)

લાખચોરાશીની યોનીમાં સર્વે જીવ પોતાના કર્મ અનુસાર સુખ દુઃખ ભોગવે છે. દરેક જીવને પોતાના કર્મ પ્રમાણે સ્વભાવને સ્વરૂપ મળે છે. ને જ્યાં સુધી મુક્તિ મળતી નથી. ત્યાંસુધી દરેક જીવો આમ રખડ્યા કરે છે. એ ચોરાશી લાખના જીવોના પડેલા ભાગ વિચારીએ.

૯ લાખ યોનીના જીવ જળના છે.

૧૪ „ યોનીના જીવ પક્ષીના છે.

૨૭ લાખ યોનીના જીવ કીડી, મંકોડી આદિના છે.

૩૦ લાખ યોનીના જીવ સ્થાવર છે.

૪ લાખ યોનીના જીવ મનુષ્યના છે.

૮૪ કુલ્લે ચોરાશી લાખ યોની યદ્.

આમાં કેવળ મનુષ્યયોનિની મુક્તિ થાય છે. કારણ કે બીજી યોનીઓનાં પ્રાણીમાં જ્ઞાન નથી હોતું ને હોય છે તો તે અલ્પ ને મનુષ્યોમાં સારા સાર વિચારનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન હોય છે ને તેથીજ નિષિદ્ધ કર્મનું તેમને પાપ લાગે છે. આ બધી યોનીઓને ચાર બીજા ભાગમાં વહેંચવામાં આવી છે.

(૧) ઇંડળ (૨) સ્વેદળ (૩) ઉદ્ભીજી (૪) જરાયુજ. આમાં ઇંડળ એટલે ઇંડાંમાંથી ઉત્પન્ન થતાં પ્રાણીઓ. સ્વેદળ એટલે પરસેવાથી થતાં જીં, ચાંચડ, માંકડ. ઉદ્ભીજી એટલે સ્થાવર જેવાંકે ઝાડા, લતા, છોડ, જરાયુજ એટલે મનુષ્યો.

આમ પણ ચાર પ્રકાર છે. આમાં મનુષ્ય (જરાયુજ) યોનીની જાત અવસ્થા ગણાય છે ને બીજી ત્રણેની સ્વપ્નાવસ્થા ગણાય છે. એટલેકે જેમ જાગૃત અવસ્થામાં કરેલું કર્મ બંધન કરે છે ને ફળદાતા બને છે ને સ્વપ્નાવસ્થાનું કામ ફળદાતા નથી બનતું તેમ મનુષ્ય યોનીનાં કર્મો બંધન કર્તા છે ને બીજી યોનીઓનાં કર્મો બંધનકારક નથી. માટે મનુષ્યા દેહને સાચવી લીધા તો તો બેડો-પાર છે નહિતર પછી તમારે પણ એ બીજી યોનીયોની સાથે કુટાલું થડશે. ને આમ તે દરેક યોનીના નીલાવ માટે પ્રભુએ અનાજ, ઘાસ, પાણી, ફળ, ફુલ ને પાંદડાં, માટી વગેરે બનાવેલું છે. જે ખાઈને દરેક યોની જીવી શકે છે કેટલાંક એકલી હવા ઉપરજ જીવન ગુજારે છે, હવે સૃષ્ટીના બે પ્રકાર જણાવીએ છીએ. એક સૃષ્ટી જળથી ઉત્પન્ન થાય છે જ્યારે બીજી વીર્ય ને લોહીથી થાય છે. આમાં જળથી ઉપજેલી સૃષ્ટિ શુદ્ધ છે ને બીજી અશુદ્ધ ગણાય છે. જળની સૃષ્ટીથી અનાજ, વૃક્ષ, ફળ વગેરે બને છે જ્યારે બીજી સૃષ્ટીથી પશુ, પંખી વગેરે પ્રાણીની ઉત્પત્તિ થાય છે.

મુસલમાનભાઈઓને નીમાઝી કહેવાય છે તેઓ પીસાબને અંતે પોતાનાં વસ્ત્રમાં પીસાબનું એક ટીપું પણ ન પડે તે માટે ઢેકું કે માટીનું રોડું લે છે, હિંદુઓમાં ધણા પાણીથી શુદ્ધિ કરે છે. એટલેકે જેથી તે વસ્ત્ર અપવિત્ર ન થાય ! જે આમ મૂત્રનું એક ટીપું વસ્ત્રને અપવિત્ર કરી ઇશ્વરી દૂર રાખી શકે છે તો પછી માંસને મદીરા ભક્ષણ કરીને ભકિત કરનારાઓ કઈ રીતે પ્રભુને પામે એ જરા બતાવશો ?

આમ કર્મ ભટ્ટતાથી મલીન થએલ હૃદયોમાં પ્રભુનો પ્રકાશ આવીજ નથી શકતો, જેમ એક જ્ઞાનસના મેસથી કાળા થએલા

કાચમાંથી ગમે તેવી મોટી વાટ કરવા છતાં દીવાનું તેજ અંખુંજ પડે છે ને સાફ કાચમાંથી થોડા પ્રકાશનું પણ ખૂબ અજવાળું દેખાય છે અથવા એક ખૂબ ગંદા મકાનમાં ગમે તેટલો ધૂપ કરે છતાં જેમ તેની વાસ નથી આવતી ને સારા મકાનમાં થોડા ધૂપની વાસ પણ મધમધી ઉઠે છે તેજ પ્રમાણે એવાં મલીન હૃદયોમાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડી શકતો નથી ને તેથી તે વધુને વધુ એવાં હિંસક કર્મોં કરી ઈશ્વર વિમુખ થતા જાય છે ને અંતે પાપાણુ હૃદયી થઈ પર્વત જેવાના અવતારને પામે છે. જેને માટે ભગવદ્ ગીતામાં કહ્યું છે કે—

તથાપ્રલીનસ્તમસિ મૃદયોનિષુ જાયતે ।

અર્થ:—અને તમસ (અજ્ઞાન) ની પ્રબળતામાંજ જેનો દેહ નાશ પામે છે. તે મૃદ યોનિમાં જન્મ ધારણ કરે છે. આમ સર્વ ચરાચરમાં વ્યાપેલો એકજ આત્મા હજીવાથી ગુણનાં બંધને દુઃખ પામે છે જેમ જગતમાં આપણે રાજા, પ્રજા, વગેરે બનાવીએ છીએ અને તે પ્રજાના સુખને ખાતરજ ! તેમ ઈશ્વરે મનુષ્યને દરેક યોનીનો રાજા બનાવ્યો છે તેજ ઉડી ને જ્યારે આવો અન્યાય કરે ત્યારે પછી શું થાય !

ભલે એ માંસ મદિરા ખાનાર આ જગતના વ્યવહારમાં માનીતો ગણાય પરંતુ પારલૌકિક જ્ઞાનને માટે તો તે નાકાયકજ છે. મદિરા પોતાનાજ નહિ પણ પોતાના કુળની પણ નાશક બને છે. કૃષ્ણના પુત્ર સંભુકામારે મદીરાના નીશામાં પોતાના ગુરૂપ દુર્વાસામુનીની હાંસી કરીને તેમાં આખા યાદવ કુળના નાશનું ફળ મળ્યું. જીવતે પણ એ માણસ મુખ્યા બરાબરજ છે. કારણ કે તે નિર્બળ થાય છે ને વેદમાં લખ્યું છે કે **નાયમાત્માલ્લહીનેનલભ્યઃ ।** નિર્બળને આત્મજ્ઞાન દુર્લભ છે. ને આ નખખાઇમાંથી અનેક રોગો જન્મ પામે છે ને રીખાઇ રીખાઇને મરે છે. એવા મલીનથી. ભકિતજ દસ ગાહિ ભાગે છે ને ભકિતજ ન થાય તો મુક્તિ તો ક્યાંથીજ સંભવે. કારણ કે એક ઠેકાણે લખ્યું છે કે “**cleanliness is next to godliness.**” પવિત્રતા એજ પ્રભુતાનું ખીન્નું પગથીયું છે. એટલે જે મોક્ષ માગી છે તે તો મલીન નજ સંભવે ! આમજ જીવ પોતાના આત્મ સ્વરૂપને ભૂલી પતીત થયો. ને નકલમાં ફસાયો ને નાના પ્રકારની કલ્પનાઓને નિશ્ચયો કરવા લાગ્યો. એ સમજાવવું નાના

પ્રકારની વાણીઓ થઈ જેવી કે રોચક (રૂચિકર) ને ભયાનક (બીક લાગે તેવી) થથર્થ એટલે જે સત્ય છે તે વગેરે શીવ, બ્રહ્મા, સનકાદિક વગેરેએ બનાવી છે. ને આથીજ જીવ જન્મ મરણ ૩૫ મહારામણમાં પડ્યો છે. એમાંથી છૂટવાને તેણે ઐ (અ. ઉ. મ)

ઓં, રં, સૌં, હૈં, હ્રીં, ક્ષીં, અથવા બીજી રીતે અ, ય, વ, મ, ર, લ, એ સાત બીજ આશાને તૃણાથી ઉત્પન્ન થયાં. (કર્ત્રી)

એની સાત શાખાઓ છે. કર્મ, ઉપાસના, યોગ, જ્ઞાન, ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ ને નાશ ને આ દરેક શાખાની પણ સાત સાત શાખાઓ છે, ને આ બધામાંજ જીવ ગુંચાયા કરે છે. આપ પોતાનાં કર્મોથીજ પોતે બંધાય છે ને ત્રણ લોકરૂપી કારાગ્રહમાં કેદ થાય છે. કે જેનો

અધિપતિ ધર્મરાજ (યમરાજ) છે. તે અપરાધિઓને કર્મ રૂપી શંખલાઓ નાખી તેને માતાના ગર્ભ રૂપ કુંડમાં ઉંઘે મસ્તકે રાખવાની સજા કરે છે. ને ત્યાં જીવ પોતાના કર્મોને પશ્ચાત્તાપ કરી ભ્રમ લાયક કરે છે. આમ એક ક્ષણનો પણ સાચો પશ્ચાત્તાપ માણુ-

સને શુદ્ધ જ્ઞાન અપાવે છે ને તેના પ્રકાશમાં મનુષ્ય ઇશ્વરનાં દર્શન કરે છે ને તેને સર્વોપરિ તરીકે જાણી તેની પ્રાર્થના કરે છે ને ભાગવતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ભાતભાતનાં પ્રભુને ભજવાનાં વચનો (કેહ) આપી અંતે મૃત્યુ લોકમાં અવતાર પામે છે ને અહીં આવતાંજ

વીપવવાસનામાં પડે છે ને પોતાનાં વચનો ભૂલી જાય છે ને અંતે પહેલાંની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય છે. આમજ રેંટની પેઠે જન્મ મરણ ચાલ્યા કરે છે. માટે ભાઈઓ પોતેજ પોતાના મિત્ર શત્રુ હોઈ પોતાનું સુધારી લે્યા ને સત્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે કમર કસો ! સ્વામી વીવે-

કાનંદના શબ્દો પ્રમાણે ઉત્તિષ્ઠત, જાગ્રત, પ્રાપ્યચરાગ્નિબોધતા,

ઉઠો જગો અને તમારા અંતિમ ધ્યેય (મોક્ષ) ને મેળવવા કમર કસો !

જગતની ઉંઘે માર્ગે વળેલી પ્રજાને મારા હૃદય બળમાં પ્રૌત્સાહન આપનારી શ્રી ગુરૂ પ્રસાદી તરીકે મળેલી સામગ્રી સંપ્રેમ નીવેદન કરું છું તે મનન કરી તેમાંથી સનમાર્ગદર્શક અનંત પ્રકારો છે તે પૈકી ક્ષીર હંસ ન્યાયે વાંચક વૃંદ ગ્રહણ કરશે, એટલે મારા દ્વારા થયેલો શ્રમ હું સફળ માનીશ એજ અભ્યર્થના અત્રે લેખીની વીરમે છે. ઇતિ શીવમઃ ઐ તત્સ દીતિ

ૐ શાન્તિઃ શાન્તિઃ શાન્તિઃ

(૧૫૩)

મળેલું.

શ્રી સતગુરુ દેવકી જે.

શ્રી સદગુરુ બાવ સ્વામીના શીષ્ય પટેલ મનોરદાસજીના બના-
વેલાં પંદર તીથીઓનાં પદોનો પ્રશ્ન પૂછનાર ગામ કારવાણના સેન
ભગત બાપુભાઈ ભાઈજીભાઈ અને તે પંદર તીથીઓના ઉત્તર
કેહેનાર ગામ મેનપુરાના સેન ભગત માધવદાસ હીરાભાઈ.

ઉત્તર

પડવા તીથીમાં જ્ઞાન કહેલું એમ સમજાય છે કે-આઘ અનાદી
સુન્ય પર સતસાહેબ અખંડ અનામી એકલાજ હતા. તેમણે સત્ય
સંકલ્પથી અનંતપંડ બ્રહ્માંડોની રચના રચી છે. તે કેવી કે સુન્યમાં
પાંચ માત્રા ઉત્પન્ન કરી પ્રથમ શબ્દ માત્રાનું આકાશ થયું ને શબ્દ
તે આકાશથી સ્પર્શમાત્રા વૃદ્ધી થવાથી પવન ઉત્પન્ન થયો ને આ
ત્રણની ત્રીપુટી મલતાં રૂપ માત્રા વૃદ્ધી પામતાં તેજ એટલે અગ્ની
ઉત્પન્ન થયો. હવે ઉપલાં તત્ત્વો ભેગાં થતાં રસ માત્રા ઉત્પન્ન થઈ
તેથી જલ થયું, ને હવે એ તત્ત્વો ભેગાં થતાં ગંધમાત્રા વૃદ્ધી
પામતાં પૃથ્વી ઉત્પન્ન થઈ. એ રીતે સુન્યનો પરિવાર હું લઘુ
જનની અલ્પ ગતીમાં સાર સમજાયો તે કહ્યો છે. એવા અનંત
શક્તીમાન અખંડ અવીનાશીને પીછાનવા નવ લોગ વાસના
એટલે પાંચ વીષયો ને ચાર અંતઃકરણ તેનાં નામ નાદ, રૂપ, ગંધ,
રસના, ને સ્પર્શ એ પાંચ વીષયો અવળા ચાલે છે તેને
ગુરૂગમથી સવળા કરી માયા વાસનાઓ છોડાવવી ને સત્ય મારગે
ચલાવવા ત્યારે પાંચ વીષયોની વાસના છૂટે છે. હવે ચાર અંતઃકરણો
એવાં સમર્થ છે કે મન, બુદ્ધિ, ચીત અને અહંકાર તેમની સમરક્ષી

(૧૫૪)

અખીલા અહ્માંડમાં વાપીક થઇ રહી છે એમને ગુરુ ગમે સત ભારગે ચલાવી તુરીઆ અરથાને લાવી ગુરુગમથી લક્ષારથ ભજન કરવાથી ચાર અંતઃકરણોની વાસના ફૂટે છે. આ નવ લીંગ વાસના છોડી પારા-પાર જતાં સત્ય સાહેબ સત્ય સ્વરૂપે ઓળખાય છે. એવું સત્ય સ્વ-રૂપ ઓળખવાને વાસનાઓનું બીજ બાળવાને સતગુરુને શરણે જવ ને અધાધ જ્ઞાનની ગુરુગમ લઈ ત્રણ દેહ છોડી ચોથા દેહમાં રહી લક્ષા લક્ષી જહદાજહદી ભેદ સમજી રૂપઅરૂપમાં એકમેક થવા અહો-નીશ વરતો ત્યારે વાસના બીજ બાળી જનક રાજની પ્રમાણે વીદેહી કહેવાય.

હવે બીજ તીથીને વીષે બીજનું જ્ઞાન કેવી રીતે સમજવું તે વીષે દૃષ્ટાંત કહું છું તે વીચારો. જેમ આંખાના ફળમાં આંખો રહ્યો છે તે કોઈ દેખતું નથી કેરીને ઉપર છોડું બીજે ગરબ ત્રીજાં ફરતાં ચોથું કંઠણ છોતરું ને પાંચમું અંતરપડ સહીત ગોટલી ને છકું એક છેડે અંકુર છે તે ઘણું ઝાણું છે. પરંતુ આંખાના વૃક્ષની સર્વ સમરહીએ અંકુર રૂપી બીજ ક્યાં ભરેલી છે તેવી રીતે મનુષ્યની કાયામાં પાંચ દેહો રહેલા છે તે કેવી રીતે તે કહીએ છીએ. પ્રથમ રથુળ દેહમાં અઠાવીસ મોટાં ને બીજાં સુક્ષ્મ મળી છનું તત્ત્વોને! બંધાયો છે. તેમાં પૃથ્વી આગેવાન છે. તે તત્ત્વોને પવીત્ર રાખવા સત-પુરૂષો છનું તારની ઉપનીત (જનોઈ) રાખે છે. ને સતગુરુનો મહા મંત્ર જે હજાર એકસો ને સાઠ જપ જપે છે. હવે બીજે સુક્ષ્મ દેહ અડતાળી તત્ત્વોની લીંગ વાસનાનો છે. તેમાં જડ તત્ત્વ આગેવાન છે. તે દેહને પવીત્ર રાખવા સતપુરૂષો કરન્યાસ, અંગન્યાસ કરી તેર તીલક ધારણ કરી ઉપર કહેવા પ્રમાણે ત્રણ કાળમાં મંત્ર જપી ત્રીકાળ સંધ્યા કરે છે. હવે ત્રીજે કારણદેહ ચોવીસ તત્ત્વોની ત્રણાનો બંધાયો છે. તેમાં અગ્ની તત્ત્વ આગેવાન છે તેને શાંતી પમાડવા પાંચમી ભોમીકામાં રહી દશ પ્રણામ ને શાંત કરવા બાવન પ્રણામ કરવા. ને ઉપર કહેવા પ્રમાણે માહા મંત્ર જપી ત્રીકાળ સંધ્યા કરી

અહોનીશ પરમ ગુરના જ્ઞાનનું ચીંતવન કરી સેજ સમાધીવાન રહેવું. હવે ચોથી મહાકારણ દેહ છે. તે બાર તત્ત્વોની આસાનો બંધાયો છે તેમાં વાયુ તત્ત્વ આગેવાન છે. તે આસા અનાસીપદ પામવાની છે તેની સતક્રીયા કરવા સતપુરૂષો છઠી ભોમીકાનું વરતમાન કરી તુરીઆ અવસ્થામાં રહી માહામંત્ર વડે ચૈતન ચીંતવન આદે પહોર કરે છે. હવે પાંચમો પરમકારણદેહ છે. તત્ત્વોનો સત્યોદાનંદ સ્વરૂપ છે તેમાં પરમ વીસેશ સતપુરૂષો સાતમી ભોમીકાનું વરતમાન કરી પોરક, કુભક, રેચક, પ્રણવની ગતીએ કરી અખીલાબ્રહ્માંડ વીચરણ કરી અખંડ અવિનાસીમાં એકમેક થઇ દુવાદસમાં આવી અહોનીશ રહે છે. તે અંસને સદખીજનું ચીંદ અંકુર આતમ અંસ એ બેની એક વૃત્તી થતાં સરવે સ્ફુરણા થાય છે.

હવે ત્રીજી તીથી વીધે જ્ઞાન કેવું કહ્યું છે તેનો ગુરંગમથી વિચાર કરી કહીએ છીએ તે સાંભળો.—ત્રણ ગુણ તેમાં પહેલો રાજસગુણ તેના બ્રહ્મા દેવ માહાસુન્યમાં રહી સરવેને વૃદ્ધી પમાડી રહ્યા છે ને ચોમાસાની રૂતુ એમની છે તેથી સરવેને ઉત્પન્ન કરી સરવેનું ભરણ પોષણ કરવા સરવે વસ્તુ ઉપજાવી છે. ને હવે એ સરવેમાં કેરી રીને વાપીક છે તે કહીએ છીએ. સરવે જીવોનું જ્યાં ઉપસ્થ સ્થાન છે ત્યાં રજ્જેગુણ ભાસથી સરવેને ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે એ રીતે અખીલાબ્રહ્માંડમાં વ્યાપીક છે. ખીજો સાત્વીક ગુણના શ્રી વીશ્નુદેવ માહા સુન્યમાં રહી સરવેનું પાલણુપોષણ કરી રહ્યા છે એમની રૂતુ સીઆળાની છે તેથી સરવેને શાંત પમાડી રૂષ્ટપુષ્ટ બનાવે છે. ને સરવેની નાબી સ્થાને ભાસ રૂપે રહી સરવેના પીંડને પોષણ આપી રહ્યા છે તેથી તે સરવે વ્યાપીક કહેવાય છે. ને શ્રી વીશ્નુ ભુગવાન, યુગે યુગે અવતાર ધારણ કરી દુષ્ટોનો સંહાર કરી ધર્મનું સ્થાપન કરે છે તેથી તેમને અખીલા બ્રહ્માંડના જીવો ભજે છે. હવે ત્રીજો તમોગુણના શ્રી માહાદેવ માહાસુન્યમાં રહી સરવેને પરીપકવ કરી અંત લાવે છે. એમની રૂતુ હિનાળાની છે તેથી તેજોમગ્ને કરી

સરવેને પ્રેહ ઉપજાવે છે ને સરવેના કંઠસ્થાનમાં રહી સરવે કામની સ્ફુરણા કરે છે તેથી તે સરવે વ્યાપીક કહેવાય છે. માટે જ્યાંથી ઉપજે છે ત્યાં સમે છે. માટે અખીલ બ્રહ્માંડમાં અનંતઅંસો એ ત્રણે દેવોએ ઉત્પન્ન કર્યા નથી. એવું સત પુરુષોનું ને વેદોનું કહેવું છે. માટે સરવે દેવોને ચાર ખાણના સરવે જીવો તે સરવેના ઉત્પન્ન કરતા સતકૈવલ પરમેશ્વર છે—હવે અકર્તાનો અર્થ એવો છે કે જેમ ચક્રવૃત્તી રાજા રાજા અમલના સરવે કાયદા બાંધી અમલદારોને સોંપી દે છે તે મોટા અમલદારો તથા નાના અમલદારો સરવે મળી રાજાને અમલ ચલાવી રહ્યા છે. તેવી રીતે પરમેશ્વરે અખીલબ્રહ્માંડમાં અનંત નીચમ અનુસારો બાંધી પરમ વીશેષ અંસ દેવો તથા વીશેષ અંસ દેવો એ સર્વેને અખીલબ્રહ્માંડના નીચમ અનુસાર ચલાવવા સરવે દેવોને સોંપી પાંડ તથા બ્રહ્માંડથી ન્યારા અવીગત સ્વરૂપે રહ્યા છે તેથી અકર્તા કહેવાય છે. હવે પંચ તત્ત્વોના વૈરાટમાં ચૌદ મોટાં બ્રહ્માંડોની આદ્ય લઈને નાના અનંત બ્રહ્માંડો તે સરવેમાં દેવોને ચારે ખાણના જીવો સરવે માયામાં છે તેથી તે કલ્પ સમયે નાશવાન થવાનું છે અને એકલાજ અખંડ અવીનાસી છે એવા પ્રભૂને ઓળખવા પરમ ગુરૂને શરણે જઈ એમના સંતો પાસે જ્ઞાન ગુરૂગમ લેશો. ત્યારે ઓળખાશે. પછી એવા ભગવાનનું ભજન કરી અવીચળ પદ મેળવી સદાયે સુખ લેશો ત્યારે પાંચે પ્રકારના મોક્ષને સમજશો.

હવે ચોથી તીથીને વીષે મનોર સાહેબે કેવું જ્ઞાન કહ્યું છે તેનો વીચાર કરતાં એવું સમજાય છે કે વેદો એટલે કષ્ટ રકમને વેદો કહેવાય ને શી રીતે ઉત્પન્ન થયા. ત્યારે વાણ્ણીથી વેદ થયા ત્યારે વાણ્ણી, સાનાથી થઈ. હવે વોચારતાં એવું સમજાય છે કે શ્રી બ્રહ્મા-દેવના પ્રણવથી ચાર વાણ્ણી થઈ. તે કષ્ટ કે પહેલી પરાવાણ્ણીનો અથર્વવેદ, બીજી પ્રસ્થંતીવાણ્ણીનો શામવેદ ને ત્રીજી મધમાવાણ્ણીનો અ-નુરવેદ ને ચોથી વીખરીવાણ્ણીનો રુગ્વેદ એ રીતે ચાર વેદ થયા છે. હવે તે ચારે વેદોનાં સીદ્ધાંત જુદાં જુદાં છે. એ ચારે સીદ્ધાંત જુદાં

(૧૫૭)

જુદાં સ્થાપવાનું કારણ એ છે જે પ્રથમ પ્રણવથી સુક્ષ્મવેદનો ઓં. શબ્દથી અત્મા જ્ઞાન કહેતા તેથી એમના પુત્રો સનકાદીકની આદ લઘ સરવે સન્યાસી થઈ ગયા. તેથી સૃષ્ટી રચાઈ નહીં એટલે માહે-શ્વરને અત્માએ પ્રજાનું કે હવે કેવી રીતે સૃષ્ટી રચવી ત્યારે શ્રી માહે-શ્વરે કહ્યું કે એ પાંચમા વેદનું જ્ઞાન બંધ કરો ને ચાર વાણીના ચાર વેદો રચો ને ચાર પ્રકારનું જ્ઞાન સ્થાપન કરો ને તે જ્ઞાન તમારા પુત્રોને લખાવો તેથી સૃષ્ટી રચાશે ત્યારે અત્માદેવે ચતુર મુખે ચાર વાણીના ચાર વેદો રચ્યા ને તે જ્ઞાન મનુ પુત્રને શીખવ્યું ત્યારે સૃષ્ટી રચાઈ છે. માટે અખીલઅત્માંડ રચનાર અને અનંતને ઉત્પન્ન કરનાર તો સત કૈવલ પરમેશ્વર છે. આવું સત્ય સાચુ સીદ્ધાન્તનો પાંચમા સુક્ષ્મવેદમાં રહ્યું છે આવું સાચુ જ્ઞાન જાણવા સાચા સદ્ગુરને શરણે જઈ ચાર અવસ્થાને ઓળખી પાંચમી અવસ્થાની રીત જાણો ત્યારે સમજાશે નહીં તો સુન્ય જેવો અજાણ છે. તે અખંડ રામજના જાણે એમાંજ-માટે આ અનંત રચના રચનાર છે તેને ઓળખો ને તેમને આધીન અહોનીશ રહી સમરો ત્યારે સદાયે સુખ પામશો. આ અનંત વીવીધ પ્રકારની રચના એની મેળે આપો આપ થઈ નથી કે અત્મથી થઈ નથી ને જો આપો આપ થતું હોય તો આપણે દુઃખ ટાળી સુખ લઈ લઈએ માટે કર્તાના કરેલામાં સર્વે વર્તે છે. આપણાથી નવીન કીચીત બની શકે તેમ નથી ને વળી જો અત્મથી થતું હોય તો મરેલાં સખ (મુડદાં) કેમ સજીવન થતાં નથી. કેમકે અત્મ ચરાચર વ્યાપીક છે ત્યારે શું સખ (મુડદાં) ને નહો અડતો હોય. ને જો ના અડતો હોય તો ચરાચર વ્યાપીક કહેવાય નહીં, માટે અત્મથી કસુએ ઉત્પન્ન થતું નથી ત્યારે અત્મ શી વસ્તુ છે. અત્મ કોને કહેવો ચૈતન્ય શી વસ્તુ છે ચૈતન્ય કોને કહેવો ને વળી આત્મ અંશ કોને કહેવો ને કઈ કેકાણે છે ને તેનેકેવી રીતે ઓળખવો સરવે વ્યાપીક કેવી રીતે સમજવો. ને એકદેસી કેવી રીતે સમજવો. હવે ચાર અંતઃકરણો, મન, બુદ્ધી, ચીત, અહંકાર એ

ક્યાંથી ઉત્પન્ન થયાં છે. એ ક્યાં રહે છે આ સરવે જ્ઞાન વીભૂતી. જાણુવા શ્રી સદ્ગુરને સરણે જઈ અવસ્થાઓ ચાર. જાગૃત, સ્વપ્ન, સુષુપ્તિ ને તુરિયા. એ સરવેનાં અધીષ્ઠાન બેદ સમજી લક્ષારત ભજન કરી ઉનમુની અવસ્થાની સદ્ગુર પાસે ગુરુગમ લ્યો ને તે અસ્થાને અહોનીશ રહેવા શીખો ત્યારે સરવે સીદ્ધાન્ત સમજી અવીનાશીને ઓળખશે આવું મનોર ભક્તનું બારે વચન ગુરુ ગમથી સમજશે.

દેવે પાંચમ તીથી ત્રીને મનોર સાહેબ શું કહે છે તેનો વીચાર કરી કહીએ છીએ—પાંચ ભૂત એટલે પાંચ તત્ત્વો. પૃથ્વી, જલ, અગ્ની, વાયુ, અને આકાશ. એ પાંચ તત્ત્વોનો એક રસ કરી દીર્ઘ-યત્રલની જુગતીએ સરવે સમરંધી પોખી અને સત કેવલ કર્તાએ સંકલ્પ પડે સરવે સૃષ્ટી રચી છે તે ચારે ખાંણ. જરાયુ, ઇંડજ, સ્વેદજ ને ઉદભીજ એ ચારે ખાંણના ચોરાસી લાખ તનુ રચ્યાં છે. તેમાં એકમાંથી અનેક થયે જાય છે એ જડવત ખીજમાં આત્મ પોખ્યો ત્યારે સચેત થાય છે તે કેવી રીતે કે જેમ સુર્ય આકાશમાં હોય છે પણ સુર્ય કાચ ધરવાથી અગ્ની નીચે ઉત્પન્ન થાય છે. તે અગ્નીને જે જાણુ ન્યાં લઈ જાય છે તેવું કામ કરવું પડે છે. કોઈ માણસ અગ્નીને હોમ હવનમાં લઈ જાય તો ત્યાં શુભ વસ્તુઓ આહાર કરે છે ને ત્યાં પોતે પુજાય છે. ને વળી કોઈ માણસ અગ્ની ને રસોઈખાનામાં લઈ જાય છે ત્યારે ત્યાં લાકડાંનો આહાર કરવો પડે છે. વળી કોઈ મુડદાં દહન કરવા લઈ જાય છે. આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સીદ્ધાન્ત સમજો કે એ ત્રણ કામ ઉત્તમ મધ્ય અને કનીષ્ઠ કર્યા તેમાં સુર્યને શો દોષ આવ્યો. એ ત્રણે ક્રીયામાન અગ્નીને સંહન કરવું પડયું એ રીતે પરમેશ્વર પાંચ તત્ત્વો પાર ન્યારા છે તેથી એમને કશો દોષ લાગતો નથી. આ ઉત્તમ, મધ્યમ ને કનીષ્ઠનાં સુખ દુઃખો પાંચ તત્ત્વોમાં રહેલો આત્માને ન્યાં લીંગ વાસનાઓ લઈ જાય છે ત્યાં તેવાં તેને ભોગવવાં પડે છે. માટે પાંચ તત્ત્વોમાં જેટલું

૩૫ દરશાય છે તે સાત પાતાળથી તે પૃથ્વી સુધી અને પૃથ્વીથી આકાશ સુધી સહિસહિની અવધી પ્રમાણે નાશવાન છે માટે તેમાં કોઈને પરમેશ્વર કહેવાય નહીં માટે એવા અનંત બ્રહ્માંડાધીશ સકર્તા પરમેશ્વરને ઓળખવા શ્રીમંત પરમગુરને શરણે જઈ એમના સંતો પાસે જ્ઞાન ગુરુગમ લઈ ઓળખો એટલે તે સ્વરૂપ સમજતા પાંચ તત્ત્વોના પ્રકાશવાળાં સ્વરૂપો પ્રત્યે થાય છે. હવે ૩૫નો વીચાર કરતાં આઘ અખંડ સકર્તા પરમેશ્વર સર્વેથી ન્યારાને સર્વે પ્રકાશ છે તે વીધે દ્રષ્ટાંત કહું છું—જેમ સુર્યનો પ્રકાશ બધે વ્યાપીક છે તે પ્રકાશમાં અખીલ જગતના જીવો હલણચલણ કરી રહ્યા છે તેથી સુર્યને સર્વે જીવો એકમેક કહેવાય પણ સ્વરૂપે તો જુદાજ છે એવી રીતે પરમેશ્વરનો પ્રકાશ બ્રહ્મ અખીલબ્રહ્માંડમાં ચરાચર રહ્યા છે તેથી સર્વે આત્મા અંસોને અવિનાશી એકમેક ગણાય છે પણ અરૂપ ૩૫ અને સ્વરૂપે તો જુદાજ છે. જેમ સુર્યનો અંસ અગ્નીને દીવો વસ્તુતાએ ઊનાશપણુમાંતો એકજ છે પણ સ્વરૂપે એકમેક કહેવાય નહીં, વળી જેમ પીતાને પૂત્ર અંતરવૃત્તી એકમેક છે પણ દેહ ઘાટે જુદાજ છે, વળી જેમ રાજાને રૈયત અમલમાં એકમેક છે પણ સ્વરૂપે સર્વ જુદાજ છે, વળી જેમ ક્રીયામાન કરનારા વેપાર ખેતીને કારીગરી કરે છે તેમાં વેપારીના અનેક પ્રકારોથી શેઠ જુદા જુદા છે ને અંતર વૃત્તીઓ એકમેક છે, વળી ખેતીવાડીના અનેક વાવેતરથી ખેડુત જુદાજ છે ને અંતરવૃત્તીએ સરવેમાં એકમેક છે માટે જેટલું ૩૫ દ્રષ્ટીમાં આવે છે એટલું નાશવંત છે. તેથી ૩૫-અરૂપથી ન્યારા પરમેશ્વર અખંડ અવીનાસી છે. તે પદ પામવા સદ-ગુરના દાસ થાવ. જેમ માહાસાગરનું જળ મેઘ દ્વારે થઈ વીલ-સાઈ ગયું છે તે સર્વે ઠેકાણે પડ્યું. તે ખાખોચીયાં, ને સરોવર કુવા વાવ અને સરીતા સર્વેમાં જળ રૂપે તો એકજ છે પણ વીલાગે જુદું જુદું ભીન્ન ભીન્ન થઈ ગયું છે.

તે માહાસાગરને કેવી રીતે મળે. જો ખાખોચીયાનું જળ મોટી

ખાડીનો સંગ કરે ને મોટી ખાડીનું જળ સરોવરનો સંગકરે ને સરોવરનું જળ સરીના (નદી)નો સંગ કરે ને સરીતાનું જળ ઉપ-સાગરનો સંગ કરે અને ઉપસાગરનું જળ મહાસાગરમાં સમાય ત્યારે જ્યાંથી આવ્યું ત્યાં સમાયું કહેવાય. એવી રીતે જગતના જીવો જ્ઞાની મંત્રોનો સંગ કરે ને તે સંતો માહાત્મા પુરુષોનો સંગ કરે ને મહાત્મા પુરુષો માહાજ્ઞાની અનુભવી અત્તવેના સતપુરુષો સદગુરુ દેવનો સંગ કરે ને તે સદગુરુ દેવ પરમ વીશેષ પરમહંસ અનંત પરમજ્ઞાની અનંત અનુભવી અનંત અૈશ્વર્યવાન અત્તનીષ્ટ પરમ ગુરુનો સંગ કરે તો તેનો પાંચમી મુકતીએ અખંડ અવિનાશી પરમેશ્વરમાં સમાસ થાય છે. આવી રીતે સદગુરુના દાસના દાસ થવાય ત્યારે અવીનાશીમાં સમઘ મોક્ષ કહેવાય.—વળી કોઈને સંશય થાય કે આત્મા સ્વરૂપે તો એકજ છે તો તે ખરું કે ખોટું. હા. સ્વરૂપે એકજ છે પણ સમજવું ફેર છે. જેવું કે જળ તો એકજ હતું પણ ઘાટે કરી જીરુ પડ્યું હતું તે જેવો ઘાટ તેવો ગુણ થઈ ગયો તેથી અપવિત્ર કહેવાયું. તે પવિત્ર જળનો સંગ કરવાથીજ પવિત્ર થશે એની મેજે કદાપી થાય નહીં, તેમ આત્મા ઘાટે ઘાટના ગુણ વાસનાઓએ બંધાયો છે. તે એટલું બધું વર્જીરમય છે કે ચાર દેહ સુધી છૂટતું નથી તે આઠ આવરણને નવ વાસનાઓ છોડવા સતગુરુના દાસના દાસ થઈ અહો નીશ થઈ રહીશું ને ગુરુની વારંવાર મેહેર દોરપા લઈશું ત્યારેજ છૂટાય એમ છે. એવું સતપુરુષોને વેદ કહે છે. વળી કોઈ માણસ એમ કહેતા હોય કે પાંચ તત્ત્વો વીલસાયાથી મોક્ષ થાય છે ત્યારે તો સદગુરુ પાસે જવાની શી જરૂર છે એવું તો સરવેને થવાનુંજ છે પણ એવું બોલવું તો સમજણ વીના જીવ દશ્નાતું કહેવાય છે માટે મનોર સાહેબે સદગુરુના દાસ થવાનું કહ્યું છે.

‘ હવે છઠી તીથી વીષે મનોર સાહેબે કહેલું તેનો વીચાર.

નેતીયોગનો વીજોગ કરવો સાથી કે તે યોગ કરવાથી પ્રભુ મલતા નથી. કોઈ વખતે નાસુરનો રોગ ઉત્પન્ન થાય છે ને બીજો

ધોતીયોગનો વીજોગ કરવો કારણ કે તે યોગ કરવાથી પ્રભુ મલતા નથી ને ક્ષયરોગ ઉત્પન્ન થાય છે ને જળ શરીરમાં ચઢાવવાથી પ્રભુ મલતા નથી ને કોઈ વખતે જળાંદરનો રોગ થાય છે અને વૃદ્ધ અવસ્થા મટાડીને બાળ અવસ્થા મેળવવાને માટે કલ્પયોગનું સાધન કરવાથી અપાર દુઃખ ભોગવવું પડે છે ને પ્રભૂના ગુનેગાર થઈ બહુ દુઃખ ભોગવે છે. માટે તે યોગનો પણ ત્યાગ કરવો. ને વળી પોતાનું પુણ્યપણું ળાવવા અનેક પ્રકારના પ્રપંચ પાખંડો ને મંત્રજંતનાં સાધનો કરે છે તે પ્રભૂના ગુનેગાર થઈને અપાર દુઃખ ભોગવે છે. માટે યોગોને ત્યાગ કરવા વળી હઠયોગ સમાધી કરવાથી અંધારી કોટડીમાં પેકા સમાન છે અને ગુરૂગમ સમજતી નથી ને પરમેશ્વર ઓળખાતા નથી. જો પ્રભૂ ઓળખાતા હોય ને ગુરૂગમ સમજતી હોત તો જનક રાજને આધીન લોમષરૂપીને ના થવું પડત. માટે એ યોગનો પણ ત્યાગ કરવો.

હવે પાંચ મુદ્રા સીદ્ધીસાધન કહીએ છીએ તેમાં પહેલી ખેચરી મુદ્રાસાધન પરમગુરૂનો મંત્ર લઈ એક આસને આકાશમાં સુરતા રાખી બાર વરસ જે કોઈ જપે તો આકાશમાં ગવન કરે. વળી જો અગોચરીમુદ્રા એક આસને ખેસી બાર વરસ આંખો મીચી સાધન કરે તો દેહ સહીત અદ્રષ્ટ થઈ જઈને ગમે ત્યાં પ્રગટ થવાય છે. ને જો ભેચરી મુદ્રાસાધન એક આસને ખેસી પૃથ્વી ઉપર સુરતા રાખીને સાધન કરે તો પૃથ્વીમાં ગવન કરે ને વળી જો ચાચરી મુદ્રાસાધન એક આસને ખેસીને સીધી સુરતા રાખી સાધન કરે તો ચરાચરની વાતને સામા માણસના મનની વાત જાણવા શક્તીવાન થાય ને જો ઉનમુની મુદ્રાસાધન એક આસને ખેસી અણી અગર પર સુરતા રાખી શ્રી પરમગુરૂનો માહામંત્ર બાર વરસ જપે તો ઇશ્વર સ્વરૂપે થઈ જગતમાં પુણ્ય પણ ઉપરનાં સર્વે સાધનો કરતાં મોક્ષ મળતો જાય ને સત કૈવલ પરમેશ્વર ઓળખાતા નથી. માટે શ્રી સહગુરૂના દાસોના દાસ થાવ. હવે સહગુરૂ કેવા હોય તે કહીએ છીએ. સહગુરૂ સતરૂપે

સદાચે રહે છે. બ્રહ્મ સુરતીવાન હોય છે રવીપુલ્યજ્ઞાન પ્રકાશીત હોય છે ને શશી સમાન સદા શીતળકારી હોય છે તેથી અનેક જીવોને પર્વાત્ર બનાવે છે ને જળ સમાન નીરમળ હોય છે ને પૃથ્વી સમાન ધીરજવાન હોય છે ને અગ્ની સમાન તેજવાન હોય છે ને આકાશ સમાન સંસારથી અધર રહે છે ને કામધેનું જેવા દયાળુ હોય છે ને કંઠ્ય વૃક્ષ જેવા ફળદાયક હોય છે ને સાગર સમાન જ્ઞાન ભરેલું હોય છે. તરણુતારણુ હોય છે, માન બડાઈ, ઈર્ષા, અહંકાર, અભીમાન હોય નહી. માટે દેવાધીદેવ સર્વેથી શ્રેષ્ઠ સદ્ગુર કહેવાય છે. ચીંતામણી જેવા છે તેથી સરવેને સદા સુખ આપી રહ્યા છે. અષ્ટ સીદ્ધીને નવ નીધી સદ્ગુરને શરણે રહે છે. માહામણી જેવા છે માયા સ્વરૂપનો સ્પર્શ થતો નથી. આવા અનંત સમરધીવાન સદ્ગુર હોય છે માટે સદ્ગુરને શરણે જઈ પાંચમી મુક્તીમાં મોક્ષ મેળવો. કારણ પાંચમી મુક્તીનો ભેદ શ્રી પરમગુર જાણે છે તેથી શરણે જાવ એટલે સમજાશે.

સાતમી તીથી વીશે મનોર સાહેબે કહેલા જ્ઞાનનો અર્થ સાંભળો. પહેલી ભોમીકા સુખ ઇચ્છા છે તેનાં અધિકારી જે થયા હોય તે માણસ મનુષા દેહના વીવેકને જાણે છે ને બીજી ભોમીકા સુવીચારણા છે તેના અધીકારી જે માણસ થયા હોય છે તેને સારા સુદ્ધ વીચારો થાય છે તે કેવાકે જે આ સર્વે સુખ જોઈ વીસમય પામે છે તે પછી સુદ્ધ વીચાર કરે છે. અરે આ જગતની અનંત રચના રચનાર કોઈ પરમેશ્વર હશે આવી અનંત રચના એની મેળે થાય નહી માટે તે પરમેશ્વરને ઓળખવા સાચા સદ્ગુરને શરણે જાઉ ને તેમનો સેવક થઈ જ્ઞાન ઉપદેશ લઉ. તેટલા માટે સંતોની સેવા અહોનીશ કરવા લાગ્યો. અને અન્ન, વસ્ત્ર, ધનથી અથાશક્તી પ્રમાણે પુન્ય કરવા લાગ્યો, તેથી ચોરી, જીર, જુક વીગેરે પાપ છૂટવા લાગ્યાં અને સત્ક્રીયાઓ ઉત્પન્ન થઈ એમ કરતાં કોઈ સાચા સદ્ગુર મળ્યા ત્યારે ત્રીજી ભોમીકાના અધીકારી થયા તે ત્રીજી ભોમીકા તનું માણસ છે તનું નામ આ શરીરનું છે એટલે આ તન તત્વોનો છીન્ન

ભીન્ન કરવા લાગ્યો. પાંચ માત્રા હું નથી. પાંચ તત્ત્વો હું નથી. પાંચ કોસ હું નથી. પાંચ વીધયો હું નથી. પાંચ અંતઃકરણો હું નથી. દસ ઈંદ્રીઓ સ્વરૂપ હું નથી. ત્રીગુણરૂપ હું નથી. આ સરવે માયા અવરણ રચનાથી સીરગુણ નીરગુણ રહીત માઈ સ્વરૂપને ઝોળખાવો. હું અંસ આત્મા કેવો છું તે મને સમજવો. ત્યારે ચોથી સતવાપતી ભૂમીકાનો અધીકાર આપ્યો. જ્યારે સતવાપતી ભૂમીકાનો અધીકાર જે માણસને આવે છે ત્યારે સત વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય છે ને અવીદ્યાઓનો નાશ થાય છે તે કયો કયો કે કામ, ક્રોધ, અહંકાર, અભીમાન, લોભ, મોહ, પ્રપંચને પાખંડ, માન, બડાઈ ઇર્ષ્યા ને હાંસા આ સરવેનો નાશ થાય છે ને સત વસ્તુઓ, સતધર્મજ્ઞાન, વીવેક, વીચારને વૈરાગ્ય સીદ્ધ સંતોષ, દયા, હામા, દીનતા શાન્તીને ભક્તી આ સર્વે પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે પોતે આપનું આપ પ્રગટ અંસ રૂપે સમજાય છે તે સમજ્યા પછી પાંચમી ભોમીકાના અધીકારી થાય છે. તે પાંચમી ભોમીકા અસમા શક્તી નામની છે તેથી તે માણસ અહોનીશ સેજ સમાધીવાન રહે છે તેથી જ્ઞાનસ્વરૂપી જ્યોત પ્રગટ થાય છે તેથી વેદો શાસ્ત્રોના સીદ્ધાંતોને સમજે છે ને સરવે જ્ઞાની માહાત્માઓ સંતોના જ્ઞાન સીદ્ધાંતોના શબ્દને સમજી શકે છે. ને અનેકમાં હું એકજ સ્વરૂપે છું એવું સમજી વૈરાગ્યવાન અહોનીશ રહે છે ત્યારે છઠી ભૂમીકાનો અધીકારી થાય છે તે માણસને અનેક પ્રકારના પદારથનો ભાવ મટી જઈને પરમપદ ભાવના ઉત્પન્ન થાય છે તેથી તે પરમપદમાં જવાના શુદ્ધ વીચારો કરે છે તે કેવાકે એકવીસ હજાર છસો અજંપા સદગુરના માહામંત્રે અહોનીશ જાગ્યા કરે છે. ખટ ચક્રના દેવોને અરપી તુરીયા અવસ્થામાં રહે છે તેથી ત્રણ ગુણોના વીદ્યાસને અને અંતઃકરણોનો વીદ્યાસ સર્વે સમી જાય છે, ત્યારે ઐક-નાળનો રસ્તો ઉઘડે છે. ત્યારે તતુરટ તુરીયા અહરંધી સાતમી ભૂમીકાના અધીકારી થાય છે ત્યારે તે અહરંધમાં શસ્ત્રદળ કમળને વીધે રહી ઉનમુત્તી અવસ્થાએ અણીઅગરે દુવાદસમાં જઈ અહમ્ એકમેક

થવા કોટી રવી શશી તેજ પ્રકાશ થાય ત્યાં સુધી ત્યાં રહી પાછા દેહમાં પ્રગટ થાય છે તે માહાત્માની સતપુરૂષો કહેવાય છે. આ વાત જોને ખોટી લાગે તેને આગલા સતપુરૂષોનાં પ્રમાણુ જોવાં જોઈએ. હવે બ્રહ્મ પ્રકાશ છે તે કોનો છે તે કર્તા નથી અકર્તા છે માટે તે કર્તા અકર્તાથી ન્યારા આદ્ય સત કેવલ પરમેશ્વરનો પ્રકાશ બ્રહ્મ છે. તે સર્વ સીદ્ધાંત સમજવી અંસ આત્માને અખંડ અવીનાશીમાં મેળવે તેને પરમ વીશેષ પરમેશ્વર નુલ્ય પરમગુરુ કહેવાય છે. તે સતપુરૂષો માયાકાળથી પર છે તેમની ચૌદ લોકના દેવો સેવાઓ કરી રહ્યા છે માટે દેવાધીદેવ કહેવાય છે. માટે જોમને મોક્ષપદ મેળવવું હોય તેમણે પરમ સદગુરુને શરણે જવું અને મોક્ષપદ મેળવવું.

હવે આઠમી તીથી વીધે પા. મનોર સાહેબનું કહેલું જ્ઞાન સાંભળો. અષ્ટ ક્રમજ એટલે આ મનુષ્ય દેહમાં આઠ ચક્ર છે. તે કેવાં છે તે કહીએ છીએ પ્રથમ મુળાધાર ચક્ર છે તેને ચાર દળ પાંખડીઓ છે. ત્યાંથી ચાર અક્ષરો ઉત્પન્ન થાય છે ને તેમાં ગણપતી દેવનો વાસ છે ત્યાં છસે અજંપા જપાય છે. બીજું ચક્ર ઉત્પત્ત દ્વાર સ્થાને છે તેમાં બ્રહ્માદેવનો વાસ છે. ત્યાં ખટ સહસ્ત્ર અજંપા જપાય છે. તેને છો પાંખડીયો છે ત્યાંથી છો અક્ષરો ઉત્પન્ન થાય છે. ત્રીજું ચક્રનાભી સ્થાને છે તેને દસ દળ પાંખડીઓ છે તેમાં વીશ્ણુ દેવનો વાસ છે. ત્યાં દસ અક્ષર ઉત્પન્ન થાય છે ને ત્યાં ખટ સહસ્ત્ર અજંપા જપાય છે. ચોથું ચક્ર હૃદય સ્થાને છે તેમાં નીરંજન દેવનો વાસ છે. ત્યાં ખટ સહસ્ત્ર અજંપા જપાય છે તે ચક્રને દ્વાદસ પાંખડીયો છે ને ત્યાંથી દ્વાદસ અક્ષર ઉત્પન્ન થાય છે. હવે પાંચમું ચક્ર કંઠ સ્થાને છે. તેમાં શીવદેવનો વાસ છે. ને ત્યાં એક હજાર અજંપા જપાય છે તે ચક્ર સોળ પાંખડીનું છે ને ત્યાંથી સોળ અક્ષરો ઉત્પન્ન થાય છે. હવે છઠું ચક્ર બ્રહ્મ સ્થાને તેમાં સસ્વદેવનો વાસ છે ત્યાં એક હજાર અજંપા જપાય છે. તે ચક્રને બે પાંખડીઓ છે ને ત્યાંથી બે અક્ષરો ઉત્પન્ન થાય છે. ને હવે

સાતમું ચક્ર બ્રહ્મરંધ્રમાં છે. તેમાં અંસ આત્માનો વાસ છે ત્યાં એક સહસ્ર અઞ્ગ પા જપાય છે તે ચક્રને એક હજાર પાંખડીઓ છે. ત્યાં આ દેહના સર્વ દેવોની ચાસણી પોચે છે. એ અંસ આત્માની સત્તાએ આ દેહના સર્વ દેવો સચેત છે. હવે અંસ આત્મા કેની સત્તાએ છે તે કહીએ છીએ. જે અણી અગરથી દ્વાદસ ઉપર અષ્ટમું ક્રમળ છે તે અધર તખ્ત કહેવાય છે ત્યાં અનહદ બ્રહ્મની ધુન થાય છે તે ચૈતન સત્તા અંસ આત્માને આવે છે તેથી અંસ આત્મા સર્વ ઇંદ્રીઓ અંતઃકરણને સચેત બનાવે છે હવે એ ચૈતન બ્રહ્મ આધ્ય અખંડ પરમેશ્વરનો પ્રકાશ છે તે સત સ્વરૂપ ચૈતન બ્રહ્મને રૂપથી ન્યારા એ સર્વ સત વસ્તુઓ જાણવા ઓળખવા શ્રીમંત પરમ ગુરૂને શરણે જવ ત્યારે સર્વ સીદ્ધાંત જ્ઞાન સમજશો. ત્યારે સુરત નુરત એક ઘેર આવશે ત્યારે દસે દીસાઓને દસે ઇંદ્રીઓને અંતઃકરણો એક રૂપ થઈ ચૈતનમાં સમાય ને ચૈતન અંસમાં સમાય ને અંસ અવનાશીમાં સમાય એવી રીતે પરમ ગુરૂજ્ઞાન સમજાય ત્યારે તે અજ્ઞાન તીમર ટળી જ્ઞાન સ્વરૂપે થાવ ત્યારે જ્ઞાન સ્વરૂપે ગુરૂમાં સમાઈ અહોનીશ રહો ત્યારે એક રૂપે થઈ મોક્ષ પમાય છે.

હવે નોત તીથી વીધે મનોર સાહેબે કહેલું જ્ઞાન સાંભળો. હવે નવ પ્રકારની ભક્તી કહી છે તે કઈ કઈ. પહેલી સરવણુ ભક્તી કરવાથી સંસારમાં સારો લાભ થાય છે માટે સુદ્ધ વીચારથી સદગુરૂનું જ્ઞાન સરવણુ કરવું. જેમ મૃગ વાજંત્ર સાંભળવાનું છોડતો નથી તેવી રીતે આપણે સાંભળવાનો ભાવ રાખવો. બીજી કીરતન ભક્તી કરવી. કેવી જે નીત્ય શ્રીહરી ગુરૂ સંતોના ગુણ ગાવા. જેવા કે નરસીંહ મહેતા મીરાંબાઈ વીગેરેને ધણું દુઃખ પડ્યું છે તોએ ગુણ ગાતાં. અટકમાં નથી. તેવી રીતે કીરતન ભક્તી કરવી ત્રીજી સેવા ભક્તી કરવી તે કેવી રીતે તે જેમ મોરુજે કરી, સગાળશા શેઠે કરી, વીગેરે બીજા ભક્તોએ કરી તેવી રીતે સેવા ભક્તી કરવી. ચોથી દાસ ભક્તી કરવી જેવી કે જેમ નાબા સ્વામીએ કરી, સેન ભક્તે કરી, વીગેરે બીજા ભક્તોએ

કરી તેવી રીતે દાસ ભક્તી કરવી. પાંચમી વૈરાગ્ય ભક્તી કરવી જેવી કે જેમ ભરતુહરી. ગોપીચંદ રાજ વીગેરે બીજા ભક્તોએ કરી તેવી રીતે વૈરાગ્ય ભક્તી કરવી. છઠી સખા ભક્તી કરવી જેવી કે અમરીષે કરી, અરજુને કરી વીગેરે બીજા ભક્તોએ કરી તેવી રીતે સેવા ભક્તી કરવી. સાતમી જ્ઞાન ભક્તી કરવી. જેવી કે જેમ વાલ્મીકિ ર્ષીએ કરી, વ્યાસ નારાયણે કરી વળી બીજા ભક્તોએ કરી વળી માહા પુરૂષોએ કરી તેમણે જ્ઞાનથી અનેક જીવોના ઓધાર કર્યો તેવી યથાશક્તી પ્રમાણે જ્ઞાન ભક્તી કરવી. આઠમી આરાધન સમરણ ભક્તી કરવી. તે કેવી રીતે જેમ દત્તાત્રય ર્ષીએ કરી, દુરવાસા ર્ષીએ કરી, જનક રાજાએ કરી, સુખદેવે કરી. વળી બીજા માહા પુરૂષોએ કરી તેવી સમરણ ભક્તી કરવી. દવે નવમી સત નીયમ ભક્તી કરવી. તે કેવી કે જેમ પ્રલાદજીએ કરી, રતીદેવ રાજાએ કરી, હરીચંદ્ર રાજાએ કરી, વળી બીજા માહા પુરૂષોએ કરી તેવી રીતે સત ટેકની ભક્તી કરવી. દવે દસમી પુરણ પ્રેમ લક્ષણા ભક્તી કરવી. તે કેવી રીતે જેમ હનુમાનજીએ કરી, રામ સીવાય બીજા કોઈ વડાહું નહોતું ને શ્રીરામ સ્વરૂપમાં પોતાની તુરતાસુરતા એ એક વૃત્તિએ રામને પુરણ પ્રેમથી નીહારતા હતા. તે ક્ષણ માત્ર રાતને દીવસમાં ચુકતા નહોતા, જેમ અણજ અર્કને જોઈ રહે છે, જેમ ચક્રોર ચંદ્રને જોઈ રહે છે, જેમ નરને માદા મોતી સદાયે એકઠાં રહે છે ? જેમ જળને મીનને સાચી પ્રીત છે જેમ બપૈયો મેઘની આતુરતામાં વૈરાગ્યવાન રહે છે જેમ અમરકોશ ધુમર આવજાને તજી દઈ કરતુરી શોધી કાઢે છે. આ દ્રષ્ટાંતો પ્રમાણે શ્રી રામ સીતાજીની સેવામાં સાચી પ્રીતે પુરણ પ્રેમથી લક્ષમણને હનુમાનજી અહોનીશ રહ્યા છે. તેથી તેઓશ્રી રાંમની જોડે પુણ્ય છે. એવી આપણે સાચી ભક્તી શ્રી સદગુરના કહેવા પ્રમાણે કરીશું ત્યારે આપણાં અનંત ખોટાં પાપોથી છૂટીને અખંડ અવીનાશીમાં સમઘણું.

દસમી તીથી વીષે મનોર સાહેબે કહેલું જ્ઞાન-સાંભળો. અર્થ, સીદ્ધાંત સાથે—

આ મનુષ્ય દેહમાં દસ દાર કણાં તે કયા કયા પહેલું મુળદાર, ઉપસ્થ દાર મુખ દાર, નાસીકાનાં બે દાર, આંખોનાં બે દાર, કરણનાં બે દાર આ નવ દાર બાહ્યરનાં બંધ કરી દસમુ તાળવું દારમાં ગુરૂમથી પેસી અક્ષરંધમાં જવો ત્યારે પંચ વીષયો બંધ થશે. તે પંચ વીષયોનાં નામ નાદ વીષય કાનનો છે. તેણે સાંભળવું બંધ થશે. રૂપ વીષય આંખોનો છે તેણે જોવું બંધ થશે. ગંધ વીષય નાસીકાનો છે તેણે સુગંધી લેવી બંધ થશે. સ્વાદ વીષય રસનાનો છે તેણે સ્વાદ ચાખવા બંધ થશે ને સ્પર્શ વીષય ત્વચાનો છે તેણે માયા પદાર્થ સ્પર્શનો બંધ થશે. આ પંચ વીષયો માહા બળવાન છે તે ગુરૂ મથી કોષ કોષ સત પુરૂષો જીતે છે એથી અતી ઘણાં અંતઃકરણો અતી બળવાન છે. એ નવલીંગ વાસનાઓએ આત્મા બંધન પામેલો છે તેને છોડાવવા માહાસત પુરૂષોએ અનેક પ્રકારની જ્ઞાન સીડીઓ રચી છે. તો એ આ માયાવી જીવોને કંઈ સુજ પડતી નથી તેથી ચોરાસી લક્ષ ફેરા ફેરે છે. માટે જેને મુક્ત થવું હોય તે મોક્ષ જોઈતો હોય તો સદગુરૂના કહેવા પ્રમાણે કરે ત્યારેજ તે મુખ આવશે. હવે અક્ષરંધ એજ સુન્યમાં સમાતાં પોતે પોતાને સ્વરૂપે થાય તો નામનો નાશ થાય છે. એથી પર પરમાત્મા એળખવા સતગુરૂની સાંન સમજે. સતગુરૂની સાંન સમજવી હોય તો અહંકાર અભીમાન માન બડાઇ ઈર્ષ્યા છોડી સતગુરૂને શરણે જવ ત્યારેજ સમજશે. ત્યારે આત્મા અનામ થઇ અવિનાશીમાં મળશે. હવે પંચ વીષયોનું કેવું બળ છે તે દૃષ્ટાંત કહું છું—નાદ વીષય સૂગ દરણને રહ્યો છે. તેથી બંધનમાં આવી મરણ પામે છે. રૂપ વીષય પતંગીયા જીવોને રહ્યો છે તેથી બળી મરે છે. સ્વાદ વીષય મીનને રહ્યો છે તેથી માહા જળમાંથી ઝલાઇ મરણ પામે છે. સ્પર્શ વિષય હાથીને રહ્યો છે તેથી તે માહા બળવાન છતાં બંદીવાન થાય છે હવે સુગંધી વીષય લગ્નરોને રહ્યો છે તેથી કમળ ઝૂલમાં લીન થઇ મરણ પામે છે. આ એક એક વીષયથી એક એક જીવને દુઃખ પડ્યું તો આ બધા પાંચે વીષયો

મનુષ્ય દેહને લાગુ છે. તે જીતવા બહુજ કઠણ છે. માટે સતગુરને શરણે જઈ સરવે જ્ઞાન સીદ્ધાંત સમજી સુદ્ધ મ વેદ જ્ઞાન સીદ્ધાંત સમજી શે ત્યારેજ જીવ શીવદેવ માયા ઈશ્વર આધ્ય પુરૂષ અવનાશી બ્રહ્મ આ સરવે સમજીશે. પણ ગુરૂગમ વીના સમજીશે નહી પણ સદગુર શરણે જીવને સદાસદા સુખી થાવ.

હવે એકાદશી તીથીને વીધે મનોર સાહેબે કેવું જ્ઞાન કહેલું છે તે અર્થ સીદ્ધાંત સાથે સાંબળો.

એકાદસ એટલે દસ ઈંદ્રીઓને અગીઆરમું મન એ અગીઆરેને ગુરૂગમથી એક ઘેર લાવો એટલે તુરીઆ અવસ્થામાં ઘેર લાવો પછી બીજી ઠેકાણે અજંપા થતા બંધ કરી તે સ્થાને અજંપાને મંત્ર જપવા તે કેવી રીતે શ્રી સદગુરનો માહા મંત્ર અજંપામાં ભરવો તે વખતે પ્રણવ સ્થીર કરવો પછી મંત્ર આવા હન કરી પ્રણવ છોડવો તે અજંપાનું બળ અપાર છે. વાલ્મીકીજી માહા સમર્થ થયા. સુખદેવજી સુપજરૂપી માહા સમર્થ થયા વીગેરે ઘણા સતપુરૂષો સમર્થ થયા છે એ અજંપાથી લોભસરૂપીએ જમને પાછા વાળ્યા છે એ અજંપા સ્વાસો સ્વાસ જપતાં ચોરાસીના ફેરા ફરવા પડતા નથી એ અજંપા એક વીસ હજાર છસો એકે આસને અહોનીશ જપે એવું છો માસ કરે તો જીવ મટી શીવ દેવ રૂપ થવાય છે. એ અજંપા નીત્ય ત્રીકાળ વખતે ખટખટ ઘડી વાર જપે તો કર્મ દોષ ટળી સુદ્ધ અંતઃકરણો થઈ સુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપે રહેવાય છે. એ અજંપા જીગલ ઘડી ત્રીકાળ વખતે જપે તો અંતઃકરણો ઈંદ્રીઓ નીર્મળ થઈ જાય છે તેથી સદગુરનો જ્ઞાન રસ ટકે છે ને હરી ગુરનો મંત્રોની સેવાઓ કરવી બહુજ ગમે છે. સતપુરૂષેને સંગે સતસંગ સમાગમ કરવો બહુ સારો લાગે છે. સતધર્મ પાળવા, સારા નીતી નિયમો પાળવા, અન્ન ધન વસ્ત્રથી પુન્યદાન કરવાં બહુજ વાહાલું લાગે છે તેથી નાના પ્રાલબ્ધને મોટું પ્રાલબ્ધ બનાવે છે તેથી આ મનુષાદેહ આહાસુખ ભોગવે છે તે મનુષના ધર્મ જાણે છે. પછી સદ

ગુરુના સેવક થઇ દાસ થઈ ધણી કીરપા મેળવે છે. ત્યારે ભગત કે સંત બનાવી દે છે તે સુખમાં સદાય શાંતિથી સંતોષથી રહી સદ્-ગુરુ આધીન થઇ સેવા તથા સ્મરણ અહોનીશ કરે છે તો સદ્ગુરુની કીરપાથી અહોનીશ સમગ્ગય સાંન સમગ્ગય એટલે મુક્ત પદ આપે છે. હવે અંતઃકરણને આવા ઉપાયથી સુદ્ધ કરો એટલે સદ્ગુરુ જ્ઞાન સ્વરૂપે તમારી પાસે રહેશે અને આધ્ય અવીનાશી પ્રતીબિંબે સાક્ષી સ્વરૂપે દ્વાદસમાં સનમુખ રહેશે. દ્રષ્ટાંત-જેમ પૃથ્વીની માટીમાંથી કાચ થાય છે તે બહુજ મેહેનતે થાય છે તેને પારો ભરતાંજ પોતાનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે પણ તેજ માટી ઠીકરાને પારો ભરતાં સ્વરૂપ દેખાય નહીં પણ એનો કાચ બને છે તો તુરત પારો ભરવાથી દરસાય છે છે. એવી રીતે આપણું અંતઃકરણ ચોખ્ખુ નીરમળ કરવાથી સદ્ગુરુની ગુરુગમ રૂપી પારો ચોટે છે ત્યારે પોતે સ્વરૂપે થઇ આધ્ય પુરૂષને ઓળખી સત સ્વરૂપમાં સમાય છે એટલે તે માણસ મુક્ત પદ ભોગવે છે.

હવે ખારસ તીથી વીધે મનોર સાહેબે કહેલું જ્ઞાન સાંભળો. હવે બોલતા પુરૂષને પીછાણવા વીધે કહીએ છીએ તે જાણવા વીધે સદ્ગુરુના ચૈતન લક્ષ જ્ઞાનની જરૂર છે તે જ્ઞાન કેવું છે તે વીધે દ્રષ્ટાંત સાંભળો. જેમ નાણું, દ્રવ્ય, પૈસાને કહેવાય પાયલી અડધાને રૂપીઆને કહેવાય સોના મહેરને, હીરા, રત્નને, પારસમણીને, ચીંતામણીને પણ કહેવાય છે આ સર્વે નાણાં દ્રવ્યમાં ચીંતામણી દ્રવ્ય સર્વેથી શ્રેષ્ઠ છે એ જ્ઞાન સેવકને લેવું હોય તો શ્રી સદ્ગુરુની બહુ પ્રકારે સેવા કરી રીજવીને મેહેર લેવી પડે છે તે વીશે દ્રષ્ટાંત જેમ કોઈ શ્રીમંત પાસે નાણું લેવા જઈએ ત્યારે માન બડાઇ મુકી દઈએ છીએ અહંકાર અભીમાન છોડી દઈએ છીએ મોટા કુળની મરજાંદ પણ મુકી દઈએ છીએ ધણા નાના જીણા નીરબળ થઈ બેસીએ છીએ એમનું દાસપણાથી કામ કરીએ છીએ એમને ધણા પ્રીયને વાહાલાં લાગે તેવાં વચનો બોલીએ છીએ ત્યારે તે શ્રીમંત રીજમાન

થઇને જોઇએ તે તેને આપે છે હવે તે સેવક તે શ્રીમંતનો ધણો
 ગુણમાંની સદાયે હેત રાખે છે તો સંસારનું સાઈં સુખ ભોગવી
 જગતમાં જસ કીરતી મેળવે છે પણ જો એ સેવક શ્રીમંતનું ખોટું
 બોલે ખોટા અવગુણ ગાય તો તેનું સર્વે છીનાવી લે છે અને ઉપ-
 રથી સરકારમાં ફરીયાદ કરી તેને સજા પાત્ર કરાવે છે એટલે તે
 સેવક જેલમાં અપાર દુઃખ ભોગવે છે. હવે જે કોઇને બોલતા ને
 જાણવો હોય ને તેનો સંગ કરવો હોય તો ઉપલાં દ્રષ્ટાંતોની રીત
 સમજી તે પ્રમાણે વરતી તેવા થાવ. ત્યારે તે સુખ આવશે. નહીં તો
 પોતાના બળથી જ્ઞાનને અનેક પ્રકારનાં બળથી સાધન કરવાથી અને
 સદગુરુના અવગુણ બોલવાથી દુઃખ ભોગવી જન્મ મરણના કેદખા-
 ખાનામાં પડશે માટે પરમ ગુરુના શરણે જઈ તેમના દાસ થઈ
 બોલતાનો સંગ કરી સદાય સુખ ભોગવી મોક્ષ મેળવો. હવે બોલતો
 કોણ છે તેને ઓળખવાને દ્રષ્ટાંત સાંભળો. જેમ અનેક પ્રકારનાં
 વાજાંત્રમાં અનેક રાગની કળો ગોઠવી સમાની પવન સ્વરો બરી મુ-
 ક્યા છે પણ એકે સ્વર બોલતો નથી અને કોઈ માણસ બહારથી
 આવી સર્વે સંચા કળો જાણી ચલાવે છે અને બાહારનો મહાદ
 પવનમાંથી પવન બરે છે ત્યારે અનંત પ્રકારના રાગ સ્વરો ચાલી
 રહે છે અને અનેક ગાયન ગાયે છે આવી રીતે અનેક દેહો ચળ
 વચળ કરી રહ્યા છે. આ દ્રષ્ટાંતથી બોલતો કોણ છે તે સમજો હવે
 બોલતાનો સંબંધ કરવો હોય તો સદગુરુની અંતર વૃત્તિના મન
 મેળાપી થાવ. તે કેવી રીતે કે જેમ માતપીતાને તેમનો પુત્ર
 તેમની એકમેક વૃત્તિ સાચી હોય છે તેથી તે માતપીતાનું ધન વીગેરે
 સર્વે સમરક્ષીને તે પુત્ર જાણે છે પણ જો બીજાં માણસનાં છોકરાં
 પેલાને માતા પીતા તુલ્ય ગણતાં હોય તોય તેને સર્વે સમરક્ષી આ-
 પતાં નથી. તેમને સાહાયતા સુખ આપે છે સર્વે સમરક્ષી તો આપતાં
 નથી તે તો પોતાના પુત્રનેજ આપે છે તેથી તે પુત્ર માતાપીતાની
 સાચી સેવા કરી આજ્ઞા પાળે છે જેમ પ્રતીવૃત્તા સ્ત્રી પતીની સાચી

સેવા કરી આજ્ઞા પાળે છે ત્યારેજ તે પતીનાં સર્વે સુખ સમરધીની માલીક થાય છે વળી જેમ શ્રીમંત મહારાજ ચક્રવર્તી રાજાનો સંબંધ કરવો હોય તોતે માણસને મોટા શ્રીમંત રાજમાન રાજેશ્વર પુરુષને તનમનથી સદાયે આધીન રહેવું પડે છે ત્યારે ધણી દીવસ વહી જતાં તે પુરુષ પેલા માણસને શ્રીમંત ચક્રવર્તી રાજાનો મેળાપ કરાવે છે. આવું મોટું કામ કંઈ અલ્પ માણસથી બની શકે નહીં માટે ઉપરના શબ્દોનો વીચાર કરી સાચા સદ્ગુરુને શરણે જઈ તનમન ને ધન સરવે સમરપી સદાયે આધીન થઈ અંતર વૃત્તીએ મન મેળાવો થાય ત્યારે બોલતો પ્રગટ થઈ પ્રત્યક્ષ મળશે.

મદ્યાનાં વખાણ મુખથી થાય તેમ નથી તે અપાર સુખતો જેને મળે છે તેજ જાણે છે બીજાને કહેવાય તેમ નથી હવે બોલતા પુરુષને જગતનો બંધ કેવી રીતે છે તે કહીએ જેમ શ્રીમંત મહારાજના અમલથી પોતાની રૈયત બાંધેલી છે. વળી અંસ આત્માના પ્રણવથી આખા દેહની ઈંદ્રીઓ ને બહોતેર સહજ નાડીઓ સચેત છે ! વળી જેમ માળાના મણકા એકમેકના તાર આધારે રહ્યા છે વળી બાજીર પટને ઓથે રહી તંત્રને આધારે પુતળાં નચાવે છે આ દાખલાઓથી બોલતાનો જગત બંધ ઓળખો હવે પાંચ તત્ત્વનાં જેટલા રૂપ છે તેટલાં જડ સ્વરૂપ છે. એમાં ચૈતન્ય નથી ચૈતન્ય ઉઠી જાય છે કે તુરત તેને અડવાથી અલગાય છે તેથી તેને અજ્ઞાન અંધારું ધુંધ કહ્યું છે. મનોર બગ્ત કહે છે કે માહા સુન્યમાં જતાં પરમાત્માનો સંબંધ થાય છે તે ત્યાં જવાનું સદ્ગુરુ પાસેથી શીખો ત્યારેજ ત્યાં જવાશે.

હવે તેરસ તીથી વીધે મનોરસાહેબે કેવું જ્ઞાન કહ્યું છે તે સાંભળો.

તેરસ એટલે શ્રી સદ્ગુરુનો જ્ઞાન રસ છે તે અમુલ્ય વસ્તુ છે તે જ્ઞાન રસને જાણીને તે સદ્ગુરુ આગળ ધરો તે કેવી રીતે ધરવો તે વીધે દ્રષ્ટાંત—જેમ દુધની અંદર ઘૂત રહેલું છે તે કેવી રીતે કાઢવું તે કહ્યું છું. દુધને એક પાત્રમાં ભરે છે પછી ખટાશ ને પાંચી અંદર

નાંખે છે એટલે જામણ થઇ દહી થાય છે પછી દહી પાકુ થયા પછી મોટા પાત્રમાં નાંખી બે જણ વલોવે છે ત્યારે તક (છાશ) જુદુ પડી માંખણ ઉપર આવે છે તેને બાહાર કાઢી પાકા પાત્રમાં મુકે છે પછી અગ્ની ઉપર મુકી તાવે છે ત્યારે તેમાંથી ઘી કાઢી લે છે ત્યારે તે વીશ્નુ તેજ કહેવાય છે તેથી તે અલકાતું-વટલાતું નથી તેનાથી શ્રી ભગવાનનો દીવો થાય છે તેને સર્વે કોષ ખાવાથી રૂષ્ટ પુષ્ટ થાય છે એવો માહા સત્વગુણ એમાં રહેલો છે તેથી સર્વે પદાર્થોથી શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે. એવી રીતે સદ્ગુરું જ્ઞાન સાચા સેવકો ઝીલી પોતાના સુદ્ધ હૃદયરૂપી પાત્રમાં મુકે છે પછી ખટક રૂપી ખટાશને પ્રેમરૂપી પાણી માંલી નાંખે છે તેથી તે જામણ થાય છે પછી સુદ્ધ વીચાર કરી અન્નરંધમાં વલોવે છે એટલે માયા રૂપી તક જુદુ પડી માંખણરૂપી અનુભવ આવે છે પછી તરવેણી અણી અગર આવી અન્ન અગ્નીએ તપાવે છે ત્યારે તેનું ધૃત જેવું વીજ્ઞાન જ્ઞાનરસ થાય છે તે રસના અનેક અલંકારો આઘ પુરૂષ પરમેશ્વરને લાગુ થાય તેવાને સદ્ગુરને અંગીકાર થાય તેવા શબ્દો રચીને સદ્ગુર આગળ ધરાય છે. આ રસ શ્રી સદ્ગુરને છે એવું જે માણસ સમજે છે તેનું હું અને તુંનું મુળ જાય છે ઉંચા કુળનું અહંકાર અભીમાન ઉતરી જાય છે તે સુન્ય સમાન સંતોષવાળો છે તે ખટ સંપત્તિવાન હોય છે તેથી તે સરીતા સમાન નીરમળ ગતીએ સંસારમાં રહી ગવન કરે છે એકાદસ ઇંદ્રીઓ એક કરી શ્રી સદ્ગુરના શબ્દ વડે સંસારને તરી જાય છે હવે જીવતાં તરવું તે કેવી રીતે જેમ પાપાણુ પોતાની મેળે પાણીને સંગ કરવા જાય તો હુબી જાય છે અને ઘણા ભારે પાપાણુ નાવમાં ભર્યા હોય તો તેઓ નાવને આધારે સમુદ્ર તરી જાય છે તેમ જગતમાં અજ્ઞાની જીવો પોતાની મેળે ભવસાગર તરવા જાય તો સંસાર સાગરમાં હુબી જઈ અધોગતીને પામે છે માટે આ મનુષ્યા દેહ છતાં સર્વે જણોએ સદ્ગુર સાહેબનો ઉપદેશ લઇ માહામંત્ર જપો ને એમના સત્ત્વર્મ નાવમાં બેસો ત્યારે આ સંસાર રૂપી સમુદ્ર તરી જઈ મુક્ત પદ પામશો ને અવીનાસીમાં ભળશો.

હવે ચઉદસ તીથીને વીષે મનોરસાહેબે કહેલું જ્ઞાન સાંભળો. પ્રથમ ચઉદ લોક કહ્યા તે કયા કયા. પાતાળલોક, મૃત્યુલોક, સુર્યલોક, ચંદ્રલોક, ગ્રહલોક, દેવલોક, ઇંદ્રલોક, બ્રહ્માલોક, વીશ્ણુલોક, મહેશ્વર લોક, ગૈલોક, આઘશક્તીલોક, આઘપુરુષ નીરંજન લોક પરમપુરુષ પરમ વીરેશલોક આ ચૌદ લોક સુધી પરવાણીનો પસાર છે તેની પાર અપરાવાણીનો સાર શ્રી સદ્ગુરુ પાસે સમજી આઘ અખંડ સતકૈવલ અવિનાશીને ઝોળખો તે ચૌદ લોકને અખીલ બ્રહ્માંડની રચના રચનાર છે માટે તેમને ચૌદ લોકના નાથ કહ્યા છે તે અખંડ રાંમના બ્રહ્મપ્રકાશ સચરાચરમાં વ્યાપી રહ્યો છે તે કોઈ કાળે વિલસતો નથી તેથી તેને અખંડ કહ્યો છે. એ બ્રહ્મને અખીલ બ્રહ્માંડમાં ચૌદ લોક લગી કોઈનો આધાર લેવો પડતો નથી. તેથી નીરાધાર કહ્યો છે જેમ સુર્યને તેનું તેજ સ્વયંપ્રકાશી છે તેને અગ્ની તેજ કે દીવા તેજનો આધાર લેવો પડતો નથી. તેતો સુર્ય આધારે પ્રકાશી રહ્યો છે તેવીરીતે અવન્યાસીના આધારે બ્રહ્મ પ્રકાશી રહ્યો છે તે બ્રહ્મથી કશુંએ ઉત્પન્ન થતું નથી. જેમ સુર્યના પ્રકાશમાં દીવો થાય નહીં એતો સુર્યનો અંસઅગ્ની આવે ત્યારેજ દીવો થાય તેવી રીતે બ્રહ્મપ્રકાશથી અંશ આત્મા ઉત્પન્ન થતો નથી ને જ્ઞાન પણ થતું નથી એ તો સત કૈવલ પરમેશ્વરના સત સંકલ્પથી ને હીરણ્યગ્રભથી અંસોઅંશથી અનંત રચના રચાય છે ને વળી પરમ વીશેષ અને વીશેષ અંસો ભોમીપર પ્રગટ થઈ જ્ઞાન પ્રકાસે છે ને સત્ય ધર્મનું સ્થાપન કરે છે. અને અનેક જીવોનું અજ્ઞાન ટાળી માયા બંધથી મુક્ત કરી નીજબામમાં પોચાડે છે તેથી તે સતપુરુષો કહેવાય છે. તે સતગુરુ સાહેબને વારંવાર નીરખ્યો ને સાચી સેવાપુજાઓ, કરી, કરણા મેહેર લ્યો તે પુરુષને અંતરથી અળગા નવ કરશો તેમના કહેવા પ્રણાણે સત્ય આજ્ઞાઓ પાળો ને તે કહે તેવા નીયમો ધારણ કરી ભજન સમરણ આ શરીર રહે ત્યાંસુધી કરો ને તેમને પ્રભુરૂપ જાણી પુજો સાચી કે તે સતપુરુષો અંશ આત્માના અંતરની જાણે

(૧૭૪)

છે. તેથી તેમને અંતરજ્ઞમી કહ્યા છે તેઓ અહીં રહ્યા થકા નીજ ધામનીસાને સમાધ રહ્યા છે તેથી તેમને પરાનીપાર રહ્યા કહ્યા છે. તે પુરૂષો માયા આવરણમાં આવી શક્તા નથી તેથી સદ્ગુરુ સાહેબ દેવાધીદેવ થઇ શકતો હજુરમાં રહે છે તેવા સતપુરૂષો અસુખવાસના ટાળી સુખવાસનાએ નવધા ભક્તીની નવધારે સારધાર રહી દશધા ભક્તીએ પ્રભુ વશ કરી શ્રીમંત પરમગુરુજ્ઞાન ગુરુગમસાંન સમજી આદિ અખંડ અવીનાશીમાં સમાય છે માટે સદ્ગુરુનો સંગ કરવાથી સમધશું.

હવે પુનેમ તીથી વીસે મનોર સાહેબ શું કહે છે તેના અર્થ અને સીદ્ધાંત સાથે સાંભળો—

પુનેમ પુરણ પુરૂષ પુરૂષોત્તમ પરઆત્મા શ્રી સદ્ગુરુ જ્ઞાનગુરુગમથી પરખી જાણીએ ને પછી તે ગુરુગમનું જ્ઞાન નવ બૂલાય તેટલા માટે સદ્ગુરુના દાસ થઇને રહેવું. જે માણસો સદ્ગુરુના દાસ થઇને રહ્યા છે તેમને માયાકાળનો ભય નથી તેઓ અનભે થઇને માહાલે છે. જેમ શ્રીમંત સરકારની પાસે રહેનાર પટાવત નોકર થાય છે તેને કોઇ પ્રકારની કેદનો ને પોલીસ અમલદારનો ભય રહેતો નથી એ રાજ ચક્રવર્તી માહારાજને મળવા જાય છે. ત્યારે પેલો પટાવાળો રાજ જોડે ગએલો તે ત્યાં ચક્રવર્તી રાજને ઓળખી સરવે સમરધી સુખ સદાયે ભોગવે છે ને રાજ કાયદાઓ સરવે સમજી સદાયે સુખ ભોગવવા સાચી સેવા બજાવે છે. સાચી સેવાએ સરકાર રીજ પેલા પટાવતને પાંચ ગામો ખતામમાં આપી સરદાર બનાવે છે તેવી રીતે શ્રી સદ્ગુરુ સાહેબની સાચી સેવા કરી સત પાળીએ તો અખંડ જ્ઞાન અનુભવ શબ્દનો હોય પ્રકાશ એટલે ભક્ત કે મંત થાય છે તે જગતમાં દેવ તુલ્ય ગણાય છે. આવું સુખ શીખને શ્રી સદ્ગુરુએ આપ્યું છે એવા કોઈ શીષ શ્રી સદ્ગુરુનો સાચો થઈ સાચો સંબધ જોડે તો જીવદસા નીકળી. આ પેલું માફ સરવે નાશ પામે છે. તેથી અંતરમાં સત કેરો

હોય વાસ-જેમ સરીતા સમુદ્રમાં મળીવરે ત્યારે સમુદ્ર ઉચ્છાથી પોતાના જળની ઝાર સરીતામાં સમાવે છે તેવી રીતે સદ્ગુરના મન મેળાવે થએલા શીષ્યો હોય તેને મેહેરમેઘ જળનો ઝાર અંતરમાં સમાય છે. કહે મનોર તેનો સદ્ગુરમાં સમાસરે જે પુરૂષ આવી રીતે સદ્ગુરમાં સમાય છે તેને હું ને તું મટી જાય છે ત્યારે અવિનાશીમાં સમાયો એવું જાણવું તે વીષે દ્રષ્ટાંત કે જેમ સરીતાનું જળ ખીજ નઠારા જળને પવીત્ર બનાવી ગંગા તુલ્ય કરે છે તેવી રીતે સદ્ગુર સાહેબ શીષ્યને પવીત્ર બનાવી દેવતુલ્ય કરે છે આવી રીતે સદ્ગુરનો સાચો શીષ્ય: સાચુ સુખ ભોગવી મુક્તપદ પામશે ને સદ્ગુરના અવગુણ બોલશે તો તે નીશ્ચય નરકમાં જશે. માટે આ તીથી ગ્રંથનું જ્ઞાન ગુરુમથી સમજસે તે માણસ સદાએ સુખ ભોગવી અવીચળ મોક્ષ પદ પામશે.

શ્રી સત્ગુરુ ભાવદા પ્રતાપે મનોર કહે છે જ્યાં સુકનો નહી પરીવાર ત્યાં આધ્ય અખંડ અવીનાશી છે હવે તે શુન્યનો પરીવાર પંચમાત્રાએનો પાંચ તત્વો થયાં તેનું વૈરાટ રમ્યું તેમાં અનંત બ્રહ્મા-હારથી ચૌદ લોક વસાવ્યા છે. તે ચૌદ લોક સુધી આઘ અખંડ અવીનાશી કેહેવાય નહી જેટલું અખીલ બ્રહ્માંડના વૈરાટમાં રહ્યું છે તે સર્વે અંતે નાશ થવાનું છે તેમાં જે મનુષ્યથી તે દેવો સુધીને આઘ પુરૂષ સુધી સર્વે વીલસાઇ જવાનું છે માટે અખંડ કેહેવાય નહી. હવે મન પવન આઘ પુરૂષ નીરંજન સુધી પોહોચે છે. જ્યાં પવન મન પોચતો નથી ત્યાં આઘ અખંડ અવીનાશી સકર્તાસત કૈવલ પરમેશ્વર રહ્યા છે તે નીરાધાર રહે છે એમને કાઇનો આધાર નથી. એની નીચે ચૌદ લોક અવીનાશી આધારે રહે છે પણ અવિનાશી તે નીરાધાર એકલા છે ત્યાં માયાનો જરા સ્પર્શ નથી ત્યાં કાળને જમથી જવાય નહી. તે માયાકાળ ચૌદ લોક સુધી ફરે પણ અવીનાશી ધામમાં જવાય નહી. માટે તે ધામ પરાપાર અપરા અણુગણતી ગુણ બહાર છે તે ઝોળખવા સાચા સદ્ગુર પાસે જઇ દાસાનુદાસ થઇશું ત્યારે

(૧૭૬)

તે જ્ઞાને વીજ્ઞાને અનુભવ સાંનમાં સમજશે ને જીવ દેવ ઇશ્વરમાયા
આ સરવે સીદ્ધાંતની હદ સમજશે. ને સત્યરાત્ર પરમેશ્વર વ્યાપીક
છે ને સરવેથી ન્યારા છે તે સરવે જ્ઞાન સીદ્ધાંત સમજશે. જેમ
વીદ્યાગુરૂ પાસે કોઈ માણસ સાત કલમનું લખતર લખ્યો હોય તેને
સર્વે દેશની શબ્દ બાપા સમજાય છે પણ થોડું લખેલા માણસને
સર્વે બાબા શબ્દ સમજતા નથી માટે એવી રીતે ગુરૂગમની સમજ
શીખ્યોને પડતી નથી જો કોઈ માણસને સાચી ગુરૂગમ સમજવી હોય
ને વેદો શાસ્ત્રો સર્વે સતપુરૂષોનો સીધાંતો એ સર્વે સમજવું હોય
તો શ્રીમંત સાચા સતગુરૂ સાહેબ પાસે જઈ તનમન સર્વે સમરપી
અન્નનદાસ થઈ સદાએ આધીન થઈ રહો ત્યારે સર્વેનાં સીદ્ધાંત
સમજી આધ્ય અખંડ અવિનાશી ઓળખશે ત્યારે સત સાચુ સુખ
મોક્ષપદનું પામશે. શ્રી સદગુરૂ દેવકી જે.

(૧૭૭)

મનોર સાહેબની પંદર તીથીઓ.

પડવે પંડ ઉપજ્યો સુન્ય કેરો પરીવાર,
આકાશ માંહી શબ્દ ગરગટે અખંડ નીરાધાર;
પીછાનો તો એહી કીરતાર, ઉત્તર દેતા વારંવાર,
મનોર કહે પીછાનો પરા પારરે, મુકી નવ વાસના કેરી ધાર. પડવે પંડ.

જેણે બીજે બીજ ના તપાસ્યું, ના તપાસ્યું આપોઆપ,
પ્રગટ રાંમ મીઠ્યા વીના, મીઠ્યા અજંપા જાપ.
જેને સાધન કેઈ નહી માપરે, તેને નીત્ય નીત્ય શોક સંતાપરે
કહે મનોર અવીન્યાસી કેઈ નહી માપરે,
અનહદ બોલતો દે છે જીવાખરે. બીજે.

ત્રીજે ત્રણ ગુણ ત્યાગી દે, નામ ગુણને રૂપ,
એ સુન્ય કેરો ભાસ, જાણુજે સકળ સ્વરૂપ;
તમે શબ્દ પીછાનો અરૂપરે, કહાં જઈ સમસે શબ્દ અનુપરે.
મનોર કહે અકરતા કેઈ નહી રૂપરે, સકળ દેખો માળા કેઈ સ્વરૂપરે. ત્રીજે.
ચોથે ચાર વેદ ના પીછાણીયા, જેણે ના પીછાણી ચારે વાણુ,
જગૃત સ્વપ્ન સુસુપ્તી, તુરીઆ, જેને નથી તેનું ઓળખાણુ;
તે તો સુન્ય જેવો અજાણુરે, તે રાંમજીના પાવે એધાણુરે,
કહે મનોર સદગુરૂ મારા પ્રમાણુરે, મારી મટાડી ચારે ખાણુરે. ચોથે.

પાંચમે ભૂત પાંચના હુવા રૂપકા પ્રકાશ,
એ રૂપ નીહાળતાં વીધય પ્રલય હોવે આકાશ;
રૂપ કુલ્યો સર્વે વીકાશરે, મત ભૂલો રૂપનો છે નાશરે,
કહે મનોર સદગુરૂના દાસરે, મારો અવીનાશીમાં સમાસરે. પાંચમે.

છઠે છળ ભેદ સરવે મુકીઓ, અવીદ્યા સરવે જોગ.
અનેક સાધન સાધતાં પંડે હોવે રોગ;

(૧૭૮)

સર્વ સાધન કરેા વીજેગરે, કરવો સદ્ગુરુ કરેા સંજોગરે,
કહે મનોર મીટે દુગધા કરેા ભોગરે, ત્યારે કર્મ દેખો સર્વે ફેાકરે. છંદે.

સાતમે સાત ભોમી તણી, ઉલટ પલટ કરતા અપાર,
શબ્દકી શીંગી બળવતાં, મળી રહે અખંડ નીરાધાર;
એ સમજે તે ધન્યસાર, પલપલ વારં તે વારરે,
કહે મનોર તેનો ઉધારરે, તેને મટે જમ કરેા મારરે. સાતમે.

આઠમે અષ્ટ કમળ છોડ કે જે દાદસ સધાય,
સુરતનુરત એક ધર લાયકે દીશા દસે બંધાય;
તખ અવીન્યાસીમાં સમાયરે, સરવે તીમીર ટળી જાયરે,
કહે મનોર હું તું એક થાયરે, તે તરત ગુરૂમાં સમાયરે. આઠમે.

નાંમે નવધા નરવડકે, દસમા કુલગાવો ચોટ,
શબ્દે શબ્દે વાંહાં જઘ મળો, તખ નીકળ જાય સખ ખોટ;
પાડીને કર્મ કરેા કોટરે, મન મારી કરેા ચુરો લોટરે,
કહે મનોર અવીન્યાસી સેહેજે લોટયરે, જેને ગુરૂ શબ્દની વાગી ચોટરે.નાંમે.

દસમે દાવર દસમામાં પેઠકે, અખંડ સમાવે નામ,
પોચકુ ખેંચકે વર તે સદ્ગુરૂકી શાન,
મુકીને અભીમાનરે, નીજ દસમાકે પર પામ્યરે,
કહે મનોર આત્મા અનામરે કોઈ વીરલા પાવે શામરે. દસમે.

એકાદસ અજંપા, એક કરી લાવે નીજ ઘેરરે,
નીજ શબ્દમાં મળી રહે ચોરાસી કા તખમીટે વેરરે,
તેને જમ કેરૂં મીટે વેરરે, અવીનાશી આવે તેને ઘેરરે,
કહે મનોર સદ્ગુરૂની હોય જેને મહેરરે, તેને ટળે પાપ કરેા કેરરે. એકાદસ.

બારસે બોલતાને ખીછાણીએ, બોલતા કેા લાઇ કરોને સંગ.
બોલતા હે સો કોનહે, ઉનકો કરોને સખંધ;
બોલતા હે જગતકા બંધરે, રૂપ તો છે પૃથ્વી ધંધરે,
કહે મનોર સુન્યકા ધંધરે, તેમાં પરમાત્માનો સંબંધરે. બારસે.

(૧૭૯)

તેરસ પીછાણુકે સદગુર આગે ધરો,
હું તું દોનું કા મુળ ખોદકે, મારી ચુરા સુન્ય કરો;
તબ સદગુર શબ્દે તરો એકાદસ ઇંદ્રીજો એક કરો,
કરે મનોર ભાઈ જીવતા તરો, જઈ અવીનાશીમાં ભજો. તેરસ.

•ચઉદસે ચૈદ લોકના નાથને ઓળખો પરાની પાર,
તે રામ સચરાચરમાં વ્યાપી રહો, અખંડ નીરાધાર;
તેને હું નીરખું છું વારંવાર, અંતરજનમી તે પરાની પાર,
કહે મનોર ગાળી વાસના નવધારે અવીનાસી મલ્યો હું અપાર. ચઉદસે.

પુનેમે પ્રગટ પરમાત્મા પેખીએ, થઈ રહીએ સદગુરના દાસ,
અનલે સત પાળીએ, અખંડ શબ્દનો હોય પ્રકાશ;
ત્યારે જીવપણું પામે નાશરે, અંતર હોય સત કેરો વાસરે
કહે મનોર, તેનો સદગુરમાં સમાસરે, હું તું મેલી રહ્યો અવીનાશરે. પુનેમ.

સદગુર ભાવદા પ્રતાપે મનોર એમ કહે, જ્યાં સુન્યકો નહી પરીવારે.
મન પવન પોચે નહી, વાંહ પરમાત્મા મારો નીરાધારે,
જ્યાં માયા જ વેના લગારે, વાંહાં જમનો ના ખાવે મારે,
કહે મનોર પરા તે પારે, હું અણગણુતીનો ગુણ બાહારે. સદગુર.

(૧૮૦)

શુદ્ધિપત્ર.

પાન	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૬	૨	દર્શાવતાર	દર્શાવનાર
૪૦	૧૫	ચીત્ર	ચીત્ત
૪૮	૪	પુળધ ગાધમ	પુળ-ધમાધમ
૬૦	૧૭	મળતું	મળવું
૬૬	૫	સર્વદેશી	સર્વદેશી
૬૭	૧૩	તેમનાં કહેશે	તેમ ના કહેશે
૮૦	૨૧	પોનાના	પોતાના
૯૯	૮	ન	ને
૧૦૦	૪	છાપવાનું રહી ગયું છે	ઉ, ઊ
૧૦૨	૧૩	૯	~
૧૦૯	૧૩	જૂત પ્રેમ	જૂત પ્રેત
૧૦૯	૧૯	ચક્રવર્તિ	ચક્રવર્તિ
૧૧૦	૧૦	પ્રકૃત	પ્રાકૃત
૧૨૯	૧	સાક્ષી બ્રહ્મ	સાક્ષી બ્રહ્મ
૧૩૦	૨૦	શેતરાશે	શે તરાશે
૧૩૮	૨૫	ત ગુણ	તમોગુણ
૧૪૦	૧૧	સમાન	સ્થાન

